NYABHASKARAN

న్యాయభాస్కరః.

ఇత్యయం బ్రహ్మానందీయాభిధ

లఘుచంద్రికాఖండనరూపః

భూమండలమండనాయమాన

మహీశూరపురవరాధిష్ఠిత

శ్రీకృష్ణరాజమహారాజసార్వభౌమ,

సభాసంభావితైః శ్రీమచ్ఛేషార్యవంశ

ముక్తాఫలాయమానైః

యాదవాచలనివాసరసికైః

అనంతాచార్యైః

విరచితః.

శ్రీమద్రామానుజసిద్ధాంతసారకలితానుబంధః

నిరాకృతదోషగంధః

చన్నపుర్యాం

నాగరాజవేంకటశేషగిరిరాయనామ్నా

స్వీయలక్ష్మీవిలాసముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితః.

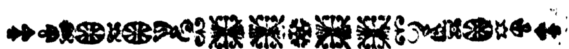
శకాబ్దాః

౧౭౫౧

పుట.	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౧౧	మూర్ధ్నిర్	మ్యూర్ధ్నిర్
౧౧	౫	యాగ్ధ	యార్ధ
౧౧	౧౦	కారార	కార
౧౨	౨	ఇత్రుు	ఇతిస్రు
౧౩	౯	బనస్థేన	బన్ధేన
౩౬	౩	రీత్యా	రీత్యై
౩౭	౧౫	త్వైతరాం	త్వైఇతరాం
౩౮	౧౬	సాన	స్థానె
౩౮	౨౧	జానా	జ్ఞానా
౩౯	౬	వృతి	వృత్తి
౪౦	౯	క్షీత్యా	క్షిత్యా
౪౧	౨౧	సద్వైవ	సద్వైవం
౪౨	౧౦	శుద	శుద్ధ
౪౨	౧౮	పస్త్రై	పస్త్రై
౪౬	౧౦	మారిక	మార్థిక
౪౬	౧౫	న్యస్త్రో	న్నిస్త్రో
౫౨	౧౮	భాపవా	భావాం
౫౪	౧౪	వహ్న	వసిన్న
౬౩	౧	మాపవ	మాసాద
౭౫	౪	తతాదృ	తాదృ
౭౬	౧౬	త్రైకాలి	త్రైకాలి
౭౬	౨౧	అపస	అప్రస
౭౭	౨౧	స్వక్రే	స్వక్రి
౭౯	౨౧	షితః	షితః

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౮౧	౨౦	నసస్తి	నసస్త్రి
౯౨	౧౦	సిద్ధి	సిద్ధ
౯౪	౪	జాన	జ్ఞాన
౯౭	౧౩	ప్రమాంయా	ప్రమాయాం
౯౭	౨౧	కథా	తథా
౧౦౨	౨	వ్యాకతా	వ్యాపకతా
౧౦౩	౧౩	కారణి	కారణ
౧౦౪	౯	విదోక్షి	విహోక్ష
౧౧౦	౨౧	భాపిత	భావిత
౧౧౧	౧	బుష్ధి	బుద్ధి
౧౧౧	౨౧	జానో	జ్ఞానో
౧౧౨	౪	పపిన్నా	పపన్నా
౧౨౮	౧౧	నోపవ	నోప
౧౬౦	౧౧	మస్త్యైవేతి	మస్త్యేవేతి
౧౫౦	౧౨	వారే	వాఅరే
౧౬౦	౧౬	వారే	వాఽరే
౧౬౦	౧౭	సైవ	స్త్యైవ
౧౫౧	౧	ఉపవాత	ఉపహాత
౧౫౧	౧౧	సాఫ్య	సాధ్య
౧౫౧	౧౬	సంగృహా	సంగ్రహా
౧౬౧	౨౧	తుచాకార	తుచ్ఛాకార
౧౬౨	౩	నిస్థాంయాం	నిష్ఠాయాం
౧౫౨	౭	బృహ్మ	బ్రహ్మ
౧౫౨	౧౭	అజ్ఞానంవా	అజ్ఞానంహి

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౧౫౨	౧౯	యుగచిత కేవలా రేవ.	భాగచితి రేవ కేవలా
౧౫౩	౨౧	దూప	ధూప
౧౫౪	౨౧	దూమ	ధూమ
౧౫౫	౫	నతుత్యా	తుత్యా
౧౫౭	౮	త్రైయర	త్రైయవ
౧౫౯	౮	సిరాస్త్రః	నిస్తారః
౧౫౯	౧౫	ఖిశిచా	ఖిచా
౧౬౪	౩	యత్సు	యత్సం
౧౬౫	౯	ఘటా	ర్ఘటా
౧౬౭	౧౯	ఆస	[illegible]స
౧౬౮	౧౯	పారూ	రూపా
౧౭౨	౧౪	స్మరణ	స్ఫురణ
౧౭౪	౮	పప	వప
౧౭౫	౨౦	కేతా	తాకే
౧౭౬	౯	చైత్యా	చైత్యా
౧౭౬	౧౦	స్వాన్యస్వాః	స్వాన్యస్వా
౧౮౧	౨౧	బోధో	బోద్ధో
౧౯౧	౧	రూక	రూపక
౧౯౮	౧౪	రేచ	రేంచ
౨౦౧	౧౬	పభాసి	భాసీ
౨౦౮	౧౯	త్వంథా	త్వంత థా
౨౧౨	౧౦	త్రితి	ప్రతి
౨౧౯	౫	మతి	మత
౨౨౮	౧౭	వ్యాతక	వ్యాపక

శ్రియైనమః

న్యాయశాస్త్రగ్రంథః.

కలాకాధిష్ఠాంత్యా జలదరుచి మాలా సహచరీ
జగజ్జన్మస్థేమ ప్రళయ మయలీలాన్యతర సా
శ్రుతి స్త్రైశీసిద్ధాని ఖిల గుణ రత్నాకర తయా
యమధ్యాభృద్భోగేవిలసతిజనన్యాత్రి జగతామ్,

యస్య ద్రీశన ఖాం కురమ్యతిరఘురీస్వర్గోకకల్లోలినీసం సారా నలతాపలోపకలనే ప్రాథింసమాధాకతామ్ - యత్రేంద్రాది ముఖావళీపరిలసత్పాథోజమాలాయతేచిత్రా తత్ర చవద్రమా ళివితతిర్హంసప్రపంచాయతే ॥ కలశజలధికన్యాపాదపాథోరు హాభ్యాంసురపతిముకుటోద్యత్ప్రాంతికింజల్కితాభ్యామ్. అనవర తధృతాభ్యాంమూర్ధ్నివాగ్న్యాపరాన్యాపర మిహ భువనా సా మ్యంగళంనైవజానే ॥ నిగమాంతజలధిచంద్రోనిర్మలగుణగలయా లక్ష్మణమునీంద్రకింద్యాచ్ఛభాన్యతంద్రో నిస్తులమహిమాద యాసాంద్రః ॥ అరంధ్రసద్వృత్తనుణీమనంతగుణగుంభితామ్. అపూర్వమాలాంమన్యేహంపూర్వాచార్యపరంపరాం. శేషా ర్యవంశవార్ధింద్రనంతాచార్యకోవిదఃకరోతిఐమసాంప్రీత్యై కుతుకాన్యాయశాస్త్రమ్..............................

న్యాయభాస్కరగ్రంథః

అత్రాద్వైతవాదినో వదన్త్యనుమానాగమాదిభిర్జగతో
మిథ్యాత్వం సిధ్యతీతి - వివృతం మిథ్యా దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పరి
చ్ఛిన్నత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవదితి తావన్మిథ్యాత్వసాధకమనుమా
నమ్ తత్ర చ వివృతమితి పక్షగ్రహణమయుక్తమ్ - వివృతత్వస్య
సంశయవిషయత్వరూపస్య విషయతాసంబంధేన సంశయరూప
స్య వా పక్షతావచ్ఛేదకత్వే అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యసిద్ధేరు
ద్దేశ్యత్వే బ్రహ్మణ్యప్యనయోర్బాధాత్ - విషయత్వమాత్రస్య
పక్షతావచ్ఛేదకత్వసంభవే తత్ర సంశయనిరూపితత్వవిశేషణ
స్య వ్యర్థత్వాద్విషయతాసంబంధేన సంశయస్య పక్షతావచ్ఛేదక
తాకత్వే సంశయత్వఘటకజ్ఞానత్వాతిరిక్తభాగవైయర్థ్యాచ్చ-
అత ఏవ సామానాధికరణ్యేన సాధ్యతాపక్షోపి నిరస్తః - యత్తు విమ
తపదం విమతివిశేషవిషయతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరమ్ తథా చ
వివాదవిశేషవిషయతావచ్ఛేదకీభూతం బ్రహ్మప్రమాతిరిక్తాబా
ధ్యత్వే సతి సత్తాదాత్మ్యవత్త్వే సతి విచ్ఛిన్నత్వమేవ పక్షతావచ్ఛే
దకమ్ - అత్ర చావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యసిద్ధేరుద్దేశ్యత్వే సామా
నాధికరణ్యేన సాధ్యసిద్ధావపి సిద్ధసాధనమితి శుక్తిరూప్యా
ద్యతద్వారణాయ ప్రథమం సత్యన్తమ్ - తుచ్ఛే బాధవారణాయ
ద్వితీయం సత్యన్తమ్ - బ్రహ్మణి బాధవారణాయ విశేష్యమ్ - ఉ
క్తం హి దీధితిటీకాయామ్ - అత ఏవాతిప్రాచీనా అవచ్ఛేదకా
వచ్ఛేదేనానుమితావప్యంశతస్సిద్ధసాధనస్య దోషత్వమంగీకు
ర్వంతో ధ్వనివ్యావర్తనాయ శబ్దానిత్యతానుమానే వర్ణాత్మక
త్వం పక్షే నివేశయంతి - యది చ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సా

ప్రమాతిరిక్తేత్యాదిప్రథమవిశేషణస్యోపాదేయమితరవిశేష
ణద్వయం తు తుచ్ఛే బ్రహ్మణి చ బాధవారణాయోపాదేయమే
వ - సామానాధికరణ్యేన సాధ్యసిద్ధేరుద్దేశ్యత్వే తు బ్రహ్మప్ర
మాతిరిక్తాబాధ్యత్వమేకమేవ పక్షవిశేషణమితి - తన్న - ప్రపం
చ సత్యత్వవాదిభిః కైరప్యనిర్వచనీయస్య శుక్తిరూప్యస్యోత్ప
త్త్యనభ్యుపగమేన సామానాధికరణ్యేన సాధ్యసిద్ధేరుద్దేశ్యత్వేఽపి సి
ద్ధసాధనానవతారేణ ప్రథమవిశేషణవైయర్థ్యాత్ - భట్టభా
స్కరాదిభిశ్శుక్తౌ సత్యస్యైవ రజతస్యోత్పత్తిస్వీకారేణ తన్మతే
మిథ్యాత్వాసిద్ధ్యా సిద్ధసాధనానవతారాత్ - వాదిని త్వసిద్ధ
సాధనస్యాదోషత్వే - అనుమానమాత్రోచ్ఛేదాపత్త్యా ప్రతివా
దిమత ఏవ తస్య వక్తవ్యత్వాత్ - యద్యపి భట్టభాస్కరానుయా
యినా కేనచిద్యది తస్య మిథ్యాత్వముచ్యతే తదా తేన సహ వివాద
దశాయాం తాదృశవిశేషణం సార్థకమ్ - యద్వా శుక్తిరూప్యమి
థ్యాత్వవాదినో భట్టభాస్కరానుయాయినః కస్యచిదభావేఽపి న
క్షతిః - యే సర్వమేవ సత్యమితి వదంతి తాన్ప్రతి దృష్టాంతసిద్ధ్యర్థం
శుక్తిరూప్యమిథ్యాత్వం ప్రథమం ప్రసాధ్య తద్భిన్నే మిథ్యా
త్వముక్తానుమానేన సాధనీయమితి - శుక్తిరూప్యే సిద్ధసాధనం
స్యాదితి తద్వారకతయోక్తవిశేషణం సార్థకమితి - తన్న - కంచ
న వాదినం ప్రకల్ప్య ప్రకల్పితవాదిమతే సిద్ధసాధనవారకత
యోక్తవిశేషణసార్థక్యే బ్రహ్మప్రమాతిరిక్తాబాధ్యభూతమి
థ్యాభూతరజతవాదినోఽపి కల్పనసంభవేన తన్మతే సిద్ధసాధనవా
రణార్థం విశేషణాంతరదానప్రసంగేనానవస్థాపాతాత్ - తా

ర్థకోప్యుపపాదనమప్యయుక్తమ్- ప్రాతిభాసికస్యచిద్భేదస్యాత్ర
హ్యణ్యపిసంభవేనస్వసమానసత్తాకచిద్భేదవత్త్వాసత్త్వేపిచిద్భిన్న
త్వమిత్యనేనవివక్షణీయతయా ప్రాతిభాసికేపిచిద్భేదస్యవ్యా
వహారికత్వేనస్వసమానసత్తాకచిద్భేదవత్త్వ రూపపక్షతావచ్ఛే
దకాక్రాంతత్వాభావాదేవతద్వారణాత్ - అభావస్యాధిక
రణస్వరూపతాపక్షేసిద్ధసాధనసంభవేపిఇదంరజతంబ్రహ్మప్ర
మాతిరిక్తాబాధ్యమితి భ్రమేతాదృశాబాధ్యత్వవిశిష్టరజతస్యై
వానిర్వచనీయస్యోత్పత్త్యాఉక్తవిశేషణేనతాదృశరజతావా
రణాదుక్తసిద్ధసాధనస్యదుర్వారతా - నచోక్తభ్రమేతాదృ
శాబాధ్యత్వవిశిష్టస్యోక్త్యాదేరేవతాదాత్మ్యేనభానన్నతువి
శిష్టరజతోత్పత్తిరితి - నోక్తదోషఇతి వాచ్యమ్ - అన్యోన్యస్మి
న్నన్యోన్యాత్మకతామన్యోన్యధర్మాంశ్చాధ్యస్యేత్యధ్యాసభా
ష్యరీత్యాతాదాత్మ్యేనధర్మ్యధ్యాసస్థలేధర్మసంసర్గాధ్యాసస్యా
పిభవద్భిరభ్యుపగతత్వేనతాదృశాబాధ్యస్యతాదాత్మ్యేనాధ్యా
సేతాదృశాబాధ్యత్వసంసర్గస్యాప్యధ్యాసావశ్యకతయాఉక్త
విశేషణేనతాదృశరజతావారణాత్ - నచైవంరజతంబ్రహ్మప్ర
మాతిరిక్తాబాధ్యమితి భ్రమస్య పరోక్షత్వాసంభవాత్ప
రోక్షత్వమేవవాచ్యమ్- తథాచపరోక్షేఅన్యథాఖ్యాతేరేవస్వీ
కారాత్తాదృశప్రాతిభాసికానంగీకారాన్నోక్తసిద్ధసాధనావ
కాశ ఇతివాచ్యమ్ - పరోక్షే అన్యథాఖ్యాతిస్వీకారేతాదృశా
న్యథాఖ్యాతినిరూపితవిషయతానాంచిత్తాదాత్మ్యరూపాణాం
విశేష్యతాప్రకారతారూపత్వాసంభవాత్ - నహిభవద్భిర్వి
శేష్యతాత్వప్రకారతాత్వాదిక [illegible]

ప్పన్నచిత్తాదాత్మ్యానామేవప్రకారతావిశేష్యతాదిరూపత్వా
త్ - తథాహిపక్షస్యాంసర్వదృశ్యతాదాత్మ్యాపన్నచిద్వృత్తా
శుక్త్యాదితాదాత్మ్యావచ్ఛేదేనరజతాదితాదాత్మ్యం ఘటాది
తాదాత్మ్యావచ్ఛేదేన తదభావశ్చవర్తతే వృక్షే అగ్రమూ
లావచ్ఛేదేనసంయోగతదభావవత్ - అగ్రే వృక్షస్సంయో
గిత్యగ్రావచ్ఛేదేనవృక్షేసంయోగానుభవవదిదంరజతంజా
నామీత్యనుభవేన ఇదంచిత్తాదాత్మ్యావచ్ఛేదేనరజతచిత్తాదా
త్మ్యభానాత్ - తత్రావచ్ఛేదకీభూతచిత్తాదాత్మ్యం విశేష్య
తా అవచ్ఛేద్యచిత్తాదాత్మ్యంచ ప్రకారతేతిభవత్సిద్ధాంతా
త్ - పరోక్షే అన్యథాఖ్యాతిస్వీకారేహ్యదోవహ్నిమానిత్యను
మితేహ్రదవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నవహ్నిప్రకారతాకత్వానుప
పత్తిః - హ్రదవహ్న్యోర్యదితస్తాదాత్మ్యేతయోరేవ విశే
ష్యతాప్రకారతారూపతానిర్వాహోయమిథోవచ్ఛేద్యావచ్ఛే
దకభావస్యవాచ్యత్వేనహ్రదతాదాత్మ్యావచ్ఛేదేనచిత్తాదా
త్మ్యేనవహ్నేరనుత్పత్తేతయోర్భిన్నదేశత్వేనావచ్ఛేద్యావ
చ్ఛేదకభావాసంభవాత్ - ఉక్తయుక్త్యైవపరోక్షభ్రమేప్య
నిర్వచనీయార్థస్వీకారోద్వైతసిద్ధౌజడత్వనిరుక్తౌ ఇదంరజతమ
హం జానామీత్యనుసంధీయమానంయద్జ్ఞానవిషయత్వంతస్యా
శ్రయాంతరానుపపత్త్యా నిర్వచనీయార్థసిద్ధేర్వక్ష్యమాణత్వా
త్ - అతఏవ పరోక్షభ్రమేప్యనిర్వచనీయార్థసిద్ధిరితి వ్యా
ఖ్యాతంచేదంలఘుచంద్రికాయాం - దేశాంతరస్థస్య రజతాదే
[illegible] మే భానేతదీయ చి[illegible]

దకమభానాపాదకం చేతి - తత్రాద్యం పరోక్షాపరోక్షసాధా
రణధీమాత్రనాశ్యమంతఃకరణావచ్ఛిన్నసాక్షిచైతన్యనిష్ఠం ద్వి
తీయం చాపరోక్షజ్ఞాననాశ్యం విషయావచ్ఛిన్న బ్రహ్మచైతన్య
నిష్ఠమితి - సిద్ధికారమతముపాస్తం - అసత్త్వాపాదకాజ్ఞానస్య వి
షయావచ్ఛిన్నచైతన్యనిష్ఠత్వాభావే తత్పరిణామభూతవహ్న్యా
దేర్హ్రదావచ్ఛిన్నచిత్యుత్పత్త్యా హ్రదో వహ్నిమానిత్యనుమితే
ర్హ్రదాంశే వహ్నిప్రకారకత్వానుపపత్తేర్బ్రహ్మానందాది
భిస్తాక్తానుపపత్త్యా ద్వివిధమప్యజ్ఞానం విషయావచ్ఛిన్నచిన్నిష్ఠ
మేవస్వీకృతమిత్యలం ప్రసంగికేన - కించ - బ్రహ్మణ్యారోపిత
ధ్వంసప్రతియోగిత్వాదౌ సిద్ధసాధనం దుర్వారం - బ్రహ్మణో భ
వన్మతే షడింద్రియవేద్యత్వేన బ్రహ్మధ్వంసప్రతియోగితిభ్ర
మస్యాపరోక్షరూపతాయా అపి సంభవాత్ - తాదృశప్రా
తిభాసికస్య ధ్వంసప్రతియోగిత్వాభావప్రకారకబ్రహ్మజ్ఞాన
బాధ్యతయా తదతిరిక్తాబాధ్యత్వాత్ - యత్తు బ్రహ్మాన్య విష
యకజ్ఞానాబాధ్యత్వమేవోక్తవిశేషణార్థస్తథా చ ధ్వంసప్రతి
యోగిత్వాదేర్బ్రహ్మాన్యధ్వంసప్రతియోగిత్వాభావవిష
యకజ్ఞానబాధ్యత్వాద్వారణమితి - తన్న - తథా సత్యాశ్రయా
సిద్ధ్యాపత్తేః - ప్రపంచస్య బ్రహ్మాన్యవిషయకజ్ఞానబాధ్యత్వా
త్ - అధ్యస్తం ప్రత్యధిష్ఠానసాక్షాత్కారత్వేనైవ బాధకత్వే
నేయం శుక్తిరయం ఘట ఇత్యాదిసమూహాలంబనస్య శుక్తిరూప్య
బాధకతావదహం బ్రహ్మ ఘటో వినాశీత్యాదిసమూహాలంబన
స్యాపి ప్రపంచబాధకత్వే బాధకాభావాత్ నహి శుక్తిరూప్య

క్తిత్వతత్సమానాధికరణసంఖ్యాపరిమాణాదివిషయకత్వేనాబా
ధకత్వప్రసంగాత్ - నచబ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వేనప్రపంచ
బాధకత్వే అహమజ్ఞ ఇత్యాదిరూపస్యేదానీంతనస్యాపిబ్రహ్మ
సాక్షాత్కారస్య బాధకతాపత్తిరితిబ్రహ్మాన్యావిషయకత్వం
బాధకతావచ్ఛేదకేనివేశ్య మితివాచ్యమ్- జాతిత్వేనశుక్తిత్వా
వగాహిన ఇయంజాతిమతీతిజ్ఞానస్యశుక్తిరూప్య బాధకతావా
రణాయనిరవచ్ఛిన్నశుక్తిత్వవిషయతానిరూపిత విషయతాశాలి
జ్ఞానత్వేనబాధకతావదజ్ఞానాదివిశిష్టబ్రహ్మజ్ఞానస్యప్రపంచ
బాధకతావారణాయేతరవిషయత్వానిరూపితాత్మవిషయతా
శాలిజ్ఞానత్వేనబాధకతాయావక్తవ్యత్వాత్ - నచలాఘవా
దజ్ఞానాదివిశిష్టాత్మజ్ఞానవారణాయ బాధకతావచ్ఛేదకకోటౌ
బ్రహ్మాన్యావిషయకత్వనివేశనంయుక్తమితి వాచ్యమ్- తథాస
త్యాత్మవిషయకనిర్వికల్పకస్యైవతాదాత్మ్యసంబన్ధేనాత్మప్ర
కారకాత్మవిశేష్యకజ్ఞానస్యాపిబాధకతాయాదుర్వారత్వా
త్ - తస్యాప్యాత్మాన్యావిషయకత్వరూపబాధకతావచ్ఛేద
కాక్రాంతత్వాత్ - సమూహాలంబనాత్మకస్యఘటాద్యుక్తబ్ర
హ్మసాక్షాత్కారస్యబాధకత్వప్రసంగాచ్చ - విద్యారణ్యా
దిభిస్సమూహాలంబనజ్ఞానస్యాపి బాధకత్వాంగీకారాత్ - ఉ
క్తంచతైర్ధ్యానదీపికాయాం - నబుద్ధింమర్దయేద్దృష్టోఘటత
త్వస్యవేదితా - ఉపమృద్నాతిచేద్బుద్ధింధ్యాతాసౌనతుతత్వ
విదితి - తత్వజ్ఞానస్యేతరవిషయకత్వరాహిత్యాయబుద్ధిమర్ద
నంనాపేక్ష్యతే - ఇతరవిషయకస్యాపితత్వవిషయకత్వసంభ

ట ఇత్యాదిజ్ఞానమాహార్యత్వాన్న జ్ఞానాంతరవిరోధి తథాప్యన్య
త్వేప్యుక్తసమూహాలంబనమాహార్యత్వాన్న ప్రపంచబాధకమ్-
ఘటతదభావవిషయతయోరివ ద్వైతాద్వైతవిషయత్వయో
రనాహార్యజ్ఞానేవిరుద్ధత్వాత్-అథవిశేష్యతావచ్ఛేదకతాసం
బంధేన ఘటభేదప్రకారకానాహార్యజ్ఞానోత్పత్తౌ ఘటత్వనిష్ఠ
విషయతాసంబంధేన జ్ఞానస్య ప్రతిబంధకత్వాద్ద్వయోర్విష
యతయోర్యుక్తస్తాదృశోదేశవిరోధః - అంత్యయోస్తు కుత ఇతి
చేన్నద్వైతత్వేన బ్రహ్మజ్ఞానోత్తరమేవాహం బ్రహ్మేతిజ్ఞాన
స్యోత్పత్తేస్తత్కాలేఽద్వైతత్వేన బ్రహ్మణ ఉద్బుద్ధసంస్కార
సత్త్వేన తస్యైవ ద్వైత తద్విరోధిత్వే నాంత్యయోరపి తయో
రుక్తవిరోధస్య యుక్తత్వాత్-శుక్తిత్వం రజతభేదవ్యాప్యమిత్యా
కారకోద్బుద్ధసంస్కారస్య శుక్తిరజతమిత్యాదిజ్ఞానే ప్రతిబంధ
కత్వవద్ద్వితీయాభావో బ్రహ్మనిష్ఠో జ్ఞానాద్యభావో బ్రహ్మని
ష్ఠ ఇత్యాకారకోద్బుద్ధసంస్కారస్యాపి బ్రహ్మరూపసదాత్మకం
ద్వితీయం సదజ్ఞానమిత్యాదిని ప్రతిబంధకత్వాత్ - నచ సత్తాదా
త్మ్యవిషయితానిరూపితాన్యసమూహాలంబనే ఉక్తసంస్కార
స్య ప్రతిబంధకత్వేన తదుత్పత్తౌ బాధకాభావ ఇతి వాచ్యమ్ -
సదస్యవిషయతాయాస్సత్తాదాత్మ్య విషయతానిరూపితత్వ ని
యమస్యాప్యత్ర వ్యవస్థాపనాదేవం చ బ్రహ్మస్య విషయక జ్ఞాన
స్యాహార్యత్వేనాబాధకత్వాన్నాశ్రయాసిద్ధిరితి - తన్న-ద్వితీ
యాభావో బ్రహ్మనిష్ఠ ఇత్యాద్యుద్బుద్ధసంస్కారస్య ద్వితీయ
తావచ్ఛిన్నసత్తాదాత్మ్యావగాహిజ్ఞానప్రతిబంధకతాయాః

న్యాయశాస్త్రగ్రంథః.

విజ్ఞానస్యాహార్యత్వాసంభవాత్ - నచఘటాభావో ఽత్ర ప్రత్యక్షి క్షే ఇత్యాద్యుక్తప్రత్యక్షసంసారోఽపి ప్రాగ్వన్నస్థితివాచ్యమ్ - దృశ్యత్వవ్యాప్యస్య యావంతో ధర్మాస్తత్తదవచ్ఛిన్నాభావవిశేష్య బ్రహ్మవిషయకసంస్కారపక్షే ప్రమాణాభావేన యద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావవిషయకసంస్కారః ప్రాగ్వదనుసిద్ధస్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నే సత్తాదాత్మ్యావగాహినః అహంబ్రహ్మాస్మి తద్ధర్మావచ్ఛిన్న స్వస్మిత్యాదిసమూహాలంబనస్యానాహార్యస్యాసంభవాత్ - అత్రప ద పక్షేనాద్వితీయమితి శ్రుత్యర్థవిచారావసరే ఇదంపదస్య ద్వైతత్వావచ్ఛిన్నబోధకత్వే తదవచ్ఛిన్న బ్రహ్మాద్వైక్యకస్యద్వైతత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావబోధస్యోక్తశ్రుతివాక్యజన్యస్యాహార్యత్వాపత్తిరిత్యాశంక్యేదంపదస్యదృశ్యత్వావచ్ఛిన్నబోధకత్వేనదృశ్యవిశిష్టే బ్రహ్మణిద్వైత త్వావచ్ఛిన్నాభావబోధస్యతద్వాక్యజన్యత్వేనాహార్యత్వమితి భవతామేవసమాధానంసంగచ్ఛతే - భిన్నరూపేణతత్తదభావావగాహిజ్ఞానయోరపిబాధ్యబాధకభావస్వీకారేచోక్తశ్రుతిజన్యబోధస్యాహార్యత్వంమపరిహార్యం - ఏవంమిథ్యాత్వానుమితేస్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నాధికరణేతద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావవిషయకత్వేనాహార్యత్వేపియథా అజ్ఞానాదినివర్తకత్వంతథోక్తసమూహాలంబనాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్యాహార్యత్వేపి ప్రపంచబాధకతాసంభవాన్నేత్యుక్తాశ్రయాసిద్ధిరుద్ధారా - ఏతేనసాక్షాత్కారకజ్ఞానాబాధ్యత్వమేవోక్తవిశేషణార్థః బ్రహ్మణ్యారోపితధ్వంసప్రతియోగిత్వస్యధ్వంసప్రతియోగిత్వాభావరకజ్ఞానబాధ్యత్వాద్వారణమితినిరస్తమ్ - ఇదంత్వావచ్ఛిన్నే

కత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకభేదే నాయంస ఇతి భ్రమసిద్ధే
సిద్ధసాధనావారణాత్ - తస్యాసోయమితి తత్తేదంతోపలక్షితస్వ
రూపవిషయకనిర్వికల్పకధీబాధ్యత్వేన సప్రకారకజ్ఞానాబాధ్య
త్వానపాయాత్ - అహం బ్రహ్మ ఘటోపి నాశీతి ఘటాంశే స
ప్రకారకాంశే యద్జ్ఞానం జగత స్తాదృశజ్ఞానబాధ్యత్వేనాశ్రయాసి
ద్ధేశ్చ - నచోక్తసమూహాలంబనస్యాపి ప్రపంచబాధకత్వే త
స్యేవ విదిత్వాతిమృత్యుమేతీతి శ్రుత్యా ఆత్మాన్యావిషయకజ్ఞాన
స్యావిద్యా నివర్తకత్వోక్తివిరోధ ఇతి వాచ్యమ్ - అన్నమేవభు
క్త్వా తృప్తివిశేషమాప్నోతీత్యాదావన్నేతరభోజనత్వానవచ్ఛి
న్నాన్నభోజనత్వావచ్ఛిన్నజనకతాకతృప్తిమానిత్యాద్యర్థక
త్వవత్తమేవేత్యాదేరాత్మాన్యవిషయకత్వానవచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞా
నత్వావచ్ఛిన్నజనకతాకముక్తిమానిత్యర్థకత్వే నావిరోధాత్
ఉక్తశ్రుతౌ ప్రాగ్వకాలీనత్వార్థకస్యాపి ల్యపస్తాత్పర్యవశాల్ల
క్షణయా జనకత్వార్థకత్వాత్ తత్ర చాత్మానమితి ద్వితీయాంత
తాదాత్మ్యవిషయకత్వాన్వితవిదిధాత్వర్థస్యాధేయతయా తద్విశే
షణతాపన్నస్యాత్మవిషయకత్వవిశిష్టవేదనత్వస్య చావచ్ఛిన్నత్వ
సంసర్గేణాన్వయాదాత్మవిషయకత్వావచ్ఛిన్నతాదృశవేదనని
ష్ఠజనకతాలాభాదేవకారేణ చాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థకేనా
త్మాన్యవిషయకత్వస్యావచ్ఛిన్నత్వసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావస్య తా
దృశజనకత్వే బోధాత్ - నచ సామాన్యతోన్యయోగవ్యవచ్ఛేద
స్యాత్రాసిద్ధ్యా అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదైవకారస్య ఖండశ
క్తి - ప్రకృతే చాన్యయోగోన్యవిషయకత్వమేవ వివక్షితమ్ ప్ర
...తే... ఇదానీన్తనసమవేతత్వాదికమివ - తద్ఘట

న్యత్వేచాత్మపదార్థస్యాత్మత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక
త్వసంబంధేనాన్వయాదాత్మాన్యవిషయకత్వావచ్ఛిన్నత్వ
లాభ ఇతివక్తవ్యమ్ - తచ్చాసంభవతి - ఏకత్రవిశేష
ణతయాన్వితస్యాన్యత్ర విశేషణతయాన్వయాయో
గేనాత్మానమితి ద్వితీయార్థవిశేషణస్యాత్మనఉక్తా
న్యత్వేవిశేషణత్వాసంభవాదితివాచ్యమ్ - పృథివ్యామేవగం
ధ ఇత్యాదౌసప్తమ్యర్థవిశేషణతాపన్నస్యపృథివ్యాదేరేవకా
రార్థే అన్వయవదేవకారస్థలనియంత్రితప్రకృత్యర్థైకదే
దేవప్రకృతేఘటితఘాన్వయసంభవాత్ - నచపృథివ్యామేవగం
ధ ఇత్యాదౌపృథివ్యాదేస్సప్తమ్యర్థైవకారార్థయోర్యుగపదే
వాన్వయానోక్తవ్యుత్పత్తిసంకోచావశ్యకతేతివాచ్యమ్ - స
ప్తమ్యర్థేపృథివ్యాదేరన్వయప్రయోజకసామగ్ర్యాః ప్రా
థమికత్వేనప్రథమంతాదృశబోధానుత్పాదేబీజాభావాత్ -
ఏవకారార్థావిషయకతద్బోధేతత్సమభివ్యాహృతైవకారార్థ
యోర్విరోధిత్వేచగౌరవాత్ - ఉక్తస్థలఇవతత్రైవేత్యాదావపి
యుగపదన్వయాంగీకారసంభవాచ్చప్రస్తుతస్తదాదిన్యాయేనై
వకారస్యసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాన్య
యోగవ్యవచ్ఛేదేశక్తిస్వీకారాన్నకోపిదోష ఇతిబోధ్యమ్ - సి
ద్ధాంతేచతత్రైవేత్యాదేస్తంవిదిత్వైవేతియోజనయోద్దేశ్యతా
వచ్ఛేదకసమానాధికరణాత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వరూ
పాయోగవ్యవచ్ఛేదపరైవకారేణ - శంఖఃపాండరఏవేత్యా
దౌపాండరత్వేశంఖత్వవ్యాపకత్వబోధవత్తద్విషయకజ్ఞాన

హేతుత్వేపివిరోధాభావాత్ - నచతత్త్వమసివాక్యేన నస్మృత
హాభవతి - నాన్యఃపంథా అయనాయవిద్యత ఇతి(శ్రు)త్యాబ్ర
హ్మజ్ఞానాఘటితసాధు(గ్రా)హ్యమోక్ష(ప్ర)యోజకత్వాభావప్ర
తిపాదనాత్తత్త్వజ్ఞానహేతుకత్వేముక్తిత్వావ్యాపకత్వం ప్రాప్తే
మేవనాన్యఃపంథా ఇత్యాదే(ర్బ్ర)హ్మజ్ఞానాన్యస్యహేతుత్వా
భావపరత్వంతునసంభవతి - బ్రహ్మజ్ఞానాన్యస్యజీవభగవ(త్ప్ర)
సాదాదేర్మోక్షహేతుతాయాస్సిద్ధాంతసిద్ధత్వాత్ తథాచత
న్మతేవేదాన్త్యాదిరుక్తార్థకత్వేనస్యానుపజీవిమానాంతరా(గ్రా)హ్యా
ర్థకత్వరూపాపూర్వత్వాసంభవతీతివాచ్యమ్ - ఉక్త(శ్రు)తే
ర్న్యవన్యతేప్యపూర్వత్వాసంభవస్యతుల్యత్వాత్ - తన్మతేవైకం
జానన్దాత్మానమిత్యాదినా(ప్రా)ప్తార్థత్వాత్ - యదిచభేదాన్నే
ఃతదేకస్యానుపజీవ్యతో(క్త)న్యాయేన(ప్ర)తిపత్త్యభేదావ
పూర్వత్వోపపత్తిరితి తద్వాభావధ్యాయినా(ప్ర)తిస్యతస్యవా
క్యస్యాపూర్వత్వాత్ స్వబోధనీయపురుషగతాజ్ఞానాదివిరోధి
నాస్యానుపజీవిమానాంతరా(గ్రా)హ్యార్థత్వాత్సైవ
వాపూర్వతారూపత్వాత్ - తన్మతవిదిత్వేతివాక్యమేవయేన
(ప్ర)థమం(శ్రు)తంతం(ప్ర)తితస్యాపూర్వతానిర్వాహాత్ - తన్మే
వైకంజానథత్యాదేస్స్వానుపజీవిమానాంతరత్వేపిస్వబోధనీయ
పురుషగతాజ్ఞానాదివిరోధిత్వాజ్ఞావాదిత్యుచ్యతే తదాస్మా
కమప్యుక్తిశ్రుత్యాపూర్వత్వోపపత్తిరితితుల్యమ్ - తథాచ
షరాష్ట్రోక్తబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య సమూహాలంబనాత్మకస్య
(ప్ర)పంచబాధకత్వేప్యుక్త(శ్రు)తివిరోధాభావాదాశ్రయాసి
ద్ధిర్దుర్వారా - నచబ్ర(హ్మై)న్యవిషయకత్వావచ్ఛిన్న(ప్ర)యోజ

కతానిరూపితప్రయోజ్యతావత్ప్రస్యోపాదానాన్యతరత్వావ
చ్ఛిన్నాభావకాన్యత్వమేవోక్తాబాధ్యత్వాంతార్థః - శుక్తిరూ
ప్యతమపాదానాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావస్యశుక్తివిషయక
త్వావచ్ఛిన్నప్రయోజకతాకత్వాన్ముక్తధ్వంసప్రతియోగిత్వ
స్యసంత్వావచ్ఛిన్నానుయోగికతత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగిక
భేదస్యాపితాదృశత్వాదవ్యాప్తిః - యద్వా బ్రహ్మాన్యవిశి
ష్టాన్యత్వమేవతదర్థః - వైశిష్ట్యంచస్వసమానాధికరణభేదప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాక
ప్రతియోగితాకభేదవత్వసంబంధేన - స్వాధికరణతాస్వవిష
యకాప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితనిశ్చయత్వసంబంధేన - భే
దప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాకప్రతియో
గితాకభేదవత్వసంబంధేన - స్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాస్వపూర్వత్వ
స్వప్రయోజకాజ్ఞానసమానకాలీనత్వాన్యతరసంబంధావచ్ఛి
న్నా - తథాచశుక్తిరూప్యాదేరుక్తసంబంధేనశుక్త్యాదివిశిష్ట
త్వాన్ముక్తధ్వంసప్రతియోగిత్వాదేశ్చధ్వంసప్రతియోగిత్వా
భావవిశిష్టబ్రహ్మవిశిష్టత్వాద్విశిష్టబ్రహ్మణశ్చశుద్ధబ్రహ్మభిన్న
త్వాదుక్తభేదస్యచతత్తేదంతోపలక్షితస్వరూపవిశిష్టత్వాన్నో
క్తసిద్ధసాధనావకాశోనవాశ్రయాసిద్ధిశ్చేతి వాచ్యమ్ - నా
నాజ్ఞానపక్షేఽయుక్తవిశేషణేనశుక్తిరూప్యాదివారణేఽప్యేకాజ్ఞాన
పక్షేతదవారణాత్ తత్పక్షేశుక్తిజ్ఞానకాలేపిశుక్తిరూప్యోపా
దానాజ్ఞానసత్వాత్ - నానాజ్ఞానపక్షేపిబ్రహ్మత్వోపలక్షి
తానుయోగికజ్ఞానత్వోపలక్షితప్రతియోగికభేదేబ్రహ్మజ్ఞా
నమితిభ్రమసిద్ధసత్యంజ్ఞానమిత్యాదిశోధకవాక్యజన్యధీబా

తద్వ్యసిద్ధసాధనస్య దుర్వారత్వాచ్చ - ఏతేన బ్రహ్మనిష్ఠనిరవచ్ఛి
న్న విషయతాశూన్యజ్ఞానాబాధ్యత్వమేవోక్తవిశేషణార్థః - ని
రవచ్ఛిన్నవిషయతాచ ప్రకారతాభిన్నా గ్రాహ్యతే పేయ్యాశ
శు క్తిరిత్యాదిజ్ఞానస్య సన్నిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నప్రకారతాకత్వేపి శు
క్తిరూప్యాదేః నసిద్ధసాధనం నవాఽప్రసిద్ధిశ్చేతి నిరస్తమ్
యదపి జీవత్వబ్రహ్మత్వాద్యుపలక్షితబ్రహ్మనిరూపితవిషయ
తాశూన్యజ్ఞానాబాధ్యత్వమేవోక్తవిశేషణార్థః తత్త్వమస్యాది
వాక్యజన్యజ్ఞానవిషయత్వస్య సత్యత్వాద్యుపలక్షితబ్రహ్మనిరూ
పితత్వేపి జీవత్వాద్యుపలక్షితానిరూపితత్వేన నోక్తభేదేసిద్ధసాధ
నమితి - తన్న - ద్వైతవాదినుతే జీవత్వబ్రహ్మత్వాద్యుపలక్షిత
బ్రహ్మనిరూపితవిషయతాయా అప్రసిద్ధేః - సమానాకారజ్ఞా
నేష్వవిషయితాభేదస్య ప్రామాణికత్వేన సత్యంజ్ఞానమిత్యా
దివాక్యజన్యబోధస్య తత్త్వమసిత్యాదివాక్యజన్యబోధాద్విలక్ష
ణాకారత్వాభావాత్తాదృశబోధస్య జీవత్వాద్యుపలక్షితబ్రహ్మనిరూ
పితవిషయితాకత్వానపాయాదుక్తసిద్ధసాధనస్య దుర్వారత్వా
త్ - ఏతేన తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానవచ్ఛేదకీభూతవిషయితావిశే
ష్టాన్యత్వమేవార్థః - వైశిష్ట్యంచ స్వసమానాధికరణభేదప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్న స్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాక
ప్రతియోగితాకభేదవత్వసంబంధేన - స్వాధికరణత్వాస్వనిరూ
పకప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితనిశ్చయత్వసంబంధావచ్ఛి
న్నభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాకప్ర
తియోగితాకభేదవత్వసంబంధేన - స్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాచోక్తా
న్యతరసంబంధావచ్ఛిన్నా తథాచ తాదృశభేదస్యోక్తసంబంధే

నమహావాక్యజన్యజ్ఞానావచ్ఛేదకీభూతసత్యామిథ్యాత్వబోధీయవి.
షయతావిశిష్టత్వాద్వ్యభిచారణమితినిరస్తమ్ - మహావాక్యానాంప
రస్పరజన్యబోధేవ్యభిచారవారణాయావ్యవహితోత్తరత్వస్య
జన్యతావచ్ఛేదకత్వేవిషయతానివేశేప్రయోజనవిరహేణమ
హావాక్యజన్యబోధీయవిషయితాయా అపితాదృశవాక్యజన్య
తానవచ్ఛేదకత్వేనాశ్రయాసిద్ధేశ్చ - నచమహావాక్యజన్య
జ్ఞానవిశిష్టాన్యత్వఘటకోక్తవిశేషణస్య జ్ఞానవైశిష్ట్యంచా
ధేయతాసంబంధేన - ఆధేయతాస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాప్రతి
యోగితాకభేదవత్వసంబంధేన - స్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాస్వప్రా
ర్యత్వస్వప్రయోజకజ్ఞానసమానకాలీనత్వాన్యతరసంబంధా
వచ్ఛిన్నా - మహావాక్యత్వంచజీవబ్రహ్మభేదతాత్పర్యకత్వే
నాద్వైతాభిమతత్వమ్ - తథాచబ్రహ్మత్వోపలక్షితేజ్ఞానత్వా
ద్యుపలక్షితభేదస్యమహావాక్యాజన్యంయచ్ఛాధకవాక్యజన్య
జ్ఞానముక్తాధేయతాసంబంధేనతద్విశిష్టత్వాన్నసిద్ధసాధనమితి
వాచ్యమ్-తథాసతితత్వమసీత్యాదివాక్యజన్యనిర్వికల్పకధీకాలే
విశ్వమానంయత్ ఘటాదిజ్ఞానముక్తాధేయతాసంబన్ధేన- ప్ర
పంచస్యతద్విశిష్టత్వేనాశ్రయాసిద్ధేః - నచకర్మాదిద్వైతద
ర్శనంకదాచిద్వైతదర్శనంనప్రసజ్యేత ఘటదేవోభయమస్తు సం
తమసబహూనాంలోకద్వారిషవిరోధాదితివివరణోక్తేస్తత్కాలే
ఘటాదిజ్ఞానంనసంభవతీతివాచ్యమ్ - తథాపితత్కాలేసత్వా
దిబోధకవాక్యజన్యధీసంభవేనతాదృశధియమాదాయాశ్ర
యాసిద్ధేః - నచావ్యవహితోత్తరత్వసంబన్ధేనమహావాక్యవి
శిష్టాన్యస్య జ్ఞానముక్తాధేయతాసంబంధేనతద్విశిష్టాన్యత్వమే

హార్థః తథా చ మహావాక్యజన్యధీకాలీనన్యాయశోధకవాక్యజన్యజ్ఞానస్యావ్యవహితోత్తరత్వసంబన్ధేన మహావాక్యః శిష్టత్వేన తదన్యత్వాభావాద్వ్యావృత్తిరితి వాచ్యమ్ । ఏవమప్యఖండాకారబ్రహ్మజ్ఞానబాధ్యతదవ్యవహితపూర్వవృత్తిప్రాతిభాసికే సిద్ధసాధనాత్ - తస్యోక్తావధేయతాసంబన్ధేన మహావాక్యావ్యవహితోత్తరవృత్తిభిన్నజ్ఞానవిశిష్టాన్యత్వాత్ - యత్తు స్వజన్యధ్వంసప్రతియోగ్యజ్ఞానప్రయుక్తత్వసంబన్ధేన ధ్వంసవిశిష్టాన్యత్వస్య పక్షవిశేషణత్వాత్ తాదృశప్రాతిభాసికస్య వ్యావృత్తిః - తాదృశప్రాతిభాసికస్య మూలాజ్ఞానధ్వంసజన్యధ్వంసప్రతియోగ్యజ్ఞానప్రయుక్తత్వాత్ తాదృశప్రాతిభాసికోపాదానాజ్ఞానస్యాఖండాకారవృత్త్యసమానవిషయకత్వేన తన్నాశ్యత్వాయోగాజ్జీవేన ఘటాదిరూపోపాదానస్యాంతరాజ్ఞానమపి మూలాజ్ఞాననాశనాశ్యత్వాభావేన ప్రయుక్తత్వాదితి - తన్న - ఏవమపి తాదృశప్రాతిభాసికోపాదానాజ్ఞానే సిద్ధసాధనావారణాత్ - ఏతద్దృశాజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వేన ద్వైతసిద్ధత్వాభావాన్న తత్ర సిద్ధసాధనసంభవః - యద్వా స్వజన్యధ్వంసప్రతియోగిత్వస్వజన్యధ్వంసప్రతియోగ్యజ్ఞానప్రయుక్తత్వాన్యతరసంబన్ధేన ధ్వంసవిశిష్టాన్యత్వస్య విశేషణోక్తదోషవారణమితి వాచ్యమ్ - జీవేశభేదాదిరూపానాదిపదార్థానాం పక్షబహిర్భావాపత్తేః - స్వజన్యధ్వంసప్రతియోగ్యజ్ఞానత్వస్యాన్యతరసంబంధఘటకత్వే స్వజ్ఞానస్య పక్షబహిర్భావాపత్తేః - జ్ఞానస్యాపి స్వప్రాగభావధ్వంసరూపత్వేనాజ్ఞానస్యోక్తసంబన్ధేన జ్ఞానాత్మకధ్వంసవిశిష్టత్వేన తదన్యత్వాభావాత్ - నచ స్వావచ్ఛి

న్యాయభాస్కరగ్రంథః

న్నజనకతానిరూపితజన్యతావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావిశిష్టస్య సంబంధేనధ్వంసత్వవిశిష్టాన్యత్వమేవనివేశ్యమితినదోషః - జ్ఞానస్యధ్వంసత్వేనదృశ్యధ్వంసహేతుత్వాభావాత్ - ప్రతియోగితావిశిష్టత్వంచస్వాశ్రయత్వస్వాశ్రయాజ్ఞానప్రయుక్తత్వాన్యతరసంబంధేనేతివాచ్యమ్ - ఏవంచపూర్వోక్తప్రాతిభాసికేసత్త్వసాధనస్యముస్వరత్వాత్ - జ్ఞానేనాజ్ఞానధ్వంసస్యతాదృశాజ్ఞానధ్వంసేనదృశ్యాంతరధ్వంసస్యచభవతాంమతేనంగీకారాత్ - తథాసతితత్త్వజ్ఞానజన్యస్యావిద్యాధ్వంసస్యతాదృశధ్వంసజన్యస్యదృశ్యాంతరధ్వంసస్యచనాశకాభావేనముక్తౌతయోరపరిశేషాపత్త్యావిద్యాన్నానారూపాద్విముక్తఇతిశ్రుతిబాధాపత్తేఃధ్వంససామాన్యస్యైవానంగీకారేచాశ్రయాసిద్ధేః - స్పష్టంచేదమద్వైతసిద్ధిటీకాయాంబిందుటీకాయాంచ - ఏవమసతిబాధవారణాయసత్త్వాదాత్మ్యవత్త్వనివేశనమిత్యప్యయుక్తమ్ - అసత్ఖ్యాత్యనంగీకర్తృమతే అసతిబాధాయోగాత్ - తదంగీకారపక్షేపిసాధ్యాభావవదసతోబాధత్వాసంభవాత్ - హేతువిశేష్యకసాధ్యప్రకారకప్రతియోగికజ్ఞాననాశకతాయా ద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయకత్వావచ్ఛిన్నతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వస్యైవబాధలక్షణత్వాత్ - అసద్విషయకాజ్ఞానస్యభవన్మతే అనంగీకారేణతద్విషయకజ్ఞానస్యాజ్ఞాననివర్తకత్వాభావాత్ - నచయద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయతావ్యాపకోపహేతువిశేష్యకసాధ్యప్రకారకానుమితిప్రతిబంధకతాతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వమేవబాధత్వమితిసాధ్యాభావవదసతోప్యుక్తబాధత్వంస

భవతీతి వాచ్యం - భవన్మతే అభావమాత్రస్య కేవలాన్వయితయా
తిప్రసంగేన తస్య కార్యజనకత్వాసంభవేన ప్రతిబంధకతాయాః
కారణీభూతాభావప్రతియోగితారూపత్వాసంభవాత్తజ్జనకా
జ్ఞాననాశకతారూపత్వస్యావశ్యకత్వాత్ - నచ మిథ్యాత్వఘ
టకాభావస్య పారమార్థికత్వపక్షే తాదృశాభావస్యైవ కేవలా
న్వయిత్వేపి వ్యావహారికాభావస్య తథాత్వేనానతిప్రసంగా
త్ - కార్యజనకత్వసంభవత్ వ్యావహారికాభావస్య మిథ్యాత్వ
ఘటకత్వేపి లోకసిద్ధవిశేషణతానామన్యతమత్వేన కారణతా
వచ్ఛేదకసంబంధత్వాంగీకారాన్నాతిప్రసంగ ఇతి కారణీభూ
తాభావప్రతియోగితారూపమేవ ప్రతిబంధకత్వం బాధశరీరే
నివేశయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యమ్ - తథాసతి పర్వతో వహ్నిమా
న్ ధూమాదిత్యాదౌ ప్రాతిభాసికవహ్న్యభావవత్పర్వతస్యాపి
బాధత్వాపత్తేస్తజ్జ్ఞానస్యాపి నిరుక్తప్రతిబంధకత్వా
క్రాంతత్వాత్ తజ్జనకజ్ఞాననాశకత్వనివేశేతు నాతి
ప్రసంగః ప్రాతిభాసికస్యాజ్ఞానావిషయత్వాత్
యద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయితా అస్మితి ప్రతి
బంధకతావచ్ఛేదికా స్వసమానసత్తాకతద్రూపవత్త్వస్యావి
వక్షణేన ప్రాతిభాసికవహ్న్యభావవత్పర్వతస్య వారణేపి సా
ధ్యాభావవదసతో బాధత్వకథనమయుక్తమేవ అసతః క్వాపి
సత్తాయా అభావాత్ - ఏతేన బ్రహ్మణి బాధోఽపి నిరస్తః - మిథ్యా
త్వాభావస్య వ్యావహారికత్వే తస్య బ్రహ్మసమసత్తాకత్వాభా
వాత్ శుద్ధస్యాజ్ఞానావిషయత్వపక్షే బాధలక్షణస్యైవాసంభ
వాచ్చ - అస్తు వా యథాకథంచిద్బాధస్తథాపి సత్తాదాత్మ్యవ

త్వంవ్యర్థమేవ స్వసమానసత్తాకధర్మ్యేదవత్త్వేనా సదిద్భిన్నత్వా
భావాదేవతద్వారణాత్ - బ్రహ్మాతాదాత్మ్యరూపస్య భవతాభి
మతసత్తాదాత్మ్యస్యసత్యత్వవాదినుతేప్రపంచే అస్వీకారేణ
తాదృశవిశేషణోపాదానస్యసందిగ్ధాసిద్ధిసంపాదకత్వాపత్తేః కిం
చ- ప్రాతీతికవ్యావృత్తరూపేణపక్షతావచ్ఛేదకకోటౌసత్తా
దాత్మ్యప్రవేశేనైవ ప్రాతీతికసత్తాదాత్మ్యవతః ప్రాతిభా
సికస్యవ్యావర్తనాత్ బ్రహ్మప్రమేత్యాదివిశేషణవైయర్థ్యం
భవన్మతేసత్తాదాత్మ్యత్వరజతత్వఘటత్వపటత్వాదికంత్రి
విధమ్- ప్రాతిభాసికమాత్రవృత్తివ్యావహారికమాత్రవృత్తి
తదుభయసాధారణంచేతి - ఏవంచోభయసాధారణసత్తాదా
త్మ్యత్వేనసత్తాదాత్మ్యస్యనివేశ్యప్రాతిభాసికేసిద్ధసాధనసంపా
దనస్యతద్వారకవిశేషణాంతరోపాదానస్య చప్రయోజనాద్ధీతి
న్యాయగ్రస్తత్వాత్ కించోభయసాధారణసత్తాదాత్మ్యత్వేన
సత్తాదాత్మ్యస్యపక్షతావచ్ఛేదకఘటకత్వేచనస్తుచ్ఛవ్యావృత్తిః
శశవిషాణంసదితిభ్రమసంభవేనశశవిషాణాదావపి ప్రాతీతిక
స్యసత్తాదాత్మ్యస్యసంభవాత్ - నచశశవిషాణాదౌన ప్రాతీతి
కసత్తాదాత్మ్యసంభవః అనుయోగిరూపేణ పరిణమమానావి
ద్యయా ఏవతన్నిష్ఠసత్తాదాత్మ్యరూపేణపరిణమమానత్వని
యమేనాలీకరూపేణావిద్యయా అపరిణమమానత్వాదలీకని
ష్ఠతాదాత్మ్యరూపేణావిద్యాయాఃపరిణామాసంభవాత్ - శు
క్తిరూప్యాదిరూపేణపరిణమమానాయాఃవిద్యాయా ఏవతన్నిష్ఠస
త్తాదాత్మ్యరూపేణపరిణమమానత్వాదుక్తనియమస్యాపవా
దత్వాదితివాచ్యమ్ - సత్ప్రతియోగికతాదాత్మ్యస్యోక్తనియ

న్యాయశాస్త్రగ్రంథః

ఘటస్య కారణాలీకత్వాపత్తేః స్వేపి సానుయోగికాలీకప్రతియోగిక
తాదాత్మ్యస్యాలీకసాధారణస్యైకత్వవిరహాత్ - సద్రూపేణాప
రిణామానాద్యవిద్యావిరహేణ తాదృశతాదాత్మ్యస్యానుయోగి
తరితానాద్యవిద్యాకార్యత్వాభావాత్ - యదపి సదనుయోగిక
తాదాత్మ్యస్యోత్పత్తికత్వా అసత్సాధారణస్యాపి నత్వతిః సత్ప్రతియో
గికతాదాత్మ్యస్యైవ పక్షతావచ్ఛేదకఘటకత్వాదితి - తదపిన -
అనుయోగితాసంబంధేన సత్ప్రతియోగికతాదాత్మ్యస్య పక్షతా
వచ్ఛేదకఘటకత్వేనైవ బ్రహ్మణి బాధవారణేఽపి విద్యాభిన్నత్వవిశే
షణవైయర్థ్యాత్ స్వస్మిన్ స్వప్రతియోగికతాదాత్మ్యాను
యోగిత్వాభావాత్ - ప్రతియోగినానుయోగితాన్యతరసం
బంధేన తాదృశతాదాత్మ్యస్య ఘటకత్వాంగీకారేఽపి బ్రహ్మణి బా
ధవారణస్య ప్రతియోగిసాధ్యేన న్యాయగ్రస్తత్వాత్ - సత్ప్రతి
యోగికతాదాత్మ్యనివేశే ఆశ్రయాసిద్ధేశ్చ - ఇదంపదార్థే ర
జతస్యైవ బ్రహ్మణి కృత్స్నస్య మాత్రస్య తాదాత్మ్యేనాధ్యస్తత
యా ఇదంపదార్థగతప్రతియోగికతాదాత్మ్యస్యైవ బ్రహ్మణి
స్వీకృత్య ప్రతియోగికతాదాత్మ్యస్యోత్పత్తిసంభవేపి ఘటాదిస్య
వ్యసద్రూపబ్రహ్మణోనధ్యాసాత్ తత్ర సత్ప్రతియోగికతా
దాత్మ్యస్య కారే ప్రమాణాభావాత్ - యత్తు ఇదం రజతం రజ
తమితి నిజ్ఞానద్వయస్య పరస్పరవైలక్షణ్యనిర్వాహాయ ప్రథ
మప్రతీతేరిదంపదార్థరజతతాదాత్మ్యవిగాహిత్వం ద్వితీయ
ప్రతీతేస్తు రజతే ఇదంతాదాత్మ్యవగాహిత్వం స్వీకర్తవ్యం - త
థా ఘటస్సన్ సన్ ఘట ఇతి ప్రతీతిద్వయానురోధేన సతి ఘటాది
తాదాత్మ్యమివ ఘటాదౌ సత్తాదాత్మ్యమపి సిధ్యతీతి - తన్న -

ఉపనీతత్వవిశేషణతయైవభాసత ఇతివదద్భిర్నైయాయికాదిభిః ప్రథమప్రతీతేః స్వికారేపిద్వితీయప్రతీతేరనంగీకారేణ తాదృశప్రతీతేరప్రామాణికత్వాత్ - ప్రామాణికత్వేపివిషయతావైలక్షణ్యేనైవజ్ఞానవైలక్షణ్యనిర్వాహేణతద్గతవిలక్షణవిషయకల్పనస్యాయుక్తత్వాత్ - అన్యథా ఘటవద్భూతలం ఘటభూతలసంయోగా ఇతిజ్ఞానయోర్వైలక్షణ్యనిర్వాహాయ తత్రాపివిలక్షణవిషయకల్పనాపత్తేః నచ ప్రథమజ్ఞానేసంబంధవిధయాభాసమానస్యసంయోగస్యసంబంధోప్యధికోభాసతేన తుసమూహాలంబనరూపచరమజ్ఞాన ఇతివిషయవైలక్షణ్యాదేవోభయోర్వైలక్షణ్యమితివాచ్యమ్ - సంయోగాదిప్రతియోగికసంబంధమాదాయాపిసమూహాలంబన సంభవాత్ - నచసంయోగసంసర్గకవిశిష్టబుద్ధౌసంయోగస్స్వరూపత ఏవభాసతేన తుసంయోగత్వేనాఖండపదార్థస్యాపిసంబంధవిధయాస్వరూపతో భానోపగమాత్ - ఉక్తసమూహాలంబనేచసంయోగత్వేన సంయోగోధికో భాసత ఇతిసంయోగత్వ రూపాధికపదార్థ భానాభానాభ్యామేవతయోర్విశేష ఇతివాచ్యమ్ - ఏవమపిఘటవద్భూతలంసంయోగశ్చ ఘటభూతలసంయోగా ఇతిజ్ఞానయోర్విశేషానిర్వాహాత్ - యత్తు-విషయతావైలక్షణ్యాద్జ్ఞానవైలక్షణ్యోపపాదనేబహిర్విషయమాత్రవిలోపాపత్త్యా సాకారవాదాపత్తిః - అయంఘటః అయంపట ఇతిజ్ఞానానాంహిభేదోవైలక్షణ్యం యదితేషాంవిషయాఃపరస్పరంభిన్నాఃఘటపటాదిరూపా ఉపగమ్యేరన్నైతముక్తముదయనాచార్యైః - అతఏవవి

న్నైన- ఘటాదిరూపేణ అభిన్నో౽ధియాం విశేషః - నిరాకారత యాజ్ఞానధర్మరూపా కారేణఘటాదినావిషయితాస్థానీయేన హీనతయా - తథాచఘటాదికం విషయితాస్థానీయం జ్ఞానధర్మో జ్ఞానాద్భిన్నాభిన్నతయాబాహ్యార్థవ్యపదేశ్యతేన తథాకార తు జ్ఞానాదత్యంతభిన్న ఏవ విషయోజ్ఞానవైలక్షణ్య సంపాదక ఇతిస్వీకార్యం తథాచేదం రజతం - రజతమిదమితి ప్రతీత్యోరైకవైలక్షణ్యనిర్వాహాయ రజతప్రతియోగికేదంప్రతియోగికతాదాత్మ్యద్వయమివ ప్రకృతేపి ఘటస్సన్ సన్ ఘటఇతి ప్రతీతిద్వయవైలక్షణ్యాయ తాదాత్మ్యద్వయమావశ్యకమితి- తన్న-విషయితావైలక్షణ్యే జ్ఞానవైలక్షణ్యేపి- విషయితావైలక్షణ్యస్యవిషయవైలక్షణ్యాధీనతయాబహిర్విషయవిలోపాపత్త్యనవకాశాత్ -స్వతో వ్యావృత్తవిషయితాకల్పనస్యైవ బౌద్ధమతప్రవేశాపాదకత్వాత్ -విషయవ్యావృత్తవిషయితాకల్పనస్యాతథాత్వాత్ - అన్యథా భవతామపి బౌద్ధమతప్రవేశాపత్తేర్దుర్వారత్వాత్ - భవద్భిరపి జ్ఞానవిషయయోస్సంబంధత్వాతస్య విషయిత్వస్యస్వీకారాత్ - తచ్చభిన్నతాదాత్మ్యరూపం జ్ఞానాద్భిన్నాభిన్నమితిభవత్సిద్ధాన్తాత్ - జ్ఞానవైలక్షణ్యస్యసాక్షాద్విషయవైలక్షణ్యాధీనత్వాభావేపిపరంపరయాతదధీనత్వాదేవార్థవైలక్షణ్యోపపత్తేః - నిరాకారతయాత్వస్యాపిస్వతో వ్యావృత్తవిషయితాస్థానీయతయైత్యర్థాత్ నచవిషయవైలక్షణ్యాద్విషయితావైలక్షణ్యం తద్వైలక్షణ్యాజ్జ్ఞానవైలక్షణ్యమితి(వు,) ణాడీకల్పనాపేక్షయాపాఘ్నా

వాచ్యమ్ - యత్ర విషయవైలక్షణ్యాద్జ్ఞానవైలక్షణ్యం నసం
భవతియథాపృథ్వ్యోః క్తయోర్ఘటవత్వా తలం ఘటభూతల సం
ద్ధౌ ఇతి సమూహాలంబనవిశిష్టబుద్ధ్యోః తత్ర విషయితాసువి
శేష్యతాత్వాదికమఖండం కల్పయిత్వా తాదృశవిషయితావైల
క్షణ్యాదేవజ్ఞానవైలక్షణ్యోపపాదనాత్ - తత్రాపి విలక్ష
ణ విషయకల్పనే - ఘటపటాదిరూపనానాపదార్థవిషయక స
మూహాలంబన విశిష్టబుద్ధి భేదేనానన్తవిషయతాకల్పనాపత్తేః,
తన్నిష్ఠవిషయతావిశేష్యతాత్వాదేరఖండస్య కల్పనేలాఘవాత్ -
ఇతః ఏవ విశేష్యవిశేషణమితిధియా జాయమానాత్తత్ క్షణవి
శిష్టఘటవానితిజ్ఞానాద్విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహినస్తత్ క్షణవిశి
ష్టఘటవానితిజ్ఞానస్యవైలక్షణ్యోపపత్తేః విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి
జ్ఞానీయతత్ క్షణనిష్ఠవిషయతాయామవచ్ఛేదకతాత్వరూపా
ఖండధర్మస్యకల్పనాత్ - విశేష్యేవిశేషణమితి జ్ఞానీయతత్
క్షణనిష్ఠవిషయతాయాం చ తదకల్పనాత్ ఏవ హి ఏవమత్ర ద్వ
యమితిరీత్యా తత్ క్షణఘటత్వోభయవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిజ్ఞా
నాత్ ఘటత్వవిశిష్టతత్ క్షణప్రకారకస్య విశిష్టవైశిష్ట్యావ
గాహిజ్ఞానస్యవైలక్షణ్యం నిర్వాహ్యమ్ తత్ర ప్రథమజ్ఞానేఽభ
యనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాయా అవచ్ఛిన్నత్వా
త్ - ద్వితీయజ్ఞానే చ - క్షణనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్య
తాయా ఘటత్వావచ్ఛిన్నత్వాత్ - యత్తు - విశిష్టవైశిష్ట్యా
వగాహిజ్ఞానే విశిష్టస్యవిషయత్వాత్ విశేష్యే విశేషణమితిరీ
త్యాజ్ఞానే కేవలస్య విషయత్వాత్ విషయవైలక్షణ్యాదేవ త

క్తత్వేనక్షణికత్వాపత్త్యాబాధ్యమతత్ప్రవేశాపత్తేః తత్తత్క్ష ణవిశిష్టస్యభిన్నత్వాత్ నచ కేవలస్యస్థిరత్వాన్నదోషఇతి - వాచ్యమ్ - కేవలరూపస్య తత్తత్క్షణసంబంధిత్వే భేదాపత్తేః క్షణాసంబంధిత్వేకాలసంబంధిత్వాభావేనతుచ్ఛత్వాపత్తేః - ఏవంవిశిష్టకేవలయోర్భేదేవిశిష్టసత్తానసత్తేతిప్రత్యయానుపపత్తిశ్చ - యత్తు-సమానవిభక్తికప్రతియోగ్యనుయోగివాచకపదసమభివ్యాహృతనఞో అభేదపరోక్తత్వాద్విశిష్టస్వరూపసంసర్గకభేదప్రకారకశాబ్దబోధజనకత్వాన్నసమానవిభక్తికప్రతియోగ్యనుయోగివాచకపదసమభివ్యాహృతనఞశ్చ ప్రతియోగివిరోధిత్వవిశిష్టస్వరూపసంసర్గకాభావబోధజనకత్వాద్విశిష్టసత్తా న సత్తేతిప్రత్యయః-విశిష్టశుద్ధయోర్భేదాభేదాంగీకారేణాభేదవిరోధిత్వవిశిష్టస్వరూపసంబంధేన భేదవిరహాత్ - విశిష్టసత్తా న సత్తేతి ప్రాత్యక్షికప్రత్యయస్యాపినాపత్తిః తాదృశప్రత్యయస్యోక్తస్వరూపస్యైవసంసర్గత్వాత్ - అభిలప్యమానప్రతీతేరభిలాపజన్యబోధసమానాకారత్వాదితి - తన్న -వృత్త్యనియామకసంయోగ ఇతి ప్రత్యయస్య భ్రమత్వాపత్తేస్తత్రస్వరూపసంబంధే ప్రతియోగివిరోధవిరహాత్ - నచతత్రాప్యేకావచ్ఛేదేనైకాధికరణావృత్తిత్వరూపవిరోధోస్తీతివాచ్యమ్ - తథాపి నేహ ఘటో నాస్తీతిశ్రుతిజన్యబోధస్య భ్రమత్వాపత్తేర్భేదాభేదయోః ఘటస్వరూపవిరుద్ధత్వేనవిశిష్టకేవలయోర్భేదాభేదాంగీకారస్యాయుక్తత్వాచ్చ - యదపితద్ఘటేతద్ఘటసంయోగాదిసత్త్వేపితద్ఘటస్తద్ఘటవానితిధీరప్రమా కింతుభూతలాదౌతద్ఘటాదిప్రకారకధీః ప్రమేతివ్యవస్థాసిద్ధయే విశిష్టధీమాత్రే విశేష్యవిశేషణ

స్య భేదసమానాధికరణస్సంబంధోవిషయ ఇతి కల్ప్యతే తథాచ
సతిహితఘటే తత్వ్యసంయోగాదిసత్త్వేపి తస్యేదసమానాధికరణ
సంయోగాదిసంబంధస్యాసత్వాన్నోక్తధీః ప్రమా - తథాచ
సత్తావిశిష్టసత్తేత్య భేదసంసర్గక ప్రత్యయేపి విశేషణభేదసమా
నాధికరణాభేదస్యైవ సంసర్గత్వావశ్యకత్వాద్విశిష్టకేవలయో
ర్భేదాభేదసిద్ధిరితి - తన్న - విశిష్టకేవలయోర్భేదే కేవలఘ
టేతద్వ్యక్తిత్వవిశిష్టఘటభేదస్యసత్త్వేపి విశేషణభేదస్య సంసర్గ
తావచ్ఛేదకత్వాంగీకారేపి తద్ఘటస్తద్ఘటవానిత్యాదిబుద్ధేః ప్ర
మాత్వావారణాసంభవాత్ - విశేషణనిష్ఠప్రతియోగితానిరూపిత
త్వవిశిష్టానుయోగితాయా విశిష్టబుద్ధివిషయత్వాంగీకారేప్యేవత
ద్ఘటస్తద్ఘటవానితిబుద్ధేః ప్రమాత్వస్యావశ్యంవారణీయత్వా
త్ స్వస్మిన్ స్వప్రతియోగికత్వవిశిష్టనిరూపితసంబంధానుయో
గితావిరహాత్ - తత్ప్రతియోగికత్వవిశిష్టనిరూపితసంబంధాను
యోగితాయాస్తదధికరణతారూపత్వాత్ - ఘటాభావాదిస్థలే
త్వభేదేస్యాధారాధేయభావాంగీకారాద్ఘటాభావస్తద్వా ని
తి ప్రతీతేః ప్రమాత్వనిర్వాహాత్ - విశేషణభేదస్యసంబంధతా
వచ్ఛేదకత్వపక్షేచ ఘటాభావోఘటాభావవానిత్యాదిబుద్ధేః
ప్రమాత్వానుపపత్తిః ఘటాభావే తద్భేదవిరహాత్ - యత్తు
ఘటాభావోఘటాభావవానిత్యాదౌ ఘటప్రతియోగికాభావ
త్వమాత్రేణ విశేషణత్వేత్తైనవరూపేణ విశేష్యత్వం కింతు ఘట
విరోధ్యభావత్వాదిరూపేణ యథాహి మామహం జానామీత్యా
దౌ రూపభేదేనైవ కర్మకర్తృతా అన్యథా అత్యంతాభేదే పర

భావాత్ - తథాచాభావభేదేనైవ విశేష్యత్వ విశేషణత్వే ఉక్త
జ్ఞానస్య క్రియేతే ఉక్తకల్పనానురోధాత్ - ఘటాభావస్త
ద్వానిత్యాదావేకరూపవిశిష్టస్యైవ ఘటాభావపదతత్పదాభ్యా
ముల్లేఖేఽపి సుబర్థైకత్వాత్ ద్విధవిశేషితరూపేణైవ శాబ్దే విశేష్య
తాతథాచ భిన్నరూపాభ్యాం ఘటాభావాదౌ తద్భేదసంభవేన
భేదవిశిష్టవిశేషణతాసంబంధస్య భానాద్విశిష్టధీమాత్రే భేద
విశిష్టసంబన్ధస్య భాననియమో న వ్యాహత ఇతి - తన్న - పరస
మవేతక్రియాజన్యఫలశాలిత్వశరీరే ఆత్యంతికభేదస్యైవ ఘ
టకత్వాత్ - అన్యథా మామహం జానామీతివన్మామహం గచ్ఛా
మీత్యాపత్తేః - ఘటాభావస్తద్వానిత్యాదౌ ప్రకారాంశవాచి
తచ్ఛబ్దస్యైకత్వవిశిష్టఘటాభావపరామర్శకత్వసంభవేనతా
దృశఘటాభావస్యైవ విశేష్యతాద్విశేషణభేదస్య సంసర్గతా
వచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ - నచ ప్రకారాంశతత్పదస్య అభివ్యా
హృతఘటోపస్థాపకత్వం తేన ప్రత్యయాంతోపస్థాప్యైకత్వవి
శిష్టఘటాభావస్య న తచ్ఛబ్దేన పరామర్శ ఇతి వాచ్యమ్ - ఘటం త
ద్వైవ చ తత్రస్థమానయేత్యాదౌ సామాన్యవిశిష్టదేవదత్తస్య తచ్ఛ
బ్దేన పరామర్శకత్వేన సమభివ్యాహృతశబ్దజన్యజ్ఞానవిషయత్వ
స్యైవ ప్రకారతారూపత్వాత్ - ఏవం సత్తావిశిష్టసత్తానీలఘ
టత్వాదౌ భేదాభేదయోస్త్వనంగీకృత్య విశిష్టశుద్ధయోర్గుణ
గుణ్యాదీనాంచ భేదాభేదాంగీకారే నైకస్మిన్నసంభవాదిత్యా
ధికరణవిరోధః - తత్ర భావాభావరూపవిరుద్ధధర్మాణామేక
త్రాసంభవస్య ప్రతిపాదనాదిత్యలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా
తస్మాద్విశిష్టశుద్ధయోర్భేదాసంభవాద్విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి

జ్ఞానస్యవిశేష్యవిశేషణమితిజ్ఞానాద్వైలక్షణ్యస్యవిషయతా
వైలక్షణ్యాదేవ వాచ్యతయాసర్వఘటఃఘటస్సన్నితిజ్ఞానయోర
విషయతావైలక్షణ్యాదేవ వైలక్షణ్యనిర్వాహాత్ప్రతియో
గికతాదాత్మ్యంతత్తేనానాభావాదాశ్రయాసిద్ధిర్వాదా-
యదపిజ్ఞాతోఘట ఇతిప్రతీత్యాజ్ఞానప్రతియోగికవిషయ
తాసంబంధస్యఘటాదావసిద్ధత్వాన్నాశ్రయాసిద్ధిఃసత్తాదాత్మ్యం
హిచిత్స్వరూపజ్ఞానస్యవిషయతారూపంతాదాత్మ్యమ్ - అత
ఏవఘటపటాదిరూపవిషయభేదేనతాదృశసత్తాదాత్మ్యమనంత్య
మపిప్రమాణేనైకకపాలాదినిష్ఠవిషయతారూపసత్తాదాత్మ్య
నావచ్ఛిన్నస్యకపాలేఘటవానితిజ్ఞానీయఘటాదినిష్ఠవిషయ
తారూపసత్తాదాత్మ్యస్యతంత్వాదినిష్ఠవిషయతారూపసత్తా
దాత్మ్యావచ్ఛిన్నేనపటాదినిష్ఠవిషయతారూపేణసత్తాదా
త్మ్యేనాభేదాసంభవాత్ - నహితార్కికాదిభిరపితత్తద్విష
యతావచ్ఛిన్నవిషయతానామైక్యముచ్యత ఇతి - తన్న - వృ
త్తిజ్ఞానీయసంబంధానాంవిషయనిష్ఠానాంవిశేష్యతాదిరూపత్వ
స్యావశ్యంవాచ్యతయాతైరేవవిషయతావ్యవహారనిర్వాహోప
క్తసత్తాదాత్మ్యానాంవిషయతారూపత్వకల్పనేప్రమాణాభా
వాత్ - నచసుఖాదేస్సాక్షిభాస్యత్వేనతత్రవృత్తివిషయతావి
రహేణతయావిషయతావ్యవహారానిర్వాహాత్తత్రవిషయ
తావ్యవహారనిర్వాహాయసత్తాదాత్మ్యస్యవిషయతారూపత్వ
మావశ్యకమితివాచ్యమ్ - అవచ్ఛేదకభేదభిన్నానామనన్తానాం
సత్తాదాత్మ్యానాంతేషాంవిషయతాత్వస్యచకల్పనాపేక్ష
యాసుఖాదిసత్వేపి [illegible]

సుఖాదిస్మరణానుపపత్తేః - వృత్తినాశస్యైవసంస్కారత్వా త్ - అనుమిత్యాదివృత్తినాశస్యతత్సూక్ష్మావస్థారూపస్యసు ఖాదివిషయకత్వేనస్మృతిహేతుతాయాః క్లృప్తత్వాత్ - నచత త్రవృత్త్యస్వీకారేపిసుఖాద్యవచ్ఛిన్నచైతన్యనాశస్యైవసంస్కా రత్వం సంభవతీతివాచ్యమ్ - తాదృశచైతన్యనాశస్య సుఖాది విషయకత్వస్మృతిహేతుత్వాదీనాంకల్పనేగౌరవాత్ - జడత్వ నియమాత్స్మృతినిర్వాహార్థంసుఖాదిష్వపివృత్తిస్వీకారావశ్యక తాయాభవద్భిరేవప్రతిపాదితత్వాచ్చేతిదిక్ - నచఘటస్సన్ని తిప్రతీత్యైవసత్ప్రతియోగికతాదాత్మ్యంఘటాదౌసిద్ధ్యతీతి కింప్రమాణాంతరగవేషణయేతివాచ్యమ్ - భవదభిమతతాదా త్మ్యస్యమద్భిన్నరూపత్వాత్ - యతోపితాదాత్మ్యంగవిశేషణవిశే ష్యాభ్యామతిరిక్తంపదార్థాంతరంనైయాయికమతేసమవాయ వదితి - తన్న - తాదృశతాదాత్మ్యస్యప్రతియోగ్యనుయోగి భ్యాంసంబంధాంతరకల్పనేతాదృశసంబంధాంతరస్యాపిప్రతి యోగ్యనుయోగిభ్యాంసంబంధాంతరంతస్యాపీతిరీత్యానవస్థా ప్రసంగాత్ - యదిచతాదాత్మ్యద్వయమభ్యుపగమ్యతే - త యోశ్చపరస్పరంసంబంధతాస్వీక్రియతేతదా అన్యోన్యాశ్ర యః - తాదాత్మ్యత్రయస్వీకారేచచక్రకప్రసంగః - తాదా త్మ్యస్యప్రతియోగ్యనుయోగిభ్యాంస్వరూపమేవసంబంధ ఇ త్యభ్యుపగమేచాత్మాశ్రయః - యత్తుతాదాత్మ్యమేకంసంబం ధిభ్యామనతిరిక్తంతథైవప్రతీయమానత్వాత్ - కల్ప్యతే తస్య చాసంబద్ధస్యసంబంధతానుపపత్త్యాసంబంధాంతరోపగమే అ

న్యేనస్వాశ్రయాదిభయాన్తరవాచ్యత్వేత ఏవ ఘటాదిసంబంధ
త్వనుపేయతేస్వతో వ్యావృత్తవిశేషవత్ - తత్ర చాత్మాశ్ర
యదోషాగత్యంతరాభావాల్లాఘవాచ్చనహ్యతే - అత ఏవహి
ద్యానైకాంతికశేషోపాధిభిర్ఘటాభావస్యాన్వవృత్తిత్వస్యైకాంతేత
ద్యాత్మాశ్రయెంపలాఘవముక్తమితి - తన్న - తాదాత్మ్యం చ ద
ర్శాంతరేణాభ్యుపగన్తవ్యానన్యస్వతస్సంబంధత్వే ఆత్మాశ్రయస్య
దుష్టత్వాభ్యుపగమాపేక్షయా విశేషణస్వరూపస్యైవ తాదాత్మ్యాంగీకా
రస్యయుక్తత్వాత్ - విశేషణవిశేష్యభావసంబంధస్యస
మవాయాభ్యుపగమాచ్చసామాన్యస్వనవస్థితేరితిసూత్రకారైరే
వనిరస్తత్వాచ్చ - యత్తుపివిశిష్టశుద్ధోపహితా బ్రహ్మస్వై వ
విశిష్టశుద్ధయోస్తాదాత్మ్యమిత్యలఘటయోరపిస్యాదేతాదాత్మ్యం
ఏకదేశసామాన్యాదైక్యత్వాభావేన విశిష్టశుద్ధోపహితాయా
నీలఘటాద్యుపహితానామపిసత్తాయా ఐక్యాద్భిన్నత్వేసత్య
భిన్నసత్తాకత్వం తాదాత్మ్యమితి తల్లక్షణాత్ - సత్తావిశిష్ట
సత్తానీలోఘట ఇత్యాదిప్రత్యయోగాన్యశతాదాత్మ్యస్యైవ వి
భానమితి - తన్న - తథాసత్యేకదేశస్థానాంరూపరసాదీనామపి
పితాదాత్మ్యప్రత్యయప్రసంగ ఇతి సమానాధికరణప్రత్యయా
పత్తేరితి - ఏవంబ్రహ్మణి బాధవారణాయ యద్భిన్నత్వం దేశక
మిత్యప్యయుక్తం - చిన్నప్రత్యయోగితాకభేదస్యచిద్ఘటో
భయానిభేదరూపస్యబ్రహ్మణ్యపిసంభవాత్ - చిత్వావచ్ఛి
న్నావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకభేదనివేశే ఘటత్వేన చిత్వా
వాన్నేతిప్రతీతిసాక్షికభేదస్యవ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నావచ్ఛే
దకతాకస్యబ్రహ్మణ్యపిసంభవేనతదవ్యావృత్తేః - నచ చిత్వా ని

ష్ఠావచ్ఛేదకతానిరవచ్ఛిన్నా గ్రాహ్యేతి న దోష ఇతి వాచ్యం
తథాపి చిత్త్వావచ్ఛిన్నఘటనిష్ఠప్రతియోగితాకస్య చిత్త్వేన ఘటో
నేతి ప్రతీతిసాక్షికస్య వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కభేదస్యావారణాత్ - చిత్త్వావచ్ఛిన్నచిన్నిష్ఠప్రతియోగితా
కభేదనివేశేపి చిత్త్వేన ఘటోభయం నేతి ప్రతీతివిషయభేదా
వ్యావృత్తేః - న చ తాదృశభేదస్య న చిత్త్వపర్యాప్తావచ్ఛేదకతా
కప్రతియోగితాకత్వం కింతు చిత్త్వతాదృశోభయత్వైతదుభ
యపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకత్వమితి ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తినివేశాదేవ తద్వ్యావృత్తిః - అ
త ఏవ తాదృశభేదప్రతియోగితాయా ఉభయపర్యాప్తత్వస్వీకా
రాచ్చిత్త్వావచ్ఛిన్నచిత్పర్యాప్తప్రతియోగితాకభేదనివేశా
ద్వ్యావృత్తిరితి వాచ్యమ్ - విశిష్టశుద్ధయోర్భేదస్య భవన్మతసి
ద్ధతయా చిత్త్వవిశిష్టప్రతియోగికభేదస్య చిత్త్వపర్యాప్తనిరవచ్ఛి
న్నావచ్ఛేదకతాకచిత్పర్యాప్తప్రతియోగితాకత్వేన తాదృశ
భేదస్య శుద్ధచిత్సాధారణ్యాత్ - న చ చిత్త్వోపలక్షితప్రతియో
గికభేద ఏవ నివేశ్యతే తన్నివేశశ్చ స్వపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాక
త్వస్వావృత్తిత్వోభయసంబంధేన చిత్త్వవిశిష్టాయాః ప్రతియోగి
తాత్తన్నిరూపకత్వేన - తథా చ విశిష్టప్రతియోగికభేదోపలక్షి
తప్రతియోగికభేదయోర్వైలక్షణ్యానిత్యాహోస్విద్విశిష్టభేది
యప్రతియోగితాయా విశేషణవిశేష్యోభయవృత్తిత్వస్వీకా
రాదుక్తరీత్యా నివేశే తద్వ్యావృత్తిరితి వాచ్యమ్ - ఘటవత్యపి ప్రా
తిభాసికచిద్భేదావ్యావృత్తేః - ఘటసమానసత్తాకచిద్భేదనివేశే
పి అభావస్యాధికరణస్వరూపత్వేన పారమార్థికే బ్రహ్మనిష్ఠే

ఘటాదిభేదేదిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్య ఘటత్వావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాయాంవాధిత్వావచ్ఛిన్నత్వస్య ఘటత్వ
నిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాంవాదిత్వపర్యాప్తత్వస్య భ్రమసంభవేన
తత్ర భ్రమవిషయీభూతభేదానామేవాస్య ప్రత్యక్షైః - అభావ
స్యాధికరణస్వరూపత్వాభావపక్షేప్యేతద్దోషః ఘటానుభవో
నిత్యత్వంచేత్సంతిథ్యాః అపృథక్త్వేపి పృథగివాభావాసం
త ఇతిపంచపాదికాన్యురోధేనానందాదీనాంశుద్ధస్వరూపత్వస్య
తద్ధర్మత్వస్య వాంగీకారేణతాదృశధర్మస్య సమానసత్తాకేది
త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదత్వాదిభ్రమప్రమాదాయదోష
సంభవాత్ - స్వసమానసత్తాకభేదవత్త్వనిషేధేనైవ బ్రహ్మ
వ్యావృత్తాశ్యభేదేదిత్వప్రతియోగికత్వనివేశవైయర్థ్యాత్ - బ్ర
హ్మప్రమేత్యాదివిశేషణద్వయవైయర్థ్యస్య ఘటాద్యుక్త
త్వాత్ - సత్తాత్రైవిధ్యస్యాద్వైతమతాసిద్ధత్వేన సందిగ్ధాసి
ద్ధేశ్చ - యత్కిఞ్చిన్మతపదంసంశయవిశేషవిషయపరం తథాచ
బ్రహ్మప్రమేత్యాద్యనుగతధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకసంశయః
పృథివీత్వజలత్వాదిరూపనానాధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకసమూ
హాలంబనసంశయోవావిషయతాసంబంధేనపక్షతావచ్ఛేదక ఇ
తికల్పాంతరం తదపిన - బ్రహ్మప్రమేత్యాద్యనుగతరూపా
వచ్ఛిన్నవిశేష్యకసంశయాపేక్షయాతాదృశరూపస్యైవలఘు
త్వేనపక్షతావచ్ఛేదకత్వసంభవాదితరాంశోపాదానస్యానతి
ప్రయోజనకత్వాత్ - సచతదంశేక్తిత్వేనతాదృశసంశయస్య
పక్షతావచ్ఛేదకత్వాన్న గౌరవావకాశః ఇతివాచ్యం పురుషభే
దేనకాలభేదేనచభిన్నానాంతాదృశసంశయవ్యక్తీనాం మధ్యే

పక్షస్యాప్యస్మాన్వ్యక్తిత్వేన పక్షతావచ్ఛేదకత్వేనాన్వయస్యాప్యస్య ఇష్ట త్రుటిగన్ధస్యాప్యభావాత్ - న్యాయస్య తరౌ గతగాదిశబ్దేన స్తూపాదివిశేషస్యాసాంప్రదాయికతాయా భవద్భిరేవాస్మత్ప్రా వేదితత్వాత్ - ఇతి శేషకులతిలకస్య యాదవాచలనివాసరసిక స్యానన్తాచార్యస్య కృతౌ న్యాయభాస్కరే పక్షతావచ్ఛేదకని ర్వచనభఙ్గః ప్రథమః

శ్రీస్నై నమః

శేషశైలాన్నిగమనమకుటీయుక్తరత్నప్రవృత్తేః శ్రీ
మద్రామావరజమునిరాజస్య జామాతృతాం చ విన్దన్ దృ
ప్యద్ధ్వాన్తపటలీపాటనోద్దామసూక్తిర్న్యాయాఖ్యవ్యప్రథితమ
హిమా శ్రీయతీశాయ సేవః

ద్వితీయభఙ్గప్రారమ్భః.

సాధ్యభూతానుమిత్యాత్వం న తావత్ప్రసిద్ధ్యలక్షణత్వాస త్త్వాత్తత్త్వయోః పరస్పరవిరహరూపత్వే వతస్మిన్ భేదయోః రజత భిన్నత్వరజతత్వయోర్భేదవత్ పరస్పరవ్యాప్తత్వేన తా నుమితివిధేయతా సంభవాదనుమితేశ్చ వా హేత్వన్వనియ మాత్ - యత్తు సత్త్వానుబాధ్యత్వం తస్య ప్రకారకతయైవ శేష్యత్వాద్వ్యా పక్షీభూతాభావప్రతియోగిత్వం తద్విలక్షణత్వం చ స్వప్రకా రకతయైవ శేష్యత్వాద్వ్యాపక్షీభూతాభావప్రతియోగిత్వపర్యవసి తమ్ - ఏవమనుసత్త్వం సత్త్వాదౌ త్త్వాద్యనధికరణత్వం తద్విలక్షణత్వం

ధసత్త్వాదాత్మ్యవత్త్వపర్యవసితమ్ - తథాచ స్వప్రకారకధీవిశే
ష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వసత్త్వాదాత్మ్యోభ
యం సాధ్యమ్ - ఏవంచ నవ్యాహతిః - సత్త్వాసత్త్వయోఃపరస్ప
రవిరహరూపత్వాభావాత్ - శుక్తిరూప్యస్య స్వప్రకారకధీవిశే
ష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వస్య సత్త్వాదాత్మ్యస్య
చ సత్త్వేన్న సాధ్యవికలతా దృష్టాంతస్యేతి - తన్న - దృష్టాంత
పక్షసాధారణస్యైకస్య స్వత్వస్యాభావేన స్వపదేన పక్షస్యోపా
దానే దృష్టాంతే సాధ్యవైకల్యస్య దృష్టాంతస్యోపాదానే పక్షే బా
ధస్య చ వారణస్యాత్ - నచ స్వపదేన పక్షోపాదానేపి న సాధ్య
వైకల్యం పక్షప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకత్వస్య శుక్తిరూ
ప్యాభావే సత్త్వాదేవం దృష్టాంతోపాదానేపి న బాధః స్వప్రకార
కధీవిశేష్యతావ్యాపకత్వస్య పక్షాభావే సత్త్వాదితి వాచ్యమ్ -
తథాసతి విశేష్యతావ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వమాత్రస్య
సాధ్యఘటకత్వసంభవే స్వప్రకారకధీపర్యంతస్య వ్యర్థ
త్వాత్ - అఖండాభావఘటకతయా తత్సార్థక్యే దృష్టాంతసా
త్ అన్యప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకత్వస్యాన్యాభావే సిద్ధావ
పి సత్త్వస్యావిఘాతాత్ - నచ స్వప్రకారకధీవిశేష్యతావిశిష్టత్వ
తాదాత్మ్యోభయసంబంధేన కించిద్విశిష్టత్వమేవ సదసద్విలక్షణ
త్వమ్ - విశేష్యతావైశిష్ట్యం చ స్వసమానాధికరణభేదప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాక
ప్రతియోగితాకభేదవత్త్వసంబంధేన - స్వాధికరణతాస్వరూప
సంబంధావచ్ఛిన్నభేద ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాచ సత్త్వాదా
త్మ్యసమానాధికరణస్వనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావవత్త్వసంబం

ధావచ్ఛిన్నా - తథాచదృష్టాంతపక్షోభయానుగతస్యైకస్య స్వత్వస్యాభావేపి నక్షతిరితివాచ్యమ్ - తథాసత్యప్రసిద్ధాం తా త్ - అత్యంతాభేదేతాదాత్మ్యాదిసంబంధానంగీకారాత్ - ఉక్తంహిమణికృద్భిః కాలాం - భేదాసహిష్ణుతాదాత్మ్యరితా త్యైకత్వంతాభేదేతాదాత్మ్యాదిసంబంధాసంభవాత్ - భవతి ఉక్తవృత్తితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్నస్య భేదోస్తి వధ త్వ తో స్వఘటితఘటత్వో పఘటితపాకారివతత్సంభవాత్త థా చ తాదాత్మ్యసంభవః - యద్వా ఆధేయత్వస్వప్రతియో గిత్వోభయసంబంధేనాభావవిశిష్టత్వమేవ స్వఘటకత్వం ఆధేయతా స్వప్రకారకధీవిశేష్యతావిశిష్టత్వసంబంధావచ్ఛి న్నా - విశేష్యతావైశిష్ట్యంచ స్వసమానాధికరణభేదప్రతి యోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాక ప్రతియోగితాకభేదవత్వసంబంధేనస్వాధికరణతాభేదప్రతి యోగితావచ్ఛేదకతాచస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నా - తథా చ నానుగమ ఇతివాచ్యమ్ - ఏవమపి జగత్త్వోగగనాదివద్వృత్తి త్వమాదాయసాధ్యపర్యవసానసంభవేనమిథ్యాత్వాసిద్ధ్యా - అ ర్థాంతరస్యదుర్వారత్వాత్ - నచవృత్తిమత్త్వంపక్షతావచ్ఛే దకకోటౌనివేశ్యార్థాంతరవారణమ్ - సంభ వతీతివాచ్యమ్ - తథాపి వృత్తిమత్త్వవి శేషణేనైవానత్ప్రపంచో ర్థాంతరవారణసంభవేన పక్షాంశే సత్తాదాత్మ్యస్యవిశిష్టత్వస్యచవ్యర్థతాపత్తేః - నచ స్వా ధికరణతావ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వసత్తాదాత్మ్యోభయ స్వసాధ్యత్వాంగీకారాన్నవృత్తిత్వమాదాయార్థాంతరమ్ -

అస్య త్వేతత్కరణత్వప్రసిద్ధేరితి వాచ్యమ్ - అసత్త్వస్యాబాధాయా థార్థాంతరవారణాయోపాత్తస్య సాధ్యకోటిప్రవిష్టస్య సత్తాదాత్మ్యవత్త్వస్య వ్యర్థత్వాపత్తేరసతోఽపి కరణత్వప్రసిద్ధేః - వస్తుతస్తు ప్రత్యక్షస్య ప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకతాభావప్రతియోగిత్వరూపస్య సాధ్యత్వేఽపి నాసత్త్వమాదాయార్థాంతరప్రసక్తిః - పక్షతావచ్ఛేదకకోటిసత్తాదాత్మ్యస్య ప్రవిష్టత్వేన తాదృశసత్తాదాత్మ్యవిశిష్టస్య ప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వస్యానుమిత్యవగాహనే నానుమితేరసత్త్వే పర్యవసానాసంభవాత్ - నను పృథివీత్వజలత్వాద్యవచ్ఛిన్నధర్మికసమూహాలంబనసంశయస్య తద్వ్యక్తిత్వేన పక్షతావచ్ఛేదకత్వపక్షే పక్షాంశే సత్తాదాత్మ్యస్యావిష్టతయా సాధ్యకోటౌ సత్తాదాత్మ్యవిశేషేఽసత్త్వబాధాయా థార్థాంతరమితి తద్వారణాయ తస్మిన్ వేశనమావశ్యకమితి చేత్త హి సత్తాదాత్మ్యఘటితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్యైకస్య సాధ్యతా - కేవలస్య ప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వస్యైవ తథా సత్త్వే సతి బాధాప్రసక్త్యా పక్షకోటౌ సత్తాదాత్మ్యవిశేషణస్య బాధవారకతయా సార్థక్యప్రతిపాదనమనుచితమ్ - కింతు కేవలస్య ప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వస్య సాధ్యత్వే సత్త్వబాధాయా ర్థాంతరవారణాయ పక్షకోటౌ సత్తాదాత్మ్యనివేశనమితి వక్తుముచితమ్ - అత ఏవ దీధితౌ తర్కగ్రంథే ధూమో యది వహ్న్యసమవహితాజన్యత్వే సతి వహ్నిసమవహితాజన్యః స్యాత్ నోత్పన్నః స్యాదితి మూలోక్తతర్కే విపక్ష ఉపవహ్నౌ సమవహితజ

వ్యక్త్యేపర్యవసానపర్యాలోచనేనహిన్నా సమవహితజన్యత్వమాత్రంత
త్వవసాయిత్వాన్నిర్వాహోయువత్వా యైసమవహితాజన్యత్వేన
ప్రాప్తేవిశేషణేయ ఇత్యుక్తే యదివో క్తరీత్యా అర్థాంతరవార
కతయా పక్షతావచ్ఛేదకవిశేషణసార్థక్యమంగీకృత్య సాధ్య
కోటౌ తత్పరిత్యాగః క్రియతే తదా వ్యర్థవిశేషణత్వేపక్షస్య మా
నాదోష ఇత్యనుసంధేయమ్ - కించ సత్త్వాద్యాత్మ్యఘటితపక్ష
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నే సదసద్విలక్షణత్వస్య సాధ్యత్వాంగీకా
రోనుచిత ఏవ - తథాంగీకృతేహి లఘుచంద్రికాయాం తత్ర
మాధ్యమతేన క్త్రిరూపస్య దోషనిరూపణ్యంపదిత్యాకారక ప్రసే
ణతత్రపత్ర్యనిమోకతాదాత్మ్యవగాహనాన్మాధ్యదీక
ప్రతిన్యాయప్రయోగే బాధస్తత్తాదాత్మ్యఘటితపక్షతావ
చ్ఛేదకాక్రాంతేనుక్తరీత్యా సదసద్విలక్షణత్వరూపసాధ్య
స్యాభావాదిత్యాశంక్య నాగ్రే నిరవచనీయ్యత్వస్య సభ్యా
పగమే నేకరూప్యంపది ప్రభ మేపి తత్ర సత్త్వాదాత్మ్యభావాత్
అసత ఏవ సత్త్వాదాత్మ్యస్యాసతి ను కిరూప్యభావాంగీకారాత్
స్యాత్ కపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాంతత్వాభావాన్న బాధ ఇతి పరిహా
రస్యకృతత్వాత్ - అత్ర మాధ్వప్రతిన్యాయప్రయోగే బా
ధ ఇత్యపి నయుక్తమ్ - యత్ర హి తద్వ్యసాధ్యవిరహస్తత్రైవ
బాధస్యవక్తవ్యత్వాత్ - యథా విద్వాన్నత్వానుపాధానే బ్ర
హ్మణి బాధ ఇతి రూప్యైతు మాధ్వనుతే సాధ్యవిరహేపి స్వానుతే
తస్యాలీకత్వాపస్వీకారేణ సాధ్యబాధాత్సయనుమానేన
తం ప్రపంచసాధ్యస్య సాధయితుం యుక్తత్వాత్ - అన్యథాపియ
దాది ప్రపంచే సత్యతా సాధనేపరమతరీత్యా బాధప్రసంగాత్

ప్రతివాదిరీత్యా బాధస్య విజిగీషుకథాసామాన్యే సత్త్వేన
తాదృశానుమానమాత్రోచ్ఛేదాపత్తేఃమాధ్వమతేసత్త్వాదా
త్మ్యరూపపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాన్తత్వే సత్త్వాదాత్మ్యరూ
పాసద్విలక్షణత్వఘటితసాధ్యస్యతత్ర బాధోక్తేస్స్వాగృహీత
త్వాచ్చ ఏతేనస్వప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకీభూతా
భావప్రతియోగిత్వ కాలసంబన్ధిత్వోభయంసాధ్యమిత్యపి
నిరస్తం అవృత్తిత్వమాదాయసాధ్యపర్యవసానసంభవేనా
ర్థాన్తరాదేర్దుర్వారత్వాత్ - నచావృత్తిత్వస్యప్రత్య
క్షబాధితత్వాత్తత్రపర్యవసానంనసంభవతీతివాచ్యమ్ - అస
త్త్వస్యాపిప్రత్యక్షబాధితత్వే నతత్ర పర్యవసానాసంభవేన
తాదృశార్థాన్తరవారణాయోపాత్తస్య సత్త్వాదాత్మ్యవత్త్వ
స్యవైయర్థ్యాత్ - యదపిసద్భేదాసద్భేదోభయంవాసాధ్యమ్ -
తత్రసత్త్వావచ్ఛిన్నభేదస్యనజ్ఞాననివర్త్యత్వరూపసత్త్వావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదత్వే ననివేశః - తథాసతి అసద్భేద
స్యజ్ఞాననివర్త్యత్వేతరాంశస్య వైయర్థ్యాత్ జ్ఞానోచ్ఛే
ద్యత్వరూపజ్ఞాననివర్త్యత్వస్యవక్ష్యమాణరీత్యా సర్వవాదిస
మ్మతస్యైకస్యాభావేనతదభావస్యైకరూపత్వాభావాత్ -
జ్ఞాననివర్త్యరూపసద్భేదనివేశేస్మన్మతే బ్రహ్మమాత్రవిష
యకతత్త్వధీవిషయత్వస్యలఘోరేవావచ్ఛేదకత్వసంభవేనత
త్సమనియతస్యజ్ఞాననివర్త్యత్వస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేద
కత్వేనతదవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదాప్రసిద్ధేశ్చ నాప్యు
క్తధీవిషయత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదత్వేనసిద్ధసాధనా
పత్తేఃకింతు సత్త్వంపరమంవాచ్యమిత్యాకారకస్య పరాభ్యు

పగతస్యకస్యచిత్ జ్ఞానస్య యద్విషయత్వం త
ద్వ్యక్త్యవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదత్వేన స
చ్ఛేదస్య తద్వ్యక్త్యభావత్వేన సత్త్వాభావస్య వా విశేషః తాదృశ
జ్ఞానే చాస్మదభ్యుపగతబాధ్యత్వవిరోధ్యలీకవ్యావృత్తసత్యత్వప్ర
కారకత్వం పరైః స్వీక్రియత ఇతి తదీయముఖ్యవిశేష్యతావ్యక్తేర
త్యంతాభావాదిసాధనే సిద్ధసాధనం త్వైర్వక్తుమశక్యం ముఖ్యవి
శేష్యతాత్వం చ ప్రకారతాసాంసర్గికవిషయతాన్యవిషయతా
త్వం తచ్చ విశేష్యతావిశేష ఇవ నిర్వికల్పకజ్ఞానీయతురీయవిష
యతాయామప్యస్తీతి పరమతే ఆద్యస్య పక్షతే ద్వితీయస్య సంగ్ర
హః సన్మతే సత్యాదిసమానాధికరణనామభిస్సత్యత్వాద్యుపల
క్షితశుద్ధబ్రహ్మణో నిర్వికల్పకధీరేవ జాయత ఇతి తదీయవి
షయతాలాభః సర్వపదమహిమ్నా సత్యత్వవ్యాపకవిషయతా
లాభః తేన యత్కించిత్సత్యనిష్ఠవిషయతాయాః సత్త్వ చిత్సత్త్వేఽ
భావమాదాయ న పరేషాం సిద్ధసాధనం వాచ్యత్వేనోపలక్షితం శు
ద్ధబ్రహ్మాపి భవతి విశిష్టబ్రహ్మనిష్ఠస్య తస్య విశేష్యభూతశుద్ధే
పి సత్త్వాత్ - వాచ్యత్వస్థానే జ్ఞేయత్వం వా నివేశ్యం తద్జ్ఞా
నీయముఖ్యవిశేష్యతానిష్ఠావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగి
తానిరూపకభేదత్వేన ముఖ్యవిశేష్యతాసంబంధావచ్ఛిన్నతజ్జ్ఞా
నవ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాత్యంతాభావత్వేన వా ని
వేశాన్న వ్యాపకత్వాదినివేశకృతగౌరవాదికమితి - తన్న -
బ్రహ్మమాత్రవిషయకతత్తద్ధీవిషయత్వస్య జ్ఞానానివర్త్య
త్వాపేక్షయా లఘుత్వేపి తుచ్ఛసాధారణజ్ఞానానివర్త్యత్వస్య
నైయత్యవిరహేణ జ్ఞానానివర్త్యత్వస్య భేదప్రతియోగితావ

చ్ఛేదకత్వాసంభవకథనాసాఙ్గత్యాత్ - నచ బ్రహ్మతుచ్ఛోభ
యమాత్రవిషయకధీవిషయత్వస్యజ్ఞాననివర్త్యత్వసమనియ
తత్వాత్ తదపేక్షయాలఘుత్వాచ్చజ్ఞాననివర్త్యత్వస్యావ
చ్ఛేదకత్వాసంభవకథనంయుజ్యత ఇతి వాచ్యమ్ - తుచ్ఛస్య వి
కల్పాఖ్యవృత్తివిషయత్వే సిద్ధివిషయత్వాభావాద్బ్రహ్మణశ్చ
తాదృశవృత్తివిషయత్వాభావేనోభయోరేకజ్ఞానవిషయత్వాసం
భవాత్ - నచైవమపి బ్రహ్మమాత్రవిషయకధీవిషయత్వతు
చ్ఛవిషయకవికల్పాఖ్యవృత్తివిశేషవిషయత్వాన్యతరరూపలఘు
ధర్మసమనియతగురుధర్మత్వాజ్జ్ఞాననివర్త్యత్వస్యనప్రతియో
గితావచ్ఛేదకత్వసంభవ ఇతి వాచ్యమ్ - వికల్పాఖ్య వృత్తిత్వ
స్యాప్యనుగతానతిప్రసక్తస్య లఘుభూతస్యాభావేనతద్ఘటిత
స్యానేకభేదఘటితస్యచ ఉక్తాన్యతరత్వస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వా
పేక్షయాలఘుత్వాసంభవాత్ - జ్ఞాననివర్త్యత్వసామాన్యాభా
వస్యస్వరూపతస్తద్వ్యక్తిత్వేనవా అవచ్ఛేదకత్వేగౌరవాత్ప్రస
క్తేశ్చజ్ఞాననివర్త్యత్వాభావస్య స్వరూపతోవచ్ఛేదకత్వస్యద్విత
యమిథ్యాత్వేభవద్భిరేవోక్తత్వాత్ - జ్ఞాననివర్త్యత్వస్యచవ
క్ష్యమాణరీత్యానుగమసంభవాచ్చ - కింత్వేతాదృశమప్యయు
క్తంస్వమతసిద్ధబ్రహ్మమాత్రవిషయకనిర్వికల్పకబోధీయవి
షయత్వాద్వైతమతసిద్ధసర్వప్రపంచవిశేష్యకసత్యత్వధర్మి
తావచ్ఛేదకకవాచ్యత్వప్రకారకబోధీయముఖ్యవిశేష్యతయో
ర్నత్యంసర్వంవాచ్యమితివాక్యజన్యబోధీయప్రకారతావిశే
ష్యతాభిన్నవిషయతాత్వేనానుగతరూపేణనివేశసంభవాత్తా
దృశవిషయతానిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకభేదసాధ

త్గుణ్యపదార్థత్వే తాదృశవిషయతాయా జాత్యఖండోపాధ్య
తిరిక్తతయా స్వరూపతో భానాభావేన స్వరూపతోవచ్ఛేదకత్వా
సంభవాత్తాదృశవిషయతానిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాప్ర
సిద్ధ్యా సాధ్యాప్రసిద్ధిః - నచ సత్యత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకం
యత్తాదృశజ్ఞానీయవిశేష్యతావృత్తిరూపం తదవచ్ఛిన్నావచ్ఛే
దకతాకభేదత్వేన సద్భేదస్య నివేశాన్న దోష ఇతి వాచ్యమ్ - త
థాసతి సత్యత్వావచ్ఛిన్న భేదత్వేనైవ నివేశౌచిత్యాత్సత్యత్వస్య
మిథ్యాత్వాభావరూపత్వేనాత్మాశ్రయాత్ - స్వమతే బ్రహ్మని
ష్ఠతద్వ్యక్తిత్వాపేక్షయా తాదృశవిషయతాత్వవిశిష్టస్య గురు
త్వేన సత్యత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకీభూత తాదృశవిషయతాత్వా
వచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకభేదాప్రసిద్ధ్యా సాధ్యాప్రసిద్ధేశ్చ బ్ర
హ్మనిష్ఠతాదృశబోధీయముఖ్యవిశేష్యతాయాః స్వరూపతోవ
చ్ఛేదకత్వోపపత్త్యా సాధ్యాప్రసిద్ధివారణేచ సిద్ధసాధనస్య దు
ర్వారత్వాత్ - తాదృశబోధీయవిశేష్యతాయా విశేష్యభేదేన
భిన్నతయా ఘటాదినిష్ఠాయాస్తాదృశబోధీయముఖ్యవిశేష్యతా
తన్నిష్ఠావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకభేదస్య ఘటాదావద్వైతవా
దిభిరభ్యుపగమాత్ - భవన్మతే బ్రహ్మనిష్ఠాయాస్తాదృశవిశే
ష్యతాయాః స్వరూపతోవచ్ఛేదకత్వవద్ఘటాదినిష్ఠాయాస్త
స్యా అపి స్వరూపతోవచ్ఛేదకత్వసంభవాత్ - నచ తాదృశవా
క్యజన్యబోధీయతాదృశవిషయతానిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతా
కభేదకూటవత్త్వస్యాద్వైతలక్షణ్యసహితస్య సాధ్యత్వాంగీకా
రాన్న సిద్ధసాధనం ఘటపటనిష్ఠతాదృశవిషయతానిష్ఠనిరవచ్ఛి
న్నావచ్ఛేదకతాకభేదాభావేన ఉక్తకూటవత్త్వఘటితసాధ్య

స్యాభావాదితివాచ్యమ్ - స్వమతే తాదృశజ్ఞానవిశేష్యత్వ
స్యైకత్వేన తాదృశభేదకూటస్యాప్రసిద్ధ్యా సాధ్యాప్రసిద్ధ్యా
పత్తేః నచ స్వమతేపి తాదృశవాక్యజన్యానామేవ బ్రహ్మవిషయ
కనిర్వికల్పాత్మకబోధానాం బహూనాం సంభవాత్తత్తజ్జ్ఞానవిశే
ష్యత్వావచ్ఛిన్నభేదకూటప్రసిద్ధిసంభవః - అథవా తాదృశ
జ్ఞానీయముఖ్యవిశేష్యతాత్వసమానాధికరణానవచ్ఛిన్నావచ్ఛే
దకతాకభేదత్వవ్యాపకాధేయతానిరూపకతాయా ఏవ సాధ్య
త్వాన్న సిద్ధసాధనం నాపి స్వమతే అప్రసిద్ధిరితి వాచ్యమ్- లక్ష
ణాగ్రహాదినా తాదృశవాక్యజన్యబోధవిశేష్యత్వస్య ప్రపంచే
భవన్మతేపి సంభవేన తాదృశవిశేష్యతానిష్ఠానవచ్ఛిన్నావచ్ఛేద
కతాకభేదకూటసాధనే బాధాపత్తేః - నచ లక్షణాగ్రహాజన్య
తాదృశవాక్యజన్యబోధీయముఖ్యవిశేష్యతానిష్ఠానవచ్ఛిన్నావ
చ్ఛేదకతాకభేదకూటస్య సాధ్యఘటకత్వాన్నానుపపత్తిరితి వా
చ్యమ్ - స్వమతే సిద్ధస్య నిర్వికల్పకబోధస్య సంగ్రహేణ సా
ధ్యాప్రసిద్ధేర్దుర్వారత్వాత్ - తాదృశబోధస్య విశిష్టవా
చకానాం సత్యాదిపదానాం స్వరూపే లక్షణాగ్రహజన్యత్వా
త్ - యదిచ సత్యాదిపదలక్షణాగ్రహజన్యో నోక్తనిర్వికల్పక
బోధః కింతు శక్తిగ్రహజన్య ఏవ విశిష్టవాచకానాం పదానామేక
దేశపరిత్యాగే విశేష్యమాత్రే శక్త్యుపస్థితయోరేవాభేదాన్వ
యావిరోధాత్ - యత్ర శక్యతావచ్ఛేదకభిన్నరూపేణోపస్థితి
స్తత్రైవ లక్షణాయాస్సర్వసిద్ధత్వాత్ ప్రకృతే చ శక్యస్వరూ
పమాత్రోపస్థిత్యా లక్షణావిరహాత్ - అత ఏవ ఆనన్దమయాధిక

రణశ్రీభాష్యేఽథోచ్యేతసమానాధికరణప్రవృత్తానా మేకా
ర్థప్రతిపాదనపరతయావిశేషణాంశే తాత్పర్యాసంభవాదేవ
విశేషణనివృత్తేః వస్తుమాత్రైకత్వప్రతిపాదనాన్నలక్షణా
ప్రసంగ ఇత్యనూదితమిత్యుచ్యతే తదాపి భవన్మతే సత్యంస
జ్ఞానంవాచ్యమితివాక్యజన్యసప్రకారకబోధీయవిషయత్వస్యా
ప్యేకానుగతరూపాక్రాంతతయాతాదృశవిశేష్యతాయాశ్చ స
త్యత్వోపహితపదసత్వాత్తత్ర తాదృశవిశేష్యతానిష్ఠావచ్ఛేదక
తాకభేదఘటితరూపాభావేనపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాంతేతత్ర
బాధోదుర్వారః - తద్ధర్మప్రకారకప్రతీతౌ తద్ధర్మోపహి
తస్యవిషయత్వంనతుశుద్ధస్యేతిభవతాం సిద్ధాంతాత్ - యత్తు
శుద్ధార్థతావచ్ఛేదకవిశిష్టపరత్వశూన్యతద్వాక్యతాత్పర్య వి
షయలక్షణాగ్రహాజన్యబోధవిషయతానిష్ఠానవచ్ఛిన్నావచ్ఛేద
కతాకభేదనివేశనోక్తబాధః తాదృశవాక్యజన్యస్యనిర్వికల్ప
కబోధస్యసంగ్రహేపిసప్రకారకబోధస్యాసంగ్రహాదితితన్న త
థాసతిసత్యత్వాదిమత్తయాతాదృశబోధాప్రసిద్ధ్యా సాధ్యా
ప్రసిద్ధేః నిష్ప్రకారకబోధస్య త్వయానుపగమాత్ సప్రకార
కబోధస్య చవిశిష్టపరత్వశూన్యతద్వాక్యతాత్పర్యవిషయత్వా
భావాదన్యథాసత్యత్వోపహితవిషయబాధాపత్తేర్దుర్వారత్వా
త్ - నచచిద్భిన్నత్వస్యపక్షతావచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టత్వేనో
క్తసత్యత్వోపహితచితస్తాదృశపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాంతత్వ
మితివాచ్యంశుద్ధచితిబాధవారణాయోపాత్తస్య చిద్భిన్నత్వ
స్యశుద్ధచిద్భేదరూపత్వేనసత్యత్వోపహితచితస్తాదృశపక్ష
తావచ్ఛేదకాక్రాంతత్వానపాయాత్ - శుద్ధోపహితయోర్భేదా

దస్యభవతి స్ఫ ద్ధాంతసిద్ధత్వాత్ - నచమిథ్యాత్వవద్ధే దోప
హితచిన్మిథ్యాత్వరూపసాధ్యాభావేనబాధవారణాయోప
హితానుపహితసాధారణచిద్భేద స్యైవపక్షతావచ్ఛేదకత్వా
న్నోక్తబాధ ఇతివాచ్యంతథాపిసత్యంసర్వం- వాచ్యమితివా
క్యోత్సత్తితాత్పర్యవ్యావహారికసత్యత్వో పలక్షితఘటాదిస్వ
రూపవిషయకనిర్వికల్పకబోధస్య గంధవతీపృథివీత్యాదివా
క్యాద్గంధాద్యుపలక్షితస్వరూపవిషయకనిర్వికల్పకబోధస్యేవ
దుర్నివారతయాతాదృశబోధస్యచభవదుక్తరీత్యాలక్షణాగ్ర
హాజన్యత్వేనతాదృశబోధీయముఖ్యవిశేష్యతానిష్ఠనిరవచ్ఛి
న్నావచ్ఛేదకతాకభేదస్యప్రపంచేఅభావేనబాధాపత్తేర్దు
ర్వారత్వాత్ - నచబ్రహ్మాన్యవిషయకత్వనిష్ప్రకారకత్వో
భయాభావవత్వంతాదృశవాక్యజన్యబోధేనివేశ్యతే - తథాచ
తాదృశవాక్యజన్యస్యవ్యావహారికసత్యత్వోపలక్షితఘటాదివి
షయకబోధస్యనిరుక్తోభయాభావవత్వవిశేషణేనవ్యావృ
త్త్యానోక్తబాధ ఇతివాచ్యమ్ - ఏవమపిసత్యంసర్వంవాచ్యమి
త్యాకారకజ్ఞానవిషయతావ్యక్తేర్వాచ్యరూపత్వాత్ బ్రహ్మణశ్చ
భావరూపధర్మానాధారత్వాత్తత్సిద్ధ్యేనఘటితలక్షణస్యబ్రహ్మ
ణిసత్యేపియథాసత్యత్వోపపత్తిస్తద్వత్ప్రపంచస్యాపిసత్యత్వో
పపత్త్యాఅర్థాంతరస్యదుర్వారత్వాత్ నచభామతీకారస్య
వాచస్పతేర్మతేశుద్ధస్యవృత్తివిషయత్వానంగీకారేపివివరణ
కారమతేశుద్ధస్యజ్ఞానసవర్తకవృత్తివిషయత్వాంగీకారాత్త
న్మతాభిప్రాయేణోక్తలక్షణస్యవ్యాఖ్యానాన్నానుపపత్తిరితి
వాచ్యం శుద్ధస్య జ్ఞాన...

ద్వ్యాప్యస్యలక్షణస్యలఘుచంద్రికాదిషువ్యాఖ్యాతత్వేనోక్తరీ
త్యాసచ్ఛేదనివేశనేపూర్వోక్తతరసందర్భాశుద్ధేర్దుర్వారత్వాత్
లఘుచంద్రికాయాంహిబ్రహ్మణోనిర్ధర్మకత్వాత్ సత్త్వాసత్త్వ
రూపధర్మద్వయశూన్యత్వేనమిథ్యాత్వాపత్తిరిత్యాశంక్య బ్ర
హ్మణోభావరూపధర్మానాశ్రయత్వేప్యసత్త్వస్యప్రకారకధీ
విశేష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వాభావరూపత్వేన
తాదృశాభావరూపధర్మాశ్రయత్వే విరోధాభావాదుక్తాతి
వ్యాప్తిపరిహారాత్ - అభావస్యచాధికరణీభూతబ్రహ్మస్వరూప
త్వేనస్వభిన్నధర్మశూన్యత్వరూపనిర్విశేషత్వకంటకత్వాభా
వాదితిపరిహారస్యకృతత్వాత్ నచమిథ్యాభూతంసర్వందృశ్య
మితిస్వాభ్యుపగతప్రతీతివిషయత్వాభావః స్వమతేబ్రహ్మణి
పరమతేతుప్రపంచేప్యస్తీతితద్వ్యచ్ఛేదఘటితలక్షణేనాత్వ
గ్న్యాసోక్తదోషాన్తరమితివాచ్యంతాదృశప్రతీతివిషయత్వా
భావస్యతుచ్ఛసాధారణతయాతదవచ్ఛిన్నభేదఘటితలక్షణస్య
తుచ్ఛేనతిప్రసంగేన అసద్వైలక్షణ్యాంశవైయర్థ్యాత్ - తా
దృశాభావే అసద్భిన్నత్వవైశిష్ట్యనివేశ్యతత్సార్థక్యోపపా
దనస్యప్రక్షాళనాద్ధీతిన్యాయేనాయుక్తత్వాత్ - నచసద్భి
న్నంసర్వమాత్మభిన్నమిథ్యాకారకవృత్తివిశేషవిషయత్వస్యతు
చ్ఛసాధారణస్యాభావః - స్వమతేబ్రహ్మణ్యేవసత్యత్వవాది
మతేప్రపంచేపీతితద్వ్యచ్ఛేదఘటితలక్షణేనకోపిదోష ఇతివాచ్యం
తాదృశవృత్తేర్వికల్పరూపత్వే ప్రపంచభానస్య స్వమతేపిత
త్రాసంభవేనతద్విషయత్వాభావస్యప్రపంచసాధారణతయా
బాధప్రసంగాత్ తస్యాధీరూపత్వే తద్విషయత్వాభావస

తుచ్ఛేపిసత్త్వేనఅసద్వైలక్షణ్యాంశవైయర్థ్యాత్ - నచతృతీ
యైవకాచిదస్త్వికరణవృత్తిరుపేయతేయత్ర ప్రపంచతుచ్ఛయో
రుభయోరపివిషయతేతివాచ్యమ్ - సద్భిన్నంసర్వమాత్మభిన్న
మితిజ్ఞానవిషయత్వాభావవద్భేదస్య తాదృశవిషయత్వే పర్యవ
సానేనసిద్ధసాధనాత్ తాదృశభ్రమవిషయత్వస్య ప్రపఞ్చే
అస్మాభిరప్యంగీకారాత్ ప్రమాత్వస్యచోభయానుమతస్యై
కస్యాభావేసప్రమావిషయత్వాభావనివేశాసంభవాత్ - ఏ
తేనసత్యంసర్వంవాచ్యమితివాక్యజన్యబోధస్య నిరుక్తముఖ్యవి
శేష్యతాసంబంధావచ్ఛిన్నాభావ ఏవసద్వైలక్షణ్యమితిపక్షో
పినిరస్తః తాదృశబోధస్యాసార్వకాలికత్వే నవిషయతాసంబం
ధావచ్ఛిన్నతదభావస్యసత్యత్వాదిగతేపికదాచిత్సంభవేనసి
ద్ధసాధనాపత్తేః - నచనిరవచ్ఛిన్న విశేషణతాసంబన్ధేన తాదృ
శాభావస్యసాధ్యఘటకత్వాన్నసిద్ధసాధనతేతివాచ్యమ్ తథాపి
తాదృశవిషయతాసంబధస్యవృత్త్యనియామకత్వేనతత్సంబంధా
వచ్ఛిన్నాభావాప్రసిద్ధ్యాసాధ్యాప్రసిద్ధ్యాపత్తేఃవృత్త్యనియా
మకసంబంధస్యాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాంగీకారేపివిష

యథాతాయావిషయతాత్వే నసంబంధతాయాః ప్రామాణికత్వ
విశిష్యతాప్రకారతాభిన్నవిషయతాత్వే నసంబంధతాయా
అప్రామాణికతయాతాదృశాభావాప్రసిద్ధ్యా సాధ్యాప్రసిద్ధి
త్వాదేతిదిక్.

ఇతి శేషకులతిలకస్య యాదవాద్రినివాసరసికస్యానం
తాఖ్యస్యకృతౌ న్యాయశాస్త్రే సిద్ధాన్తలక్షణత్వ రూపమిథ్యా
త్వభంగోద్వితీయః

యదపి నేహనానేతి శ్రుత్యర్థవివదమానం ప్రతిపాద్యం
తదముక్తం ప్రతిపన్నోపాధౌ త్రైకాలికనిషేధప్రతియోగిత్వం
పారమార్థికత్వాకారేణోక్తనిషేధప్రతియోగిత్వం వామిథ్యా
త్వం ప్రతిపన్నోపాధౌ స్వప్రకారకధీవిశేష్యే సర్వత్ర ధర్మి
ణి త్రైకాలికస్య సర్వదావిద్యమానస్యాత్యంతాభావస్య ప్రతి
యోగిత్వమిథ్యాత్వమిత్యర్థః యేనసంబంధేనయద్రూపవిశిష్ట
సంబంధితయాయద్జ్ఞాతంతత్సంబంధతద్రూపావచ్ఛిన్నంత
న్నష్టోక్తాభావస్య ప్రతియోగిత్వంనివేశ్యం అన్యథాసంబంధా
న్తరరూపాంతరావచ్ఛిన్నముక్తప్రతియోగిత్వమాదాయ సిద్ధ

సాధనాపత్తేః తథాచ స్వనిష్ఠప్రకారతావిశిష్టప్రతియోగితావ
త్త్వం మిథ్యాత్వమితి ఫలితం, ప్రతియోగితాయాం ప్రకారతావై
శిష్ట్యంచ స్వావచ్ఛేదకధర్మసంబంధోభయావచ్ఛిన్నత్వస్వవిశిష్టా
భావీయత్వోభయసంబంధేన - అభావే స్వవైశిష్ట్యంచ స్వసమా
నాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వ
నిష్ఠావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకభేదవత్త్వ, సంబంధేన స్వాధిక
రణతా స్వావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతా
సంబంధావచ్ఛిన్నా నతు స్వనిరూపితవిశేష్యతాసంబంధావచ్ఛి
న్నా - తథావే శేరజతశూన్యశుక్త్యాదినిష్ఠవిశేష్యతానిరూపి
తరజతనిష్ఠయత్కించిత్ప్రకారతామాదాయ సిద్ధసాధనాపత్తేః
భేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాచ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నా
అత్ర చ స్వపదం విశేషానుమానే రజతత్వవిశిష్టపరం విమతం మి
థ్యా దృశ్యత్వాదిత్యనేన విశేషపక్షకానుమానస్య సామాన్యప
క్షకానుమానస్య చ వివక్షితత్వాత్ - వియన్మిథ్యా నవా పృథివీమి
థ్యా నవేతి ప్రత్యేకం వా విప్రతిపత్తిరిత్యాదినా విశేషపక్షికా
యాః బ్రహ్మప్రమాతిరిక్తత్వాదినా సామాన్యపక్షకాయా అపి
విప్రతిపత్తేరద్వైతసిద్ధ్యాదౌ ప్రదర్శితత్వాత్ తత్ర రజతత్వ
విశిష్టం తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్న రజతత్వావచ్ఛిన్నప్రకార
తావిశిష్టప్రతియోగితాశ్రయః దృశ్యత్వాద్ఘటవదితి విశేషానుమా
నం రజతత్వే నఘటోఽనాస్తీతి ప్రతీతిసిద్ధాభావమాదాయఘ
టే సాధ్యస్య ప్రసిద్ధత్వాత్ - బ్రహ్మప్రమాబాధ్యత్వవిశిష్టప
త్తాదాత్మ్య విశిష్టభిన్నత్వ సమానాధికరణరూపం తాదా
[illegible] కారతావిశిష్టప్రతి

యోగితాసమానాధికరణంతాదృశవిచ్ఛిన్నత్వంవాతాదృశప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకందృశ్యవృత్తిత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యత్వవదితిసా
మాన్యానుమానంచ ప్రాచామ్మతేస్వత్వస్యానుగతత్వేనతత్పక్ష
మవలంబ్యసామాన్యానుమానకథనాద్దృష్టాన్తేశుక్తిరూప్యత్వేస్వ
పదేనతదేవోపాదాయసాధ్యనిర్వాహః పక్షేచఘటత్వాదికం
చిచ్ఛిన్నత్వంవాస్వపదేనోపాదాయసాధ్యముపపాదనీయమితి
ఏవంపారమార్థికత్వావచ్ఛిన్నతాదృశప్రతియోగిత్వంమిథ్యా
త్వమితికల్పేపిస్వనిష్ఠప్రకారతావిశిష్టప్రతియోగిత్వమేవమి
థ్యాత్వం - ప్రకారతావైశిష్ట్యంచస్వావచ్ఛేదకసంబంధావ
చ్ఛిన్నత్వస్వావచ్ఛేదకధర్మసమానాధికరణత్వస్వవిశిష్టాభావీ
యత్వైతత్త్రితయసంబంధేన - అభావేస్వవైశిష్ట్యంపూర్వో
క్తసంబంధేనైవ అత్రాపి ప్రాతిభాసికవ్యావహారికసాధార
ణఘటత్వావచ్ఛిన్నంసర్వంతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నఘ
టత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావిశిష్టప్రతియోగితావద్దృశ్యత్వా
త్ ప్రాతీతికఘటవత్ ఇతివిశేషానుమానంవ్యావహారికఘట
మాత్రవృత్తిఘటత్వావచ్ఛిన్నంతునపక్షః తాదృశఘటత్వసమా
నాధికరణతాదృశప్రతియోగితాయాః ప్రాతీతికఘటేసత్వే
నైతదనుమానాత్ ప్రాకాసిధ్యా ప్రసిద్ధ్యాపత్తేః దృష్టప్ర
మేత్వాదివిశేషణత్రయవిశిష్టరూపంతాదాత్మ్యసంబంధావ
చ్ఛిన్నస్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావిశిష్టపారమార్థికత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాసమానాధికరణందృశ్యవృత్తిత్వాచ్ఛుక్తిరూప్య
త్వవదితిసామాన్యానుమానంచబోధ్యం అత్రచ ప్రతియోగి
తాయాం ప్రకారతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వానుపా

డానకపాలాదౌ సంయోగాదిసంబంధేన ఘటాదేర్యో వ్యధికరణా
భావస్తత్ప్రతియోగిత్వస్య ఘటాద్యసిద్ధిమాదాయ ఘటాదేః పా
రమార్థికత్వస్వీకారేప్యర్థాంతరం స్యాదత స్తన్నివేశః నచ పార
మార్థికత్వస్య ఘటాదావస్వీకారే కేనరూపేణ కథం కపాలాదౌ
సంయోగేనాపి ఘటాదేరభావసిద్ధిః వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నా
భావవాదినాపి విశేషరూపేణ సామాన్యాభావస్వీకారేపి సామా
న్యరూపేణ విశేషాభావాస్వీకారాదితి వాచ్యమ్ - ప్రకృతా
నుమానబలేనైవ తాదృశాభావసిద్ధ్యోక్తార్థాంతరస్యాపత్తేః ఏవం
తాదృశప్రతియోగితాయాం ప్రకారతావచ్ఛేదకరూపసా
మానాధికరణ్యానివేశే ఘటాదేః పారమార్థికత్వేపి పారమార్థి
కత్వేన శుక్తిరూప్యాదేర్యోభావస్తాదృశాభావమాదాయా
ర్థాంతరం స్యాదిత్యత స్తన్నివేశః తన్న - ప్రతిపన్నపదస్య స్వ
ప్రకారకధీవిశేష్యార్థకత్వే నిర్వికల్పకమాత్రవిషయీభూతే
సోయం కకార ఇతి వాక్యజన్యభ్రమవిషయప్రాతిభాసికేనా
యంస ఇతిజ్ఞానబోధ్యవ్యాప్తేః సోయం దేవదత్త ఇతి వాక్యాద
వోక్తవాక్యాదపి నిర్వికల్పకబోధస్య భవదనుమతత్వాత్ సచా
వ్యాప్తిలక్షణస్యైవ దూషణం నోక్తసాధ్యనిర్వచనస్య ప్రాతి
భాసికసామాన్యస్య పక్షబహిర్భూతత్వేనోక్తప్రాతిభాసికే
బాధానవతారాదితి వాచ్యం ప్రతిపన్నోపాధావిత్యాదేస్సక
లమిథ్యాసాధారణలక్షణరూపత్వస్యాపి భవద్భిః ప్రపంచిత
త్వాత్ - సాధ్యనిర్వచనరూపత్వేపి తాదృశప్రాతిభాసికేనిరు
క్తసాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వహేతోర్వ్యభిచారస్య దుర్వార

న్యాయభాస్కరగ్రంథః.

త్వేత్వ సర్వం సదిత్యాదిజ్ఞానే సర్వత్వేన తాదృశప్రతీతి
సిద్ధస్యాపి ప్రకారతాపన్నగమేనోక్తావ్యాప్తిపరిహారేఽప్యత్ర లక్ష
ణఘటకత్వవిశేషణవైయర్థ్యం । అవ్యాప్యవృత్త్యత్యంతాభా
వస్యాపి ప్రకారతధీవిశేష్యతాసమానాధికరణాభావప్రతి
యోగిత్వరూపవ్యాపకత్వాభావాదేవ వారణేనావ్యాప్యవృ
త్త్యత్యంతాభావమాదాయార్థాంతరానవకాశాత్ - భేదఘ
టితవ్యాపకతానివేశమంగీకృత్యావ్యాప్యవృత్త్యభావమాదా
యదోషసంపాద్యతత్పూర్వకవిశేషణోపాదానస్య ప్రయోజనా
ద్వితీయవ్యాఖ్యానాయుక్తత్వాత్ నచాస్మన్మతే సర్వస్యాపి సర్వత్ర
విద్యమానాభావప్రతియోగిత్వేనాత్యంతాభావఘటితవ్యాపక
త్వాసంభవాత్ - భేదఘటితమేవతదుపాదేయమితి త్రైకా
లికత్వనివేశనం సార్థకమితి వాచ్యం సమానాధికరణప్రతీతిస్థలే
సర్వత్ర భేదాభేదోభయవాదినాం భవతామత్యంతాభావఘటి
తస్యైవ భేదఘటితస్యాపి వ్యాపకత్వస్య దుర్వచత్వాత్ రజత
త్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాధికరణే రజతత్వా
వచ్ఛిన్నాభావవదిదంసమానాధికరణప్రతీతిపక్షే నతత్ర తాదృ
శాభావవద్భేదస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ అన్యథా గుణాదికంగు
ణ్యాదిభిన్నాభిన్నం సమానాధికృతత్వాదిత్యనుమానే
సమానాధికృతత్వరూపహేతోర్వ్యభిచారాప
త్తేః - న చాయం భేదఘటోపాధిక ఇతి వ్యాపకతాఘట
కభేదే సోపాధికత్వనివేశాన్న వ్యాపకత్వాప్రసిద్ధిరితి వాచ్యం
భవన్మతే సోపాధికత్వస్య మిథ్యాత్వేనాసోపాధికత్వాభావరూపా

సోపాధికత్వస్యోపాధికభేదేపిసంభవాత్తథాయంభేదః ఔపాధి
క ఇతిపక్షాసాధికరణప్రతీతిసత్త్వే సోపాధికత్వావచ్ఛిన్నభేద
రూపస్యాస్య సోపాధికత్వస్య తాదృశభేదేసంభవాత్ - మిథ్యా
త్వే ఘటకాభావస్య పారమార్థికత్వాపత్తేశ్చాత్యంతాభావఘటిత
వ్యాపకత్వస్యైవసంభవాత్ మిథ్యాత్వ ఘటకాభావస్య వ్యా
వహారికత్వేపితాదృశాభావస్య సర్వత్ర సత్త్వేపిలౌకికసిద్ధాభావీ
యవిశేషణతానామన్యతమత్వేన వ్యాపకతాఘటకాభావసం
బంధతయానివేశసంభావ్యత్యంతాభావఘటితవ్యాపకతాని
ర్వచనస్యభవద్భిస్స్వనుతేసమర్థితత్వేనతాదృశవ్యాపకత్వనివే
శస్యనిర్దుష్టత్వాచ్చ నచమిథ్యాత్వ ఘటకాభావస్య పారమార్థి
కతాకల్పే ఫలితస్యైవ్యావహారికాభావఘటితమిథ్యాత్వ
స్యైవవక్తవ్యతయాతత్రావ్యాప్తిరిత్యత్యంతాభావఘటిత
వ్యాపకతానివేశనంనసంభవతి ఏవంస్వాప్నార్థస్యాప్యని
షేధేనబాధదర్శనేనతత్ర ప్రాతిభాసికాభావఘటితస్యైవత
స్యవక్తవ్యతయాతత్రాప్యవ్యాప్తిరితి వాచ్యంభేదఘటితవ్యా
పకతాపక్షమాలంబ్య త్రైకాలికత్వనివేశేతత్రోభయత్రా
వ్యాప్త్యభావాత్ వ్యావహారికాభావాదౌనిరుక్తత్రైకాలిక
త్వాభావాత్ యత్తు- త్రైకాలికత్వంకాలత్రయసంబంధిత్వంకా
లత్వవ్యాపకత్వపర్యవసితమ్ - తచ్చవ్యావహారికేప్యభావే
నానుపపన్నంముక్తాకాలానభ్యుపగమేనకాలత్వవ్యాపకతా
యాస్తత్రాక్షతేరితి - తన్న -నిరుక్తత్రైకాలికత్వస్యావ్యాప్తి

వృత్త్యభావసాధారణ్యేన తాదృశాభావమాదాయోక్తార్థాంతరా
పారకత్వేన అవ్యావర్తకత్వాపత్తేః - స్వాప్నగజాదావవ్యా
ప్తేశ్చావారణాత్ తత్ర స్వాప్నతదభావఘటితమిథ్యాత్వస్యో
పపాదనీయత్వేన తాదృశాభావనియుక్తత్రైకాలికత్వాభావా
త్ - యదిచ త్రైకాలికపున్నిరవచ్ఛిన్న విశేషణతాసంబంధ
ఘటితవ్యాపకతాలాభాయ - తథాచోక్తార్థాంతరవారణను
వ్యాప్యవృత్త్యభావస్య తాదృశసంబంధేన వ్యాపకత్వాభావా
త్ - స్వాప్నగజాదావపి నావ్యాప్తిస్తత్ర తాదృశగజాభావే
ఉక్తవ్యాపకత్వసత్త్వాదిత్యుచ్యతే - తదాపి భావస్య నిరవచ్ఛి
న్నవిశేషణతాసంబంధేనవృత్తేరప్రామాణికత్వేన తేనసంబం
ధేన ఘటాదిమద్ధ్వంసస్య ప్రతియోగ్యప్రసిద్ధ్యా ప్రసిద్ధత్వేన
ఘటాద్యేర్ఘటాభావప్రకారతానిరూపితనిరుక్తవ్యాపకతాశ్ర
యతాదృశాభావప్రతియోగిత్వేపియథాసమిథ్యాత్వంతద్వదేవ
ప్రపంచస్యాపిమిథ్యాత్వాపత్త్యార్థాంతరస్యాపరిహారాత్ న
చస్వప్రకారకత్వవిశిష్టతాసమానాధికరణభేదప్రతియోగితా
నిరూపితనిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతా
శూన్యత్వేసతినిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధేనవృత్తిత్వమేవ
తాదృశవ్యాపకత్వం ఘటాదేశ్చోక్తసంబంధేనవృత్తిత్వాభావ
వాన్నోక్తదోష ఇతివాచ్యమ్ - తథాసతిస్వాప్నగజాభా
వావ్యాప్తేః తత్ర స్వాప్నగజాత్మకాభావసాధ్యమిథ్యా
త్వస్యభవద్భిరుపపాదనాత్ ఏవంనిషేధపదస్యాత్యంతాభా
వపరతయావ్యాఖ్యానమపినయుక్తం భేదప్రతియోగితాయా

భేదసహిష్ణుతాదాత్మ్యావచ్ఛిన్నత్వాభావాత్ - భేదాసహి
ష్ణుతాదాత్మ్యస్య చ భవద్భిరనంగీకారాత్ తాదృశప్రతియోగి
తామాదాయార్థాంతరానవకాశాత్ యత్తు తాదృశభేదప్రతి
యోగితాయా అప్రసిద్ధత్వేపి ప్రకృతానుమానే నైవ భేదనిరూపి
తతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాసిద్ధిమాదాయా
ర్థాంతరవారణాయాత్యంతాభావత్వ నివేశనమావశ్యకమితి
తన్న - తేనసంబంధేన తదధికరణే - తత్సంబంధావచ్ఛిన్నతద
భావస్యైవ మిథ్యాత్వరూపత్వేనాత్యంతాభావత్వానివేశేపి స
హితసిద్ధ్యా అర్థాంతరానవకాశాత్ - అత్యంతాభావత్వఘ
టితమేవ మిథ్యాత్వమితి నిర్బంధాభావాత్ - తథాపి సంసర్గా
భావపరతయా తాదృశపదస్య వ్యాఖ్యానే తత్ర సంగత్యాప
త్తేః - సంసర్గాభావో వా నివేశ్య ఇత్యనేన తాదృశపదస్యాపి భ
వద్భిరవలంబనాత్ ఏవం సంసర్గాభావనివేశపక్షే ధ్వంసప్రతి
యోగితామాదాయార్థాంతరాపత్తిశ్చ భవతాం దుర్వారా స్యా
త్ - యత్తు - ధ్వంసస్య త్రైకాలికత్వాద్యభావాద్వారణమితి
తన్న - ప్రకృతానుమానబలేనైవ త్రైకాలికత్వాదివిశిష్టధ్వం
సాదిప్రతియోగితాసిద్ధ్యాపత్తేః ఏవం ప్రతియోగితాయాం సం
బంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశనమయుక్తమ్ - దృష్టాంతే సాధ్య
వైకల్యాపత్తేః విశేషానుమానే వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావ
ప్రతియోగితామాదాయ ఘటాదేః దృష్టాంతీకృతత్వాత్ - తాదృ

తత్ప్రతియోగితాయాశ్చ సంబంధానవచ్ఛిన్నత్వాత్ - నచఘ
టత్వాదివిశిష్టపటాద్యవగాహిజ్ఞానఘటత్వాదినాఘటాద్య భా
వావగాహిజ్ఞానయోః ప్రతిబధ్య ప్రతిబంధకభావవత్త్వాత్తా
దృశ ప్రతిబధ్య ప్రతిబంధకభావస్యచ - సంబంధవిశేషనియం
త్రితత్వానురోధేనవ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితా
యామపిసంబంధావచ్ఛిన్నత్వమావశ్యకంవ్యధికరణధర్మావచ్ఛి
న్నాభావజ్ఞానస్యవ్యధికరణధర్మప్రకారేణతద్వత్తాజ్ఞానవిరోధి
త్వంచదీధితికారానుమతం తేనబాధగ్రంథే - లాఘవోపనీత
కాంచనమయత్వాదినావహ్న్యాద్యనుమితివిరోధితయా కాంచ
నమయత్వావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావస్యహేత్వాభాసత్వోక్తేరితి
వాచ్యం - ఉక్తయుక్త్యావ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగి
తాయాస్సంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్యగదాధరాదిభిర్వ్యవస్థాపితత్వేపి
తాదృశయుక్తేః భవత్సిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాత్ భవత్సిద్ధాంతేఘ
టత్వావిశిష్టపటవానితిజ్ఞానం కాంచనమయవహ్నిమానితిజ్ఞానంచ
ప్రాతిభాసికవిషయకమన్యథాఖ్యాతేర్భవద్భిరనంగీకారాత్
తాదృశ ప్రాతిభాసికవిషయకజ్ఞానయోశ్చ తాదృశ ప్రాతి
భాసికాభావవిషయకజ్ఞానస్యైవవిరోధిత్వంయుక్తమ్ - నోక్త
వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావజ్ఞానస్యేతి - నచఘటత్వపట
త్వోభయావచ్ఛిన్నప్రకారతాశాలిబుద్ధింప్రతిఘటత్వావచ్ఛి
న్న పటనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావజ్ఞానత్వేన ప్రతిబంధకత
యావ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావజ్ఞానస్యాప్యుక్తప్రతిబం

ధకతావచ్ఛేదకరూపాక్రాంతత్వేన ప్రతిబంధకత్వం దుర్వార
మితి వాచ్యం-తథా సతి ఘటత్వేన పటవానితి బుద్ధౌ ఘటత్వేన పటజ
లోభయం వాస్తి జ్ఞానస్య ప్రతిబంధకతాపత్తిరితి - తద్వా
రణాయ తదుభయావచ్ఛిన్నప్రకారతాశాలి జ్ఞానే తదుభయప
ర్యాప్త్యావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకాభావజ్ఞానత్వేనైవ ప్ర
తిబంధకత్వస్యైవ కల్పనీయతయా వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావ
జ్ఞానవ్యావృత్తేః ఘటత్వేన పటాభావస్య ఘటత్వమాత్రావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకత్వాత్ నచ తాదృశవ్యధికరణధర్మావచ్ఛి
న్నాభావస్యాపి తదుభయావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వమావ
శ్యకమన్యథా జ్ఞానస్య ప్రతిబంధకత్వానుపపత్త్యా తస్య బోధ
త్వకల్పనాసంగత్యాపత్తేస్తథాచ తాదృశప్రతిబధ్యప్రతిబంధక
భావస్య సంబంధవిశేషనియంత్రితత్వాత్ సురోధేన తాదృశప్రతి
యోగితాయా అపి సంబంధావచ్ఛిన్నత్వసత్త్వాన్న సాధ్యవైకల్య
మితి వాచ్యమ్ - ఏవమపి సాధ్యవైకల్యస్య దుర్వారత్వాత్ రజ
తఘటోభయాభావమాదాయ రజతాపన్నసాధ్యవారణాయ
ప్రకారతావచ్ఛేదకధర్మపర్యాప్త్యావచ్ఛేదకతాకత్వస్యైవ ప్ర
తియోగితాయాం నివేశనీయతయా రజతత్వ-ఘటాభావీయ ప్ర
తియోగితావ్యావర్తనాత్ తాదృశప్రతియోగితాయాం రజతత్వ
ఘటత్వోభయావచ్ఛిన్నత్వేన తాదృశప్రకారతావచ్ఛేదకీభూ
తరజతత్వపర్యాప్త్యావచ్ఛేదకతాకత్వాభావాత్ - ఏతేన స్వా
వచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్థానే స్వావచ్ఛేదకసంబంధాన

తద్భిన్నత్వంవిశేష్యప్రాగుక్తసాధ్యవైకల్యపరిహారేపి ననిస్తా
రః - కించరజతస్యసత్యతాముపగమ్య తదాశ్రయత్వేన ప్రతీ
యమానేతదవయవేతత్సామాన్యాభావానుపగమేపియుక్తౌ
మానబలేనైవరజతత్వావచ్ఛిన్నఘటనిష్ఠప్రతియోగిత్వస్యరజ
తేసిద్ధ్యాపత్త్యార్థాంతరందుర్వారంనచపారమార్థికత్వావచ్ఛి
న్న ప్రతియోగితాఘటితసాధ్యే పారమార్థికత్వేనశుక్తిరూ
ప్యాత్యంతాభావమాదాయదోషవారణాయతత్రసామా
నాధికరణ్యనివేశవదత్రాపితన్నివేశ్యమితివాచ్యంతథాసతి
సాధ్యాప్రసిద్ధ్యాపత్తేః రజతత్వేనఘటాభావప్రతియోగితా
యారజతత్వసామానాధికరణ్యవిరహాత్ - పారమార్థికత్వావ
చ్ఛిన్నరజతత్వసమానాధికరణాభావప్రతియోగితాయాః
ప్రాతీతికరూప్యేప్రసిద్ధత్వేనపారమార్థికత్వఘటితసాధ్యక
ల్పేసాధ్యాప్రసిద్ధివిరహేణతత్కల్పేతాదృశవిశేషణోపాదా
నసంభవాత్ - రజతత్వావచ్ఛిన్నాభావస్యచరజతావయవసా
ధారణరజతత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతావ్యా
పకత్వాభావాత్ - తాదృశాభావప్రతియోగితామా
దాయశుక్తిరూప్యేపిప్రథమకల్పేసాధ్యప్రసిద్ధ్యసంభవాత్
అథాత్రరజతత్వేనకేవలఘటాభావప్రతియోగితాయాః రజతేఽ
సంభావితతయాతాదృశప్రతియోగితామాదాయార్థాంతరాన
వకాశేనరజతత్వేనరజతఘటాన్యతరాభావప్రతియోగితామా
దాయరజతత్వేనరజతఘటోభయాభావప్రతియోగితామా
దాయవార్థాంతరంవాచ్యమ్ - నాద్యః - సత్యత్వవాదిషుతే

రజతావయవేరజతసామాన్యాభావస్యైవోక్తాన్యతరాభావస్యా
ప్యసత్త్వాత్ రజతప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకత్వాభావాత్
తత్ర తత్సిద్ధౌచరజతస్యసత్యతాభంగస్య దుర్వారత్వాత్ - నాం
శ్యః - నిరుక్తప్రతియోగితారూపసాధ్యే అవ్యాసజ్యవృత్తిత్వ
విశేషణేనపర్యాప్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధత్వోపగమేన
వాతాదృశోభయాభావమాదాయార్థాంతరవారణసంభవా
దితిచేన్న - తథాప్యుక్తప్రకారద్వయస్యపారమార్థికత్వఘ
టితసాధ్యేఽపిసంభవేనతత్ర సామానాధికరణ్యనివేశవైయర్థ్యం
దుర్వారమ్ - తత్కల్పేపిపారమార్థికత్వే నకేవలశుక్తిరూపస్యా
భావప్రతియోగిత్వస్యఘటేఽసంభవేనపారమార్థికత్వేఽశుక్తి
రూపస్యఘటాన్యతరాభావస్యకపాలాదిసాధారణఘటప్రకార
తానిరూపితవిశేష్యతావ్యాపకత్వాభావేనవ్యాసజ్యవృత్తిప్ర
తియోగితాకంకేవలాన్వయినం పారమార్థికత్వే నఘటశుక్తి
రూపస్యోభయాభావమాదాయార్థాంతరస్య వక్తవ్యతయాని
రుక్తోభయాభావప్రతియోగితాయాం ఘటత్వసామానాధికర
ణ్యసత్త్వే నయథాశ్రుతతద్విశేషణేనవారణాయోగాత్ స
ర్యాప్తిద్వయగర్భసామానాధికరణ్యంనివేశ్యవారణస్య కర్త
వ్యతయాతదపేక్షయాపర్యాప్తిసంబంధేన సాధ్యతాయా ఏ
వయుక్తత్వాత్ - ఏతేన ప్రథమసాధ్యే సాధ్యాప్రసిద్ధిభయేన
సామానాధికరణ్యనివేశాసంభవాత్ రజతత్వేనరజతఘటోభ
యాభావమాదాయార్థాంతరవారణాయరజతత్వావచ్ఛిన్నో

త్వాభావప్రతియోగితాభావత్వమ్ - పక్షవిశేషణనైయంపా
రమార్థికత్వఘటితత్వే తయినాధ్యేచ - సామానాధికరణ్యవి శే
షేపి ప్రాతీతికఘటేసాధ్యేప సిద్ధసంభవేనలఘునా సామానా
ధికరణ్యనివేశేనైవతద్వారణసంభవాదుక్తరీత్యా పక్షవిశేష
ణోపాదానేగౌరవాచ్చలఘునా సామానాధికరణ్యవిశేషణేనైవ
పారమార్థికత్వే సంశయకరూపాద్యభావప్రతియోగితామాదా
యార్థాంతరం వారణీయమిత్యరసః - ఉభయత్ర పర్యాప్తి
సంబంధేన సాధ్యత్వాంగీకారేణైవార్థాంతరవారణసంభవేతద
ఘటితవిశేషణాంతరోపాదానానౌచిత్యాత్ - ప్రథమసాధ్యేప
ఘటితద్విశేషణోపాదానే అతిశయాభావేపి పర్యాప్తిరత్వాచ్చ -
రజతత్వేనరజతఘటోభయాభావస్య వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నా
భావనానిమాంసాతేష సిద్ధ్యై భవనాచ్చ వ్యధికరణధర్మావ
చ్ఛిన్నాభావస్వీకారే వృత్తితాప్రతియోగితాభావ
త్వస్యోపజీవే సంభవాదుక్తం చ - పారమార్థికత్వఘటితసాధ్యక
త్వేనోన్నాత్వమియః - పారమార్థికత్వస్య మిథ్యాత్వాభావరూ
పత్వాత్ పారమార్థికత్వస్యాపారమార్థికత్వనిషేధేవని
షేధస్యైవ కల్పితత్వేనయాస్తాప్యత్తిశ్చ - అత్రేదమవధేయం పా
రమార్థికత్వస్య ప్రపంచే స్వీకృతత్వేనాత్ర తదభావస్య ము
రుపపాదకత్వాత్ యేన తాదాత్మ్యేన సంబంధేన యత్ర యత్త్వం
బధ్య తేనాత్ర తత్సంబంధావచ్ఛిన్నాభావానంగీకారపక్షేవ్యధి
కరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావమాదాయసాధ్యే పమిత్యర్థకముక్తప

ట్యావలంబనాత్ ఆరోపితపారమార్థికత్వవతి ప్రపంచే స్వరూపే
ణాత్యన్తాభావాసంభవాత్ - యత్తు పారమార్థికత్వం ప్రకృతే మిథ్యా
త్వాభావసాధకం జ్ఞాననివర్త్యమాత్రవిశేష్యకధీసత్తాచతిషయి
తాసంబంధేన తదవచ్ఛిన్నస్య ప్రతియోగిత్వస్య నిషేధేనాన్యా
న్యానాశ్రయః పారమార్థికత్వస్య తద్ఘటితమిథ్యాత్వఘ
టితత్వాత్ న చోక్తధియస్తద్వ్యక్తిత్వేన నిషేధాసంభవః - ప్రా
ర్థానుమానేతు ఘటాదిసర్వనాశకత్వే సాధ్యనిరూపకస్యాంశే ప్రదా
యకత్వాత్ తద్వ్యక్తిత్వవిశిష్టజ్ఞానాపేక్షయా స్వార్థత్వా
దేవ విశేష్యతాసంబంధేన ప్రపంచనిష్ఠప్రతియోగితాయా
మవచ్ఛేదకత్వాత్ - నాధికాధికరణధర్మత్వేన తస్యానుక్తత్వస్య
పేక్షయానువర్తిత్వేన తద్రూపేణ ధియః ప్రతియోగితావచ్ఛే
దకత్వస్య నిషేధయితుమశక్యత్వాదితి వాచ్యం తాదృశధీత్వేన ఉప
క్షితజ్ఞాననిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాః ప్రవేశే తాదృశధీస్వరూపస్య గు
రుత్వేపి కుక్షిప్రవేశాత్ - న చైవం ప్రపంచస్య తాదృశపారమా
ర్థికత్వవత్వేపి స్వరూపేణాప్యుక్తతాదృశపారమార్థికత్వరూపధ
వ్యక్తిరూపేణ తద్ఘటితే స్వసమానాధికరణే అభావసత్త్వే సిద్ధసాధ
నమితి వాచ్యమ్ - అనవచ్ఛిన్నత్వావచ్ఛేదకతాయా నివే
శాత్ స్వరూపతస్తద్వ్యక్తేరవచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ నచ ప్ర
పంచస్య మిథ్యాత్వసంశయకాలే ప్రకృతానుమానస్యావతారః
తథా చ తత్కాలే తాదృశధియః ప్రపంచవిశేష్యకత్వస్యాసం
దిగ్ధతయా ప్రపంచవృత్తితాదృశధీరూపేణ ప్రపంచస్యాభా

జ్ఞాతుమశక్య ఇతివాచ్యమ్ - ఉక్తధీరూపేణ ప్రపంచవత్త్వం
యత్ర నిర్ణీతం తత్రైవ తద్రూపేణ ప్రపంచాభావస్య జ్ఞాతు
మశక్యత్వేన ప్రపంచేతాదృశధీసంశయప్రయుక్తతాదృశధీ
రూపేణ ప్రపంచస్యబ్రహ్మణిసంశయేసత్యపి తద్రూపేణతత్ర
తస్యాభావజ్ఞానేబాధకాభావాద్బ్రహ్మసంశయస్య ప్రతిబం
ధకత్వపక్షేఽపి ప్రత్యక్షం ప్రత్యేవతత్స్వీకారాదనుమిత్యాత్మ
కోక్తాభావజ్ఞానేతదస్వీకారాదితితన్న ప్రపంచసత్యతామతేఽపి
ఘటపటాదివిశేష్యకధీరూపాణాం ఉక్తపారమార్థికత్వానాం
భిన్నభిన్నతయాచాలినీన్యాయేనపటాదివిశేష్యకధీరూపపార
మార్థికత్వేనఘటాద్యభావమాదాయసిద్ధసాధనాత్ నచతాదృ
శధీత్వవ్యాపకనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వమేవపారమార్థి
కత్వావచ్ఛిన్నత్వంతథాచఘటాదేఃపటాదివిశేష్యకధీరూపయ
త్కించిత్పారమార్థికత్వేనఅభావమాదాయసిద్ధసాధనస్యనావ
కాశః - తదీయప్రతియోగితాయాః పారమార్థికత్వసామాన్యా
నవచ్ఛిన్నత్వేనతాదృశధీత్వవ్యాపకావచ్ఛేదకతాకత్వాభా
వాత్ - పారమార్థికత్వసామాన్యేనఘటాద్యభావస్య చసత్య
త్వవాదిమతేఽసిద్ధత్వాదితివాచ్యం అవచ్ఛేదకానుగమకరూపా
భావేభిన్నభిన్నావచ్ఛేదకవ్యక్తీనాంస్వరూపత ఏకావచ్ఛేదక
తాశ్రయత్వాసంభవాత్ దణ్డాదివ్యక్తీనాందణ్డత్వాదినానుగ
తానామేవైకావచ్ఛేదకత్వసంభవాత్ తథాచస్వమతేఽజ్ఞా
నానివర్త్యభూతబ్రహ్మమాత్రవిషయకధియామపిబహుత్వేన

తాదృశధీత్వవ్యాపకనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాప్రసిద్ధ్యాసా
ధ్యాప్రసిద్ధ్యాచేతి - ఏతద్ఘటగతపారమార్థికత్వతదన్యగత
పారమార్థికత్వోభాభ్యాంప్రమేయసామాన్యాభావాదా
యసిద్ధసాధనందుర్వారమ్ - ఘటాదావేకైకపారమార్థికత్వ
సత్వేపియావత్పారమార్థికత్వాభావేనయావత్పారమార్థిక
త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయాస్తాదృశధీత్వవ్యాపకనిరవ
చ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వస్యాపిసంభవాత్ - నచయావత్పార
మార్థికత్వానితత్తదవచ్ఛిన్నస్వప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాప
కాభావప్రతియోగిత్వేఘటాదివత్త్వస్యసాధ్యత్వాన్నోక్తసిద్ధ
సాధనావసరః - ఘటాదిగతపారమార్థికత్వే నఘటాదేరభావ
స్యాప్రసిద్ధ్యాపిఘటగతపారమార్థికత్వావచ్ఛిన్నతాదృశప్రతి
యోగిత్వస్యాపిఘటాంతర్గతత్వేనతస్యఘటాదావసత్త్వాత్ వాది
భిరనంగీకారాత్ తాదృశధీత్వసమానాధికరణభేదప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వమేవోక్తసాధ్యంపర్యవసితం - భేదప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకతా చాధేయతాసంబంధావచ్ఛిన్నా ఆధే
యతాచస్వనిష్ఠతాదృశప్రతియోగితానిరూపితనిరవచ్ఛిన్నావ
చ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నేతివాచ్యమ్ - ఏవమపిసవికల్పక
ధియామేవజ్ఞానానివర్త్యమాత్రవిశేష్యకధీత్వరూపానుగత
రూపాక్రాంతతయానిర్వికల్పకస్యచతదనాక్రాంతత్వేనోప
హితచైతన్యాబాధాపత్తేః - తాదృశధీమాత్రపారమార్థికత్వస్యో
పహితవిత్త్యైవసంభవాత్ జ్ఞాననివర్త్యావిషయకత్వరూపజ్ఞా

నానివర్త్యమాత్రవిశేష్యకత్వం నిరుక్తరూపస్య స్వాశ్రయే నిర్వి
కల్పకమాత్రవృత్తిత్వాదుక్తదోషవారణేఽపి జ్ఞానం సత్యం స్వవిష
యకమిత్యాదివాక్యే జ్ఞానమాత్రస్య జ్ఞాననివర్త్యస్య విషయి
కత్వే జ్ఞాననివర్త్యావిషయకధియామప్రసిద్ధ్యా సాధ్యాప్రసి
ద్ధ్యాపత్తేః - నచ స్వవిషయకత్వస్వభిన్నత్వోభయసంబంధా
వచ్ఛిన్న జ్ఞాననివర్త్యనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావవిశిష్టధీత్వేన తా
దృశోభయసంబంధావచ్ఛిన్న జ్ఞాననివర్త్యనిష్ఠావచ్ఛేదకతాక
ప్రతియోగితాకభేదవద్ధీత్వే నవా పారమార్థికత్వ పదార్థభూ
తాధియోఽనుగమయ్య తాదృశధీత్వోపలక్షిత నిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నా
వచ్ఛేదకతాక తాదృశప్రతియోగిత్వస్య సాధ్యత్వాంగీకారాన్న
సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి వాచ్యమ్ - ఏవమపి తాదృశధీరూపపారమార్థి
కత్వే నిరుక్తపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాంతే బాధస్య దుర్వారత్వాత్ -
తాదృశధీరూపపారమార్థికత్వస్య స్వవిశిష్టవిషయతాసంబంధేన
సత్త్వేన తేన రూపేణ స్వస్య నిషేధాసంభవేన యావన్తిపారమా
ర్థికత్వాని తావదవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావవత్త్వస్య నిరుక్తా
ధేయతాసంబంధేన తాదృశధీత్వవ్యాపకత్వపర్యవసితస్య సా
ధ్యస్య తత్రాభావాత్ నచ స్వభిన్నతాదృశధీత్వవ్యాపకత్వ
మేవ సాధ్యమితి నోక్తబాధః - ఏకధీరూపపారమార్థికత్వస్య త
దన్య ధీరూపపారమార్థికత్వాంతరేణ నిషేధమాదాయ సాధ్యప
ర్యవసానసంభవాదితి వాచ్యమ్ - ఏవం సత్యననుగమాపత్తేః -
ఘటీభూత ఘటాదివ్యక్తీనామేవ స్వపదేనోపాదేయత్వాత్

సచతాదృశధీత్వవ్యాపకత్వమేవసాధ్యమ్ - వ్యాపకతాఘటక
ఘటప్ర తియోగితావచ్ఛేదకతాచాధేయతా సంబంధావచ్ఛి
న్నా - ఆధేయతాచస్వనిష్ఠతాదృశ ప్రతియోగితానిరూపితని
రవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాభావస్వభిన్నత్వోభయాభావవత్త్వ
సంబంధావచ్ఛిన్నా - తథాచస్వభిన్నతాదృశధీరూపపారమా
ర్థికత్వేస్వనిష్ఠతాదృశప్రతియోగితానిరూపితనిరవచ్ఛిన్నావ
చ్ఛేదకత్వస్యైవసత్త్వేనతదభావాభావేనస్వాత్మకపారమార్థిక
త్వేచస్వభిన్నత్వాభావేనోక్తోభయాభావవత్త్వస్యతాదృశధీత్వ
వ్యాపకతయాతాదృశోభయాభావవత్త్వసంబంధావచ్ఛిన్నా
ధేయతాసంబంధేనవ్యాపకత్వస్యోక్తపారమార్థికత్వేపిసత్త్వా
దితివాచ్యమ్ - ఏవమపితాదృశపారమార్థికత్వాత్మకధియామే
కస్యా అన్యయాతస్యా అప్యన్యయాతస్యా అప్యన్యయాఽనిషే
ధప్రతియోగిత్వస్యవాచ్యత్వే నానుమితివిషయానవస్థాయా
దుర్వారత్వాత్ - యత్తుజ్ఞాననివర్త్యత్వమేవపారమార్థిక
త్వంతన్నిష్ఠవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకతా
దృశప్రతియోగిత్వమేవసాధ్యమతోనానవస్థాజ్ఞాననివర్త్యత్వ
రూపేణస్వస్వేతరసకలదృశ్యానాన్నిషేధప్రతియోగిత్వసం
భవాత్ తస్యాభావీయవిశేషణతాసంబంధేనస్వస్మిన్నప్యస
త్త్వాత్ లాఘవాత్తదేవనివేశ్యత ఇతి తన్న జ్ఞాననివర్త్యత్వ
స్యమిథ్యాత్వవాదినాంజ్ఞాననివర్త్యః ప్రపంచ ఇతి ప్రతీ
తేర్భేదాభేదనియతత్వంచస్వీకర్తవ్యానాంభవతాంజ్ఞాననివ

ర్తిత్వాభావస్య జ్ఞానవర్తిభేదస్య వా ప్రపంచనీభూతయోశ్చ
స్నిష్ఠప్రతియోగితాయాం వ్యధికరణతయావచ్ఛేదకత్వాసంభ
వాత్ నచ ప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టజ్ఞానవర్తి
త్వాభావస్య ప్రపంచీభావాత్తస్య వ్యధికరణతయావచ్ఛేదక
త్వసంభవ ఇతి వాచ్యం ప్రతియోగ్యధికరణత్వాభావస్య తదవ
చ్ఛిన్నభేదస్య వా ఉక్తరీత్యా ప్రపంచీసంభవేన ప్రతియోగ్య
నధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టజ్ఞానవర్తిత్వాభావస్యాపి ప్రపంచీ
సంభవాత్ పూర్వోక్తగుణవృత్తిత్వవిశిష్టతదభావనిష్ఠావచ్ఛేదక
తాకప్రతియోగితామాదాయ సిద్ధసాధనవారణాయ స్వరూప
తోవచ్ఛేదకత్వస్యైవ నివేశనీయతయోక్తాభావస్య ప్రతియో
గ్యనధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టతాదృశాభావత్వేన వ్యధికరణతయావ
చ్ఛేదకత్వసంభవేఽపి స్వరూపతస్తదసంభవాచ్చ నచ విశిష్టస్యాతిరి
క్తత్వాభావేఽపి ప్రతియోగ్యనధికరణీభూతభూతలవృత్తిత్వవిశిష్టతా
దృశాభావస్య ప్రపంచీభావాత్ స్వరూపత ఏవ వ్యధికరణతయా
వచ్ఛేదకత్వసంభవ ఇతి వాచ్యం తథాసతి ఘటాదివృత్తిత్వవిశిష్ట
తాదృశాభావస్య పటాదినిష్ఠప్రతియోగితాయా అనవచ్ఛేద
కత్వసంభవేన పూర్వోక్తరీత్యా సిద్ధసాధనవారణాయ తాదృశా
భావావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వస్యైవ సాధ్యతాపర్య
త్వేన బాధితావస్థ్యాత్ కించ పారమార్థికత్వఘటితత్వే భావాభ్యాం
పటాద్యభావమాదాయ సిద్ధసాధనసంకరపరిహారః - పారమా
ర్థికత్వం పర్యాప్త్యావచ్ఛేదకతాకత్వాన్య ప్రతియోగిత్వస్య సాధ్య

త్వే చ సాధ్యప్రసిద్ధిః - ప్రతియోగివిశేషణతాపన్నధర్మ
స్యాపి వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదక
తాయాం గదాధరాదిభిర్వ్యవస్థాపితత్వాదితి దిక్ - యద్యపి ప్రతిప
న్నోపాధావిత్యాదేః - స్వసమానాధికరణాభావప్రతియో
గిత్వమర్థః - నచైవం ప్రాతిభాసికాభావమాదాయ సిద్ధసాధ
నమ్ - అభావే స్వాన్యూనసత్తాకత్వస్య విశేషణత్వాత్ - న్యూ
నసత్తాకత్వం చ అభావస్య ప్రాతిభాసికనిష్ఠం యద్వ్యావహా
రికపారమార్థికాన్యతరప్రతియోగికత్వం యచ్చ వ్యావహారికని
ష్ఠం పారమార్థికప్రతియోగికత్వం తత్ - తథా చ వ్యావహారిక
పారమార్థికాన్యతరనిష్ఠం యత్ప్రాతిభాసికాభావప్రతియో
గిత్వం యచ్చ పారమార్థికనిష్ఠవ్యావహారికాభావప్రతియోగి
త్వం తదన్యతరత్స్వసమానాధికరణాభావప్రతియోగిత్వం తదే
వ మిథ్యాత్వమ్ - వ్యావహారికః పారమార్థికో వాయం ఘటః స్వ
సమానాధికరణప్రాతిభాసికాత్యంతాభావప్రతియోగీతి జ్ఞా
నకాలే ప్రత్యక్షే మిథ్యాత్వవ్యవహారాభావాత్ పారమార్థిక
మికం పారమార్థికాన్యస్య స్వసమానాధికరణాభావస్య ప్రతి
యోగీతి జ్ఞానకాలే ఇదం మిథ్యేతి వ్యవహారాభావాచ్చ తదన్యది
త్యంతం ప్రతియోగిత్వవిశేషణం నను పారమార్థికత్వస్య మిథ్యా
త్వం తథా చ మిథ్యాత్వఘటితమిథ్యాత్వమిత్యాత్మాశ్రయః జ్ఞా
ననివర్త్యత్వాభావరూపం పారమార్థికత్వమేవ ఘటః మిథ్యేత్యా
వపితతి ఘటితస్య ప్రకృతమిథ్యాత్వస్య మిథ్యాత్వలక్షణత్వా

న్యాయభాస్కరగ్రంథః

సుషుప్తిః జ్ఞాననివృత్త్యత్వాన్యస్యనైయర్థ్యాదితిచేన్న స్వాప్న
ప్రాగభావాపేక్షాధూమాగ్నేరివజ్ఞాననివృత్త్యత్వస్యోక్తప్రతియో
గిత్వవిశేషణత్వాత్ అవినాశిత్వరూపస్యపారమార్థికత్వస్యప్ర
కృతేనివేశసంభవాచ్చ - ప్రాతిభాసికనిష్ఠంయత్ స్వసమా
నాధికరణాభావప్రతియోగిత్వంఅవినాశినిష్ఠంయచ్చ ప్రాతిభాసి
కస్య స్వ సమానాధికరణాత్యంతాభావస్య ప్రతియోగిత్వంత
యోరన్యతరవత్వంమిథ్యాత్వమితితునిష్కృష్టఇతి - తన్న - పా
రమార్థికేబ్రహ్మణిప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వమాదా
యమిథ్యాత్వాపత్తివారణాయ ప్రాతిభాసికాభావ ప్రతి
యోగితాభేదనివేశస్యావశ్యకత్వేపితాదృశప్రతియోగితా
యాంనిష్ఠాంతవిశేషణనైయర్థ్యాత్ నచతత్రనిష్ఠాంతానుపా
దానేస్వాప్నగజాదేర్మిథ్యాత్వవ్యవహారానుపపత్తిర్దృశ్య
త్వహేతోస్తత్రవ్యభిచారాపత్తిశ్చ ప్రాతిభాసికాభావంస్వా
ప్నే ప్రతీతమాదాయైవమిథ్యాత్వస్యవక్తవ్యత్వాత్ స్వాప్నే
చవ్యావహారికాభావస్యప్రత్యక్షాదినాజ్ఞానాసంభవాదింద్రి
యాణాముపరతత్వాత్ అభావేనుభూయమానప్రత్యక్షత్వ
స్యాపలాపేస్వాప్నభావానాంస్మరణాదేరప్యపలపితుమశక్యత్వాత్
అథరథానిత్యాదిస్వాప్నపదార్థసృష్టిప్రతిపాదకశ్రుతేశ్చ -
తాదృశస్వాప్నదృష్టగజతదభావయోరుభయోరపి ప్రాతిభా
సికత్వావశ్యకత్వాదితివాచ్యమ్ - స్వాప్నగజాదావిద్యమానే
ప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వే ప్రాతిభాసికాభావప్రతి

యోగితాభిన్నత్వాభావేపి తాత్త్విక ప్రతియోగితాభేదస్య ప్రా
తిభాసికస్యైవ తాత్త్విక ప్రతియోగిత్వేన త్వేన ప్రాతిభాసికా
భావ ప్రతియోగితాభేదవిశిష్ట ప్రాతిభాసికాభావ ప్రతియోగి
త్వజ్ఞానాదేవ తద్దశాయాం మిథ్యాత్వవ్యవహారనిర్వాహాత్ -
అన్యథా వ్యావహారిక పారమార్థికాన్యతరనిష్ఠత్వం ప్రతియోగి
తాయామపి వక్తవ్యం తాదృశ విశేషణవిశిష్ట ప్రాతిభాసికాభావ
ప్రతియోగితాభేదస్య వ్యావహారికస్యైవ మిథ్యాత్వలక్షణఘట
కత్వే స్వప్నే ఇంద్రియాణాముపరతత్వేన తాదృశ వ్యావహా
రిక భేదఘటితమిథ్యాత్వస్య ప్రత్యక్షాసంభవేన మిథ్యాత్వవ్యా
వహారానిర్వాహాత్ - జాగ్రత్కాలికవ్యవహారస్య చ వ్యావహా
రికాభావఘటితమిథ్యాత్వేనైవ నిర్వాహాత్ - యత్తు స్వాప్నగ
జాదీనామతిరిక్తవ్యావహారికాభావకల్పనే గౌరవాజ్జాగ్రద్దశా
యామపి ప్రాతిభాసికఘటస్య తాత్త్వికాభావఘటితమేవ మిథ్యా
త్వం ప్రతీయత ఇతి - తన్న - యతో జాగరే ఇహేదానీం
స్వాప్నగజో నాస్తీతి చాక్షుషాది ప్రత్యక్షే స్వాప్నగజాభా
వో న భాసతే తస్యానైంద్రియకత్వేనేంద్రియజన్యజ్ఞానే భానా
నర్హత్వాత్ - తస్య జాగ్రత్కాలే బాధప్రసంగేన తద్బుద్ధే
ర్భ్రమత్వాపత్తేశ్చ - కింతు స్వాప్నగజాది ప్రతియోగికో వ్యావ
హారికోఽభావ ఏవ భాసతే తథా చ తాదృశగజాదేర్వ్యావహారి
కాభావస్య కౢప్తత్వే న గౌరవవిరహాత్ - యదపి యస్య చైత్ర

ణోక్తార్థాంతరమ్. ప్రాతిభాసికావచ్ఛేదేనతాదృశాభావప్ర
తియోగితాయాముక్తభేదసత్త్వేపి తద్విశిష్టాధికరణత్వస్య వ్యావ
హారికఘటాదావసంభవాదితి వాచ్యమ్ - తథాసతి పారమార్థి
కనిష్ఠత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదావచ్ఛిన్నాధేయతాని
రూపితాధికరణత్వమాత్రస్య సాధ్యతయైవ సర్వసామంజస్యే తది
తరాంశవైయర్థ్యస్య దుర్వారత్వాత్ తస్మిన్ - తద్వృత్తిత్వావ
చ్ఛిన్నభేదావచ్ఛిన్నాధేయతానిరూపకత్వాసంభవేన ఘటా
దేః పారమార్థికత్వే పారమార్థికత్వావచ్ఛిన్నభేదావచ్ఛిన్నాధే
యతానిరూపితాధికరణత్వస్య ఘటాదావసంభవాత్ - అఖం
డాభావఘటకతయా కథంచిదితరాంశస్య సార్థక్యోపపాదనసం
భవేపి ప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగితాయామపి ప్రాతి
భాసికాభావప్రతియోగితాత్వావచ్ఛిన్నభేదస్య వ్యావృత్తే
రేవ ప్రకృతానుమానబలేన సిద్ధిమాదాయార్థాంతరం దుర్వారం
తేన సంబంధేన తదధికరణే తత్సంబంధావచ్ఛిన్నతదత్యంతాభా
వసంభవస్య తస్మిన్ అపి తద్భేదసంభవావిరోధాత్ - కించ -
ఘటాద్యధికరణే తదత్యంతాభావాసిద్ధావపి ఘటాభావాధికరణ
ఏవ ఘటాద్యధికరణతాసిద్ధిమాదాయార్థాంతరం దుష్పరిహారమ్
నచ స్వాధికరణతావ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వం వివక్షితమితి
నోక్తార్థాంతరమితి వాచ్యమ్ - స్వాధికరణే తదత్యంతాభావాసి
ద్ధావపి స్వాధికరణతాసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛే
దకస్య భావే తాదృశభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వావచ్ఛిన్న

భేదసిద్ధిమాదాయార్థాంతరస్యదుర్వారత్వాత్ - ఏతేనప్రాతి
భాసికనిష్ఠంయత్ స్వసమానాధికరణాభావప్రతియోగిత్వంవి
నాశినిష్ఠంయదప్రాతిభాసికస్య స్వసమానాధికరణాత్యంతా
భావస్యప్రతియోగిత్వంతదన్యతరవత్త్వమ్మిథ్యాత్వమితినిష్కృ-
ష్ట ఇత్యపినిరస్తమ్ - ప్రాతిభాసికనిష్ఠ ప్రాతిభాసికాభావ
ప్రతియోగితాయాఘటాదావసిద్ధిమాదాయార్థాంతరస్యానా
యాసేనసంభవాత్ - ఏవంఘటాదేర్జ్ఞానబాధ్యత్వాభావరూ
పపారమార్థికత్వసద్భావేపివినాశిత్వాంగీకారమాత్రేణనిరు
క్తసాధ్యసిద్ధ్యార్థాంతరంతదవస్థమేవ - నచవినాశిత్వేసతిస్వస
మానాధికరణప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వమేవమి
థ్యాత్వమితితత్సత్త్వేకథమర్థాంతరమితివాచ్యమ్ - సత్యత్వవా
దిభిరనంగీకృతత్వమాత్రేణతస్యమిథ్యాత్వరూపత్వేస్వసమా
నాధికరణప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వమాత్రస్యైవ
తథాత్వసంభవేనవినాశినిష్ఠత్వనివేశవైయర్థ్యాత్ యదిచస్వ
మతేమిథ్యాత్వవ్యవహారప్రయోజకంయద్రూపంతదేవసా
ధ్యంతాదృశాభావప్రతియోగిత్వమాత్రంనతాదృశం - ప్రతి
యోగినిపారమార్థికత్వజ్ఞానదశాయాంతాదృశాభావప్రతి
యోగిత్వజ్ఞానేపిమిథ్యాత్వవ్యవహారానభ్యుపగమాదిత్యుచ్య
తే - తదాపివినాశినిష్ఠత్వవిశేషితస్యాపితత్తథైవవినాశిత్వజ్ఞానే
పిపారమార్థికత్వజ్ఞానసంభవాత్ జ్ఞానబాధ్యత్వాభావరూప
పారమార్థికత్వేనవినాశిత్వస్యావిరోధాత్ - అత్రమిథ్యాత్వ

న్యాయభాస్కరగ్రంథః.

ఘటకః ప్రపంచాభావో వ్యావహారికః పారమార్థికో వేతి పక్షే షాంపక్షద్వయమ్ - తత్రాద్యపక్షోఽనుపపన్నః ప్రపంచాభావస్య వ్యావహారికత్వే తాదృశాభావస్యాపి ప్రకృతానుమానేనాత్యంతాభావబోధనాత్ తాదృశాభావప్రతియోగిని ప్రపంచే నిషేధాపేక్షయా అధికసత్వస్యాపత్తేః ప్రపంచస్య బ్రహ్మధర్మికస్వాభావాభావబోధకమిథ్యాత్వానుమానాదిరూపప్రమాణకత్వాత్ తద్ధర్మికస్వాభావసత్తాధికసత్త్వాపత్తిరిత్యుక్తధర్మికస్వాభావాభావబోధకప్రమాణకంతత్తద్ధర్మికస్వాభావసత్తాధికసత్తాకమితి వ్యాప్తేః యథా రజతే నేదం రజతమితి భ్రమోత్తరమిదం నారజతమితి ప్రత్యక్షప్రమిత్యోత్పత్తౌ రజతత్వం రజతధర్మికస్వాభావాభావబోధకప్రమాణకం రజతధర్మికరజతత్వాభావగతప్రాతిభాసికసత్త్వాపేక్షయాధికసత్తాకమ్ - ఇత్థంచ ప్రపంచాపేక్షయా తన్నిషేధస్య - న్యూనసత్తాకత్వాన్నాన్యూనసత్తాకాభావఘటితమిథ్యాత్వసంభవః - యత్తు ధ్వంసప్రాగభావాధికరణేఽత్యంతాభావమనంగీకుర్వతాం ప్రాచాం మతే ఘటధ్వంసావచ్ఛిన్నకపాలనిష్ఠప్రాతిభాసికఘటే ప్రాగుక్తవ్యాప్తేర్వ్యభిచారః తాదృశకపాలేఘటాత్యంతాభావస్యాభావేన తాదృశకపాలనిష్ఠప్రాతిభాసికఘటే తద్ధర్మికస్వాభావాభావబోధకప్రమాణకత్వసత్త్వేఽపి తద్ధర్మికస్వాభావసత్తాధికసత్త్వాభావాదతస్తత్ర వ్యభిచారవారణాయ స్వాభావాబోధకత్వే సతి స్వాభావాభావబోధకత్వరూపం స్వాభావాభావ

మాత్రబోధకస్య సాధకకోటౌనివేశ్యంతాభావ - ఘటధ్వంసా
వచ్ఛిన్నకపాలేఘటతదత్యంతాభావాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నా
భావగ్రాహకప్రత్యక్షాదిప్రమాణస్యఘటాభావగ్రాహ
కత్వేనఘటాభావాగ్రాహకత్వవిశిష్టఘటాభావాభావగ్రా
హకత్వరూపఘటాభావాభావమాత్రగ్రాహకత్వాభావా
న్న వ్యభిచారః - ఏవంబ్రహ్మణి ప్రపంచాభావాభావబోధక
స్యమిథ్యాత్వానుమానస్య నేహనానేత్యాదిశ్రుతేశ్చ ప్రపం
చాభావబోధకత్వాత్ మాత్రపదార్థఘటితనిరుక్తాపాదకస్యై
వప్రపంచస్యాసత్వాన్న స్వాభావాధికసత్తాకత్వాపత్త్యా తా
త్త్వికత్వాపత్తిరితి - తన్న - ఉక్తరీత్యామాత్రపదార్థస్యాపాద
కకోటౌనివేశేపిఘటధ్వంసావచ్ఛిన్నకపాలనిష్ఠప్రాతిభాసిక
ఘటేవ్యభిచారావారణాత్ - తాదృశకపాలేఘటాభావాబో
ధకస్యఘటాభావాభావమాత్రబోధకస్య కపాలేఘటాభావో
నాస్తీత్యాకారకస్యాపి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణస్య సంభవాత్,
ఏవంబ్రహ్మణ్యాకాశాభావో నాస్తీత్యాకారకస్యాకాశాభావ
మాత్రమిథ్యాత్వగ్రాహకస్యాపిప్రమాణస్య సంభవేనతాదృ
శప్రమాణస్యబ్రహ్మణిస్వాభావాబోధకత్వేసతిస్వాభావాభా
వబోధకత్వాభావాత్తాదృశప్రమాణకత్వరూపాపాదకస్యాకాశా
దిప్రపంచేపిసత్వేనతత్రబ్రహ్మగతాకాశాభావాపేక్షయాధిక
సత్తాపత్తేశ్చావారణాత్ - ప్రత్యేకమాకాశాభావత్వాద్యవ
చ్ఛిన్నపక్షకమిథ్యాత్వానుమితేరాకాశత్వావచ్ఛిన్నమిథ్యా

త్వావగాహిసమూహాలంబనరూపాయాః - కదాచిత్ సంశ యేపిసర్వదా తాదృశానుమితిరుక్తసమూహాలంబనరూపైవజా యత ఇత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్ నచయోయన్నిష్ఠవిశేష్యతాని రూపితస్వాభావనిష్ఠప్రకారతాశాలిప్రమితికాన్యత్వే సతియ న్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితస్వాభావాభావప్రకారతాశాలిప్ర మితికస్స తన్నిష్ఠస్వాభావాపేక్షయాధికసత్తాక ఇతి వ్యా ప్త్యంగీకారాన్నోక్తదోషద్వయావకాశః తాదృశకపాలనిష్ఠ ఘటస్యకపాలధర్మికస్వాభావప్రకారకప్రమితికత్వాద్వయ దాదేశ్చబ్రహ్మధర్మికస్వాభావప్రకారకప్రమితికత్వేన తా దృశప్రమితికాన్యత్వఘటితాపాదకాభావాదితి వాచ్యమ్ - త థాసత్యుక్తవ్యాప్తేరేవాప్రసిద్ధ్యాపత్తేః - రజతే నేదంరజత మితిభ్రమోత్తరమిదం నారజతమితి ప్రమితిస్థలేపిరజతత్వస్యర జతధర్మికస్వాభావప్రకారకప్రమితికాన్యత్వాభావాత్ - రజ తేపిసంబంధాంతరరూపాన్తరావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకరజత త్వాభావస్య ప్రమితత్వాత్ - నచస్వావచ్ఛిన్నయత్సంబంధా వచ్ఛిన్నస్వాభావత్వావచ్ఛిన్నాభావప్రకారకయద్ధర్మికప్ర మితికోయోధర్మస్తతన్నిష్ఠతత్సంబంధావచ్ఛిన్నస్వావచ్ఛిన్నా భావాపేక్షయాధికసత్తాకత్వంవ్యాప్తిరితినియమేనదోషఃసమవా యావచ్ఛిన్నరజతత్వావచ్ఛిన్నాభావాభావప్రకారకరజత ధర్మికప్రమితికత్వస్యరజతనిష్ఠసమవాయావచ్ఛిన్నరజతత్వా భావాధికసత్తాకత్వస్యచరజతత్వేసత్త్వాదితి వాచ్యమ్ - తథాస

త్యుక్తకపాలనిష్ఠఘటవృత్తిప్రాతిభాసికఘటత్వే వ్యభిచారా
త్ - తత్ర స్వావచ్ఛిన్నసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాభావా
భావప్రకారకకపాలవిశేష్యకప్రమితికత్వస్య సత్త్వేపి తాదృశక
పాలనిష్ఠసమవాయావచ్ఛిన్నఘటాభావాధికసత్తాకత్వవిరహా
త్ ఉక్తరీత్యానాత్ర పదార్థనివేశేపి నోక్తవ్యభిచారవారణసం
భవః - తత్ర కపాలవిశేష్యకసమవాయావచ్ఛిన్నఘటత్వావ
చ్ఛిన్నాభావప్రకారకప్రమిత్యసత్త్వేన తాదృశప్రమితికా
న్యత్వస్యాపి తాదృశఘటత్వే సత్త్వాత్ కపాలేసమవాయేనఘ
టో నాస్తీతి ప్రతీతేస్తన్మతే ప్రమాత్వాసంభవాత్ - ధ్వంస
స్య సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్య ప్రాచీనై
రంగీకారేపి సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్యానంగీకా
రాత్ - తస్మాత్ స్వాభావప్రకారప్రకారకయద్ధర్మికప్రమితికో
యో భావస్స స్వాధికసత్తాకస్వప్రతియోగ్యధికరణవృత్తిరితి
వ్యాప్తిరంగీకార్యా తత్ర చ నోక్తఘటే వ్యభిచారః - తాదృశక
పాలేసమవాయావచ్ఛిన్నఘటాత్యంతాభావస్య ఘటస్య చ ప్రా
తిభాసికత్వేపి తాదృశఘటాభావాధికసత్తాకస్య ఘటధ్వంసస్య
సత్త్వాత్ - ప్రాచీనమతే ఘటాత్యంతాభావస్య ఘటధ్వంస
తత్ప్రాగభావైతత్త్రితయప్రతియోగికత్వాంగీకారాత్ - ప
వంచ ప్రపంచాభావస్యాపి స్వాభావప్రకారకబ్రహ్మవిశేష్యక
ప్రమితికత్వాత్ స్వాధికసత్తాకప్రపంచవద్వృత్తిత్వా తత్వా
ప్రపంచస్య పారమార్థికత్వాపత్తిర్దుర్వారా ప్రపంచాభావ

స్యపారమార్థికత్వాపత్త్యా యుక్తః అద్వైతహానిః - నచాత
స్యబ్రహ్మస్వరూపత్వాన్నాద్వైతహానిరితివాచ్యం అభావత్వ
విశిష్టరూపేణాభావస్యబ్రహ్మస్వరూపత్వాసంభవాత్ - కేవల
రూపేణబ్రహ్మస్వరూపత్వాస్వీకారస్యవ్యర్థత్వాత్ నచభావాభా
వయోర్విరోధభంగార్థంవిషమసత్తాకత్వస్యావశ్యకతయా అ
భావత్వవిశిష్టస్యపారమార్థికత్వాసంభవాత్తత్రా దౌస్థ్యాప
న్నకేవలరూపస్యతత్స్వీకార ఇతివాచ్యం తత్రప్రతియోగికా
త్యంతాభావత్వరూపేణైవాభావస్యప్రతియోగివిరోధిత్వేన వి
రోధభంగార్థంతేనైవరూపేణప్రతియోగిభిన్నసత్తాకత్వస్యా
వశ్యకత్వాత్ తదస్వీకృత్య కేవలబ్రహ్మరూపేణభిన్నసత్తాస్వీ
కారస్యవ్యర్థత్వేనాభావస్యబ్రహ్మస్వరూపత్వాస్వీకారస్య విఫల
త్వాత్ - ఏవంతద్ధర్మావచ్ఛిన్నాధికరణనిష్ఠాభావీయతద్ధర్మా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగిత్వస్యసాధ్యత్వే దృష్టాన్తేసాధ్యవైకల్యం
శుక్తిరూప్యత్వావచ్ఛిన్నాధికరణేపారమార్థికత్వాకారేణత
దభావాంగీకారేపిశుక్తిరూప్యత్వావచ్ఛిన్నే భావానంగీకారా
త్ - నాస్తినాసీన్నభవిష్యతీతిప్రతీయమానత్రైకాలికనిషే
ధంప్రతిస్వరూపేణాపణస్థంరూప్యంపారమార్థికత్వాకారేణ
ప్రాతిభాసికంవాప్రతియోగీతిభవత్సిద్ధాన్తాత్ - యత్తునా
స్తినాసీన్నభవిష్యతీతిబాధజ్ఞానేలౌకికపరమార్థరజతస్యైవ
స్వరూపేణనిషేధప్రతియోగిత్వావగాహనే భ్రమబాధయో
ర్భిన్నవిషయకత్వరూపవైయధికరణ్యాపత్తిః - అప్రసక్తప్రతి

షేధాపత్తేశ్చ-శుక్తౌ వ్యావహారికరూప్యస్య తాదాత్మ్యసజ్ఞాత
త్వరూపప్రసక్తేరభావాత్ అతః ప్రాతిభాసికస్యైవ స్వరూ
పేణనిషేధః - నచైవం త్రైకాలికనిషేధం ప్రతిస్వరూపేణా
పణస్థం పారమార్థికత్వాకారేణ ప్రాతీతికం వా ప్రతియోగి
త్వాచార్యవచనవిరోధ ఇతివాచ్యం అస్యాచార్యవచసః పరమా
ర్థలౌకికరజతతాదాత్మ్యేనప్రతీతం ప్రాతిభాసికంరజతం ప్ర
తియోగీత్యర్థః తచ్చస్వరూపేణపారమార్థికత్వేనవేత్యనాస్థా
యాంపారశబ్దః - నచైవం ఆపణస్థరూప్యమిత్యస్య ప్రాతీతికర
జతేవ్యావహారికరజతతాదాత్మ్యేనప్రతీతత్వబోధకస్యతస్యవచ
నే ఉపాదానంవ్యర్థమితివాచ్యమ్ - పురోవృత్తితాదాత్మ్యేనై
వరజతంప్రతీయత ఇతినియమః - పారమార్థికరజత తాదా
త్మ్యేనాపిప్రతీయత ఇతిప్రతిపాదయితుంతదుపాదానాదితి -
తన్న-ఇదంరజతమితిభ్రమే ప్రాతీతికేవ్యావహారికరజతతా
దాత్మ్యభానాంగీకారస్య విఫలత్వాత్ నచసద్రజతప్రాప్తిర్మే
భవత్వితీచ్ఛావతస్తత్రప్రవృత్తిర్వ్యావహారయుతత్తాదాత్మ్యభాన
మావశ్యకమితివాచ్యమ్ - వ్యావహారికరూప్యనిష్ఠత్వోపలక్షిత
స్యరజతత్వస్య ప్రాతీతికరూప్యేపిస్వీకారాచ్ఛుక్తిగతస్యేదం
త్వాదేరివసత్వస్యాపితత్రప్రత్యయాచ్చ సద్రజతమితిప్రత్య
యోపపత్తేర్వ్యావహారికరూప్యస్య ప్రాతీతికేతాదాత్మ్యారో
పస్వీకారస్యవ్యర్థత్వాత్ - తంవినాప్యుక్తప్రవృత్త్యుపపత్తేః
నచవ్యావహారికనిష్ఠరజతత్వాదికం ప్రాతీతికేనస్వీక్రియతే

ప్రాతీతికాఽపి వ్యావహారికరజతాదికార్యాపత్తేః ప్రాతీతికే
ప్రాతీతికస్యైవ రజతత్వాదేస్సంబన్ధః కల్ప్యతే తథాచ
వ్యావహారికేనుభూతం యద్రజతత్వాది తద్విశిష్టవిషయకేచ్ఛా
వతాం ప్రాతీతికే ప్రవృత్తినిర్వాహాయోక్తతాదాత్మ్యారోప
ఆవశ్యక ఇతి వాచ్యమ్ - వ్యావహారికరజతాదినిష్ఠరజతత్వాదేః
ప్రాతీతికవ్యావృత్తత్వే రజతవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధౌ రజ
తత్వావచ్ఛిన్నప్రకారనిశ్చయస్య భ్రమప్రమాసాధారణ్యేనై
కహేతుతాయాః కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకరజతప్రకారకని
శ్చయస్య భ్రమసాధారణ్యైకప్రతిబధ్యప్రతిబన్ధకభావస్య రజ
తాదిలింగకానుమితౌ తల్లింగకపరామర్శాదేర్భ్రమసాధారణ్యే
నైకహేతుతాయాశ్చానుపపత్తేః - వ్యావహారికత్వవిశిష్టకార
ణకూటస్యైవ ఫలోత్పత్తివ్యాప్యత్వాస్వీకారేణ ప్రాతీతికా
ద్వ్యావహారికరజతాదిజన్యకార్యాపత్తేర్వారణసంభవాత్ న
చ రజతభ్రమసామాన్యే వ్యావహారికరజతతాదాత్మ్యభానా
త్తాదృశరజతత్వస్య ప్రాతీతికవ్యావృత్తత్వేపి వ్యావహారికమా
త్రవృత్తిరజతత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాయా ఏవ తాదృశభ్రమే
షుసత్త్వాదేకహేతుతాదినిర్వాహసంభవ ఇతి వాచ్యం వ్యావ
హారికరజతస్యాసన్నికృష్టత్వేన తత్తాదాత్మ్యస్య ప్రాత్యక్షిక
భ్రమే భానాసంభవాత్ భవద్భిర్జ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తేర
స్వీకారాత్ - జ్ఞానలక్షణయా తస్య భానోపగమే చాన్యథాఖ్యా

త్యాపత్తేః యత్తు ప్రాతీతికతదుత్పత్తికాలోత్తరకాలముత్పన్నే
వదూరస్థత్వాదిదోషేణసన్నిహితస్యానధిష్ఠానస్యాపివ్యావహారి
కస్య తాదాత్మ్యారోపోదృష్టః -వ్యావహారికరజతస్యేంద్రియా
సన్నికృష్టత్వేపితదంశేస్మృతిరూపభ్రమసంభవ ఇతి తన్న ప
క్షత్ర తాదాత్మ్యేనా రోపితస్య ప్రాతిభాసికస్యాన్యత్ర తాదా
త్మ్యేనారోపాసంభవాత్ విషమసత్తాకయోస్తాదాత్మ్యేనభాన
స్థలేప్యుపాదానాజ్ఞానవిషయత్వనియమాత్ సోప్యుపాదానాజ్ఞా
ననివర్తకజ్ఞానవిషయ ఏవ తాదాత్మ్యారోపాచ్చ-వ్యావహారికర
జతాంశేస్మరణాత్మకస్యేదంరజతమితిజ్ఞానస్యాభ్యుపగమే అ
నిర్వచనీయరజతోత్పత్తికల్పనవ్యర్థమ్ - గ్రహణస్మరణాత్మక
జ్ఞానద్వయమేనైవప్రవృత్త్యాదినిర్వాహాత్ ప్రాభాకరైరపిజ్ఞా
నద్వయావిషయతయోర్మిథో నిరూపకభావస్య కల్పనా
త్ - తస్మాత్సర్వాచార్యోక్తేరన్యార్థకల్పనమయుక్తమేవేతిప్రా
ర్వోక్తసాధనవైకల్యందుర్వారమ్ - యదపినిరుక్తమిథ్యాత్వం
నేహనానాస్తికించనేతిశ్రుత్యా బోధ్యత ఇతితన్న తాదృశశ్రు
త్యాబ్రహ్మణిప్రపంచాభావబోధనసంభవేపితాదృశాభావేప్ర
పంచసామానాధికరణ్యస్యప్రపంచాన్యూనసత్తాకత్వస్యప్రతి
యోగ్యవచ్ఛేదకదేశకాలావచ్ఛిన్నత్వావచ్ఛిన్నవృత్తికాన్యత్వ
యోరన్యతరస్య చబోధనాసంభవాత్ యత్తూక్తశ్రుతావిహే
తీదంపదందృశ్యసామాన్యవిశిష్టబ్రహ్మపరంయస్మిన్పంచపంచ
జనా ఆకాశశ్చప్రతిష్ఠితః ప్రాణస్యప్రాణమిత్యాదిపూర్వ

వాక్యగతస్య పంచజనశబ్దస్య ప్రాణశబ్దస్య చక్షుశ్శ్య సామా
న్య లాక్షణికత్వాత్ - యథా యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భ
వత ఓదన ఇతి వాక్యగతబ్రహ్మక్షత్రశబ్దయోశ్చరాచరసామాన్య
లక్షకత్వముక్తం సూత్రకృతా అత్తా చరాచరగ్రహణాదితి -
నానాపదస్య చ బ్రహ్మభిన్నం తత్కల్పితవస్తుసామాన్యం చ - కిం
చ నేతి పాఠస్యార్థః - తస్య చ నఞర్థప్రతియోగితయాన్వయః
అసదాత్మార్థ ఆధేయతా ఆశ్రయత్వమాఖ్యాతార్థః సదా చ బ్ర
హ్మభిన్నవస్తుసామాన్యాభావో ద్వైతకాలావచ్ఛిన్న ద్వైతవ
ద్బ్రహ్మనిరూపితాధేయతాశ్రయ ఇతి బోధః లటః ప్రకృతశబ్ద
ప్రయోగాధికరణకాలరూపవర్తమానకాలార్థకతయోక్తవా
క్యాధికరణకాలస్య చ ద్వైతాధికరణకాలరూపతయా తదవచ్ఛి
న్నత్వస్యాసదాత్మార్థాధేయతాయాం భానసంభవాత్ అథవా
ఇహ లీనం పదస్య ద్వైతవద్బ్రహ్మపరతయా తాదృశబ్రహ్మణ
ఏవోద్దేశ్యత్వేనోద్దేశ్యతావచ్ఛేదక కాలావచ్ఛిన్నత్వస్య ద్వై
తాభావాన్వితసదాత్మార్థాధేయతారూపవిధేయే భానసంభవా
త్ మిథ్యాత్వఘటకస్య ప్రతియోగ్యవచ్ఛేదకదేశాద్యవచ్ఛిన్న
త్వస్య భాననిర్వాహః నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాఘటితం మిథ్యా
త్వమితి పక్షే నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయ
త్వమేవాసదాత్మార్థః - న చోక్తరీత్యా ప్రపంచాభావే ప్రపంచ
సామానాధికరణ్యాదిలాభసంభవేపి తత్ర నాన్యాన సత్త్వాకత్వ
లాభ ఇతి వాచ్యమ్ - దృశ్యవతి దృశ్యాభావః అప్రతిభాసి

కః సప్రమితత్వాత్, యాగాదిధర్మవత్ బ్రహ్మవచ్ఛిత్యను
మానేన అప్రామాణికత్వాభావసంభవాత్ . తథాచోక్తాను
మితిసహకృతతాదృశశ్రుతిజన్యబోధోత్తరం జ్ఞానసైవమిథ్యాత్వ
నిశ్చయాసంభవ ఇతి . తన్న నఞ్సమభివ్యాహృతతాదృశవా
క్యాద్యద్ధర్మావచ్ఛిన్నే యద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారకబోధోనుభవ
సిద్ధః . నఞ్సమభివ్యాహృతతాదృశవాక్యాత్ తద్ధర్మావచ్ఛిన్నే
తద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావబోధస్య ప్రతియోగ్యభావాన్వయాతు
ల్యయోగక్షేమావితి న్యాయసిద్ధతయా నఞ్సమభివ్యాహృ
తోక్తశ్రుతివాక్యాత్ బ్రహ్మభిన్నే నానాపదార్థద్వైతవత్
బ్రహ్మవృత్తిత్వస్యబోధేన నఞ్సత్త్వే తాదృశవాక్యస్యాపి నాప
దార్థే తాదృశబ్రహ్మవృత్తిత్వాభావబోధస్య యుక్తత్వాత్ . న
ఞర్థవిశేష్యకబోధస్యాప్రామాణికత్వాత్ . భూతలే న ఘట
ఇత్యాదౌ ఘటాద్యభావే భూతలవృత్తిత్వాన్వయబోధోపగమే పృ
థివ్యాం గంధో న జల ఇత్యాదివాక్యజన్యబోధస్య గంధాద్యేకవిశే
ష్యకత్వానుభవవిరోధః . తన్మతే న జల ఇత్యతో గంధాభావ ప్ర
వజలవృత్తిత్వప్రకారకబోధోపగమేన తత్ప్రతీతౌ చ భావస్యైక
విశేష్యతయా పృథివ్యాం గంధ ఇత్యాదితస్తద్విశేష్యకబో
ధానుత్పత్త్యా తయోరేకవిశేష్యకబోధజనకత్వాసంభవా
త్ . ఏవం భూతలే ఘటో నాస్తీత్యాదావభావస్య భూతలాస్తి
త్వవిశేష్యత్వే తాదృశవాక్యాద్వైక్యే న ఘటో నాస్తి . ఘటో నాస్తీ
త్యాదావభావనాద్యనుపపత్తిశ్చ . న చ భవన్మతే ఘటో నాస్తి

ఘటో నాస్తి ఇత్యాదావాఖ్యాతార్థస్య ప్రతియోగితయా ఽభా
వవిశేషణత్వమేవ న తు ఘటవిశేషణత్వమితి కథమాఖ్యాతాంత
స్య ఘటాదిపదసమానవచనకత్వమితి వాచ్యం విశేష్యపదస్య
సాక్షాత్స్వార్థవిశేష్యపదేనైవ స్వార్థవిశేష్యనిరూపితార్థవిశే
ష్యపదేనాపి సమానవచనకత్వనియమానంగీకారాత్. న చ ఘటో న
స్తి ఇత్యాదావస్తిత్వాభావస్య ఘటాభావస్య యోఽనుగమే ఏక
ఘటవతి ఘటో నాస్తి ఇతి వ్యవహారో న స్యాత్ ఘటే తద్దేశాస్తిత్వస
త్త్వేన ద్విత్వావచ్ఛిన్నే తత్ర తదభావాసత్త్వాదితి వాచ్యం.
ద్విత్వావచ్ఛేదేన ప్రతియోగ్యసత్త్వే తదవచ్ఛేదేనాభావస
త్త్వే బాధకవిరహాత్ విశిష్టస్యాతిరిక్తత్వానేవ చ విశేష్యవృత్తి
ప్రతియోగికవిశిష్టానుయోగికాభావానంగీకారేపి గుణే విశిష్టస
త్తా నాస్తీత్యాదివ్యవహారనిర్వాహః. న చ సామాన్యాదౌ సమ
వాయేన ఘటో నాస్తీత్యాదౌ సామాన్యాదినిరూపితసమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వప్రతీత్యా తదభావబోధాసంభవేన తా
దృశవాక్యాత్ సమవాయావచ్ఛిన్నఘటాన్యభావే సామా
న్యాదివృత్తిత్వబోధస్యావశ్యకతయా తద్వక్తృప్రతివాక్యాద
స్యాభావే బాధ్యవృత్తిత్వబోధసంభవ ఇతి వాచ్యం. ప్రాతిభాసి
కపదార్థమనంగీకుర్వతాం. నైయాయికానాం నఞర్థవిశేష్య
కబోధస్య తాదృశవాక్యాదావశ్యకత్వేఽపి భవతాం తదనావశ్యక
త్వాత్. సామాన్యాదినిరూపితసమవాయావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వస్యా
పి ప్రాతిభాసికస్య ప్రసిద్ధిసంభవాత్. భూతలే ఘటో నాస్తి

నాక్యాత్ కఘటాదిభావవిశేష్యకభూతలవృత్తిత్వాదిప్రకార
కస్యకదాచిత్ ఘటవిశేష్యకభూతలవృత్తిత్వాభావప్రకారక
స్యచబోధస్యస్వకాలేతాదృశసమభివ్యాహారజ్ఞానాదినాంకార
ణతాకల్పనాపత్త్యాగౌరవాత్ - ఉభయసాధారణకార్యతావ
చ్ఛేదకైక్యస్యకథంచిత్సంభవేపితాదృశవాక్యధర్మికగ్రహస్యతద్వా
క్యార్థతాత్పర్యజ్ఞానస్యపృథక్కారణత్వాత్ కారణతాధిక్య
స్యమార్గత్వాత్ - ఉక్తశ్రుతివాక్యాత్ తాత్పర్యవశాద్ద్వ
తాభావేద్వైత తద్వ్యక్తిప్రవృత్తిత్వబోధాంగీకారసంభవేపినో
క్తమిథ్యాత్వబోధసంభవఃసంబంధాంతరావచ్ఛిన్నద్వైతతాభా
వవిషయకతయాతాదృశబోధనిర్వాహాత్ - నచనిషేధస్యప్ర
సక్తిపూర్వకత్వేనయస్మిన్పంచపంచజనా ఆకాశశ్చప్రతిష్ఠిత
ఇతివాక్యేతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వబోధకప్రతి
ష్ఠితపదేనతాదాత్మ్యసంబంధేనద్వైతస్యప్రసక్తత్వాత్ త
త్సంబంధావచ్ఛిన్నాభావబోధపరోక్తవాక్యతాత్పర్యవిషయ
ఇతితాదృశబోధనిర్వాహాయతాదాత్మ్యేనేతిపదమధ్యాహర్త
వ్యమితివాచ్యంతాదాత్మ్యేనత్వప్రత్యవచ్ఛిన్నత్వస్యతృతీ
యార్థత్వేతస్యనానాపదార్థాభావసంసర్గవిధయాభాసమానే
ప్రతియోగిత్వేన్వయాసంభవేనావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక
త్వస్యనఞర్థాభావాన్వయిపదతృతీయార్థతయాఉపగన్త
వ్యతయాకాలికాదిసంబంధావచ్ఛిన్నద్వైతత్వావచ్ఛిన్నాభా
వావ్యావర్తనాత్ కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నద్వైతతాభావస్య

కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నద్విత్వాధికరణత్వస్య తాదాత్మ్యేన
ఘటాభావస్తత్సమనియతత్వేన తద్భిన్నతయా తాదాత్మ్యావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకత్వానపాయాత్ - నచ తాదాత్మ్యావచ్ఛి
న్నద్విత్వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాసంబంధేనైవ నానా
పదార్థస్యానన్వయః - తాదాత్మ్యేనేతి-పదసమభివ్యాహా
రస్య తాదృశసంసర్గకబోధజనకత్వాన్న తస్య వైయర్థ్య
మితి వాచ్యమ్ - ఏతన్మతే ద్విత్వత్వావచ్ఛేదకదేశకాలావచ్ఛి
న్నత్వస్యాభావబోధానిర్వాహేణ తత్ ఘటితమిథ్యాత్వబో
ధానిర్వాహాత్ ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకకాలావచ్ఛిన్నత్వస్య విధ
యోభానోపగమస్యానిర్వాహాత్ - ద్విత్వపర్యాప్త్యధికరణం
పదార్థస్య పర్యాప్త్యాధేయతాయా విధేయతయాన్వయబోధాసం
భవాత్ - ఆధేయత్వస్య ప్రకారత్వానియతత్వేన విశేష్యత్వస్య
విధేయత్వావిరోధిత్వేపి - నీలఘట ఇత్యాదితో ఘటోద్దేశ్యకని
లవిధేయకాన్వయబోధానుదయేన ఏకసంబన్ధఘటకపదార్థ
యోః పరస్పరముద్దేశ్యవిధేయభావేనాన్వయబోధస్యావ్యుత్ప
న్నత్వాత్ అత ఏవైకశబ్దతాత్పర్యేణ ఏకసంబన్ధఘటకప
దయోః ప్రయోగే ఏకప్రసరతాభంగాదోష ఇతి శాబ్దికా వద
న్తి - అత ఏవ చ వషట్కర్తుః ప్రథమభక్షః ఇత్యత్ర భక్షస్యో
ద్దేశేన ప్రాథమ్యస్యవిధేయత్వమాశయిత్వా ప్రాథమ్యవిశి
ష్టభక్షణస్య విధేయత్వం మీమాంసకైః - సిద్ధాంతితం యత్తు ఏక
సంబన్ధఘటకపదార్థయోః పరస్పరముద్దేశ్యవిధేయభావేన అన్వ

యబోధాసంభవేపి నక్షతిః - ఉక్తప్రతీతావిహాపి నఞర్థోని
రూపితత్వం అసధాత్వర్థస్యాభిధేయత్వ మేతంచసుబంతార్థద్వి
తవిశిష్టబుద్ధ్యా నిరూపితత్వేతిజన్త్వార్థాసధాత్వర్థా ధేయత్వేస్యవి
ధేయతయాన్వయబోధస్వీకారాన్నానుపపత్తిరితి - తన్న - వి
శేషణీభూతవిభక్త్యర్థోద్దేశ్యకవిశేష్యీభూతతిఙర్థవిధేయక
బోధస్యాన్యత్రాదృష్టత్వాత్ తయోరుద్దేశ్యవిధేయభావస్యా
యుక్తత్వాత్ - అగ్రావచ్ఛిన్నే వృక్షస్సంయోగీ ఆద్యక్షణా
వచ్ఛిన్నో ఘటో గంధాభావవాన్ ఇత్యాదౌ దేశకాలయోరు
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వస్థల ఏవోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకదేశాద్యవచ్ఛి
న్నత్వభానస్య ప్రామాణికత్వేప్యన్యత్ర తద్భానేమానాభా
వాచ్చ - యత్త్వత్ర ద్వైతత్వావచ్ఛేదకదేశకాలవిశిష్టద్వైత
వద్బ్రహ్మణ ఏవేదంశబ్దార్థత్వాన్న దోష ఇతి - తన్న తాదృ
శవిశిష్టస్యస్వార్థక్యనుపక్రాన్తత్వాత్ యస్మిన్పంచపంచజ
నా ఇత్యత్ర పంచజనశబ్దస్య ద్వైతావచ్ఛేదకదేశకాలయోర్లా
క్షణికత్వాంగీకారస్యాత్యంతమనుచితత్వాత్ పంచజనశబ్దస్య
ద్వైతసామాన్యలాక్షణికత్వవర్ణనమప్యయుక్తమ్ - పంచేత్య
స్యానన్వయప్రసంగాత్ - ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠిత ఇతి పృథగా
కాశోక్తివైయర్థ్యాచ్చ - ప్రాణాదయో వాక్యశేషాదితి -
సూత్రవిరోధాచ్చ తత్సూత్రే పంచజనశబ్దస్య ప్రాణాదిపర
త్వవర్ణనాత్ యత్తు ప్రాణాదయో వాక్యశేషాదితిసూత్రస్య
భ్యుపగమ్యవాదమాత్రం నహియస్మిన్పంచపంచజనా ఇతిమం

న్యాయభాస్కరగ్రంథః

త్రే పంచజనశబ్దస్య వాక్యశేషగత ప్రాణాదిపరత్వస్య నంత్రాం
తత్రానుసారేణ చేతనవిశేష పరత్వాత్ - అథర్వవేదే హిత్త
రీయకాండే పంచజనానువాకే సమామ్నాయతే యం న్యాహా
తారం మానసాభిసంవిదః తద్దశభావనాః - పంచమానవా
ఇతి - అస్య గ్రంథేన భాష్యే కథితః అగ్నే త్వా త్వాం హిరణ్య
ధారం దేవానామాహుశ్చ ధారం మనసాభిసంవిదుః - సప్త గ్రావ
స్తుతిమత్ర షోడశభావనాః - భువనస్య మహాన్తః - పుత్రాః
విశ్వకర్మప్రభృతయః త్రయోదశసంఖ్యాకాః - పంచమానవాః
నిషాదపంచమాశ్చత్వారో వర్ణాః - గంధర్వాః పితరో దేవా యక్ష
అసుర రక్షాంసి ఇత్యేవ ఇతియమాయఋవర్ష్ణ పంచమానవాస్త
తో నత్వృష్టాని - పంచభిర్జ్ఞానవైర్యతిఇత్యాదిరపి హిరణ్య ధాహ
రణం త్ర పినిష్టాపంచమాశ్చత్వారో వర్ణాః పంచమానవా
ఇతి భాష్యకారైర్వ్యాఖ్యాతం వర్ణేషు పంచమత్వే నిషాద
గ్రహణం అగ్ని సంబంధాదత ఏవ మంత్రవర్ణే జనా యదగ్నిమ
యజన్త పంచ షైః ప్రభృతి ఇతి - తదప్యేతత్కథాంగికారేఽపి ప్రా
ణాదిశబ్దస్యాదైవత సామాన్యలక్షణేత్యా యోగాత్ పవమ
ప్రాతిభాసికత్వే సాధనానుమానమప్యనుచితం అజామేకాం
లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యత్ర ప్రాతిభాసికాజాద్యాపాజాత్యక
ల్పనస్య లోహితాదివాక్యాదేవసిద్ధిత్వాద్భావధృత్వే కల్పనస్యక
ల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధ ఇతి సూత్రే భష్యలాం భా
ష్యేస్వీకృతత్వేన తత్ర వ్యభిచారాత్ స్వాపిష్టికపదార్థానామ

ధరథాదిత్యాదిశుక్తిప్రమితత్వేనతత్ర వ్యభిచారాచ్చ - ఏవం పారమార్థికనిష్ఠస్య ప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వస్యమిథ్యాత్వరూపత్వాభావేనపారమార్థికాన్య నిష్ఠప్రాతిభాసికాభావప్రతియోగిత్వస్యైవమిథ్యాత్వరూపతయా ఉక్తప్రతియోగిత్వే పారమార్థికాన్యనిష్ఠత్వాలాభేనమిథ్యాత్వబోధానిర్వాహాచ్చ - యత్తు - కించ సత్యస్యాతోఽన్యదార్తమితిశ్రుత్యాదిమావేనవినాశితయా ప్రమితం దృశ్య మిత్యర్థకత్వాదుక్తప్రతియోగితాయాంవినాశినిష్ఠత్వలాభాత్ ఉక్తమిథ్యాత్వ బోధనిర్వాహ ఇతి - తచ్చింత్యమ్ - వినాశిత్వ విశిష్టాత్మభిన్నత్వాపేక్షయావినాశిత్వస్యలఘుతయాతత్స మనియతస్యోక్తవిశిష్టధర్మస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ నచవినాశిత్వం ప్రతియోగిన్యుపలక్షణతయాభాతి ఆత్మభిన్నత్వంచ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయేతినోక్తదోష ఇతివాచ్యమ్ - ప్రతియోగితాసంసర్గకాభావబుద్ధౌ ప్రతియోగికోటావుపలక్షణతయాభానస్య శాస్త్రకారైరనుపగమాత్ యదపి యాదృశాభావప్రత్యయేయస్య ధర్మస్యప్రతియోగిన్యుపలక్షణతయాభానే అతిప్రసంగాదిబాధకంతత్రైవతదనభ్యుపగమఃయథా ఘటోనాస్తినీలఘటోనాస్తీత్యాదౌఘటత్వస్యయత్ర తునబాధకంతత్ర తదభ్యుపగమ్యతేఏవ- నైయాయికైరపిజాత్య వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకోభావ ఇతి ప్రతియోగితాప్రకారకజ్ఞానేజాతిరూపస్యద్రవ్యత్వేనధూమోనాస్తీత్యాదౌద్రవ్యత్వస్య చోపలక్షణ

తయాభానాంగీకారాత్ ప్రకృతేచబృహద్భిన్నత్వస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయావినాశిప్రతియోగిత్వస్యోపలక్షణతయాభానేనకించిద్బాధకమితి. తన్న- స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నధర్మనిష్ఠప్రకారతానిరూపితప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితసంసర్గతాసంబంధేన జ్ఞానం ప్రత్యభావీయానుయోగితావిశేషభేదస్య కారణతాయాగదాధరాదిభిః ప్రతియోగికోటావుపలక్షణతయాభానవారణాయస్వీకృతతయా తాదృశకారణవ్యభిచారరూపబాధకస్య నీలోఘటోనాస్తీత్యాదావివప్రతియోగికోటావుపలక్షణతయాభానంయత్రతత్రసర్వత్రసమానత్వాత్- యథాహిస్వావచ్ఛిన్నభావవిశేష్యతానిరూపితప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నాయానైల్యాదిప్రకారతానిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నఘటాదిప్రకారతానిరూపితసంసర్గతాసంబంధేనజ్ఞానమనుయోగితాయాన్న జాయతే- తదనుయోగితాభేదరూపకారణవిరహాత్తథాతాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నవినాశిత్వప్రకారతానిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నాత్మభిన్ననిష్ఠప్రకారతానిరూపితసంసర్గతాసంబంధేనాపిజ్ఞానంన జాయత ఇతిసమానమేవ- వినాశినిష్ఠంయత్స్వసమానాధికరణాత్యన్తాభావప్రతియోగిత్వంతస్యమిథ్యాత్వరూపత్వాసంభవః పైస్తస్యపారమార్థికత్వేపివినాశిత్వసంభవాదితిపూర్వమేవోక్తః- యదప్యు

క్తశ్రుతిజన్యబోధే ద్వైతవతి ద్వైతాభావవిషయకత్వే ఆహా
ర్యత్వాపత్తిమాశంక్య ఇదంపదస్య దృశ్యవిశిష్టబ్రహ్మబోధక
త్వేన దృశ్యవిశిష్టబ్రహ్మణి ద్వైతత్వావచ్ఛిన్నాభావబోధస్య
అహార్యత్వాసంభవాత్ - పక్షధర్మిణియేనరూపేణ ప్రతియో
గ్యభావం తద్రూపావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావావగాహి
న ఏవజ్ఞానస్యాహార్యత్వాత్ ప్రకృతే చగూఢపక్షేదాన్న తదా
పత్త్యాహార్యత్వానుపపత్తిరుక్తబోధస్యేతి పరిహృతమ్ - తదపి
నస్వవిరోధిధర్మధర్మితావచ్ఛేదకకస్వప్రకారకజ్ఞానస్యైవా
హార్యత్వే సంభవన్మతే ద్వైత తదభావయోర్విరోధానుపగమా
దాహార్యత్వశంకాయా ఏవాయుక్తత్వాత్ న చావిరుద్ధయో
రపి సంయోగతదభావయోరివ అవిరుద్ధత్వే జ్ఞానదశాయాం పర
స్పరజ్ఞానయోః ప్రతిబధ్య ప్రతిబంధకభావోపగమాత్ నిరుక్తా
హార్యత్వఘటకస్వవిరోధిత్వస్య స్వజ్ఞానప్రతిబంధకతావచ్ఛేద
కవిషయతాశ్రయత్వరూపస్య నివేశాదాహార్యత్వశంకాసామం
జస్యమితి వాచ్యమ్ - ఏవమపి నాశేదృశ్యవత్త్వేన ప్రతీయమా
నే బ్రహ్మణి బ్రహ్మభిన్నత్వేన తదభావలాభేపి నాశేదృశ్యత్వేన
తదభావలాభం వినా మిథ్యాత్వాలాభాదుక్తపరిహారాసంగతేః.
యేన రూపేణ యద్వత్త్వేన ప్రతీయమాననిష్ఠాభావీయతద్రూ
పావచ్ఛిన్నతన్నిష్ఠప్రతియోగితాయా ఏవ మిథ్యాత్వరూప
త్వాత్ ఉక్తరీత్యా శ్రుతిజన్యబోధస్యాహార్యత్వపరిహారేప్య
నుమితేరాహార్యత్వాపరిహారాత్ మిథ్యాత్వానుమితేరాహా

ర్యత్వేపి ప్రమాణత్వే శ్రుతిజన్యబోధే అహార్యత్వాంగీకారేపి బాధకః కరహితతత్పరిహారస్యానుచితత్వాత్ యదప్యుక్తం శ్రుతిజన్యబోధస్యాహార్యత్వమంగీక్రియతే ఏవం చ వినాశిదృశ్యత్వస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయా భానాన్మిథ్యాత్వలాభః - న చ వినాశిదృశ్యవద్బ్రహ్మణి వినాశిదృశ్యం నాస్తీత్యాహార్యస్య భ్రమత్వాత్ కథం బ్రహ్మణి వినాశిదృశ్యత్వావచ్ఛిన్నాభావసాధకత్వం తత్త్వే వా వినాశిదృశ్యత్వావచ్ఛిన్నమపి తత్ర సాధయేదితి వాచ్యమ్ - శ్రుతేర్హి స్వతాత్పర్యవిషయీభూతానధిగతార్థే ప్రమాణతయా తత్సాధకత్వం వినాశిదృశ్యత్వావచ్ఛిన్నం చ బ్రహ్మణి నానధిగతం న వా శ్రుతితాత్పర్యవిషయః - లోకసిద్ధత్వాత్ - కింతు తస్య నావ ఏవ లోకాసిద్ధత్వాత్ తథా చ ఉక్తాహార్యస్య భానస్యైవ సాధకం న ప్రతియోగిన ఇత్యాస్వయుక్తత్వాత్ నహ్యుక్తం శ్రుతేః బాధితార్థగ్రాహితయా ప్రామాణ్యం దుర్వారమపి తథా చోక్తం దీధితౌ బాధేన హీనబల జ్ఞానం ప్రతిబధ్యతే కం తూత్పన్నే తత్ తత్ప్రామాణ్యం గృహ్యత ఇతి వాచ్యం లౌకికబాధకమానాపేక్షయా శ్రుతేః ప్రాబల్యస్య సిద్ధాన్తసిద్ధత్వాత్ స్వాపేక్షయా ప్రబలప్రమాణబాధితార్థగ్రాహితాయా ఏవాప్రామాణ్యప్రయోజకత్వాదితి - తన్న - ప్రత్యక్షప్రాప్తం ఇవ ప్రత్యక్షబాధితేపి శ్రుతేస్తాత్పర్యసంభవేనోక్తశ్రుతేర్ద్వైతాభావసాధకత్వాయోగాత్ ప్రత్యక్షబాధితేపి శ్రుతేః ప్రామాణ్యే ఆదిత్యో యూపో యజమానః ప్రస్త

గతాన్యాసామీమాంసకానాంలక్షణాకథనస్యభవతామపిప్రత్యు
ద్యపిసంధాయకత్వమసీత్యాదౌలక్షణాన్తరస్యాయుక్తతాప
త్తేరితిదిక్ ✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤.

ఇతి శేషకులతిలకశ్రీయాదవాద్రినివాసరసికస్యానంతా
చార్యస్యకృతౌ న్యాయభాస్కరే ప్రతిపన్నోపాధావిత్యాది
మిథ్యాత్వభఙ్గస్తృతీయః..........................

యదపిసిద్ధాన్తే నఃరూపాదిష్వముక్త ఇతి శ్రుత్యర్థేనవ
ర్ణనం ప్రతిసాధ్యాన్తరముక్తం జ్ఞాననివర్త్యత్వం వా మిథ్యాత్వ
మితి - తన్న - జ్ఞానజన్యధ్వంసప్రతియోగిత్వరూపస్య జ్ఞానని
వర్త్యత్వస్యోత్తరజ్ఞాననివర్త్యపూర్వజ్ఞానేసత్త్వే నసిద్ధసాధనా
పత్తేః - అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనసాధ్యసిద్ధేరుద్దేశ్యత్వే పక్షేప్యు
త్తరజ్ఞాననివర్త్యపూర్వజ్ఞానవదేవ ప్రపంచస్యసత్యత్వోపపత్త్యా
అర్థాంతరాత్ నచజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపితజన్యతా
వన్నాశప్రతియోగిత్వమేవతత్ ఉత్తరవిశేషగుణత్వావ
చ్ఛిన్నజనకతానిరూపితజన్యతావన్నాశప్రతియోగిత్వస్యపూ
ర్వజ్ఞానేసత్త్వేపినోక్తసిద్ధసాధనం జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నజనకతాఘ
టితసాధ్యాభావాదితివాచ్యమ్ - తథాసతిబాధాపత్తేః అధిష్ఠా
నసాక్షాత్కారత్వావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపితజన్యతావన్నాశ
ప్రతియోగిత్వస్యప్రపంచేస్వీకారేపిజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నజనక

తాఘటితసాధ్యాభావాత్ శుక్తిరూప్యసాక్ష్యవైకల్యాపత్తే
శ్చ - తద్ధైవతత్రాపి జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నజనకతాఘటితసా
ధ్యాభావాత్ - జ్ఞానత్వవ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపి
తజన్యతావన్నాశప్రతియోగిత్వవివక్షణేపిస్మృతిత్వేనజ్ఞానని
వర్త్యసంస్కారేనిశ్చయత్వేననిశ్చయనివర్త్యసంశయేభగవ
త్సంకల్పత్వేనతన్నివర్త్యజగతిచసిద్ధసాధనంప్రాగ్వదర్థాంత
రం వా - సాక్షాత్కారత్వే నజ్ఞాననివర్త్యత్వవివక్షాయాముక్తదోష
వారణేపిముద్గరపాతాదినివర్త్యే ఘటాదౌ బాధః - ఏవం ప్ర
పంచనాశేప్రతిబద్ధస్యాజ్ఞానస్య నకారణతాచరమజ్ఞానజన్య
నాశస్యానాశ్యత్వాపిద్వాన్నామరూపాద్విముక్త ఇతి శ్రుతి
విరోధాపత్తేః - తస్యజ్ఞాననివర్త్యత్వాత్సత్యత్వాపత్తేః - అ
తోన్యదార్తమితి శ్రుతిబాధాచ్చ - తథాశుక్తిరూప్యాదావప్యు
క్తసాధ్యసత్వేమానాభావ ఇతినవ్యాద్వైతిమతేసాధ్యాప్రసి
ద్ధిశ్చ యత్తుఅప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్దితస్వజన్యపటుతరసం
స్కారసహితసాక్షాత్కారస్య సమానవ్యాపకస్వస్వసంస్కారా
న్యతరాభావప్రతియోగిత్వంజ్ఞాననివర్త్యత్వం - తాదాత్మ్యే
నతాదృశప్రమాం ప్రతిస్వసమానవిషయకత్వకాలికవిశేషణ
తోభయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్యజ్ఞానత్వసం
స్కారాన్యతరాభావస్యస్వప్రయోజకజ్ఞానసమానవిషయక
త్వస్వాశ్రయకాలపూర్వత్వోభయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకస్యజ్ఞానప్రయుక్తత్వంసంస్కారాన్యతరాభావస్య

చవ్యాపకత్వాత్తాదృశాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదో యో జ్ఞా
నత్వప్రయుక్తత్వంసంస్కారేష్టలక్షణసమన్వయః యాయా అ
ప్రామాణ్యజ్ఞానాదిశూన్యశుద్ధసాక్షాత్కారప్రమాసాస్వసమా
నవిషయకత్వకాలికవిశేషణతోభయసంబంధావచ్ఛిన్నా జ్ఞా
నాభావవతీ - యాయాస్వజన్యపటుతమసంస్కారసహితోక్త
ప్రమాసానిరుక్తోభయసంబంధావచ్ఛిన్నా జ్ఞానత్వసంస్కారా
న్యతరాభావవతీతి వ్యాప్తిః - అత్ర ద్వితీయవ్యాప్తౌ సహితాంతో
పాదానాజ్జీవన్ముక్తప్రమాకాలే అజ్ఞానాభావేపితత్సంస్కా
రసత్వేనోక్తోభయసంబంధావచ్ఛిన్నా జ్ఞానత్వసంస్కారాన్యత
రాభావస్య తాదృశప్రమాయామసత్త్వేపి నవ్యభిచారః - ఏవం
యాయాస్వజన్యపటుతమసంస్కారసహితోక్తప్రమాసాస్వ
ప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వ స్వాశ్రయకాలపూర్వ
త్వోభయసంబంధావచ్ఛిన్నా జ్ఞానప్రయుక్తత్వసంస్కారా
న్యతరాభావవతీతిచ వ్యాప్తిః - స్వజన్యపటుతమసంస్కారస
హితాధిష్ఠానప్రమాయాం సత్యాంతస్యాలేతత్సమానవిషయ
కాజ్ఞానతత్సంస్కారయోస్తదుత్తరకాలేచ తాదృశాజ్ఞానప్ర
యుక్తతత్సంస్కారయోరసంభవాత్ - నహి తాదృశశుక్తిసా
క్షాత్కారప్రమాకాలేశుక్త్యజ్ఞానతత్సంస్కారయోస్తదుత్త
రంవా తాదృశాజ్ఞానప్రయుక్తరజతతత్సంస్కారయోస్సంభవ
ఇతిశుక్తిరూప్యాదౌనసాధ్యవికలతా - నచోక్తసంబంధద్వయేన
కస్యచిదత్యంతాభావస్తాదృశప్రమావ్యాపకస్తత్ప్రతియో

గిత్వమేవాస్తు కిముక్తాన్యతరాత్యన్తాభావత్వనివేశనేతి వాచ్యం
తథా సతి శశవిషాణాభావతివ్యాప్తేస్తస్యాప్యుక్త సంబంధావచ్ఛి
న్నాభావస్య వ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నాభావరూపస్య తాదృ
శజ్ఞానవ్యాపకత్వాత్ శశవిషాణస్య చ స్వీయసూక్ష్మావస్థారూ
పసంస్కారాసత్త్వాచ్చ నోక్తాన్యతరాభావసంభవ ఇతి - నత
త్రాతివ్యాప్తిగన్ధః అసత్త్వపర్యవసానమాదాయార్థాంతరం
కార్యాణాం చ తదధిష్ఠానతత్త్వసాక్షాత్కారపర్యంతం కించి
ద్రూపమావశ్యకం ప్రళయకాలేప్యదృష్టాదిజన్యాయాః కార్య
సూక్ష్మావస్థాయాః తత్కాలసాధకశ్రుత్యాదిసిద్ధత్వాత్ తద్ధే
దం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యాదిశ్రుత్యా తత్కాలే కార్యస్యాన
భివ్యక్తరూపేణావస్థితిబోధనాత్ దండఘాతేన ఘటో నాస్తీ
త్యాదిప్రత్యయేన దండఘాతజన్యనాశావగాహనాచ్చ నహి
తార్కికాదిమతేపి కార్యస్య నాశ ఉపలభ్యతే - పరంతూక్తశ్రు
త్యా ఘటో నాశత్వమాపన్నః పూర్వాపరస్థిత్యుత్తరావస్థా జాతే
త్యాద్యనుభవేన చ సిద్ధనాశస్య పూర్వావస్థాతాదాత్మ్యాపన్నో
త్తరావస్థారూపత్వం న చ పూర్వోత్తరావస్థయోస్తాదాత్మ్యమను
పపన్నమితి వాచ్యం భిన్నకాలీనయోః ప్రతియోగ్యనుయోగి
భావసంబంధస్యైవ తాదాత్మ్యస్యాప్యనుభవబలేన సంభవాత్
తథా చ సద్వ్యవహారకాలే కార్యస్య తాదాత్మ్యాపన్నం కించి
చ్చిత్కార్యరూపమస్తి తత్త్వదర్శనం వినా తదుచ్ఛేదాసంభవాదితి స
త్కార్యవాసనాసంస్కారనామ వాస్త్యేకమపి - పరంత్వస్మాకం త

ప్రమాపమిత్యేతిపిశేష ఇతి - తన్న - అత్యంతాభేదే తాదా
త్మ్యసంబంధస్య భవత్సిద్ధాంతేనంగీకారాత్తాదాత్మ్యేన ప్ర
మాయా వ్యాప్యత్వ కథనస్యాయుక్తత్వాత్ నచ తాదృశప్ర
మాత్వవ్యాపకత్వమభావే నివేశ్యత ఇతి న దోష ఇతి వాచ్యం త
థాపి తాదృశప్రమాత్వ సమానాధికరణాభావప్రతియోగితా
నవచ్ఛేదకధర్మవత్వరూపవ్యాపకతానివేశే తాదృశప్రతియోగి
తానవచ్ఛేదకప్రమేయత్వ వత్వమాదాయ సిద్ధసాధనప్రసం
గాత్ తాదృశాభావస్యోక్తజ్ఞానే అసత్వేప్యుక్తవ్యాపకతాసం
భవాత్ నచ స్వస్వీయసంస్కారాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావత్వే
నైవ వ్యాపకత్వం వివక్షితం స్వపదంచ తత్తద్వ్యక్తిపరం తథాచ
తాదృశప్రమాత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకానుయోగితావిశిష్టస్వ
స్వీయసంస్కారాన్యతరత్వకత్వం సాధ్యం అనుయోగితావైశిష్ట్యం
చ స్వనిరూపితాపియోగితాస్వసమానవిషయకత్వకాలికోభయసం
బంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాతదవచ్ఛేదకత్వస్వనిరూపితస్వ
ప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వస్వపూర్వత్వోభయసం
బంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాన్యతరసంబంధేనే
తి వాచ్యమ్ - తథాసతి ఘటితత్వం సంస్కారాన్యతరస్య స్వసమానవిష
యకత్వఘటితసంబంధద్వయేనాభావమాదాయాజ్ఞానతత్సం
స్కారాన్యతరస్యచ స్వప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వఘ
టితసంబంధద్వయేనాభావమాదాయచ సిద్ధసాధనాత్ - తా
దృశాభావయోర్వ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నాభావత్వే నఘటా

ద్వేష్యజ్ఞానానివర్త్యత్వేపి కేవలాన్వయిత్వాత్ నచ తాదృశాను
యోగితావిశిష్టస్వవిషయసంస్కారాన్యతరత్వమేవ సాధ్యమ్ - అ
నుయోగితావైశిష్ట్యంచ స్వనిరూపితతాదృశప్రతియోగితాన్య
తరవిశిష్టత్వసంబంధేన - విశిష్టత్వంచ - స్వావచ్ఛేదకత్వస్వావ
చ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతావచ్ఛేదకత్వోభయసంబం
ధేన - తథాచ నోక్తవ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నాభావమాదా
యసిద్ధసాధనమితి వాచ్యమ్ - సకలపక్షసాధారణస్య దృష్టాన్తప
క్షసాధారణస్య చానుగతస్వత్వస్యాభావేన బాధస్య సాధ్యవైక
ల్యస్య చ ప్రసక్తేః నచ తాదృశప్రమాత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకం
యదజ్ఞానతత్సంస్కారాన్యతరాభావత్వం తదాశ్రయనిరూపిత
స్వసమానవిషయకత్వకాలికోభయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగిత్వప్రమాత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకాజ్ఞానప్రయుక్తత
త్సంస్కారాన్యతరాభావత్వాశ్రయనిరూపితస్వప్రయోజకా
జ్ఞానసమానవిషయకత్వస్వపూర్వత్వోభయసంబంధావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగిత్వాన్యతరవత్వం సాధ్యతయా వివక్షితమితి నోక్తసి
ద్ధసాధనావసర ఇతి వాచ్యమ్ - తథాసతి దృష్టాన్తే సాధ్యవైక
ల్యాపత్తేః - సామాన్యతోజ్ఞానతత్సంస్కారాన్యతరత్వాద్యవచ్ఛి
న్నాభావస్య సాధ్యకోటిప్రవిష్టత్వేపి శుక్త్యజ్ఞానతత్సంస్కారాన్య
తరత్వాద్యవచ్ఛిన్నాభావస్య తత్రాప్రవిష్టత్వాత్ - నచోక్త
విశేషాభావస్య సాధ్యాఘటకత్వేపి న క్షతిః - తాదృశసామాన్యా
భావస్యైవ శుక్తిప్రమాత్వవ్యాపకత్వాత్తాదృశాభావమాదా

యశుక్తిరూప్యాదౌ సాధ్యోపపాదనసంభవాత్ - అజ్ఞానప్ర
యుక్తస్య ఘటాదేస్తాదృశప్రమాయాం స్వపూర్వత్వసంబంధే
నసత్త్వేపి స్వప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వసంబంధేనా
భావేనోక్తోభయసంబంధావచ్ఛిన్నాజ్ఞానప్రయుక్తతత్సంస్కా
రాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య తాదృశశుక్తిప్రమాత్వవ్యాప
కత్వాదితి వాచ్యం పటుతమసంస్కారజనకతావచ్ఛేదకశుక్తిని
ష్ఠవిషయతాకే వహ్న్యంశే ఉపేక్షాత్మకే సమూహాలంబనప్ర
మారూపజ్ఞానేప్యుక్తప్రమాత్వసత్త్వే న తత్ర శుక్త్యజ్ఞానప్ర
యుక్తతత్సంస్కారాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావసత్త్వేప్యజ్ఞా
నప్రయుక్తతత్సంస్కారాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావవిరహాత్
వహ్న్యజ్ఞానప్రయుక్తస్య వహ్నావారోపితగుంజాపుంజత్వా
దేః స్వప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వస్య పూర్వత్వోభ
యసంబంధేన తాదృశసమూహాలంబనప్రమాయాం సత్త్వాత్
తాదృశసామాన్యాభావమాదాయ దృష్టాన్తే సాధ్యోపపాదనా
సంభవాత్ న చ స్వప్రయోజకాజ్ఞానవిషయతాసజాతీయపటు
తమసంస్కారజనకతావచ్ఛేదకవిషయతాకత్వమేవ స్వప్ర
యోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వమ్ - తథాచోక్తసమూహాలం
బనప్రమాయాం వహ్నావారోపితగుంజాపుంజత్వాదేర్నో
క్తసమానవిషయకత్వఘటితోభయసంబంధేనాభావాదుక్తసా
మాన్యాభావమాదాయ దృష్టాన్తే సాధ్యోపపాదనసంభవ ఇతి
వాచ్యమ్ - కథాసతి ప్రమాయాం స్వజన్యపటుతమసంస్కార

సహితేత్యస్య వైయర్థ్యాత్ జీవన్ముక్తప్రమాయాంనిరుక్తస
మానవిషయకత్వఘటితసంబన్ధద్వయేనోక్తసామాన్యాభావస
త్త్వేనోక్తవ్యభిచారానవకాశాత్ తాదృశవిశేషణోపాదాన
స్యోక్తసంబన్ధకోటౌతన్నివేశతాత్పర్యగ్రాహకత్వాంగీకా
రేపి ప్రాతిభాసికమాత్రస్యాజ్ఞానప్రయుక్తత్వేనతస్యాత్ర
స్యబృహ్మాజ్ఞానాన్నివృత్తావపిజగతస్సత్త్వేపి ప్రాతిభాసికప్రతి
యోగికాజ్ఞానప్రయుక్తత్వంసాక్షా–రాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నా
భావస్య ప్రమాత్వవ్యాపకత్వసంభవేనతాదృశాభావప్రతియో
గిత్వస్యప్రపంచేస్వీకారమాత్రేణోక్తసాధ్యనిర్వాహకత్వాం
తరంఘటోనాస్తీత్యాది ప్రతీతిసిద్ధాభావప్రతియోగితాయా
ఘటత్వేనప్ర, మేయంనాస్తీతిప్రతీతివిషయప్రతియోగిత్వా
భేదేనఘటాదౌతాదృశప్రతియోగితావత్ జగత్యపితాదృశప్ర
తియోగితాసంభవాత్ ఉక్తార్థాంతరవారణాయపక్షకోటావ
జ్ఞానప్రయుక్తత్వస్యనివేశేచిచ్ఛిన్నత్వసత్తాదాత్మ్యయోర్వ్యావృ
త్త్యర్థం అజ్ఞానస్యతత్ప్రయుక్తత్వే నపక్షబహిర్భావఃపక్షస్యో
భయవాన్యసిద్ధతాచప్రసజ్యేతే - నచోక్తార్థాంతరవారణా
యతాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకాజ్ఞానత్వసంసా–రాన్యతర
త్వాజ్ఞానప్రయుక్తత్వసంసా– రాన్యతరత్వేతదన్యతరవ
త్వేన్ - సాధ్యమంగీకార్యమితివాచ్యమ్ - ఏవమపి - దృష్టాన్తే
సాధ్యవైకల్యస్యదుర్వారత్వాత్ శుక్త్యజ్ఞానప్రయుక్తరజ
తంతద్విషయకవృత్తిశ్చ - ఇయంశుక్తిరిత్యధిష్ఠానసామాన్యజ్ఞానా

నష్టేరంతత్సంస్కారరూపరజతసూక్ష్మావస్థాయా అనావశ్యకత్వే
పితాదృశవృత్తిసూక్ష్మావస్థారూపాజ్ఞానప్రయుక్తసంస్కారస్యా
వశ్యకత్వాత్ అన్యథారజతస్మృత్యనుపపత్తేః రజతవిషయవృ
త్తినాశరూపతాదృశవృత్తిసూక్ష్మావస్థాయా ఏవరజతస్మృతి
హేతుసంస్కారరూపత్వాత్ ఉక్తంహిబిందుటీకాయాం - అవ
శ్యకీచ ప్రాతీతికేప్యవిద్యావృత్తిః - తన్నాశస్యైవసంస్కార
త్వాత్ అనుమిత్యాదివృత్తినాశస్యరజతాద్యాకారత్వేనస్మృతి
హేతుతాయాః - క్లృప్తత్వాత్ రజతావచ్ఛిన్నచైతన్యనా
శస్యరజతాదితాదాత్మ్యసంభవేపిరజతాదిసంబంధ్యాకారాఖ్య
విషయకత్వాభావాదితి - నచబాధితరజతస్యస్మరణమసిద్ధమ్ -
అత్రశుక్తౌరజతంభ్రాన్తమాసీదితిస్మరణస్యానుభవసిద్ధత్వాత్
తన్నాశస్యైవసంస్కారత్వాదితి - వదతాంభవతామనుమత
త్వాచ్చ - యదిచతత్రరజతభ్రాన్తేరేవస్మరణంనరజతస్యేతిన
రజతవిషయకావిద్యావృత్తినాశరూపతత్సంస్కారాపేక్షేతినోక్త
సాధ్యవైకల్యమిత్యుచ్యతేతథాప్యర్థాంతరంబ్రహ్మజ్ఞానానంత
రంజగతః - సత్త్వేపి తాదృశప్రమాయాముక్తోభయసంబంధా
వచ్ఛిన్నాభావసంభవాత్ యేనసంబంధేనయత్రయత్సంబ
ధ్యతేతత్రతత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నతదభావోవర్తత ఇతిభవతామ
భ్యుపగమాత్ నచబ్రహ్మజ్ఞానానంతరంజగతస్సత్త్వేతాదృశప్ర
మాయాముక్తాభావసంభవేపినతాదృశప్రమాత్వవ్యాపకతా

సంభవః - తాదృశాజ్ఞానతత్సంస్కారాన్యతరాభావాభావరూ
పస్య తాదృశాన్యతరస్యాపిసత్త్వాత్ తాదృశప్రమా
త్వసమానాధికరణాభావాప్రతియోగిత్వవిరహా
దితివాచ్యమ్ - తథాసత్యుక్తాభావేప్రమాత్వవ్యాపక
తాయాఏవమనుగ్గటత్వాపత్త్యాసాధ్యాప్రసిద్ధ్యాపత్తేః - తా
దృశాభావస్యమిథ్యాత్వేనతదభావస్య తాదృశప్రమాయాఅను
కూలత్వాత్ యత్తుమిథ్యాత్వఘటకాభావః పారమార్థిక ఇతిప
క్షధూమసమానాధికరణో వ్యావహారికః - ప్రతియోగివ్యధిక
రణో వాయోభావస్తాదృశాభావాప్రతియోగిత్వమేవ వ
హ్న్యాదౌ ధూమవ్యాపకత్వంమిథ్యాత్వ ఘటకాభావో వ్యావ
హారిక ఇతిపక్షేలోకసిద్ధాభావీయవిశేషణతానామన్యతమ
త్వేనాభావసంబంధతయావ్యాపకతాశరీరేనివేశః - క్రియతే
ఇతిధూమవహ్నిగూపితతాదృశాన్యతమసంబంధావచ్ఛిన్న వృత్తి
తాకాభావాప్రతియోగిత్వమేవధూమవ్యాపకత్వమితిసర్వ
త్రసర్వాభావస్వీకారేపినవ్యాపకత్వాదికంమర్వచంతథాచ
ప్రకృతేతాదృశప్రమాత్వవ్యాపకత్వంతాదృశప్రమానిష్ఠ
వ్యావహారికాభావాప్రతియోగిత్వంతాదృశప్రమానిష్ఠప్ర
తియోగివ్యధికరణాభావాప్రతియోగిత్వంతాదృశప్రమాని
రూపితలోకసిద్ధవిశేషణతాద్యన్యతమావచ్ఛిన్న వృత్తిమదభా
వాప్రతియోగిత్వంవాసాధ్యమ్ - పర్యవసితమితినోక్తాన్యతమాంత
రసాధ్యాప్రసిద్ధ్యేరవకాశః ఇతితన్నప్రతియోగివైయధికర

స్యాదిషు తేషాం వ్యాపకతానివేశే ఉక్తరీత్యా బ్రహ్మజ్ఞానానంతరంజగతస్సత్త్వేపి తదభావస్య వ్యాపకత్వసంభవేనార్థాంతరాత్ ఏవం ప్రతియోగ్యధికరణవృత్తిభిన్నత్వస్య ప్రతియోగ్యధికరణవృత్తిత్వాభావస్య చ సమానాధికరణప్రతీతిస్థలే భేదాభేదభానం సర్వత్ర సర్వస్యాభావం చాభ్యుపగచ్ఛతాం వహ్న్యాదిమన్నిష్ఠవహ్న్యద్యభావేపి సంభవాత్ - వ్యావహారికత్వే నాభావస్య వ్యాపకతాఘటకత్వే ప్రతివాదిమతే సాధ్యాప్రసిద్ధిః - లోకసిద్ధవిశేషణతానామన్యతమత్వాదినా సంబంధత్వమప్రామాణికమేవ - అన్యతమత్వఘటకతద్భిన్నభేదస్య మిథ్యాత్వసంపాదకవిశేషణతాస్వరూపవ్యక్తిత్వాసంభవాత్ కించబ్రహ్మజ్ఞానానంతరంజగతస్సత్త్వేపి - అజ్ఞానతత్కార్యాన్యతరాభావే తాదృశప్రమానిష్ఠాభావప్రతియోగితాదృశప్రతియోగిత్వావచ్ఛిన్నభేదాంగీకారమాత్రేణోక్తసాధ్యసిద్ధిసంభవాదర్థాంతరందుర్వారమ్ - అపిచ జగతశ్శాశ్వతికత్వేపి బ్రహ్మజ్ఞానసమానవిషయకనిర్వికల్పకజ్ఞానాంగీకారమాత్రేణోక్తసాధ్యసిద్ధ్యా అర్థాంతరందుర్వారమ్ - తాదృశప్రమాసామాన్యస్య ప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయకత్వఘటితసంబంధద్వయావచ్ఛిన్నాభావస్య తాదృశప్రమాత్వవ్యాపకతాసంభవాత్ - ఏవం బ్రహ్మజ్ఞానానంతరంజగతస్సత్త్వేపి కాలానవస్థానమాత్రేణోక్తసాధ్యసిద్ధ్యార్థాంతరందుర్వారంతద్దశాయాం కాలాభావాదేవస్వాశ్రయకాలపూర్వత్వఘటిత

సంబంధస్వయావచ్ఛిన్నోక్తాన్యతరాభావస్య తాదృశప్రమా
త్వవ్యాపకతాసంభవాత్ సంసారదశాయాంకాలసంబంధిత్వే
నావస్థితస్యబ్రహ్మణో ముక్తావ్యాపకమాత్రావస్థానవత్కాల
ప్రసృష్టిజీవేశభేదాదిరూపస్యసర్వస్యాపి ప్రపంచస్య తదభావ
స్థానసంభవేన ప్రతియోగిసత్త్వవిరోధాత్ ఏతేనచిద్భిన్న
త్వేసతియుక్తింభిద్విషయకప్రమాత్వవ్యాపకస్వప్రాగభావత్వసం
బంధావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకందృశ్యవృత్తిత్వా
చ్ఛుక్తిరూప్యత్వవదిత్యనుమానేనమిథ్యాత్వసిద్ధిః - శుక్తిప్ర
మానంతరంశుక్తిరూప్యానవస్థానవద్బ్రహ్మప్రమానంతరంప్ర
పంచానవస్థానపర్యవసానాదితినిరస్తం ఉక్తార్థాంతరాదేః దు
ర్వారత్వాత్ యదధిజ్ఞానాధీనస్వస్వీయసంస్కారోభయనాశ
ప్రతియోగిత్వేనైవజ్ఞాననివర్త్యత్వమ్ - ఉత్తరజ్ఞాననాశ్యత్వ
మాదాయపూర్వజ్ఞానేసిద్ధసాధనాత్ సంస్కారనివేశః స్మృతి
నాశ్యసంస్కారకత్వమాదాయానుభవేసిద్ధసాధనవారణాయ
స్వీయత్వస్యనివేశః - నచబ్రహ్మజ్ఞానాత్ప్రపంచస్యనాశాభ్యుప
గమేవిద్వాన్నామరూపాద్విముక్త ఇతిశ్రుతివిరోధ ఇతి వా
చ్యమ్ - చరమక్షణస్యైవస్వస్యస్వేతరయావద్వస్తుధ్వంసరూప
త్వాంగీకారాత్ ఏకత్రాపిరూపభేదేనధ్వంసంప్రతి ప్రతి
యోగిత్వానుయోగిత్వయోస్సంభవాత్ - సకలదృశ్యత్వేన
హి తత్ర ప్రతియోగిత్వంచరమక్షణత్వజ్ఞానాశ్రయతత్క్షణవ్య
క్తిత్వేనచానుయోగిత్వమ్ - ఘటాభావేసంబంధాన్తరేణసత్తా

స్త్రిత్యాదిప్రత్యయబలేనఘటాభావాదిప్రతియోగికత్వం తాభావత్వస్యైవజ్ఞానాత్సర్వం దృశ్యం నష్టమిత్యాదిప్రత్యయబలేనసర్వదృశ్యప్రతియోగికస్యచరమ తజ్ఞానానుయోగికస్య ధ్వంసత్వస్య సంభవాత్ ముద్గరపాతాదినాఘటస్య నాశేపితత్సంస్కారస్య నాశాదుభయప్రతియోగికనాశస్యస్మృత్యజ్ఞానమాత్రప్రయుక్తత్వాన్నాతిలఘుటాభావ ఇతి తన్న - అపేక్షాబుద్ధ్యాత్మకానుభవానంతరజాతసంస్కారేణస్మృత్యుత్పత్తౌ తాదృశస్మృత్యాఽనుభవసంస్కారోభయనాశాత్తాదృశ అనుభవే సిద్ధసాధనాత్ నచస్వస్వకారణాన్యతరత్వావ్యాపకప్రతియోగితాకనాశే జ్ఞానజన్యత్వనివేశాత్ నోక్తసిద్ధసాధనం తత్ర సంస్కారకారణానుభవప్రతియోగికనాశస్య ఉత్తరజ్ఞానజన్యత్వేపి తాదృశనాశస్య కారణీసామాన్యప్రతియోగికత్వాభావాదితి వాచ్యమ్ తథా సతి స్వేతరస్య వైయర్థ్యాపత్తేః - ఏవం నాశస్య సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్వీకారేణసాధ్యాప్రసిద్ధ్యభావేపిస్వార్థోక్తిరిత్యాదృష్టాన్తేసాధ్యవైకల్యస్యదుర్వారత్వాత్ రజతాజ్ఞానకారణపరంపరాన్తర్గతస్యరజతసంస్కారస్య శుక్తిజ్ఞానేనానాశాత్ అన్యథారజతస్మృత్యనుపపత్తేః ధ్వంసస్య సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వమంగీకుర్వాణైరప్యేకవిశేషాధికరణసమయే తాదృశధ్వంసానభ్యుపగమాత్ ఏవం జ్ఞానాద్దృశ్యమాత్రస్యానేనచిద్రూపేణనాశేయూపాంతరేణావస్థానే

పృక్తసాధ్యనిర్వాహాదర్థాంతరం దుర్వారం ఘటోదండాభిఘా
తేననష్ట ఇతి ప్రతీత్యా ఘటత్వావస్థావిశిష్టస్యా నాశేపి కపాలత్వా
వస్థావిశిష్టస్యావస్థానదర్శనాత్ నచ తత్ర ఘటత్వావస్థాయా ఏ
వ నాశో న తు తదవస్థావిశిష్టద్రవ్యస్యేతి వాచ్యం ఘటో నష్ట ఇతి
ప్రతీత్యా విశిష్టే ప్రతియోగితావశ్యాభ్యుపగమాత్ న
త్యత్వాదిభిర్విశేషణనాశస్య విశిష్టప్రతియోగికత్వావగీకా
రేపి తథాంగీకారమాదాయార్థాంతరస్య దుర్వారత్వాచ్చ - కిం
చ - స్వసమానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వ రూపసా
ధ్యస్య ప్రతియోగ్యభావయోరవిరోధిత్వమాదాయ పర్యవసాన
వద్ధ్వంసప్రతియోగినోఽవిరోధిత్వమాదాయోక్తసాధ్య పర్యవ
సానప్రసంగేనార్థాంతరం దుర్వారం తథాంగీకారేజ్ఞానాదృ
శ్యనాశేపి దృశ్యావస్థానసంభవాత్ నచ స్వప్రతియోగికధ్వం
సాధికరణక్షణావృత్తిత్వస్య పక్షవిశేషణత్వాన్నార్థాంతరమితి
వాచ్యం తథాసతి చరమక్షణస్య పక్షబహిర్భావప్రసంగాత్
తస్య స్వాత్మకస్వప్రతియోగికధ్వంసాధికరణక్షణావృత్తిత్వాత్-
మృదాదీనామపి స్వప్రతియోగికో యో ఘటత్వావస్థావిశిష్టధ్వం
సస్తదధికరణక్షణావృత్తిత్వేన దృశ్యసామాన్యతాదృశవిశేషణా
భావేనాశ్రయాసిద్ధేశ్చ - ఏవం చరమక్షణస్య స్వధ్వంసరూపత్వ
కథనమప్యనుచితం ప్రతియోగిధ్వంసయోర్విరోధస్య సత్త్వాను
భవసిద్ధతయా విరుద్ధయోశ్చాత్యంతభేదస్యావశ్యకతయాఽత్యంత
భేదస్యాసంభావితత్వాత్ ప్రతియోగితానుయోగితావచ్ఛేద

కథేనమాత్రస్యస్వాశ్రయయోరవిరోధం ప్రత్యనుపపాదకత
యాతద్వైధోపపాదనస్య కించిత్కరత్వాత్ నచ ప్రతియోగి
ధ్వంసయోర్విరోధ ఏవ నాస్తీతి వక్తుంశక్యమ్ - యదా యస్య
ధ్వంసస్తదానస ఇతి కాలికసంబంధఘటితస్య సర్వానుభవసిద్ధస్య
విరోధస్యానపహ్నవత్వాత్ - అన్యథా తద్ఘటోనష్ట ఇతిజా
నతోపిఘటాదిసద్భావసందేహస్యకదాచిద్ఘటాద్యగ్రప్రవృత్తే
శ్చప్రసంగాత్ దృశ్యసామాన్యధ్వంసస్యాపిదృశ్యావిరోధిత
యాధ్వంసానంతరమపిదృశ్యావస్థానప్రసక్త్యాధ్వంసోత్పాద
స్యనివృత్తిపర్యవసాయిత్వాభావప్రసంగాచ్చ - నచధ్వంసో
త్పాదద్వితీయక్షణే ప్రతియోగ్యవస్థానాభ్యుపగమాత్తన్నివృ
త్తిః - పర్యవస్యతీతివాచ్యం ప్రథమక్షణేసహావస్థితస్యద్వితీయ
క్షణేసహావస్థానేబాధకాభావాత్ నహిప్రథమక్షణేధ్వంసేన
సాకం ప్రతియోగికప్రాపిప్రతీతిః - యేనద్వితీయాదిక్షణప
వవిరోధ ఇతికల్ప్యేత - యదిచ ప్రమాణలేశంవినాపి ప్రథమ
క్షణేనవిరోధః - కింతుద్వితీయాదిక్షణ ఇతికల్ప్యేత - తదాద్వి
తీయక్షణేపినవిరోధః - కింతుతృతీయక్షణే తృతీయక్షణేపినవిరో
ధః - కింతుచతుర్థ ఇత్యాదినిబంధప్రలపనమప్యవారణీయం
స్యాత్ నచప్రాగభావస్య ప్రతియోగినాశ్య తయాప్రతి
యోగ్యుత్పత్తిక్షణే ప్రాగభావస్యావస్థానమావశ్యకమిత్యా
ద్యక్షణమాత్రే ప్రతియోగిప్రాగభావయోరవిరోధస్య దృష్ట
త్వాత్ తద్వదేవధ్వంసప్రతియోగినోరప్యేకస్మిన్నేవక్షణే

విరోధః కల్ప్యతే క్షణద్వయాదిపర్యంతం సహావస్థానం తు క
ప్తృత్యదృష్టత్వాన్న కల్ప్యత ఇతి వాచ్యమ్ - ప్రాగభావ
ధ్వంసం ప్రతి ప్రతియోగినః - కారణతాపక్షే ప్రతియోగి
ప్రాగభావయోస్సాహిత్యాద్విరోధస్యైవాకల్పనీయత్వాత్ ద్వి
తీయక్షణే ధ్వంసోత్పాదే నైవ తత్క్షణ ప్రభృతి ప్రతియోగినోఽప్య
ర్థతోఽవిరోధస్య సిద్ధత్వాత్ ప్రాగభావోఽప్యేకస్మిన్నధికరణే
కార్యోత్పాదానంతరం పునః పూర్వసిద్ధయా సామగ్ర్యా కా
ర్యోత్పాదవారణార్థం ప్రతియోగిజనకత్వే సతి ప్రతియోగినా
శ్యతయా కల్ప్యతే - న తు ధ్వంస ఇవ ప్రతియోగివిరుద్ధతయాఽస్య
త్వానుభవసిద్ధః వస్తుతస్తు ప్రాగభావేన సాకమపి ప్రతియోగిన
ఏకక్షణావస్థానం నాస్త్యేవ ప్రతియోగిన ఏవ ప్రాగభావనాశ
రూపతయా ప్రతియోగిసామగ్ర్య - ఏవ తజ్జనకత్వాత్ భా
వాభావయోర్నైకస్యాన్యాభ్యుపగమేఽపి ప్రతియోగ్యతిరిక్తధ్వంసం
ప్రత్యేవ తత్సామగ్ర్యా ఏవ జనకత్వాత్ తస్మాద్యత్ర కాలవి
శేషావచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధేన తదీయధ్వంసవత్త్వం తత్ర కా
లిక సంబంధేన తచ్ఛూన్యత్వమ్ - తద్వ్యతిరేక ఇతి నియమస్స్యాద్య
త్ర తత్కాలావచ్ఛిన్న విశేషణతాసంబంధేన తదీయధ్వంసవ
త్త్వం తత్ర తత్కాలావచ్ఛిన్న విశేషణతాసంబంధేన తచ్ఛూన్య
త్వం తస్య వ్యతిరేకే - నియమస్య చ మరణవత్తయాఽస్వస్వై
వస్వధ్వంసత్త్వాసంభవముక్తికమేవ - న చ యత్ర ధ్వంస ప్రతి
యోగిత్వం తత్ర ధ్వంసాధికరణక్షణోత్తరక్షణవృత్తిత్వాభావ ఇ

త్త్యేవనియమః - స్వకర్తృ ఇతి స్వస్యాపిస్వ ధ్వంసత్వ సంభవ ఇతివాచ్యమ్ - ఇదానీంఘటధ్వంసో జాత ఇతిప్రతీతివత ఇదానీం ఘటోస్తీతి ప్రతీతేరనుభవవిరుద్ధతయాప్రతియోగిత ధ్వంసయోరుత్పత్తిక్షణ ఏవవిరోధస్యావశ్యకత్వాత్ నచధ్వంసోత్పత్తిక్షణేప్రతియోగినోవస్థానాభ్యుపగమేధ్వంసస్యోత్పత్తిశేవములఙ్భాకార్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనకార్యాధికరణదశావచ్ఛేదేనకార్యస్యయఃఅవ్యవహితక్షణసంబంధఃతస్యైవోత్పత్తిరూపత్వాత్ ఉత్పత్తిక్షణేప్రతియోగితాసంబంధేనధ్వంసాధికరణస్య ప్రతియోగినోనవస్థానే ఉత్పత్తిక్షణనిష్ఠకార్యసంబంధేత స్యావచ్ఛేదకత్వాసంభవాదవచ్ఛేద్యాధికరణసంబంధిన ఏవావచ్ఛేదకత్వాదితివాచ్యమ్ - వృత్తినియామకసంబంధరూపోయః కార్యతావచ్ఛేదకసంబంధస్తేనసంబంధేనయత్కార్యాధికరణంతదవచ్ఛిన్నావ్యవహితక్షణసంబంధస్యైవోత్పత్తిరూపత్వాత్ కాలికదిక్కృతవిశేషణతాభ్యామ్ - కార్యసామాన్యంప్రతి కాలదిశోస్తాదాత్మ్యేనకారణతయాతాదృశసంబంధేనకార్యాధికరణకాలదిగాదిరూపదేశావచ్ఛిన్నావ్యవహితక్షణసంబంధమాదాయోత్పత్తినిర్వాహాత్ - ఏవంధ్వంసాధికరణక్షణేప్రతియోగినోవస్థానాభ్యుపగమే ఉత్తరధోత్పాదేచపూర్వనిరోధాదితిసూత్రభాష్యవిరోధః - బౌద్ధమతనిరాకరణపరేతత్సూత్రే ఉత్తరక్షణోత్పత్తిసమయేపూర్వక్షణస్యనాశేనానవస్థానాత్ ఉత్తరక్షణంప్రతిపూర్వక్షణస్యసమవాయికారణత్వంనసంభవతీతి

ర్యసహభూతస్యైవసమవాయికారణత్వాదితివ్యుత్పాదనాత్
యదితుధ్వంససమయేపి ప్రతియోగినోవస్థానంస్యాత్తదాప్రథ
మక్షణస్యద్వితీయక్షణేధ్వంసోత్పాదేప్యవస్థానసంభవేనద్వితీ
యక్షణరూపకార్యారంభస్యాపినానుపపత్తిరిత్యుక్తసూత్రభా
ష్యవిరోధస్స్పష్టః - కించ - అథయదల్పంతన్మర్త్యమన్యారాజాన
స్తేక్షయ్యలోకాభవన్తీత్యాదిశ్రుతిభిర్ధ్వంసప్రతియోగిఫలస్య
నిందితత్వాత్ మోక్షస్యాపురుషార్థత్వప్రసంగః చరమక్షణ
రూపావిద్యానివృత్తేరేవమోక్షత్వేనతస్యాపిధ్వంసప్రతియో
గిత్వాత్ అవిద్యాస్తమయోమోక్షస్సాచబంధఉదాహృత ఇ
తివార్తికేననిరుక్తావిద్యానివృత్తేరేవమోక్షత్వప్రతిపాదనాత్
ఉక్తావిద్యానివృత్త్యుపలక్షితాత్మస్వరూపస్యమోక్షత్వంచనిరా
కరిష్యతే - యద్యపిస్వసమానవిషయకత్వకాలికవిశేషణత్వోభ
యసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకోయోజ్ఞానతత్సంసా-
రాన్యతరస్యాభావః - యశ్చస్వప్రయోజకజ్ఞానసమానవిష
యకత్వస్వపూర్వత్వోభయసంబంధావచ్ఛిన్నాజ్ఞానప్రయో
క్తృతత్సంసా- రాన్యతరాభావోజ్ఞానాధీనః - తత్ప్రతియోగి
త్వమేవజ్ఞాననివర్త్యత్వమ్ - పూర్వమతేనాశస్యైవైతన్మతే అ
త్యంతాభావస్యజ్ఞానసమానకాలీనస్యాపిజ్ఞానాధీనత్వమ్ - తత్వ
జ్ఞానాదజ్ఞానప్రయుక్తముచ్ఛిద్యతేసర్వదృశ్యముచ్ఛిద్యత ఇతి
ప్రత్యయాత్ ననూక్తాత్యంతాభావస్యావిద్యకత్వేనతస్యా
ప్యుక్తాత్యంతాభావోజ్ఞానాధీనోవాచ్యః ఏవంతస్యాపీత్యనవ

సిద్ధేచేన్న ...

తేష్వేకస్యైవ స్వస్వేతరో ...

ఇతి . తదపిన. ఘటాదిజ్ఞానే స్వ ...

నతాదృశసంబంధద్వయా. ఏవి ...

రాభావస్యాజ్ఞానప్రయుక్తత్వ ...

త్వేన తాదృశాభావ ...

జ్ఞానానంతరం జగత ...

రాంతరస్య దుర్వారత్వాత్ ఘటాద్యనేక ...

నాధీనత్వసిద్ధిమాదాయార్థాంతరాచ్చ ... ఏవ జ్ఞానే ... జ్ఞానా ...

శ్చయస్తాదృశాభావః తత్ప్రయోగిత్వమేవ తయోర్నాన్యో ... ర్థాం

తరమితి వాచ్యం జ్ఞానాధీనో జ్ఞాననిష్ఠః కాలికసంబంధేనాజ్ఞా

నతత్సంసర్గాన్యతరస్య స్వాశ్రయకాలపూర్వత్వసంబంధే

నాజ్ఞానప్రయుక్తత త్సంసర్గాన్యతరస్య చాభావస్తత్ప్రతియో

గిత్వం స్వైవజ్ఞాననివర్త్యత్వరూపతత్సంభవేనజ్ఞానాధీనత్వమేవ

ఘటాద్యయాం సంబంధద్వయనివేశనస్యైవ యుక్తాత్ తావన్మాత్ర

ఏన ఘటాద్యయాం ఘటసన్నిష్ఠతాదృశాభావస్యజ్ఞానాధీనత్వసిద్ధి

మాదాయార్థాంతరస్య దుర్వారత్వాత్ ఏవం ఘటాదేరజ్ఞాన

ప్రయుక్తత్వానభ్యుపగమే స్వప్రయోజకాజ్ఞానసమానవిషయ

కత్వఘటితసంబంధద్వయావచ్ఛిన్నాభావస్య కేవలాన్వయిత్వా

జ్ఞానాధీనత్వసిద్ధిమాదాయార్థాంతరం దుర్వారం వ్యధికరణసం

బంధానవచ్ఛిన్నత్వనివేశేపివ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి

యోగితాయామేవతదనవచ్ఛిన్నత్వసిద్ధిమాదాయార్థాంతరమి
తి. ఏతేనజ్ఞానాధీనోయఃస్వతాదాత్మ్యాపన్నవస్తుసామాన్య
స్యాభావస్తత్ప్రతియోగిత్వంజ్ఞాననివర్త్యత్వంస్వాత్మకంచస్వ
సమానసత్తాకం(గ్రా)హ్యంతచ్చస్వీయసంస్కారస్వీయపరిణా
మాదిరూపమేవజ్ఞానేనహ్యజ్ఞాతతత్పరిణామసామాన్యస్యా
త్యంతాభావఃస్వోత్పత్తిద్వితీయక్షణావచ్ఛిన్నప్రసిధ్యతే. సా
ధ్యతాచతత్రక్షేమసాధారణీ స్వభావాభావఃస్వాన్యసర్వదృశ్య
విరోధియోగికృతివక్షధర్మకల్పోపినిరస్తఃబ్రహ్మణితాదాత్మ్యసం
బంధేనజగతస్సత్త్వేపితత్సంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యశశశృం
గాదినిష్ఠస్యజ్ఞానాధీనత్వమాత్రేణోక్తసాధ్యసిద్ధిసంభవేనా
ర్థాంతరాత్ ఘటత్వపటత్వాభ్యాందృశ్యసామాన్యాభావస్యదృ
శ్యావిరోధినోజ్ఞానాధీనత్వమాదాయార్థాంతరాచ్చ. వ్యధిక
రణధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వనివేశేపివ్యధికరణధర్మా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయామేవవ్యధికరణధర్మానవచ్ఛిన్నత్వ
సిద్ధిమాదాయార్థాంతరాత్ బ్రహ్మణితాదాత్మ్యసంబంధేన
దృశ్యానధికరణేతత్సంబంధావచ్ఛిన్నతదభావస్యత్వన్మతేఅనాది
త్వేనతస్యజ్ఞానాధీనత్వాసంభవేనసాధ్యాప్రసిద్ధేశ్చ. నచ
జ్ఞాననివర్త్యత్వస్మిథ్యాత్వమితిపక్షే తేనసంబంధేనతదధికరణేత
త్సంబంధావచ్ఛిన్నతదభావానభ్యుపగమేపిమిథ్యాత్వసిద్ధ్యా
బ్రహ్మణితాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నదృశ్యసామాన్యాభావో
నస్వీకర్తవ్యఇతివాచ్యం. రజతమత్రనాస్తినాసీన్నభవిష్యతీత్యా

దిబాధబుద్ధీనాంత్వదభిమతవ్యావహారికప్రమాత్వానురోధే
ననేహనానాస్తికించనఏకమేవాద్వితీయమిత్యాదిశ్రుత్యను
రోధేనచతదధికరణేతదభావస్యావశ్యం అంగీకార్యత్వాక్న
చపారమార్థికాభావనిష్ఠోక్తశ్రుత్యాదిసిద్ధఃవ్యావహారికాభా
వశ్చజ్ఞానసాధ్య ఇతినదోష ఇతివాచ్యం. తథాసత్యత్యంతా
భావత్వస్యపారిభాషికత్వాపత్తేః. జన్యాభావస్యధ్వంసరూ
పతాయాఏవయుక్తత్వాత్ నచాయంసామయికాభావః అధిక
రణాత్మనగస్యప్రతియోగిమత్తాదశాయామేవతదభ్యుపగమా
త్ నహితస్మిన్నేవాధికరణేస్థితస్యప్రతియోగినోధికరణాంత
రసంబంధంవినానివృత్తౌసత్యాంసామయికాభావఃకైనాప్య
భ్యుపగమ్యతేనచనిత్యసంసర్గాభావత్వమత్యంతాభావత్వమితి
నసంభవతిమన్మతేబ్రహ్మభిన్నసామాన్యస్యైవానిత్యత్వేనవ్యా
వహారికాత్యంతాభావేవ్యాప్తేఃఘటస్యఘటాభావాత్యంతా
భావత్వానుపపత్తేశ్చకింతునాస్తీతిప్రతీతిసాక్షికోనుయోగితావిశే
షస్తథాచతాదృశాత్యంతాభావత్వంజ్ఞానజన్యస్యాపిసంభవతీతి
జ్ఞానజన్యధ్వంసప్రతియోగిత్వరూపపూర్వకల్పాద్వైలక్షణ్యమి
తివాచ్యంతథాసతిస్వోత్పత్తిద్వితీయక్షణావచ్ఛిన్నస్యతేమ
సాధారణసాధ్యత్వసమర్థనవిరోధాత్ ఘటాదివజ్జన్యత్వస్యై
వసంభవాత్ నచగృహస్యసామాన్యాభావస్యానాదిత్వేపితస్యస్వ
ద్వితీయక్షణసంబంధిత్వవిశిష్టస్యజ్ఞానసాధ్యత్వం సంభవతీతి
వాచ్యం. జ్ఞానపూర్వలక్షణసంబంధస్యజ్ఞానోత్పత్తిక్షణసం

బంధస్యైవచజ్ఞానద్వితీయక్షణసంబంధస్యాపిజ్ఞానంవినైవసం
భవాత్ - నచశ్రుత్యాదిబలాత్పూర్వమవస్థితస్యాప్యభావ
స్యతత్త్వజ్ఞానసాధ్యత్వమంగీక్రియత ఇతివాచ్యం - ఉక్తరీత్యా
నుపపన్నార్థశ్రుతేస్తాత్పర్యాసంభవాత్ నచానాదిసిద్ధస్యా
పిదృశ్యసామాన్యాభావస్య, లోకసిద్ధవిశేషణతయాబ్రహ్మ
వృత్తిత్వంజ్ఞానోత్పత్తిద్వితీయక్షణావచ్ఛేదేనేతితాదృశవృత్తి
త్వవిశిష్టస్యసాధ్యతాసంభవః - తాదృశవిశేషణతాచతా
దృశాభావస్యప్రతియోగ్యనవచ్ఛేదకకాలావచ్ఛేదేనైవబ్ర
హ్మణినపూర్వంయథానైయాయికమతేనిత్యస్యాపితదధికర
ణేపూర్వమవస్థితస్యాపిఘటాద్యభావస్యప్రతియోగ్యనధికర
ణకాలావచ్ఛేదేనైతాదృశవిశేషణతయావృత్తిత్వంకారణాభా
వప్రయోజ్యమితివాచ్యందృశ్యసామాన్యప్రతియోగికేతాదృ
శాభావేస్వప్రతియోగికత్వస్యాప్యుక్తతయాతాదృశాభా
వాధికరణీభూతజ్ఞానోత్పత్తిద్వితీయక్షణావచ్ఛేదేనతాదృశా
భావస్యోక్తవిశేషణతయావృత్త్యసంభవాత్ ప్రతియో
గిసామాన్యానధికరణకాలావచ్ఛేదేనైవతాదృశవిశేషణత
యావృత్త్యంగీకారాత్ అన్యథాస్వస్యప్రతియోగినామపి
జ్ఞానోత్పత్తిద్వితీయక్షణావృత్తిత్వాపాతేనబ్రహ్మజ్ఞానానం
తరంజగతోనువృత్తిప్రసంగాత్ - అతఏవస్వస్యసర్వదృశ్యవి
రోధప్రతిపాదనమప్యయుక్తం - అభావస్యప్రతియోగిమధ్యే
కేనచిత్సాకమవిరోధః - కేనచిత్సాకంవిరోధ ఇత్యస్యక్వాప్యద

ర్శనాత్ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకరూపాక్రాన్తత్వస్యైవవిరో
ధప్రయోజకత్వాత్ అన్యథాసామాన్యాభావనిశ్చయేప్యవిరు
ద్ధప్రతియోగివిశేషసంభావనయా సర్వత్ర ప్రతియోగిసత్తా
బుద్ధేరనివృత్తిప్రసంగాత్ నచ తాదృశాభావస్యాన్యదృశ్య
సామాన్యప్రతియోగికత్వమేవ నస్వప్రతియోగికత్వమపి
తిపోక్తదోష ఇతివాచ్యం తథాసతి తాదృశాభావస్యాభావా
న్తరాభ్యుపగమేనవస్థానాత్ తదనభ్యుపగమేత్వత్రైవబాధస్య
దృశ్యత్వహేతోర్వ్యభిచారస్యచ ప్రసంగాత్. యదపి
సచాభావః క్షణిక ఇత్యుక్తం తత్ర క్షణికత్వం నామ కిం
ద్వితీయక్షణవృత్తిధ్వంసప్రతియోగిత్వం కిం వా స్వవృత్తిత్వ
స్వభిన్నక్షణవృత్తిత్వోభయసంబంధేన క్షణవిశిష్టాన్యత్వరూ
పం క్షణద్వయావృత్తిత్వం వివక్షితం నాద్యః తస్య ధ్వంసాభ్యుపగ
మే పునస్తస్యాపి ధ్వంస ఇత్యనవస్థానాత్ తద్ధ్వంసస్య ధ్వంసాన్త
రం వినా నిత్యతయావస్థానే సత్యత్వప్రసంగాత్ అజ్ఞానాదేర
వ తాదృశధ్వంసాభ్యుపగమసంభవేన మధ్యే అభావాన్తరకల్ప
నవైయర్థ్యాచ్చ నాపి ద్వితీయః అనాదిసిద్ధాస్తిక్షణద్వయవృ
త్తిత్వస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ తత్త్వజ్ఞానానన్తరం క్షణద్వయవృ
త్తిత్వాభావవివక్షాపి నయుజ్యతే తదనన్తరం క్షణద్వయవృత్తి
త్వరూపప్రతియోగిన ఏవ అప్రసిద్ధ్యా అభావాప్రసిద్ధేః - నచ
స్వాధికరణక్షణపూర్వత్వాభావవత్స్వాధికరణీభూతతత్త్వజ్ఞా
నోత్పత్తిద్వితీయక్షణకత్వమేవ క్షణికత్వమితివాచ్యం తత్త్వజ్ఞా

నానంతరంక్షణాభావైనైవనిరుక్తక్షణికత్వసంభవేనడుక్తక్షణి
కత్వస్య తాదృశాభావానువృత్తిపర్యవసాయిత్వాభావాత్ ।
తాదృశాభావప్రయుక్తక్షణద్వయావృత్తిత్వస్య క్షణికత్వరూ
పతయా తాదృశాభావస్యానువృత్త్యభ్యుపగమేతద్వదేవబ్ర
హ్మణోపిజ్ఞానానంతరమననువృత్తిప్రసంగాత్ కించ బ్రహ్మ
జ్ఞానోత్పత్తితృతీయక్షణావృత్తిత్వపర్యవసాయినిరుక్తక్షణి
కత్వస్యముక్త్యభావస్యకింప్రయుక్తంతత్త్వజ్ఞానప్రయుక్తమితిచేత్
నిరుక్తక్షణికత్వస్యతత్త్వజ్ఞానప్రయోజ్యతాసాధకప్రమా
ణాభావాత్ నచతత్త్వజ్ఞానప్రయోజ్యతావచ్ఛేదకనిరుక్తక్షణి
కత్వవిశిష్టాభావప్రతియోగిత్వస్యైవసాధ్యత్వాంగీకారేణఅ
నుమానేనైవతాదృశాభావస్యక్షణికత్వంసిధ్యతీతివాచ్యం
తథాసతిముక్త్యభావేజ్ఞానప్రయోజ్యతావచ్ఛేదకనిరుక్త
క్షణికత్వాభావేనదృష్టాంతేసాధ్యవైకల్యస్యదృశ్యత్వాపాతో
ఽత్రవ్యభిచారస్యదుర్వారత్వాత్ నచసాధ్యకోటౌక్ష
ణికత్వంననివేశ్యతే కింతుబ్రహ్మజ్ఞానతృతీయక్షణనిష్ఠాభావ
ప్రతియోగిత్వమేవపక్షతావచ్ఛేదకకోటౌనివేశ్యతే తథాచ
తాదృశాభావేనిరుక్తక్షణికత్వంసిధ్యతీతినోక్తదోషద్వయ
మితివాచ్యం తథాసత్యాశ్రయాసిద్ధ్యాపత్తేః। తాదృశజ్ఞానతృ
తీయక్షణాదేరప్రసిద్ధేః । నచస్వాధికరణక్షణపూర్వత్వాభా
వవద్వృత్తిబ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తిద్వితీయక్షణకత్వస్యాభావవిశేషణ
త్వాన్నోక్తదోషః । ముక్తిరూపాభావస్యాప్యుక్తవిశేషణా

న్యాయభాస్కరగ్రంథః.

త్రాంతత్వాదితి వాచ్యం। తథాసతి స్వాధికరణక్షణప్రాగ్భా
త్వాభావవత్తత్త్వజ్ఞానాధికరణక్షణకత్వస్యైవ జ్ఞానేన స్వర్గస్వ
రూపత్వసంభవేన శేషవైయర్థ్యాత్। తత్త్వజ్ఞానసమానాధికరణ
యక్షణస్య తత్ర నిరుక్తక్షణకత్వవిశిష్టధ్వంసాభావ
వస్య చ కల్పనాయాం వైయర్థ్యాచ్చ। యదుపన్యాధికరణకాలప్రా
గ్భావత్వశూన్యజ్ఞానాధికరణకాలకత్వమేవజ్ఞానోచ్ఛేద్యత్వరూ
పం జ్ఞాననివర్త్యత్వం। స్వపదంచ యత్ర జ్ఞాననివర్త్యత్వం సాధ్య
తేఽత్ర తద్వ్యక్త్యధికరణక్షణోత్పత్త్యధికరణక్షణప్రాక్త్వాత్స్వాన
ధికరణత్వం హి దృశ్యోచ్ఛేదః। శాస్త్రీయచరమతత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి
క్షణే చ దృశ్యాధికరణక్షణప్రాగ్భావత్వం నాస్తి తదుత్తరంక్షణస్యా
ప్రసిద్ధత్వాత్ తద్వ్యాప్త్యక్షణప్రాగ్భావత్వస్య క్షణాంతరేఽప్రసిద్ధ
స్యాపి తత్రాసంభవాత్। న తు నైయాయికాదివద్ధ్వంస ఏవ
దృశ్యోచ్ఛేదః। తస్య సత్త్వే అద్వైతశ్రుతివిరోధాత్ మిథ్యా
త్వే చ చరమవృత్త్యనంతరముత్పన్నస్య తస్య సముచ్ఛే
దకాభావేనోచ్ఛేదాభావాత్ విద్వాన్నామరూపాద్విముక్త
ఇతి శ్రుతివిరోధాపత్తేః - న చోక్తధ్వంసస్య సత్త్వేఽపి శ్రు
తేర్న విరోధః స్వరూపాభావాద్వైతబోధనాదితి వాచ్యం। అసంస
చితాద్వైతస్య శ్రుత్యర్థతయా ప్రతీయమానత్వాదితి। తన్న
। విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతేఽపి సర్వముక్తిదశాయాం జడప్రకృతేరీశ్వరగా
తే పరస్పరం చ భిన్నానామనంతకోటిజీవానామనంతదివ్యగుణా
నాం చ అవస్థానేఽపి కాలతత్త్వస్య క్షణాద్యాత్మనా తత్తత్కార్యా

నుగుణపరిణామస్య హేతుభూతకర్మవిశేషాభావాత్ ప్రకృత్యా
దేరేవస్వరూపేణావస్థితత్వాత్ ప్రకృత్యాదౌ సర్వత్రస్యాప్రళయ
కాలప్రాగ్వృత్త్వాభావవద్ధ్వంసానాధికరణకాలకత్వస్యాసత్త్వాత్ త
దానీంజన్యకాలానభ్యుపగమాత్ మహాకాలమాత్రసంబంధిత
యావస్థానే సతి తస్యానాదితయా తదవధికపూర్వత్వస్యాప్యవ
క్తుమశక్యత్వాత్ నిరుక్తజ్ఞాననివర్త్యత్వస్య సిద్ధాంతినః ప్రతి
సాధనే సిద్ధసాధనస్య దుర్వారత్వాత్ । అతఏవ సకృద్విభాతో హ్యే
వైష ఇతీత్యుక్తం ప్రతిప్రకాశైకమయస్య భావిన స్సర్వస్యా
పి కాలస్యైకదినరూపత్వం శ్రూయతే । నాప్యసిద్ధసాధనం
నిరుక్తరూపోచ్ఛేదస్య సర్వస్యాపి స్వరూపేణ నిష్ప్రపంచేన సం
భవాదర్థాంతరస్య దుర్వారత్వాత్ స్వతస్త్వస్యాననుగతత్వేన
సాధ్యస్య పక్షదృష్టాంతసాధారణ్యాసంభవాచ్చ । నచ స్వాధి
కరణక్షణోత్తరక్షణావృత్తిత్వస్వాధికరణక్షణావృత్తిత్వోభయ
సంబంధేన తత్త్వజ్ఞానవిశిష్టత్వమేవ జ్ఞాననివర్త్యత్వమితి నానుగమః
ద్వితీయసంబంధఘటకవైశిష్ట్యానాసత్త్వతదాయార్థాంతరమితి నా
చ్యంతధ్వంసతిబాధాపత్తేః బ్రహ్మజ్ఞానోత్తరక్షణస్యాప్రసిద్ధత్వే
న స్వాధికరణక్షణోత్తరక్షణావృత్తిత్వఘటితోభయసంబంధే
న బ్రహ్మజ్ఞానవిశిష్టత్వస్య ప్రపంచేఽసంభవాత్ నచ స్వాధికర
ణక్షణోత్తరక్షణవృత్తిత్వసంబంధావచ్ఛిన్నత్వనిష్ఠప్రతియో
గితాకాభావవత్త్వస్వాధికరణక్షణవృత్తిత్వోభయసంబంధేన
తత్త్వజ్ఞానవిశిష్టత్వస్య సాధ్యత్వాన్న బాధః బ్రహ్మజ్ఞానోత్తర

ణస్యాప్రసిద్ధత్వేఽపి ఉక్తసంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠప్రతియో
గితాకాభావస్య వ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కస్య ప్రసిద్ధిసంభవాదితి వాచ్యం। ఏవం సతి ఘటనాశాధికర
ణక్షణవృత్తితత్త్వజ్ఞానమాదాయ ఘటే సిద్ధసాధనాపత్తేః।
నచ స్వాధికరణక్షణోత్తరక్షణవృత్తివస్తువిశిష్టత్వసంబంధా
వచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావవత్త్వస్వాధికరణక్షణ
వృత్తిత్వోభయసంబంధేన తత్త్వజ్ఞానవిశిష్టత్వస్య సాధ్యత్వాంగీ
కారాన్నోక్తసిద్ధసాధనం వస్తువిశిష్టత్వంచ స్వతాదాత్మ్యా
పన్నత్వస్వసమానసత్తాకత్వోభయసంబంధేన ఘటతాదా
త్మ్యాపన్నస్య ఘటసమానసత్తాకస్య వస్తునస్తత్త్వయోజకా
జ్ఞానాదేర్ముక్తిపర్యంతం సత్త్వాద్ఘటనాశాధికరణక్షణవృత్తి
తత్త్వజ్ఞానస్యోక్తోభయసంబంధేనాభావాదితి వాచ్యం। ఏవ
మపి బ్రహ్మజ్ఞానానంతరక్షణాప్రసిద్ధ్యా ఉక్తోభయసంబం
ధేన తత్త్వజ్ఞానవిశిష్టత్వస్య బ్రహ్మణి సత్త్వేఽపి యథా న మిథ్యాత్వం
తస్య దేవజగతోఽపి సత్యత్వాపత్త్యా అర్థాంతరస్య దుర్వార
త్వాత్। ఏవం స్వోత్తరక్షణవృత్తిత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వ
నిష్ఠప్రతియోగితాకాభావవత్త్వస్వవృత్తిత్వోభయసంబంధేన తత్క్ష
ణవిశిష్టత్వస్యైవ నశధాత్వర్థత్వే బ్రహ్మజ్ఞానానంతరం దృశ్యం
నశ్యతీతివద్బ్రహ్మ నశ్యతీతివ్యవహారాపత్తేశ్చ నచ శుద్ధచితః।
కాలసంబంధిత్వానభ్యుపగమాన్నోక్తదోషస్యావకాశ ఇ
తి వాచ్యం। బ్రహ్మణః కాలాసంబంధిత్వే బ్రహ్మణస్తుచ్ఛత్వాపత్త్య

సదేవసౌమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యాదిశ్రుతీనాం ప్రామాణ్యస్య
చ ప్రసంగాత్ । యత్తు సదేవేత్యాదివాక్యముపహితపరం। న
శుద్ధపరం। నిర్విశేషస్యాధికరణాప్రసిద్ధేః స్వే మహిమ్నీతి శ్రు
త్యా తస్యానధికరణనిషేధాత్ బ్రహ్మణః కాలాసంబంధిత్వే తు
చ్ఛత్వాపత్తిరిత్యపి న యుక్తం। న హి గుణసంబంధాధీనం కస్యచి
త్తుచ్ఛత్వం ప్రతిక్షణం పూర్వపూర్వక్షణసంబంధధ్వంసేన జగతః
తుచ్ఛత్వాపత్తేః ఆకాశేశ్వరాదీనామనిత్యత్వాపత్తేశ్చ న్యాయ
నయేఽపి నిత్యానాం మహాకాలవృత్తిత్వానభ్యుపగమేన అసత్త్వాప
త్తేః తత్రాశ్రయదోషేణ మహాకాలస్య మహాకాలవృత్తిత్వాసం
భవేన మహాకాలస్యైవాసత్త్వాపత్తేః తత్సంబంధాధీనస్య జగత
స్తుచ్ఛత్వస్య సుతరామసంభవేన శూన్యవాదపర్యవసానాచ్చే
తి। తన్న। శుద్ధబ్రహ్మణః కాలసంబన్ధానభ్యుపగమస్య సాధకా
భావాద్బాధకసద్భావాద్వా। నాద్యః। సదేవేత్యాదిశ్రుతే
రేవ సాధకత్వాత్ అద్వితీయమిత్యుక్త్యా తస్యాశ్శుద్ధవిషయక
త్వస్యైవ స్వారసికత్వాత్। వివరణకారాదిభిశ్శుద్ధస్యాపి కల్పి
తస్వగతస్వాజ్ఞానవిషయకత్వస్య చ స్వీకృతత్వాత్ వ్యధికర
ణసత్తానవచ్ఛిన్నాభావాభ్యుపగమే పారమార్థికత్వేన విశేషాభా
వవత్త్వస్య స్వసమానసత్తాకత్వస్య చ యత్రోభయసంబం
ధావచ్ఛిన్నవిశేషసామాన్యాభావవత్త్వరూపస్య వా నిర్విశేష
త్వస్య కాలసంబంధిత్వావిఘాతకత్వాత్ । న ద్వితీయః। స్వే మ
హిమ్నీత్యాదిశ్రుతేర్ఘటాదివదన్యప్రయోజ్యస్థితినిషేధపర

త్వేనసంగస్యకల్పితతయాఽసంగత్వాదిశ్రుతేశ్చ। విరోధా
భావాత్। సత్త్వస్యగుణసంబంధవ్యాప్యత్వస్వీకారేఽపి గుణ
సంబంధాధీనత్వాస్వీకారేణజగతః క్షణికత్వాపత్తేరయోగా
త్। నైయాయికనయేనిత్యానామపికాలవృత్తిత్వంస్వీకృతమే
వ। అతఏవదీధితికృతానిత్యానాంమహాకాలావృత్తిత్వపక్షేస్వ
రసముద్భావ్యతేషాంకాలవృత్తిత్వపక్షే ప్రతియోగ్యనధికరణ
హేత్వధికరణవృత్త్యభావప్రతియోగితాసామాన్యేయద్ధర్మావ
చ్ఛిన్నత్వయత్సంబంధావచ్ఛిన్నత్వోభయాభావస్తేనసంబం
ధేనతద్ధర్మావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యంవ్యాప్తిరితిలక్షణాంత
రముక్తంసిద్ధాంతలక్షణేఽన్యథాతేషాంకాలవృత్తిత్వఘటితకా
రణత్వానుపపత్తేః। మహాకాలస్యస్వవృత్తిత్వే ఆత్మాశ్రయ
ఇత్యపినయుక్తం। ప్రమేయత్వంప్రమేయం ఘటాభావే ఘటో
నాస్తీత్యాదివత్ కాలస్సదాస్తీతిప్రతీత్యాకాలస్యాపికాలవృత్తి
త్వసంభవాత్। యదుక్తంనైయాయికాదిమతఇవాస్మత్సిద్ధాం
తేధ్వంసోనాభ్యుపగమ్యతఇతి। తన్న। తథాసతి తత్త్వజ్ఞానప
ర్యంతమనువర్తమానః ప్రపంచస్తత్త్వజ్ఞానానంతరంక్వగతఇతిప్ర
శ్నస్యభవన్మతేఽప్యుత్తరాభావప్రసంగాత్। యత్తుధ్వంసాభ్యు
పగంతృనైయాయికాదిమతేఽపి తత్త్వజ్ఞానపర్యంత మనువర్తమా
నందుఃఖంక్వగతమితిప్రశ్నస్యకిముత్తరం। అథతన్మతేఽత్యంతి
కోదుఃఖధ్వంసస్తత్త్వజ్ఞానేనజాయతఇతిచేత్। కింతావతా దుః
ఖంక్వగతమితిప్రశ్నానివృత్తేః। అథదుఃఖంననుత్రాపిగతంతత్త్వ

జ్ఞానోత్తరంన ప్రమీయత ఇతి చేత్ ।కుతః ధ్వంసాధికరణకాల
స్యప్రతియోగ్యధికరణత్వాభావనియమస్వీకారాదితి చేత్ స
త్యం ।అస్మాభిరపితత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిక్షణస్యదృశ్యాధికరణకా
లపూర్వత్వాభావనియమస్యస్వీకారాత్ప్రమాయాః స్వసమా
నవిషయకాజ్ఞానతత్ప్రయుక్తదృశ్యవిరోధిత్వనియమాత్ శుక్త్యా
దిప్రమాయాంతథాదర్శనాత్ । తథా చ ధ్వంసమతిరిక్తమంగీ
కృత్య ప్రతియోగినా సాకం తస్యైకకాలఘటితవిరోధకల్పనాపే
క్షయాధ్వంసజనకత్వేన నైయాయికాద్యభిమతకారణస్యైవ
పూర్వోత్తరకాలఘటితవిరోధకల్పనంయుక్తం ధ్వంసస్య బహూ
నాం తాదృశధ్వంసం ప్రతి హేతుత్వస్య చ కల్పనే గౌరవాదితి
తన్న । తథా సతి దండాభిఘాతేన ఘటో నష్టః తత్త్వజ్ఞానేన మో
క్ష ఇత్యాదౌ తృతీయానుపపత్తేః తత్ర దండాభిఘాతజన్యత్వస్య
ఘటాదినాశే తత్త్వజ్ఞానజన్యత్వస్యావిద్యానివృత్తిరూపమోక్షే
భవన్మతేనంగీకారాత్ నచ తత్ర తృతీయాయాః జ్ఞాపకత్వమర్థః న
శ్ఛాత్వర్థశ్చ పూర్వోత్తరక్షణావృత్తిత్వస్వవృత్తిత్వోభయసంబం
ధేన క్షణవిశిష్టత్వం జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావస్య చ వ్యాప్యవ్యాపకభా
వనియతత్వాత్ దండాభిఘాతవ్యాపకక్షణవిశిష్టో ఘట ఇత్యా
ద్యస్థలే బోధః । ద్వితీయస్థలే చ తత్త్వజ్ఞానవ్యాపకః । అవిద్యా
నిష్ఠాక్షణసంబంధ ఇతి బోధ ఇతి నానుపపత్తిరితి వాచ్యం । ఏవం
సతి దండాభిఘాతకాలోత్పత్తికవాయుసంయోగాదివ్యాప
కత్వస్య నిరుక్తనాశే సత్త్వేన దండాభిఘాతేన ఘటో నష్ట ఇతివత్త

ద్వ్యయుసంయోగే నఘటోనష్ట ఇత్యపివ్యవహారాపత్తేః। ఏవం
తత్త్వజ్ఞానేన మోక్ష ఇతివత్ తత్కాలోత్పత్తికోదాసీనవస్త్వం
తరేణ మోక్ష ఇత్యాద్యాపత్తేశ్చ. నిరుక్తపక్షే తత్త్వజ్ఞానవ్యా
పకత్వస్యైవ తత్కాలోత్పత్తికవస్త్వంతరవ్యాపకత్వస్యాప్యప
పాయాత్। జనకత్వస్య తృతీయార్థత్వే చ తయోరన్యథాసి
ద్ధత్వాన్మోక్షాపత్తిః। ఏవం తత్త్వజ్ఞానస్యావిద్యానివృత్తిరూప
మోక్షౌ జనకత్వే ముముక్షోః తత్త్వజ్ఞానోద్దేశేన శ్రవణాదౌ ప్రవృ
త్త్యనుపపత్తిశ్చ మనోవృత్తివిశేషరూపస్య జ్ఞానస్య సుఖదుఃఖాభా
వత్వాత్ సాధనాన్యత్వాత్। యత్తు మనోనిరోధరూపాఖ్యకం నిదిధ్యా
సనాఖ్యయతమానస్య ముముక్షుపురుషస్య మనోనిరోధాది
ప్రయుక్తదుఃఖస్య తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిక్షణే విచ్ఛేదాత్తాదృశదుః
ఖధ్వంసరూపత్వం చరమవృత్తిరూపతత్త్వజ్ఞానే సంభవతి య
స్యోత్పత్తిక్షణే యద్విచ్ఛిద్యతే తత్పూర్వం చ వర్తతే స ఏవ మనః
పరిణామస్తస్య మనఃపరిణామస్య ధ్వంసః యథా ఏకక్షణాన
న్తరోత్పత్తికసమానవిషయకజ్ఞానే చాక్షుషాదిస్థలే తాదృశోత్తరపరి
ణామస్య పూర్వపరిణామధ్వంసత్వాత్ తదన్యధ్వంసస్వీకారే త
త్స్వరూపతద్ధేతుత్వాదికల్పనాగౌరవాత్। తథా చ తత్త్వజ్ఞాన
స్య దుఃఖధ్వంసరూపత్వాత్ తదుద్దేశేన ప్రవృత్త్యుపపత్తిః। ఏవ
మభివ్యజ్యమానాత్మసుఖవ్యాప్యత్వాచ్చ తత్త్వజ్ఞానే ఇచ్ఛోపప
త్తిః। మోహి యదా యదిచ్ఛతి స కదాచిత్తద్వ్యాప్యమపీచ్ఛ
తీతి సర్వానుభవసిద్ధత్వాత్। అత ఏవ విపదోఽపి స్వకీయాః శ్రీకృ

ష్ణభగవద్దర్శనవ్యాపృతయా కామితాః పుంస్త్వాత్తదుక్తం శ్రీభా
గవతే। విపదస్సంతు నస్తాస్తాస్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం
యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమితి। అతఏవచ మోక్షః పునరాత్యం
తికదుఃఖనివృత్తిరిత్యుక్త్వా కామ్యశ్చ దుఃఖాభావః దుఃఖస్య స్వ
భావతో హేయత్వాత్। సుఖార్థం తథా యమితి చేన్న। దుః
ఖాభావస్య సుఖాహేతుత్వాత్ అథ సుఖవ్యాప్యత్వాత్ సత
థేతి చేన్న తస్య తదవ్యాప్యత్వాదిత్యుక్తముదయనాచార్యైః బౌ
ద్ధాధికారే సుఖవ్యాప్యత్వస్య కామ్యత్వాప్రయోజకత్వే అధ
ర్మాదిశంకానుపపత్తేరుక్తం చైతత్। యస్మిన్ సత్యవశ్యమి
ష్టాభావస్తత్ర ద్వేషస్యైవ యస్మిన్ సత్యవశ్యమిష్టం తత్రేచ్ఛా
యా అపి సంభవాత్। తస్మాత్సుఖత్వాదివత్సుఖాదివ్యాప్య
త్వమపీచ్ఛాప్రయోజకమితి। తన్న। ఉక్తరీత్యా తత్వజ్ఞానస్య
దుఃఖధ్వంసరూపత్వేన దుఃఖధ్వంసత్వేనేచ్ఛావిషయత్వసం
భవేపి। బ్రహ్మజ్ఞానత్వేనేచ్ఛావిషయత్వానుపపత్తేః తేన రూ
పేణ మోక్షహేతుతాపత్తేశ్చ తద్రూపావచ్ఛిన్నే ఇష్టసాధన
తాగ్రహాదిచ్ఛోపపత్తేః యస్య దుఃఖధ్వంసరూపత్వం తస్య దుః
ఖధ్వంసత్వాతిరిక్తరూపేణాపీచ్ఛావిషయత్వే ఉత్తరదుఃఖస్య
పూర్వదుఃఖధ్వంసరూపత్వేన దుఃఖత్వేనేచ్ఛావిషయతాప్ర
సంగాత్। బ్రహ్మజ్ఞానస్య బ్రహ్మజ్ఞానత్వేనైవేచ్ఛావిషయ
త్వానుభవాత్। బ్రహ్మజ్ఞానం మే జాయతామితీచ్ఛాయాస్సత్త్వా
త్। యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి శ్రుత్యా తత్వేనేచ్ఛా వి

షయత్వ బోధకత్వాచ్చ సుఖవ్యాప్యత్వస్య కామ్యతాప్రయో
జకత్వకథనమప్యనుచితం । వ్యాప్తేస్తదభావవదవృత్తిత్వవ్యా
పకసామానాధికరణ్యాదిరూపాయాః అత్యంతాన్యోన్యాభావ
ఘటితత్వేన నానావిధతయా తత్తద్జ్ఞానానాం ప్రత్యేకమిచ్ఛాంప్ర
తిహేతుత్వే పరస్పరం వ్యభిచారేణాన్వ్యవహితోత్తరత్వస్య
కార్యతావచ్ఛేదకగర్భే నివేశావశ్యకతయా గురుతరకా
ర్యకారణభావబాహుల్యాపత్తేః దుఃఖాభావసుఖాదివ్యాప్యత్వ
గ్రహాపితత్వేచ్ఛానుత్పత్త్యా తత్ర దుఃఖత్వాదిజ్ఞానస్య ప్రతి
బంధకతాయా అభావవద్భిర్వ్యాప్యతయా గౌరవాత్ వాయుసం
యోగాదౌ చందనసంయోగాదిజన్యసుఖాదివ్యాప్యతాగ్ర
హాపితత్వేచ్ఛానుత్పత్త్యా సుఖాదివ్యాప్యత్వగ్రహస్యేచ్ఛా
హేతుత్వకల్పనస్య అనుభవవిరుద్ధత్వాత్ అభివ్యజ్య
మానాత్మసుఖవ్యాప్యత్వస్య ఉదాసీనపదార్థసాధారణ్యేన ఉ
దాసీనపదార్థేష్విచ్ఛానుత్పాదేన తత్త్వజ్ఞానపపముముక్షూ
ణాం సర్వేషామిచ్ఛేతి నియమానుపపత్తేః తత్త్వజ్ఞానేన మోక్ష
ఇత్యాదౌ తృతీయాయా జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావార్థకత్వాసంభవ
స్యప్రాగ్వముక్తత్వేన శ్రుత్యా తత్త్వజ్ఞానే ఉక్తసుఖవ్యాప్యతా
యా బోధయితుమశక్యత్వాచ్చ । విపదస్సంత్విత్యాదివా
క్యే చ । విపదామిచ్ఛావిషయత్వముపపద్యతే । తాసాం భగవద్ద
ర్శనహేతుభూతం యద్భగవత్సాన్నిధ్యం తద్ధేతుభూతభగవత్
స్మరణహేతుతయా పరంపరయా సుఖప్రయోజకత్వేనేష్టసాధ

నతాజ్ఞానాదేవతత్రేచ్ఛాసంభవాత్ బోద్ధాధికారవాక్యేపిసు
ఖవ్యావృత్త్వపదస్యసుఖప్రయోజకత్వ పరతయాంశం కోపప
త్తేశ్చసుఖవ్యావృత్తస్యనకామ్యతాప్రయోజకత్వసంభవస్సు
ఖాంగంతథాయమితిప్రథమాంశంకాచసాక్షాద్ధేతుత్వమాదాయ
ప్రవృత్తేరితినపౌనరుక్త్యమితిబోధ్యం। యదపి జ్ఞానత్వవ్యాప్య
ధర్మావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపితాజన్యతావన్నాశప్రతియోగి
త్వమేవజ్ఞాననివర్త్యత్వం। ఉత్తరజ్ఞాననివర్త్యపూర్వజ్ఞానేచన
సిద్ధసాధనమ్। ప్రతియోగితాసంబంధేనయోగ్యవిభువిశేషగు
ణనాశంప్రతిస్వసామానాధికరణ్యస్వపూర్వత్వోభయసం
బంధేన యోగ్యవిభువిశేషగుణత్వేన కారణతయాతాదృశవి
శేషగుణత్వస్యచజ్ఞానాన్యావృత్తిత్వరూపజ్ఞానత్వవ్యాప్య
త్వాభావాత్। నచస్మృతిత్వావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపితజన్య
తావన్నాశప్రతియోగినిసంస్కారేసిద్ధసాధనంతద్వదేవజగ
తోపిసత్యత్వాపత్త్యాఅర్థాన్తరంచేతివాచ్యం। స్మృతేస్సంస్కా
రనాశకత్వేమానాభావాత్। స్మృతావాజాతాయాంసంస్కా
రోదృఢోభవతీత్యనుభవాత్। దృఢత్వంచస్వసమానవిషయ
కత్వస్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేనసంస్కారా
న్తరవిశిష్టత్వంనచైవంవిలక్షణస్మృత్యావిలక్షణసంస్కారాను
మానంనస్యాత్। స్మృతేస్సంస్కారనాశకత్వేచస్మృత్యాపూ
ర్వసంస్కారనాశేనవిలక్షణస్మృత్యుత్పత్త్యైతయాతదనుమా
నసంభవః వైలక్షణ్యంచజాతివిశేషఇతివాచ్యం। స్వసమాన

విషయకత్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేన సంస్కారవిశిష్టసంస్కారత్వేన తత్సమనియతజాతివిశేషేణ వావిలక్షణస్మృతి హేతుతయైవ ప్రాక్తనసమానోపపత్తౌ స్మృతేస్సంస్కారనాశకతాయా అకల్పనాత్ తత్కల్పనే గౌరవాదితి। తన్న ప్రతియోగితాసంబంధేన తత్తద్విశేష్యకతత్తత్ప్రకారకసంస్కారనాశం ప్రతి జనకతా సంబంధేన తత్తద్విశేష్యకతత్తత్ప్రకారకస్మృతేరనుగతహేతుతయైవ నిర్వాహే సంస్కారనాశం ప్రతి చరమస్మృతివ్యక్తీనాం తత్తద్వ్యక్తిత్వేన హేతుత్వకల్పనస్యానుచితత్వాత్। నచ స్మృతిసామాన్యస్య సంస్కారనాశకతా పక్షేపి నోక్తానుగతహేతుత్వసంభవః। ఘటపటాదిరూపనానావిషయావగాహినానుభావేన జనితస్య తావద్విషయకసంస్కారస్య ఘటాద్యేకైకగోచరస్మరణేన వినాశాత్ తాదృశనాశం ప్రతి స్వజనకత్వస్వసమానవిషయకత్వోభయసంబంధేన స్మృతిత్వేన హేతుత్వే చ ప్రత్యేకగోచరనానాసంస్కారజనితసమూహాలంబనస్మరణస్య స్వజనకసకలసంస్కారనాశకత్వానుపపత్తిః ప్రత్యేకం సంస్కారాణాం స్వసమానవిషయకత్వాభావాదితి వాచ్యం। ప్రతియోగితయా సంస్కారనాశం ప్రతి స్వానిరూపితవిషయకత్వస్వపూర్వత్వోభయసంబంధేన స్మృతేర్హేతుత్వే దోషవిరహాత్। నచ స్వానిరూపితవిషయకత్వం న స్వావిషయావిషయకత్వం ప్రమేయత్వాదినా సకలప్రమేయవిషయకస్మరణస్యావిషయాప్రసిద్ధేస్సంస్కార

నాశకతానుపపత్తేః భావత్వాదినా సకలభావాదివిషయకస్మ
రణాత్ ఘటఇత్యాదిజ్ఞానజన్యసంస్కారనాశాపత్తేశ్చ। కింతు
స్వావృత్తివిషయతాశూన్యత్వం। ఉభయథాపి సంబంధమధ్యే
తత్తత్స్మరణవ్యక్తిరూపస్వపదార్థమనంతర్భావ్యావిషయత్వ
స్వావృత్తిత్వస్యాప్రసిద్ధ్యా దుర్నిర్వచత్వేన తత్తద్వ్యక్తివిశ్రా
మస్యావశ్యకతా స్వనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిషయి
తాశూన్యత్వరూపానతిరిక్తవిషయకత్వేపి భేదే తత్తత్స్మృతిని
ష్ఠత్వమావశ్యకమన్యథా అవచ్ఛేదకాంతరస్య విషయిత్వావ్యా
వర్తకతాపత్తేరితి వాచ్యం। స్వవిశిష్టవిషయితావత్వసంబంధా
వచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠానవచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకభేదవత్వస్యైవ
వానతిరిక్తవిషయకత్వరూపత్వేన స్వపదార్థస్య సంబంధాప్రవే
శేపి దోషాభావాత్। విషయితాయాం స్వవిశిష్టత్వంచ స్వని
ష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వ సంబంధేనేతి నచ చరమ
స్మృతివ్యక్తీనాం నాశకతాపత్తేః పితరమస్మృతిసామాన్యే వైజా
త్యం। కల్పయిత్వా తేన రూపేణానుగత హేతుత్వకల్పన సంభ
వ ఇతి వాచ్యం। తాదృశవైజాత్యే మానాభావాత్కల్పనా గౌరవా
చ్చగస్మృతిపర్యంతమనంతసంస్కారాణాంఘుత్వోపగమేస్మృ
తిధారాపత్తేశ్చ నచోద్బోధకాభావాన్నతథేతి వాచ్యం। సదృ
శసంబంధ్యాద్యాత్మకయద్వ్యక్తిజ్ఞానాదేవయత్పురుషస్యస
తిసంస్కారేయద్యదర్థస్మృతిః తత్పురుషీయతత్తదర్థస్మృతౌ
తత్తద్వ్యక్తిజ్ఞానత్వేనైవోద్బోధకత్వేన తస్య తత్ర సత్త్వాత్

అన్యథోద్బోధకస్యవిశిష్యస్మృతిహేతుతయైవాతిప్రసంగాదను
భవస్యాపి తద్ధేతుత్వం న స్యాత్ ప్రతిపురుషం జగతి సంస్కారో నిత్యః
స్యాత్ సంస్కారో నైవ వా స్యాత్ అనుభవధ్వంసేనైవ సర్వ్యవహా
రతానిర్వాహాత్ । అతిప్రసంగస్యోద్బోధకేనైవ వారణాత్ ।
కించ స్మృతిత్వేన చరమస్మృతిత్వేన వా సంస్కారనాశకత్వ
మితి విచార ఏవానవసరగ్రస్తః । చరమస్మృతిత్వస్యాపి
జ్ఞానత్వవ్యాప్యత్వావిశేషేణ తత్కల్పేపి సిద్ధసాధనాదేర్దుర్వా
రత్వేన భవతాం స్మృతిత్వేన సంస్కారనాశకత్వ ఖండనపూ
ర్వకం చరమస్మృతిత్వేన తద్వ్యవస్థాపనస్యానుచితత్వాత్ ।
యద్యపి సాక్షాత్కారత్వావచ్ఛిన్నజనకతానిరూపితజన్యతావ
న్నాశప్రతియోగిత్వమేవ జ్ఞాననివర్త్యత్వం । అధిష్ఠానసాక్షాత్
కారత్వేనైవాధ్యస్తనివృత్తిం ప్రతి కారణతయోక్తసాధ్యస్య
శుక్తిరూప్యప్రపంచోభయసాధారణత్వాత్ । జనకతాయాం
సాక్షాత్కారత్వావచ్ఛిన్నత్వనివేశాచ్చ నోత్తరజ్ఞాననివర్త్య
పూర్వజ్ఞానేన వా స్మృతినివర్త్యసంస్కారే సిద్ధసాధనాదికమితి
తన్న సాక్షాత్కారత్వస్య జనకతావచ్ఛేదకస్య ఉభయవాది
సిద్ధస్య దుర్వచత్వాత్ । తథాహి । న తావదింద్రియజన్యజ్ఞా
నత్వం సాక్షాత్కారత్వజనకతావచ్ఛేదకం శుక్త్యాదిసాక్షా
త్కారరూపవృత్తేరింద్రియజన్యత్వేన దృష్టాంతే సాధ్యోవపత్తావ
పి బాధస్య దుర్వారత్వాత్ । తత్త్వమసీత్యాదివాక్యజన్యజ్ఞాన
స్యేంద్రియజన్యత్వఘటితనిరుక్తసాక్షాత్కారత్వాభావాత్ ।

జాతిజాతివిశేషః। భవన్మతే బ్రహ్మాభిన్నసామాన్యస్యానిత్యా
త్వేన సమవాయానంగీకారేణ చ నిత్యానేకసమవేతత్వాత్మకజా
తేరనంగీకారాత్। యత్తు యస్య ప్రమాతురంబోధమాదాయ
బోద్ధృత్వం తదభిన్నార్థవిషయకజ్ఞానత్వమేవ తస్యాపరోక్ష
త్వం తదభిన్నత్వం చ మనోనవచ్ఛేదప్రయుక్తోఽభేదస్త
చ్ఛూన్యత్వ తావచ్ఛేదకత్వం। తేన ఘటాదిప్రత్యక్షకాలే ఘటా
ద్యప్రమాతృభేదేపి న క్షతిః। యద్విషయావచ్ఛేదేన హి వృత్తి
రూపేణ పరిణతమనస్సంబన్ధస్తద్విషయావచ్ఛేదేన పూర్వం స
తదుక్తభేదస్య నాశాదుక్తశూన్యతా ఘ్రాణా తు సా సహజైవ। త
స్మాదవచ్ఛిన్నచిద్భేదశూన్యతావచ్ఛేదకవిషయకజ్ఞానత్వమ్మన
నోఽవచ్ఛిన్నజ్ఞానస్యాపరోక్షత్వమితి పర్యవసితం। తేన పురుషా
న్తరాభిన్నవిషయకజ్ఞానస్యాపరోక్షమితి తన్న ప్రపంచనివర్తకవ
త్త్వానిరుక్తసాక్షాత్కారత్వాభావేన భావాపత్తేః ఘటాద్యవచ్ఛి
న్నచిత ఇవ బ్రహ్మావచ్ఛిన్నచితోఽప్రసిద్ధత్వేన బ్రహ్మణః నిరుక్తభే
దశూన్యతావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్తద్విషయకత్వస్య వృత్త్య
వచ్ఛిన్నచిద్రూపజ్ఞానాసంభవాచ్చ బ్రహ్మణోఽవృత్తివిషయత్వ
స్యైకైశ్చిదంగీకారేపి తద్విషయత్వస్య కైరప్యనంగీకారాత్। య
దప్యావరణసాధారణ్యాభావప్రయోజకవృత్తిత్వమేవ తథాఽఽవ
రణంచ ద్వివిధం। అసత్త్వాపాదకం అభానాపాదకం చ తత్ర ప్రా
ద్యం పరోక్షాపరోక్షసాధారణస్య సమానవిషయకవృత్తిసా
మాన్యేన నివర్తతే ద్వితీయస్త్వపరోక్షవృత్త్యైవేతి నిరుక్తసా

క్షాత్కారత్వస్య చ తత్త్వజ్ఞానస్యాదివ్యాప్య అన్యత్ర సాధ్యాభా
వత్త్వాన్న బాధ ఇతి । తన్న, శుక్త్యాదిగోచరవృత్తేః శుక్త్యాద్యవ
చ్ఛిన్నాజ్ఞానాభావప్రయోజకత్వేఽప్యజ్ఞానసామాన్యాభావ
ప్రయోజకత్వాభావేన దృష్టాంతే సాధ్యవైకల్యాత్ । న చ శుద్ధచి
తిశుక్త్యవచ్ఛేదేనాజ్ఞానసామాన్యాభావః శుక్తిగోచరవృత్తి
ప్రయోజ్య ఇతి తదవచ్ఛేదేనాప్యజ్ఞానసామాన్యాభావ
ప్రయోజకత్వం శుక్తిజ్ఞానే త్వక్షుణ్ణమితి । న సాధ్యవైకల్యమితి వా
చ్యం చైత్రాదిశుక్తిజ్ఞానస్య శుక్త్యవచ్ఛేదేన చైత్రీయాజ్ఞానసా
మాన్యాభావప్రయోజకత్వేఽపి తదవచ్ఛేదేనాపి తాదృశవృత్తి
దశాయాం అజ్ఞానసామాన్యాభావవిరహేణ తాదృశాభావ
ప్రయోజకత్వాభావేన దృష్టాంతే సాధ్యవైకల్యాత్ । ఏకాజ్ఞాన
పక్షేఽపి శుక్త్యాద్యాకారవృత్త్యావరణాంశచ్ఛేదేఽపి సత్త్వే మోక్షా
పత్త్యా శుక్త్యాద్యజ్ఞానస్యావరణనివర్తకత్వాభావాచ్చ । ఏవం సా
క్షాత్కారత్వేనాజ్ఞాననివర్తకత్వనివేశే పరోక్షప్రమానివ
ర్తకపరోక్షభ్రమవిషయప్రాతిభాసికే నివృత్తిసాధ్యాభావే
న తత్ర దృశ్యత్వస్య వ్యభిచారాపత్తేః ఏవముపాదానప్రత్య
క్షస్య సాక్షాత్కారత్వేన ప్రవృత్తిప్రాగభావనాశాత్మకప్రవృ
త్తిం ప్రతి కారణతయా తాదృశప్రాగభావే సిద్ధసాధనాత్ । న చ
ప్రాగభావస్యానంగీకారాన్న తత్ర సిద్ధసాధనం । నాశత్వేనా
త్యంతాభావత్వేన వా ప్రయోజ్యత్వస్య వివక్షా తదంగీకారేఽపి న దో
షః ప్రవృత్తిత్వేన స్వప్రాగభావనాశస్యోపాదానప్రత్యక్ష

ప్రయోజ్యత్వేపి నాశత్వేనత త్ప్రయోజ్యత్వాభావాదితి వాచ్యం। అతిరిక్తప్రాగభావానంగీకారేపి ప్రతియోగిజనకధ్వంసస్యావస్థావిశేషస్య ప్రత్యక్షాదిసిద్ధస్యావశ్యకత్వాత్। తత్రైవ సిద్ధసాధనాత్। ప్రపంచస్య కేనచిద్రూపేణ నాశస్య సాక్షాత్కారప్రయోజ్యస్యాంగీకారమాత్రేణోక్తసాధ్యసత్వనిర్వాహే ణోక్తసాధ్యస్య బ్రహ్మజ్ఞానానంతరం అననువృత్తిపర్యవసాయిత్వాభావాత్ స్థూలరూపవిశిష్టస్యనాశేపి సూక్ష్మరూపేణావస్థానసంభవాత్ సాక్షాత్కారత్వావచ్ఛిన్నప్రయోజ్యస్వస్వోపాదానాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావకత్వమితి। పరిష్కారేచ సాక్షాత్కారత్వావచ్ఛిన్నప్రయోజకతానివేశవైఫల్యాత్। జ్ఞానప్రయోజ్యత్వనివేశనే వ్యాపత్తేః పూర్వోక్తపరిష్కారపవర్యవసానేన పూర్వోక్తదోషాణాందుర్వారత్వాదితి దిక్

ఇత్యనంతార్యస్యకృతౌ న్యాయభాస్కరే

జ్ఞాననివర్త్యత్వభంగశ్చతుర్థః

యదపి స్వాత్యంతాభావాధికరణ ఏవ ప్రతీయమానత్వం వా సాధ్యం। తచ్చ స్వప్రకారకధీవిశేష్యతా వ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వపర్యవసితం। ఏవకారస్య వ్యాపకత్వగూహాశేషపరత్వాత్ వాచ్యఏవ మేయత్వమిత్యాదౌ వాచ్యత్వే మేయత్వస్యైవప్రకృతేస్వాత్యంతాభావే స్వప్రకారకధీవిశేష్యత్వ వ్యాపకతాలాభాత్। నచ సమవాయేన ఘటాధికరణే కపాలే సంయోగేనాభావమాదాయ సిద్ధసాధనమితి వాచ్యం।

స్వనిష్ఠప్రకారతావచ్ఛేదకసంబధావచ్ఛిన్నత్వేన ప్రతియోగి
తాయాపి విశేషణీయత్వాత్ । నచ సమవాయాదినా ఘటాద్యధి
కరణకపాలాదౌ సమవాయసంబధావచ్ఛిన్నాభావస్వీకారే
కపాలాదౌ ఘటాదిప్రత్యక్షకాలే ఘటాభావాదేరపి ప్రత్యక్షాప
త్తిః । కపాలాదికం సదా ఘటాద్యభావవదిత్యాదిజ్ఞానస్య ప్ర
మాత్వవ్యవహారాపత్తిశ్చేతి వాచ్యం । అధిష్ఠానగతస్య సత్వ
స్యారోపానాదిదృష్టవాసనాసహితో దోష విధయా తత్ర మి
థ్యాత్వగ్రహప్రతిబంధక ఇతి ఘటాదిప్రత్యక్షకాలే చక్షురా
దినా ఘటాభావాదేః ప్రత్యక్షాపత్తివిరహాదుక్తప్రమాత్వవ్యవ
హారాపత్తేశ్చ వారణాత్ । మిథ్యాత్వగ్రాహకశ్రుత్యాదినా
ఉక్తారోపస్యోపమర్దానంతరం తస్య ప్రత్యక్షాదిసంభవాత్ ।
నచ ప్రతియోగ్యభావయోరేకాధికరణవృత్తిత్వం న సంభవతీతి
వాచ్యం తయోరేకకాలవృత్తిత్వసంభవవదేకదేశవృత్తిత్వావి
రోధాత్ నచ ప్రతియోగ్యధికరణకాలే తదభావవృత్తిత్వమవచ్ఛే
దకభేదేనైవ తథా దేశేపి స్యాత్ తథా చ న మిథ్యాత్వమితి వాచ్యం
కించిద్దేశావచ్ఛేదేన కాలే కించిత్కాలావచ్ఛేదేన చ దేశే భావ
స్య వృత్తిరితి స్వీకారే దేశకాలనిష్ఠానంతావచ్ఛేదకతావ్యక్తీనాం
కల్పనే మహాగౌరవాత్ । ఘటాదేరత్యంతాభావస్యానవచ్ఛిన్న
స్యైవ సర్వత్ర స్వీకారాత్ । నచైతత్కాలే గృహే ఘటో నా
స్తీతి ధీః కాలనిష్ఠమవచ్ఛేదకత్వమవగాహత ఇతి వాచ్యం । గృహా
దినిష్ఠాయా అధికరణతాయా అవచ్ఛేదకత్వస్యైవ భాసనా

తత్కాలీనఘటే తేన స్వేన కార్యావ్యవహితప్రాక్క్షణావ
చ్ఛేదేన కార్యవద్దేశవర్తమానస్యాభావస్య ప్రతియోగిత్వే సత్య
నన్యథాసిద్ధత్వం కారణత్వమిత్యాదివ్యవహారో నోపపద్యత ఇ
తి చేత్। నోపపద్యతాం। తథాపి యత్క్షణావచ్ఛేదేనోత్పద్య
మానస్య కార్యస్య యద్దేశసంబంధస్తత్క్షణావ్యవహితప్రాక్
క్షణావచ్ఛేదేన కారణస్య తద్దేశసంబంధ ఇతి యత్కార్యనిష్ఠం
కారణస్య సామానాధికరణ్యం తదవచ్ఛేదకఘటకత్వాదిరూప
స్య దండాదివ్యావృత్తస్య ఘటాదికార్యసత్త్వేన స్వసామానా
ధికరణ్యావచ్ఛేదకఘటకత్వరూపస్య ఘటకారణత్వస్య దం
డాదౌ వ్యవహార ఉపపద్యత ఏవేతి। తన్న। అవృత్తిత్వమాదాయా
ప్రాంతరాదిభిరుక్తసాధ్యపరిష్కారస్య వైయర్థ్యమేవ నిరస్తత్వా
త్ ఘటాదివిశేష్యకాధిష్ఠానగతసత్త్వారోపస్య ప్రతిబంధకతా
స్వీకారేణ ఘటాధికరణకతాదృశాభావప్రత్యక్షోత్పత్తివారణ
మప్యనుచితం। వస్తుతో ఘటాదిమద్భూతలాదితద్విశేష్యక
ఘటాభావప్రకారకప్రత్యక్షం ప్రత్యుక్తసత్త్వారోపస్య ప్రతి
బంధకత్వే భూతలే ఘటాదిప్రత్యక్షప్రతిబంధక
దోషాదిసమవధానదశాయాం। ఘటాదావుక్తసత్త్వారో
పకాలే। జాయమానస్య తద్భూతలే ఘటాద్యభావప్రత్యక్షస్యా
నుపపత్తేః ప్రతియోగిమత్యపి ప్రతియోగిగ్రహప్రతిబంధకదోషా
దిసత్త్వే తదభావప్రత్యక్షస్య సర్వైరప్యభ్యుపగమాత్। న
చ ఘటవతి భూతలే దోషాదిసత్త్వేఽపి వ్యావహారికస్య పారమా
ర్థికస్య వా ఘటాభావస్య। న ప్రత్యక్షం తథా సతి తాదృశజ్ఞా

నే భ్రమత్వవ్యవహారానుపపత్తేః బ్రహ్మప్రమాతిరిక్తజ్ఞానబా
ధ్యార్థవిషయకత్వరూపభ్రమత్వస్య తాదృశజ్ఞానేఽభావాత్
కించ ప్రాతిభాసికస్యైవ ఘటాభావస్య తత్ర ప్రత్యక్షం। త
థా చ తాదృశభూతలాదివిశేష్యక ప్రాతిభాసికాన్యఘటాభా
వప్రత్యక్షం ప్రత్యుక్తసత్త్వారోపస్య ప్రతిబంధకత్వేన కించి
ద్బాధకమితి వాచ్యం। తాదృశభూతలాదివిశేష్యక ప్రాతిభా
సికాన్యఘటాన్యభావప్రత్యక్షస్యాప్రసిద్ధ్యా తత్సామగ్ర్యా
అకల్పనాదేవ తాదృశప్రత్యక్షోత్పత్తివారణేనోక్తప్రతిబంధక
తాకల్పనస్య నిరర్థకత్వాత్। న చ జీవన్ముక్తాదేర్నిరుక్తసత్త్వా
రోపోపమర్దవతాం తాదృశప్రత్యక్షం ప్రసిద్ధమితి తాదృశప్రత్య
క్షసామగ్ర్యాః కల్పనీయతయా తాదృశసామగ్రీబలాదిదానీం
తాదృశాభావప్రత్యక్షవారణాయ నిరుక్తప్రతిబంధకత్వకల్పన
మావశ్యకమితి వాచ్యం। ఘటస్సన్నిత్యాదిరూపసత్త్వారోప
శూన్యతాదశాయాం తాదృశాభావప్రత్యక్షోత్పత్తేరేవమప్యవా
రణాత్ న చ తాదృశారోపజన్యాదృష్టసంస్కారస్య తాదృ
శారోపశూన్యతాదశాయామపి సత్త్వాన్నోక్తాపత్తిరితి వాచ్యం।
ఏవమపి ఘటవన్నాస్తి ఘటాభావవిషయకయోరనుమితిశాబ్ద
బోధయోరప్రాతిభాసికాభావభానస్యోక్తప్రతిబంధకబలేన
వారణాసంభవేన తాదృశజ్ఞానయోః ప్రమాత్వవ్యవహారస్య
వారయితుమశక్యత్వాత్ తాదృశానుమితిశాబ్దబోధయోః ప్రమా
త్వవ్యవహారస్యేష్టత్వే చ ప్రత్యక్షేఽపి తాదృశవ్యవహారేష్టాప

త్తిసంభవేననిరుక్తప్రతిబంధకతాకల్పనస్య వ్యర్థత్వాత్ నచ
ప్రతియోగిగ్రహప్రతిబంధకదోషాదిసమవధానదశాయాం
తాదృశప్రత్యక్షస్యేష్టత్వేపితాదృశదోషాదివిరహదశా
యామభావప్రత్యక్షవారణాయనిరుక్తప్రతిబంధకత్వకల్పన
మావశ్యకమితివాచ్యం। తద్దశాయాంఘటాదిలౌకికప్రత్యక్ష
సామగ్రీరూపప్రతిబంధకబలాదేవాపత్తివారణాత్ నిరుక్త
సత్వారోపప్రతిబంధకతాసు తేపితద్దశాయాం ప్రాతిభాసిక
ఘటాభావప్రత్యక్షాపత్తివారణాయోక్తసామగ్ర్యా అభావ
లౌకికప్రత్యక్షం ప్రతిప్రతిబంధకతాయామవశ్యకత్వాత్ యద
ప్యుక్తమిదానీం గేహే ఘటో నాస్తీతిబుద్ధేరేతత్కాలెగృహాది
నిష్ఠఘటాద్యధికరణతావచ్ఛేదకత్వాభావ ఏవవిషయఇతి। త
న్న ప్రతియోగ్యభావయోరవిరోధవాదినాంభవతాంమతే అ
భావాధికరణతాయామివ ప్రతియోగ్యధికరణతాయామపికిం
చిదవచ్ఛిన్నాయాంగృహాదినిష్ఠఘటాద్యధికరణతావచ్ఛేదక
త్వస్యైవ అప్రసిద్ధత్వేనతదభావాప్రసిద్ధేః। ప్రతియోగ్యభావ
యోర్విరోధభంజనార్థమేవావచ్ఛేదకభేదస్వీకారాత్ ప్రతి
యోగ్యభావయోరవిరోధే అవచ్ఛేదకభేదస్యాకల్పనీయత్వా
త్ ఏతత్కాలేగేహేఘటాభావఇతిప్రతీతేరేతత్కాలావచ్ఛేదేన
గేహేఘటాభావవిషయకత్వే నతత్సమానవిషయకత్వేనాను
భవసిద్ధాయామిదానీంగేహేఘటోనాస్తీతిబుద్ధేరప్యేతత్కా
లావచ్ఛేదేనగృహేఘటాభావవిషయకత్వస్యయుక్తత్వా

న్న చైతత్కాలే గేహే ఘటాభావ। ఇత్యత్రైతత్కాలవిశిష్టగే
హే ఘటాభావవిషయకత్వేన త్వేతత్ । కాలావచ్ఛేదేనగృ
హే ఘటాభావవిషయకత్వం విశిష్టం చాతిరిక్తమితి వాచ్యం త
థా సతీదానీం గేహే ఘటో నాస్తీతి బుద్ధేరపి విశిష్టగేహే ఘటా
ద్యభావవిషయకత్వేనైవోపపత్తావవచ్ఛేదకత్వాభావవిషయ
కత్వకల్పనస్యాయుక్తత్వాత్ ఇదానీం గేహే ఘటో నాస్తీత్యా
దావవచ్ఛేదకత్వానుల్లేఖేనావచ్ఛేదకత్వాభావవిషయకత్వ
స్యాయుక్తత్వాత్ । యాదృశశబ్దాద్యాదృశార్థః ప్రతీయతే
అసతి బాధకే తాదృశశబ్దోల్లిఖితప్రత్యయస్య తాదృశార్థవిష
యకత్వనియమాచ్చ యదపి స్వమతే సర్వేషాం కారణానాం
కార్యావ్యవహితపూర్వక్షణావచ్ఛేదేన కార్యాధికరణవృ
త్త్యభావాప్రతియోగిత్వాసంభవేపి స్వసామానాధికర
ణ్యావచ్ఛేదకఘటత్వాదిమత్త్వరూపఘటాదినిష్ఠవ్యాప్తిరూప
కత్వఘటితం కారణత్వం దండాదేరుపపద్యత ఇత్యుక్తం । తన్న
ఆధేయతావచ్ఛేదకత్వస్యాతిప్రసక్తధర్మసాధారణతయా
తద్విశేషరూపసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్య । పితధా
త్వావశ్యంభావేన తాదృశధర్మవత్త్వస్య వ్యాప్తిరూపత్వా
భావాత్ ఘటత్వాదౌ భూతలాదివృత్తితావచ్ఛేదకత్వస్యానుభ
వసిద్ధత్వాత్ ఏవం కారణతాశరీరే నిరుక్తవ్యాప్తేః ఘటకత్వే నియ
తాన్వయవ్యతిరేకనిశ్చయస్య కారణతాగ్రహం ప్రతి సర్వాను
భవసిద్ధం। హేతుత్వం వ్యతిరేకవ్యభిచారజ్ఞానస్య తత్ప్రతిబంధ

కత్వంచనస్యాత్ । తాదృశవ్యాప్తిగ్రహాతస్యావిరోధిత్వాది
తి । యద్యపిఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్నప్రకారతామాత్రభిన్నత్వావ
చ్ఛిన్నప్రకారతాంవాపక్షీకృత్యస్వవ్యాపకాభావప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వస్వనిరూపితత్వోభయసంబంధేనవి
శేష్యతావిశిష్టత్వంసాధ్యం । వృశ్యనిష్ఠప్రకారతాత్వం హే
తుః ఇదంరజతమిత్యాదిజ్ఞానీయరజతాదిప్రకారతాదృష్టాన్తః
తాదృశజ్ఞానీయరజతాదిప్రకారతాయాముక్తోభయసంబంధే
నశుక్త్యాదినిష్ఠవిశేష్యతావిశిష్టత్వస్యసత్వాత్ । ఏవంచప్రా
తిభాసికానభ్యుపగమేపినక్షతిః యద్వాప్రాతిభాసికానభ్యుపగమే
పిగగనాభావాదికందృష్టాన్తీకృత్యస్వసమానాధికరణాభావ
ప్రతియోగిత్వంప్రపంచేసాధ్యం తేనచస్వాధికరణావృత్తిత్వవృ
త్తిత్వోభయాభావవదభావప్రతియోగిత్వంగగనాభావేచగగ
నాత్మకాభావప్రతియోగిత్వమాదాయదృష్టాన్తేసాధ్యనిర్వా
హః అవృత్త్యభావాప్రతియోగిత్వస్యపక్షవిశేషణత్వాచ్చ
నావృత్త్యభావప్రతియోగిత్వమాదాయార్థాన్తరం అథవా ।
సంయోగాదికందృష్టాన్తీకృత్యస్వసమానాధికరణాభావప్రతి
యోగిత్వమేవసాధనీయం । అవ్యాప్యవృత్త్యత్యన్తాభావప్ర
తియోగిత్వేనపక్షవిశేషణాత్ । తాదృశవిశేషణవిశిష్టేనిరు
క్తసాధ్యంవ్యాప్యవృత్త్యత్యన్తాభావేనపర్యవస్యతీతినన్నప్ర
థమకల్పేఉభయీయప్రకారతాయాంనిరుక్తసాధ్యస్యసిద్ధత్వా
త్ సిద్ధసాధనాత్ । అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనసాధ్యసిద్ధిముపగ

మ్యోక్తదోషవారణేపర్వతత్వాద్యవచ్ఛిన్న సాంత్రావిత్వాదిజ్ఞా
నీయప్రకారతాయాః పర్వతత్వాదోభయనిష్ఠవిభిన్నాపి శేష్య
తానిరూపితత్వేనోక్తోభయసంబంధేనత్వాదనిష్ఠవిశేష్యతా
విశిష్టత్వేపియథానవహ్నిమద్వ్యాప్యత్వం। తథాజగన్నిష్ఠప్రకా
రతాయాస్తథాత్వేపిమిథ్యాత్వాపత్తిస్తదాయాంగ్నానరస్య
దుర్వారత్వాత్ నచతద్వృత్తిప్రకారతాయాః స్వనిరూపితవిశే
ష్యతావ్యాపకాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వస్య
సాక్ష్యత్వాంగీకారాన్న దోషః స్వనిరూపితవిశేష్యతాత్వేన
స్వాధికరణనిష్ఠవిశేష్యతాయా అపిసంగ్రహేణాభాశ్రిత
ద్వావ్యాపకత్వసిద్ధ్యైస్వోక్తసాధ్యవత్త్వసాధనాదితివాచ్యమ్।
దృష్టాంతపక్షసాధారణస్యైకస్యస్వత్వస్యాభావేనసాధ్యాన
నుగమాపత్తేః ద్వితీయకల్పేఅవృత్త్యభావాప్రతియోగిత్వస్యప
క్షవిశేషణత్వే ఆశ్రయాసిద్ధిః అభావస్యాధికరణస్వరూపత్వే
నగగనాదినిష్ఠస్యప్రపంచాభావస్యసంబంధాంతరావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకస్యవైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకస్యచగగనాదిరూపత్వేనావృత్త్యభావాప్ర
తియోగిత్వస్యచప్రపంచే అభావాత్ ఏవంప్రపంచస్యకాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యప్రసిద్ధ్యాద్యవచ్ఛేదేనసిద్ధసాధన
స్యావచ్ఛిన్నవృత్తికత్వేనతాదృశాభావాప్రతియోగిత్వాభా
వాదాశ్రయాసిద్ధేస్తృతీయకల్పోపిహేచితః అవచ్ఛిన్నవృత్తికా
భావాప్రతియోగిత్వస్యపక్షవిశేషణత్వేమిథ్యాత్వఘటకాభా
వస్యావ్యాప్యవృత్తికత్వకల్పేతాదృశాభావస్యప్రతియోగ్యవ

చ్ఛేదకదేశకాలావచ్ఛిన్నవృత్తికత్వేనతాదృశాభావాప్రతి
యోగిత్వస్యప్రపంచేఽభావాచ్చేతిదిక్ ॥ ఇతి శేషకులతిలకస్యాఽ
నంతాచార్యస్యకృతౌ న్యాయభాస్కరే స్వాత్యంతాభావాధి
కరణకప్రతీయమానత్వరూపమిథ్యాత్వభంగః పంచమః ।

యద్యపి సద్విలక్షణత్వమేవ మిథ్యాత్వం సాధ్యం । స
త్త్వం చ ప్రమాణసిద్ధత్వం ప్రమాణత్వం చ దోషాజన్యజ్ఞానకరణ
త్వం తథా చ దోషాజన్యజ్ఞానవిషయభిన్నత్వం సాధ్యం ఫలితం ।
ప్రపంచజ్ఞానేఽపి అవిద్యాయా ఇంద్రియసన్నికర్షాదేరేవ వా దోష
విధయా హేతుత్వాద్దోషాజన్యజ్ఞానం తత్త్వమసీత్యాదివాక్య
జన్యనిర్వికల్పకజ్ఞానమేవ తద్విషయాన్యత్వం ప్రపంచే సుగ్రహం । న
చ దోషత్వస్యాననుగతత్వాదింద్రియసన్నికర్షాదిజన్యత్వేనా
మనంతానాం ప్రాతిస్వికరూపేణాభావకూటనివేశే దుర్జ్ఞేయ
త్వాన్స్యాదితి వాచ్యం । భ్రమజనకత్వేన దోషాణామనుగమేన భ్ర
మజనకజన్యధీవిషయాన్యత్వమిథ్యాత్వమితి సుజ్ఞేయప్రకార
సత్త్వాత్ భ్రమత్వస్యాపి జాతివిశేషరూపత్వేన తద్విషయ
ఘటితత్వనిబంధనదుర్జ్ఞేయత్వస్యాభావాచ్చ । న చోక్తలక్షణ
స్యాసత్సాధారణ్యేనాసత్త్వే పర్యవసానసంభవాదర్థాంత
రం అసతో వృత్తివిషయత్వాభావేనోక్తధీవిషయాన్యత్వస్య
తత్రాసత్త్వాత్ । వృత్తేస్సత్త్వేన సదసతోస్సంసర్గాభావేనాస
తో వృత్తివిషయత్వాసంభవాత్ । అలీకావిషయకేనాపి వికల్పే
న శశవిషాణాదిపదోక్తిరూపవ్యవహారోత్పత్తిసంభవాత్ తస్య

తాదృశవృత్తివిషయత్వేపితాదృశవృత్తేర్భ్రమత్వాభావాత్
ప్రమాణబాధ్యవిషయకస్యైవభ్రమత్వాత్ ప్రమాణవిపర్య
యవికల్పాఃద్రాస్మృతయఇతివృత్తివిభాజకపాతంజలసూత్రేవి
పర్యయాత్ పృథగ్వికల్పస్య పరిగణనాదసద్విషయకవికల్పా
ఖ్యవృత్తేర్భ్రమత్వాభావాత్ ప్రాక్ధీర్భేదరిత్యేతత్ సర్వమ్మనపవేతి
ప్రత్యామనోవృత్తేరేవధీత్వోక్తేరేవంబ్రహ్మణోవృత్తివిషయ
త్వాభావపక్షేఉక్తలక్షణస్యబ్రహ్మసాధారణ్యేనతద్వ్యత్సత్వ
ప్యాపత్త్యా అర్థాంతరంచేతివాచ్యం। సత్త్వప్రతియోగికత్వవిశి
ష్టతాదాత్మ్యాధికరణత్వస్యాప్యుక్తసాధ్యకోటౌనివేశేనారాం
తరాభావాదితి। తన్నవాచస్పతిమతేభ్రమజనకాజన్యధీవిష
యస్యాప్రసిద్ధ్యాతదన్యత్వరూపసాధ్యాప్రసిద్ధేః। తన్మతేఅఖం
డాకారచరమవృత్తేరపిసోపహితరూపబాధితార్థవిషయకత
యాభ్రమత్వాదలీకవిషయకవృత్తేర్ధత్వాభావస్యాస్వయమే
నోపపాదితత్వాత్ వివరణాదిమతేశుద్ధస్యవృత్తివిషయత్వ
స్వీకారేపితన్మతరీత్యోక్తపరిష్కారాశ్రయణేఉక్తపరిష్కా
రస్యబ్రహ్మసాధారణ్యాప్రసక్త్యాబ్రహ్మవారకవిశేషణోపా
దానవైయర్థ్యప్రసంగాత్ వాచస్పతిమతఏవఅవిద్యాయా
దోషవిధయాహేతుత్వస్వీకారాచ్చనచాసత్ఖ్యాతిస్వీకారా
త్తాదృశధీవిషయస్యాసత్త్వేపితదన్యత్వంప్రపంచేవక్తుంశక్యమి
తివాచ్యం।అసత్ఖ్యాతివాదిభిరప్యసన్నభవతీతిప్రతీత్యాఅస
త్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదాభ్యుపగమేపీదంశశశృంగం

నభవతీతిప్రతీత్యసిద్ధ్యాశశశృంగత్వాద్యవచ్ఛిన్నభేదస్యాప్ర
స్యనభ్యుపగమాత్ తన్మతరీత్యాభ్రమజనకాజన్యధీవిషయాత్వస్య
విశిష్టశృంగత్వసమశీలత్వాత్ నచతన్మతేభ్రమజనకాజన్యధీవిష
యాన్యత్వస్యాప్రసిద్ధత్వేపిస్వనిష్ఠధీవిషయతాత్వవ్యాపకభ్రమ
జనకరూపదోషనిరూపితజన్యతావచ్ఛేదకతాకత్వంసాధ్యమతో
నసాధ్యాప్రసిద్ధిఃశుక్తిరూప్యనిష్ఠధీవిషయతాసామాన్యస్యదోషజ
న్యతావచ్ఛేదకత్వాభావేనతత్రసాధ్యోపపత్తిశ్చేతివాచ్యం। జగ
న్మిథ్యాత్వాద్యాకారకజీవన్ముక్తాదిజ్ఞానీయవిషయతాయాదోషజ
న్యతావచ్ఛేదకత్వాభావేనబాధాపత్తేః శుక్తిరూప్యమిథ్యాత్వేనేదం
రజతమిత్యాదిజ్ఞానీయవిషయతాయాదోషజన్యతావచ్ఛేదకత్వా
భావేనదృష్టాంతేసాధ్యవైకల్యాచ్చ వ్యాపకత్వమపివిశేష్య దో
షజన్యతావచ్ఛేదకస్వనిష్ఠధీవిషయతాకత్వస్యసాధ్యత్వాంగీ
కారేచబ్రహ్మణి శుక్తికమిత్యాదిజ్ఞానవిషయతాయాదోషజన్య
తావచ్ఛేదకత్వేపిబ్రహ్మణోమిథ్యాత్వాభావనోక్తసాధ్యస్య
సత్వాత్వ్యాఘాతకత్వేవాద్ధాంతరాత్ నచస్వాభావవిషయక
జ్ఞాననిరూపితస్వనిష్ఠవిషయతాత్వవ్యాపకదోషజన్యతావచ్ఛే
దకతాకత్వస్యసాధ్యత్వేనోక్తదోషః ప్రపంచోమిథ్యాశు
క్తిరూప్యమిథ్యేత్యాదిజ్ఞానస్యస్వాభావవిషయకత్వేనతదవిషయ
కత్వాభావాదితివాచ్యం। ఏకభ్రమీయస్యదోషస్యకారణతా
తస్యతద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నంప్రత్యేవకారణతయాతాదృశ
భ్రమవిషయప్రాతిభాసికేనరుక్తసాధ్యాభావాపత్తేః

తాదృశదోషజన్యతావచ్ఛేదకవిషయతాయా అనివేశాత్ । ఏ
వం సమానాకారాయాం తాదృశ్యాం తాదృశప్రాతిభాసికవిషయక
భ్రమాభిన్నదోషేణ జాతాస్తాదృశప్రాతిభాసికేష్వపి
నిరుక్తసాధ్యాసంభవః । తత్ర దోషాణాం పరస్పరం వ్యభిచా
రవారణాయ జన్యతావచ్ఛేదకకోటావవ్యవహితోత్తరత్వ
స్య నివేశావశ్యకతయా తత్ర విషయతానివేశే ప్రయోజనవిరహా
త్ । ఏతేన భ్రమవిషయత్వం వినాశ్యవృత్తిధర్మవత్త్వం వా సా
ధ్యమితి నిరస్తం సర్వస్యాపి క్షణికత్వాదిప్రకారకభ్రమవిష
యత్వేన సిద్ధసాధనాదేర్దుర్వారత్వాత్ । స్వవిషయకజ్ఞానత్వ
వ్యాపకభ్రమత్వకత్వస్య సాధ్యత్వం గగనే చ బాధాదే
ర్దుర్వారత్వాత్ । ప్రపంచో మిథ్యేత్యాదిజ్ఞానస్య భవన్మతే
భ్రమత్వాభావాత్ । స్వవిషయకజ్ఞానస్యాన్యాంశే భ్రమత్వ
మాదాయార్థాంతరస్య దుర్వారత్వాచ్చ । అయం ఘట ఇదం రజ
తమితి సమూహాలంబనస్య ఘటాంశే ప్రమాత్మకస్యాపి రజతాం
శే భ్రమత్వస్య దృష్టత్వాత్ । న చ స్వవిషయకజ్ఞానత్వవ్యా
పకప్రమాభేదకత్వం సాధ్యమితి నోక్తార్థాంతరమితి వాచ్యం త
థా సత్యయం ఘటః అహం బ్రహ్మాస్మీతి సమూహాలంబనస్య
శుద్ధవిషయకస్య తదంశే ప్రమాత్వేన స్వవిషయకజ్ఞానత్వవ్యా
పకప్రమాభేదకత్వస్య సాధ్యత్వే బాధాపత్తేః । ద్వితీయస్యాసా
ధ్యే వినాశిత్వస్యైవ సాధ్యత్వసంభవే నావినాశ్యవృత్తిత్వా
దిశిరోవేష్టనం వ్యర్థం । వస్తుతో వినాశిత్వస్యావినాశ్యవృత్తిధ

ర్వత్వస్యవా అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనసాధ్యత్వే సిద్ధసాధనాభా
వేప్యర్థాన్తరస్య దుర్వారంవినాశిత్వేపిఘటాదేర్మిథ్యాత్వస్య
ద్వైతవాదిమతసిద్ధత్వాదిత్యలంవిస్తరేణ

ఇత్యనన్తాచార్యస్యకృతౌ న్యాయభా

స్కరేమిథ్యాత్వనిరుక్తిభఙ్గష్షష్ఠః

శ్రీమైనమః

అస్తు నామ మిథ్యాత్వం యత్కించిత్ తథాపి తథాభూతం మి
థ్యాత్వం సత్యం మిథ్యా వా నాద్యః। అద్వైతహానేః తత్ర దృశ్య
త్వ ఘటాదేర్వ్యభిచారాచ్చ। తత్రానుమితివిషయత్వసత్త్వే
నదృశ్యత్వాద్యుక్తేః। నాన్త్యః మిథ్యాభూతమిథ్యాత్వస్య స్వ
నిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగిత్వప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాప
కీభూతాభావప్రతియోగిత్వకత్వే పర్యవసానేన తస్య ప్రపంచేఽ
స్మాభిరప్యభ్యుపగమేన సిద్ధసాధనాత్। నచ తాదృశమిథ్యాత్వ
స్య స్వరూపసంబంధేన సాధ్యత్వాత్ తేన సంబంధేన ప్రపంచే
అనఙ్గీకారాన్న సిద్ధసాధనమితి వాచ్యం। ఏవమపి జగతస్స
త్యతాయా దుర్వారత్వాత్। జగత్సత్యం స్వనిష్ఠాత్యన్తాభా
వప్రతియోగిత్వప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్ర
తియోగిత్వకత్వాదాత్మవదిత్యనుమానాత్। నచాత్మత్వముపా
ధిః దృష్టాన్తే సాధ్యవ్యాపకత్వాత్పక్షే సాధనావ్యాపకత్వాది
తి వాచ్యం సత్యత్వమస్తు ఆత్మత్వంమాస్త్విత్యప్రయోజకత్వేన

కాలత్వాంవారకతర్కాభావే సోపాధేస్సాధ్యవ్యాపకత్వసందేహాత్ । నచైవమపితస్యసందిగ్ధోపాధిత్వం దుర్వారమితి వాచ్యం మిథ్యాత్వస్యదృశ్యత్వరూపసత్యత్వాభావే నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతయామిథ్యాత్వాభావానుపపత్తిరూపానుకూలతర్కస్య సత్యత్వసాధకానుమానేసత్త్వేన సందిగ్ధోపాధేరదోషత్వాత్ । అనుకూలతర్కవిరహదశాయామేవతస్య దోషత్వాత్ । నచైవమపిమిథ్యాభూతమిథ్యాత్వాశ్రయశుక్తిరూప్యే సత్యత్వాభావాద్వ్యభిచారో దుర్వారఇతివాచ్యం శుక్త్యాభాసమానరూప్యస్యైవశుక్తిరూప్యశబ్దార్థతయాతస్యాసత్యత్వాత్ । మిథ్యాభూతస్యరూప్యస్యతత్రోత్పత్తిస్వీకారేపి తద్గతమిథ్యాత్వస్యమిథ్యాత్వేప్రమాణాభావాచ్ఛుక్తివ్యభిచారాప్రసక్తేః నచశుక్తిరూప్యగతమిథ్యాత్వం మిథ్యాభూతధర్మికత్వాత్ స్వప్నగజరూపవదిత్యనుమానాత్తత్ర మిథ్యాత్వసిద్ధ్యావ్యభిచారో దుర్వారఇతివాచ్యం తాదృశమిథ్యాత్వస్య మిథ్యాసత్యభూతతద్విరుద్ధసత్యత్వాసమానాధికరణత్వాత్ యత్సత్యభూతయద్విరుద్ధసమానాధికరణంనభవతి । తన్మిథ్యానభవతి యథా గోత్వవిరుద్ధసత్యత్వభూతగోత్వాభావాసమానాధికరణం గోనిష్ఠం గోత్వంనమిథ్యేత్యనుమానేనోక్తానుమానస్య సత్ప్రతిపక్షితత్వేన తాదృశమిథ్యాత్వస్యమిథ్యాత్వాసిద్ధేః నచవంధ్యాసుతనిష్ఠగౌరత్వే తద్విరుద్ధసత్యభూతవంధ్యాసుతత్వాసమానాధికరణే మిథ్యాభూతే నిరుక్తసామాన్యవ్యాప్తేర్వ్యభి

చారేణ ప్రతిపక్షస్య హీనబలత్వాన్న సత్ప్రతిపక్షిత్వం సా
మాన్యవ్యాప్త్యా సహానవస్థితత్వాదిసాధారణం । విరోధస్తు వైన్య
తదభావత్వరూపవిరోధస్య వేశేపి యత్ర స్వస్మిన్ప్రతాధికరణ
వృత్తిత్వేన గజతదభావయోర్జ్ఞానం తత్ర గజాభావస్య స
త్యభూతగజాసమానాధికరణే మిథ్యాభూతగజాభావే వ్యభి
చారోమాస్త్వితి వాచ్యం। ఏవమపి సత్యభూతబ్రహ్మధర్మిత్వ
స్య భవన్మతే సత్యత్వాసాధకత్వవన్మిథ్యాభూతధర్మికత్వస్యా
పి మిథ్యాత్వాసాధకత్వేన తాదృశమిథ్యాత్వే మిథ్యాత్వసా
ధకానుమానస్యాప్రయోజకత్వశంకాకళంకితత్వాత్ । వస్తు
తస్తు యయోర్విరుద్ధయోరేకమ్మిథ్యా తయోరేకాపేక్షయా
అపరమధికసత్తాకమితి నియమాత్ప్రపంచగతస్య మిథ్యాత్వ
స్య మిథ్యాత్వే సత్యత్వస్య తాత్త్వికత్వం దుర్వారం నను గుణ
యోర్యన్మిథ్యా తదపేక్షయాఽపరమధికసత్తాకమితి నియమః
శుక్తిరూప్యవ్యావహారికమిథ్యాత్వయుక్తతాత్త్వికసత్యత్వా
పత్తేః । యత్తు మిథ్యాత్వావచ్ఛేదకీభూతైకధర్మశూన్యయో
ర్యయోర్విరుద్ధయోరేకం మిథ్యా తదపేక్షయాఽపరమధిక
సత్తాకమిత్యేవ నియమః యథా పరస్పరవిరహరూపయో రజతత్వ
తదభావయోశ్శుక్తౌ యథా వా పరస్పరవిరహవ్యాపకయో ర
జతభిన్నత్వరజతత్వయోస్తత్రైవ ఉభయత్ర రజతత్వాపేక్ష
యా తదభావతదవచ్ఛిన్నభేదయోరధికసత్తాకత్వాత్ । అత్ర
శూన్యాంతోపాదానాదేకగజారోపితయోః పరస్పరవిరుద్ధ

యోర్గోత్వాశ్వత్వయోరేకాపేక్షయాऽపరస్యాధికస
త్తావిరహేऽపి నక్షతిః । తత్ర గజత్వాత్యంతావవ్యాప్యత్వరూ
పమిథ్యాత్వావచ్ఛేదకైకధర్మసత్త్వేన తయోస్తుచ్ఛా
న్యత్వవిరహాత్ ఏవంచ ప్రపంచగతమిథ్యాత్వాపేక్షయాऽసత్య
త్వస్యాధికసత్తావిరహేऽపి నక్షతిః । తత్ర సత్యత్వమిథ్యాత్వ
యోర్మిథ్యాత్వావచ్ఛేదకీభూతదృశ్యత్వరూపైకధర్మవత్త్వే
న తుచ్ఛాన్యత్వవిరహాదితి । తన్న । భేదాభావస్య ప్రతియో
గితావచ్ఛేదకస్వరూపత్వేన రజతభిన్నత్వరజతత్వయోరపి ప
రస్పరాభావరూపతాయా ఏవ యుక్తత్వాత్ । పరస్పరవిర
హవ్యాపకత్వోక్తేరయోగాత్ । యది చ భావత్వాభావత్వయో
ర్విరోధాద్రజతత్వే న రజతభేదాభావః రజతభేదస్య తదభా
వాభావరూపత్వే చ నానవస్థేతి భావ్యతే తదా రజతత్వ
తదభావయోః పరస్పరవిరహరూపత్వోక్త్యసంగతిః । తత్రా
పి రజతత్వాభావస్యైవ తదభావాభావరూపత్వాత్ । కించోక్త
నియమప్రవిష్టం విరుద్ధత్వం న తావదేకాధికరణావృత్తిత్వం ఏకగ
జారోపితయోర్గోత్వాశ్వత్వయోరుక్తవిరోధాభావాదేవ వ్యా
వృత్త్యభూన్యాంతోపాదానవైయర్థ్యాత్ । రజతత్వతదభా
వయోరపి సుక్తసామానాధికరణ్యాసత్త్వేన తత్ర నియమోపపా
దనాయోగాచ్చ । కింతు పరస్పరాభావతద్వ్యాపకోభయసాధా
రణం పరస్పరాభావవ్యాపకత్వం తథాత్వస్య చ గోత్వాశ్వత్వ
వ్యావృత్తత్వేన తద్వ్యావర్తకవిశేషణోపాదానానుక్తౌ

మత్రేర్త్వాత్తాయత్తం యథా చ సత్యత్వమిథ్యాత్వయోర్న
పరస్పరవిరహరూపత్వం న వా పరస్పరవిరహవ్యాపకత్వం త
థోపపాదితమథ స్యాదిత్యద్వైతసిద్ధావుక్తం తద్భ్రాంతిమూలం
పూర్వమద్వైతసిద్ధౌ సత్యత్వమిథ్యాత్వయోః పరస్పరవిరహ
రూపత్వాభావాదేరనుపపాదనాత్ । ప్రత్యుత ద్వితీయమిథ్యా
త్వం మిథ్యాత్వాభావస్సత్యత్వమిత్యుక్తత్వాచ్చ యుః పయథేతి
యున ప్రకారేణాత్యర్షః । తథా స ప్రకారః । ఉపపాదితం సత్త్వాస
త్త్వే అథ కృత్యజ్ఞాపితం తథా చ సత్త్వాసత్త్వయోః పరస్పరాభావ
త్వాన్న స్తి ప్రపంచే తయోరేకాసత్త్వేఽప్యపరసత్త్వాదితి యథో
క్తం ప్రథమమిథ్యాత్వే తథా సత్యత్వమిథ్యాత్వయోరపి తత్రత్య
శ్చైద్వయోః ప్రత్యేకాసత్త్వాదితి భావ ఇతి లఘుచంద్రికాయాం
తాదృశసిద్ధివాక్యం వ్యాఖ్యాతం । తన్న తుచ్ఛాస్వీకర్తృణాం మ
తే మిథ్యాత్వసత్యత్వయోః ప్రత్యేకాసత్త్వవిరహేణ తయోః
పరస్పరాభావరూపత్వే బాధకాభావాత్ తుచ్ఛస్వీకర్తృణాం మ
తేఽపి విశేషాభావకూటాతిరిక్తసామాన్యాభావాస్వీకర్తౄణాం
భవతాం మతే ఉభయాభావస్య ప్రత్యేకాభావానతిరిక్తత
యా స్వప్రకారకధీవిశేష్యతావ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగి
త్వస్య స్వాదాత్మ్యే ఉభయపర్యవసితసదసద్విలక్షణత్వరూప మి
థ్యాత్వాభావత్వస్య సత్యత్వే ప్రతిక్షేప్తుమశక్యత్వాత్ మిథ్యా
త్వాభావస్సత్యత్వమితి మూలవిరోధాచ్చ । యత్తు తయోః పర
స్పరవిరహరూపత్వేఽపి భిన్నసత్తాకత్వాన్న విరోధః । వ్యావహా

రికమిథ్యాత్వేన వ్యావహారికసత్యత్వాపహారేపి కాల్పనికసత్యా
త్వానపహారాదితి తదపిన। ప్రపంచగతసత్యత్వస్య ప్రాతిభా
సికత్వే తథా శ్రయస్య ప్రపంచస్య ప్రాతిభాసికత్వాపత్త్యా అ
ర్థక్రియాకారిత్వానుపపత్తేః। సత్యంచానృతంచ సత్యమభ
వదితి శ్రుతావనృతపదవైయర్థ్యాపత్తేశ్చ సత్యస్య బ్రహ్మ
ణః ప్రాతీతికసత్యత్వాత్ శ్రయాకాశాదిరూపవ్యావహారికశుక్తి
రూప్యాదిరూపప్రాతిభాసికోభయవిధప్రపంచకారణత్వేనైక
నృతపదం వినాపి సంభవాత్ శుక్తిరూప్యాదివ్యావృత్తసత్య
త్వస్య సత్యపదేన గ్రహణే చ శుక్తిరూప్యాదిగ్రాహకత్వేనానృ
తపదసార్థక్యాత్। యత్తు శుక్తిరూప్యాదౌ వ్యావహారికస్య
మిథ్యాత్వస్య ప్రాతీతికస్య సత్యత్వస్య చ దృష్టత్వేన ప్రపంచే
పి తాదృశే తే కల్ప్యేతే। శుక్తిరూప్యాదావివ ప్రపంచేపి మిథ్యా
త్వాజ్ఞానేన సత్యత్వోత్పత్తేరివ ప్రపంచమిథ్యాత్వప్రమయా
తాదృశాజ్ఞానతత్కార్యసత్యత్వయోరుచ్ఛేదస్వీకారాద్బ్ర
హ్మప్రమాబాధ్యత్వేన శుక్తిరూప్యాదిగతస్యేవ ప్రపంచగత
స్యాపి సత్యత్వస్య ప్రాతీతికత్వం యుక్తం। శ్రుతౌ న సత్యపద
స్య వ్యవహారకాలాబాధ్యపరత్వేనానృతపదం వ్యర్థమితి। త
న్న ప్రపంచోత్పాదకాజ్ఞానస్య బ్రహ్మప్రపంచయోః పరస్పర
తాదాత్మ్యాధ్యాసజనతద్ధర్మయోః పరస్పరాధికరణే సంసర్గా
ధ్యాసేపి హేతుతాయాః క్లృప్తత్వేన నిత్యత్వాదేరివ సత్యత్వ
స్యాపి బ్రహ్మధర్మస్య ప్రపంచే తాదృశాజ్ఞానాదేవ సం

స్య ప్రత్యక్షేణోత్పత్తిసంభవాన్మిథ్యాత్వే జ్ఞానస్య సత్యా
త్వోత్పత్తిహేతుత్వకల్పనే గౌరవాత్ । మిథ్యాత్వాజ్ఞానాత్స
త్యత్వతత్సంసర్గయోరన్యయోరుత్పత్తికల్పనాపేక్షయా ప్ర
పంచోత్పాదకాజ్ఞానాత్సత్యత్వసంసర్గమాత్రస్యోత్పత్తికల్ప
నే లాఘవాత్ । ప్రపంచే భాసమానసత్యత్వస్య బ్రహ్మధర్మ
త్వేన పారమార్థికతాయాస్తత్సంసర్గస్య వ్యావహారికతా
యాశ్చ మిథ్యాత్వవాదశ్రద్ధాలుభిః కల్పయితుం యుక్తత్వాత్
తాదృశశ్రద్ధాపరిత్యాగే చ తత్సంసర్గస్యాజ్ఞానస్య హేతుత్వా
కల్పనేన తాదృశాజ్ఞానతత్కార్యయోర్నివృత్తౌ తత్వజ్ఞానస్య హే
తుతాయా అకల్పనేన చ లాఘవాత్సత్యత్వతత్సంసర్గప్రపం
చానాం పారమార్థికత్వస్యైవ యుక్తత్వాత్ యదపి సత్యత్వ
మిథ్యాత్వయోస్సమసత్తాకత్వేపి సంయోగతదభావవదవి
రోధ ఇత్యుక్తం । తన్న సంయోగతదభావయోరప్యేకావచ్ఛేదేనావృ
త్తిత్వరూపవిరోధసత్వాత్ సమసత్తాకయోరప్యవిరోధే భే
దాభేదయోరవిరోధాపత్త్యా భేదోపాదానాభేదకల్పనే నత
యోర్భిన్నసత్తాప్రతిపాదనపరభామతీగ్రంథవిరోధాచ్చ । నచ
మిథ్యాత్వస్య సత్యత్వమిథ్యాత్వాభ్యాం దూషణం నిత్యసమా
జాతిః । తల్లక్షణాభావాత్ పక్షే సాధ్యవైశిష్ట్యభంగప్రయో
జకీభూతసాధ్యధర్మికసాధ్యతదభావవికల్పప్రతిపాదకవాక్య
స్యైవ తల్లక్షణత్వేన మిథ్యాత్వస్య సత్యత్వేఽద్వైతహానే
రేవోక్తత్వేన పక్షే సాధ్యవైశిష్ట్యభంగప్రయోజకత్వాభా

వాత్ ధర్మస్యతదతద్రూపకల్పనానుపపత్తేః ధర్మిణస్తద్వైశి
ష్ట్యభంగో నిత్యసమాభావేదితి ప్రాచీనోక్తేః యత్తు కల్పితకో
ట్యోరేకస్య అద్వైతహానిప్రయోజకత్వేప్యన్యస్య ప్రపంచ
సత్యత్వతాత్త్వికత్వాపత్తిద్వారా ప్రపంచే ధర్మిణి మిథ్యాత్వవై
శిష్ట్యభంగప్రయోజకత్వముక్తలక్షణద్వయస్య ఫలతః వికల్పిత
కోట్యోరన్యతరస్య తద్వైశిష్ట్యభంగప్రయోజకత్వస్య వివక్షి
తత్వాత్ । కల్పితకోటిద్వయస్య తద్వైశిష్ట్యభంగప్రయోజక
త్వస్యోక్తకారికాస్వరసాల్లాభేపి నానుపపత్తిః మిథ్యాత్వస్యా
పి మిథ్యాత్వే ధర్మిత్వేన తస్యాసత్యత్వే మిథ్యాత్వవైశిష్ట్య
భంగాదితి తన్న । కల్పితకోటిద్వయస్య యథాసంభవం ప్ర
పంచసత్యత్వాపత్త్యద్వైతహాన్యోః ప్రయోజకత్వేపి ధర్మి
ణి మిథ్యాత్వవైశిష్ట్యభంగప్రయోజకత్వాభావాత్ తాత్త్వికస
త్యత్వస్య మిథ్యాభూతమిథ్యాత్వం ప్రత్యవిరోధిత్వేన తాత్త్వికస
త్యత్వాపత్తిద్వారాపి తద్వైశిష్ట్యభంగప్రయోజకత్వాయోగా
త్ వియన్మిథ్యేత్యాదివిశేషధర్మావచ్ఛిన్నమిథ్యాత్వస్యాసా
ధ్యత్వే మిథ్యాత్వస్య మిథ్యాత్వధర్మిత్వాభావేన మిథ్యాత్వ
స్యాసత్యత్వకోటేరపి ధర్మిణి మిథ్యాత్వవైశిష్ట్యభంగప్రయో
జకత్వాసంభవాచ్చేతి॥..

ఇతి శేషకులతిలకస్య యాడవాడిశ్రీవాసరసికస్య అనం
తాచార్యస్య కృతౌ న్యాయభాస్కరే సంగ్రాహ్యతో మిథ్యా
త్వభంగస్సప్తమః॥..

శ్రీరస్తు.

మిథ్యాత్వే సాధ్యే హేతుకృత దృశ్యత్వమపి కింరూపం। న తావద్వృత్తేరాకారాఖ్యవిషయత్వరూపం వృత్తివ్యాప్యత్వం। ధీత్వరూప జాతివిశేషాత్మక స్వవృత్తిత్వస్య హి గ్రిస్తి రిత్యేతత్స ర్వస్య నప వతి। శుక్త్యా ద్యనోవృత్త్యా వైవ ప్రతిపన్నత్వేన తస్యాపి వ్యాప్త్యా సాధారణ్యాదిరహాణస్య కీర్తూపాద్యాదౌ సాధనవై కల్యాత్।ప్రాతీతికేఽపి ద్యావృత్తివిషయత్వస్య వివరణానుయాయిభిరంగీకారే వ్యన్తఃకరణవృత్తివిషయత్వస్య కైరప్యనంగీకారాత్।అంతఃకరణతద్ధర్మ సుఖదుఃఖాదౌ సాక్షిభావ్యే వృత్తివిషయత్వాభావేన భాగాసిద్ధేశ్చ। న చ శుక్తిరూప్య సుఖాదేః ప్రత్యక్షాత్మకవృత్తివిషయత్వాభావేప్యనుమితి శాబ్దబోధాదిరూపవృత్తివిషయత్వమస్త్యేవేతి నోక్తదోష ఇతి వాచ్యం - ఏవమపి బ్రహ్మణి వ్యభిచారస్య దుర్వారత్వాత్। ఆత్మావారే ద్రష్టవ్య ఇత్యత్ర తవ్య ప్రత్యయేన బ్రహ్మవేదేత్యత్ర ద్వితీయయా బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్ర కర్మణి షష్ఠ్యా చ శుద్ధస్య వృత్తివిషయత్వప్రతిపాదనాత్ - న చ శుద్ధస్య వృత్తివిషయత్వానంగీకర్తుః వాచస్పతేర్మతేన గత్ర వ్యభిచారః తన్మతే ఆత్మా వారే ద్రష్టవ్య ఇత్యాదౌ ఉపహితస్యైవ విషయత్వప్రతిపాదనాత్ - తత్ర చ మిథ్యాత్వస్యాపి సత్త్వేన వ్యభిచారాభావాత్ - అత ఏవ సర్వప్రత్యయ వేద్యే చ బ్రహ్మరూపే వ్యవస్థిత ఇతి స్వవచన విరోధస్యాపి నావ

కాశః ఉపహితస్యైవ సర్వప్రత్యయవేద్యతాయాస్తత్రవివ
క్షితత్వాదితివాచ్యం ఏవం సతి స యోహ వై తత్పరం బ్రహ్మ
వేదేత్యాది శ్రుతివిరోధాపత్తేః పరత్వస్య తన్మతరీత్యా శుద్ధ
తామాత్రరూపత్వాత్. నహి సత్యత్వవాదిన ఇవ జ్ఞానశక్త్యాది
భిః సర్వోత్కృష్టత్వం బ్రహ్మణః పరత్వమితి మృషావాదినో
ప్యుపగచ్ఛన్తి। తస్యాప్యశుద్ధకోటినివిష్టతయా నివర్తనీయాం
తర్గతస్య నివర్తకజ్ఞానవిషయత్వాసంభవాత్. ఆత్మా వా అరే ద్ర
ష్టవ్య ఇత్యాదావుపహితస్యైవ దర్శనవిషయత్వే తాదృశజ్ఞాన
స్య మోక్షసాధనత్వానుపపత్తేః। ఉపహితవిషయకస్యాపి త
థాత్వే అహం బ్రహ్మేత్యాదిజ్ఞానస్యాపి తథాత్వాపత్తేః యత్తు
సాధ్యవిషయకత్వే సత్యుపహితవిషయకజ్ఞానస్యైవ ప్రపం
చోపాదానాజ్ఞాననివర్తకత్వం స్వవిశిష్టబ్రహ్మవిషయకవృత్తే
రపి సోపహితబ్రహ్మవిషయకత్వాత్। సత్యంతం సో
పహితాన్యావిషయకత్వం తదర్థః స్వావిషయకత్వస్య సత్యం
తార్థత్వే ఉక్తవిశిష్టవిషయకవృత్తివారణేపి వృత్త్యుపహితాం శే
అజ్ఞానాదిప్రకారకజ్ఞానస్య సంగ్రహాపత్తేః। తుచ్ఛాకారజ్ఞా
నే సత్యంతసత్త్వాత్ తద్వారణాయ విశేష్యదళం। నచ సవి
షయకత్వమాత్రేణ తస్య వారణసంభవాత్। సోపహిత
నివేశే గౌరవమితి వాచ్యం। స్వరూపసంబంధేన విషయతాపి
శిష్టత్వరూపసవిషయకత్వాపేక్షయా సోపహితాఖండవృ
త్త్యావిషయతాసంబంధేన విశిష్టత్వస్య గురుత్వాత్ తుచ్ఛాకా

రవృత్తేస్స్వవిషయకత్వమతే తేనతదవారణాచ్చ అహంబ్రహ్మ
ఘటో వినాశీతి సమూహాలంబనజ్ఞానస్య మూలాజ్ఞాననాశ
కత్వస్వీకారేతుస్వోపహితబ్రహ్మనిష్ఠాంయాఅన్యవిషయత్వాని
రూపితవిషయతాతచ్ఛాలిత్వమేవసమానవిషయకత్వన్ని వర్త
కత్వోపయుక్తంవాచ్యం నివర్తకత్వంచజ్ఞానస్యతత్సమానవిషయ
కంతదాశ్రయమనోరూపితంయజ్జ్ఞానంతదాశ్రయకాలప్రా
క్కాలత్వరూపత్వత్వమిత్యాదికంపూర్వమేవోక్తంమయాబ్రహ్మజ్ఞాతం
నజీవస్యేతినేతిప్రతీతేర్నానాజ్ఞానపక్షేమనోపి శేషస్యాజ్ఞానవి
శేషనిరూపకత్వంబోధ్యమిత్యుపహితవిషయకజ్ఞానస్యమోక్ష
హేతుతాయాన్నోక్తదోషఇతి. తన్నతుచ్ఛవిషయకవికల్పాఖ్య
వృత్తేర్గ్రాహ్యాభావాదేవాసివృత్తేతోపపత్తావిశేష్యగళ వైయ
ర్థ్యాత్ తుచ్ఛాకారవృత్తేస్స్వవిషయకత్వమతేస్వోపహితాన్య
విషయకత్వరూపసత్వంతాభావాదేవవారణాత్తద్గ్రవిశేష్య
దళోపాదానస్యాయుక్తత్వాచ్చ కించసమానవిషయకయోరే
వజ్ఞానాజ్ఞానయోఃనివర్త్యనివర్తకభావస్యలోకసిద్ధత్వాద్స్వో
పహితవిషయకజ్ఞానస్యాజ్ఞాననివర్తకత్వన్నసంభవత్యేవ
భిన్నవిషయకత్వాత్. అజ్ఞానంనాశుద్ధవిషయకంవాస్వోప
హితవిషయకంవానత్వంతః। కరణవృత్తవిశేషోపహితవిష
యకంఆశ్రయత్వవిషయత్వభాగిసోనిర్విషయగపితికేవలారేవపూ
ర్వసిద్ధతమసోహిపశ్చిమోనాశ్రయోభవతినాపిగోచరఇత్యు
క్తరీత్యాఅజ్ఞానస్యస్వ. స్వోపహితవిషయత్వాసంభవాత్

ఉక్తకారికాయాం వివరణాదిమతే కేవలపదస్య శుద్ధపరతయా
వాచస్పతిమతే అజ్ఞానకార్యానుపహితపరతయా
భవద్భిర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్। నచవృత్తేఃప్యజ్ఞానపరిణామా
న్తఃకరణపరిణామత్వాదజ్ఞానరూపత్వనుస్తిసమానవిషయక
త్వనిర్వాహ ఇతివాచ్యం। తథాసతిఘటాదేరప్యజ్ఞానకార్య
త్వేనతదుపహితజ్ఞానస్యాపిసమానవిషయకత్వేనతన్నివర్త
త్వాపత్తేః। నచవృత్త్యుపహితవిషయకత్వస్యైవవిశిష్యనివర్త
కతావచ్ఛేదకకోటౌనివేశాన్నఘటాద్యుపహితజ్ఞానమాదా
యాతిప్రసంగ ఇతివాచ్యం। ఉభయోరప్యజ్ఞానసమానవిషయక
త్వాభావేనవినిగమనావిరహేణద్వయోరపినివర్తకతాయా
దుర్వారత్వాత్। కించశుద్ధస్యవృత్తివిషయత్వాభావే శుద్ధం
స్వప్రకాశకమితివాక్యజన్యబోధేపిశుద్ధస్యాభానాత్ శుద్ధం
స్వప్రకాశంనవేతిసంశయానివృత్తిప్రసంగః। యత్తుధర్మితావ
చ్ఛేదకతాసంబంధేనతత్ప్రకారకబుద్ధింప్రతివిశేష్యతాసంబం
ధేనతద్వ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వనిశ్చయస్యప్రతిబం
ధకత్వమనుభవసిద్ధం। వహ్న్యభావవ్యాపకీభూతాభావప్రతి
యోగీధూమ ఇతినిశ్చయస్యోద్బుద్ధసంస్కారస్యవాపివిశేష్యతా
సంబంధేనధూమేసత్త్వే ధూమో వా వహ్న్యభావవానిత్యా
కారకజ్ఞానస్యధర్మితావచ్ఛేదకతాసంబంధేనధూమే అను
త్పాదాత్। ఏవమస్వప్రకాశత్వవ్యాపకీభూతాభావప్రతియో
గీ అనుపహితత్వరూపశుద్ధత్వమితినిశ్చయే ఉద్బుద్ధసంస్కారే

వాసతీతదవచ్ఛిన్నవిశేష్యకాస్వప్రకాశత్వప్రకారకబుద్ధిర్న జాయతే। ఏవంచ శుద్ధం స్వప్రకాశమితి వాక్యస్య లక్షణయా శుద్ధత్వమస్వప్రకాశత్వవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వరూపస్వప్రకాశత్వనిరూపితవ్యతిరేకవ్యాప్తిమదిత్యర్థ ఇతి తాదృశవాక్యస్య శుద్ధవిశేష్యకాస్వప్రకాశత్వసంశయానుత్పాదప్రయోజకబోధజనకత్వరూపం శుద్ధే స్వప్రకాశత్వసాధకత్వముపపన్నమితి తన్న ఉక్తబోధహేతుభూతశుద్ధాదిపదలక్షణాజ్ఞానస్య శుద్ధస్య వ్యక్తివిషయత్వం వినా అసంభవాత్ లక్షణాయాశ్చ శక్యసంబంధరూపత్వేన శక్యజ్ఞానాధీనజ్ఞానవిషయత్వాత్ నచ శుద్ధస్వప్రకాశాదిపదానాం శుద్ధత్వస్వప్రకాశత్వావ్యవహిత ఏవ శక్తిర్న శుద్ధ ఇతి న తదజ్ఞానాపేక్షేతి వాచ్యం। ఏవమవ్యవహితత్వాభావరూపశుద్ధత్వస్యాప్యవ్యాప్తిత్వేన శుద్ధత్వవ్యాఘాత ఇత్యాశంక్య తాదృశోపహితత్వాభావస్య బృహత్స్వరూపతయా సవిధానస్యాద్వైతసిద్ధిద్వితీయపరిచ్ఛేదే ప్రతిపాదితత్వేన శుద్ధత్వమస్వప్రకాశత్వవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగితి వ్యాప్తిజ్ఞానే శుద్ధస్యావశ్యం జ్ఞాతవ్యత్వాత్ యద్యపి స్వీయధర్మితావచ్ఛేదకతానిరూపితాయాః ప్రతియోగితాసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతా। తదవచ్ఛేదకతాసంబంధేన తద్వత్తాబుద్ధౌ ధర్మితావచ్ఛేదకతాసంబంధేన తద్వ్యాపకత్వజ్ఞానం ప్రతిబంధకం యథా వహ్న్యభావవిశిష్టధూమవత్తాజ్ఞానే వహ్నిర్ధూమవ్యాపక ఇతి జ్ఞానస్య ప

హ్యత్వనిష్ఠప్రత్యాసత్త్యా ప్రతిబంధకతాపవంచో
పహితత్వమస్వప్రకాశత్వవ్యాపకమితిజ్ఞానస్యోపహితత్వ
నిష్ఠప్రత్యాసత్త్యోపహితత్వాభావవదస్వప్రకాశమితి
జ్ఞానప్రతిబంధకత్వముపహితత్వాభావరూపయుక్తత్వస్య జ్ఞా
నేపినక్షత్యభావాదుక్తవాక్యస్యోపహితత్వమస్వప్రకాశత్వ
వ్యాపకమిత్యర్థకతయాపూర్వోక్తసంశయానుత్పాదప్రయో
జకత్వముపపన్నమితితదపిన। అస్వప్రకాశత్వస్య
స్వప్రకాశత్వఘటితత్వేనస్వప్రకాశత్వస్యచబ్రహ్మస్వ
రూపత్వేనశుద్ధస్యవృత్త్యవిషయత్వేనిరుక్తవ్యాప్తిజ్ఞానస్యై
వాసంభవాదుక్తంచాద్వైతసిద్ధౌస్వప్రకాశత్వలక్షణోపప
త్తౌఅవేద్యత్వేసత్యపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వాత్యంతాభా
వానధికరణత్వంస్వప్రకాశత్వంనచమోక్షేవ్యాప్తిః అనధిక
రణత్వస్యస్వరూపతయాతదాపిసత్వాత్ నచస్వరూపత్వేల
క్షణత్వానుపపత్తిస్త్వన్మతేబ్రహ్మాభిన్నానందాదౌగుణత్వ
వ్యవహారవత్ స్వరూపేప్యనధికరణత్వేలక్షణత్వవ్యవహారా
దితినచస్వవ్యవహారేస్వాతిరిక్తసంవిత్సాపేక్షత్వమేవాస్వ
ప్రకాశత్వంతదభావస్యస్వప్రకాశత్వరూపత్వాత్ తథాచో
క్తాస్వప్రకాశత్వవ్యాపకత్వజ్ఞానేనబ్రహ్మజ్ఞానాపేక్షేతివా
చ్యం। ఏవమప్యుపహితత్వస్యాస్వప్రకాశత్వవ్యాపకత్వజ్ఞా
నార్థంశుద్ధత్వస్వప్రకాశత్వయోస్సహచారజ్ఞానస్యాపేక్షిత
త్వాత్ అన్యథోపహితత్వాభావవద్వృత్తిస్వప్రకాశత్వమి

ణివ్యభిచారజ్ఞానానుచ్ఛేదేనోక్తవ్యాపకతాజ్ఞానాసంభవా
త్ ఉక్తసహచారస్యశుద్ధత్వఘటితత్వేనతద్దేశస్యధ్వంసఘటి
తత్వాత్ నచశుద్ధస్యవృత్త్యవిషయత్వేనతద్ఘటితవ్యభిచారా
కారవృత్తిసామగ్ర్యా అకల్పనాదేవనోక్తవ్యభిచారాకారవృ
త్తిసంభవః యద్వా ఉపహితేశుద్ధత్వభ్రమకాలే ఉపహితరూ
పాధికరణమాదాయసహచారభ్రమసంభవేనోక్తవ్యాపక
త్వజ్ఞానంనిరాబాధమితివాచ్యం తథాసతితాదృశసామగ్ర్యా
అకల్పనాదేవశుద్ధస్వప్రకాశత్వయోర్వైశిష్ట్యధీవారణే ఉ
క్తవ్యాపకతాజ్ఞానస్యోక్తధీప్రతిబంధకస్య జనకంశుద్ధంస్వప్ర
కాశమితివాక్యమిత్యుక్తరీత్యయథార్థాత్ ఉపహితేశుద్ధత్వభ
మాంగీకారేశుద్ధత్వేనోపహితానవగాహినశ్శుద్ధత్వావచ్ఛిన్న
విశేష్యకస్వప్రకాశత్వప్రకారకబోధస్యోక్తవాక్యజన్యత్వే
పితాదృశసంశయనివృత్తినిర్వాహేతాదృశవాక్యస్యలక్షణా
మంగీకృత్యశుద్ధంస్వప్రకాశంనవేత్యాదిసంశయానుత్పాద
ప్రయోజకత్వాభిధానస్యానుచితత్వాత్ । యత్తు శుద్ధం స్వప్ర
కాశమితివాక్యస్య లక్షణయా అశుద్ధత్వం అస్వప్రకాశత్వ
వ్యాపకమిత్యర్థ ఇతిపదతాత్పర్యమభిప్రాయః శుద్ధవిశేష్యకా
స్వప్రకాశత్వజ్ఞానస్యాప్రసిద్ధ్యా తాదృశజ్ఞానసామగ్ర్యా అక
ల్పనాదేవనోత్పత్తిః ధర్మితావచ్ఛేదకతాసంబంధేనఘట
త్వాదౌ ప్రసిద్ధస్యాస్వప్రకాశత్వప్రకారకబోధస్య శుద్ధత్వే
ఉత్పత్తిప్రయోజకసామగ్ర్యాస్సంభవేపి నోత్పత్తిసంభవః ।

ఉక్తప్రతిబంధకజ్ఞానసత్త్వాదితి । తన్న ఉక్తరీత్యోపహితత్వా
భావపక్షేప్యస్వప్రకాశత్వాభావజ్ఞానవారణేపి స్వప్రకాశత్వం
శుద్ధవృత్తినవేతి సంశయావారణాత్ ఉక్తసంశయసామగ్య్రాః క
ల్పనేతాదృశసంశయప్రతిబంధకబోధస్యోక్తవాక్యాదనుత్ప
త్తేః తస్మాచ్ఛుద్ధస్యాపి వృత్తివిషయత్వం స్వపక్షేనాంగీకర్తవ్యమి
తి । తత్ర వృత్తివ్యాప్యత్వరూపహేతోర్వ్యభిచారోద్ధారః
కించ సత్యత్వాదిమతరీత్యా బ్రహ్మణి వ్యభిచారోద్ధారః న
హ్యనుమానమయేనప్యయుజ్యతే తన్మతరీత్యైరప్యభిచారోదూ
షణన్న ప్రతివాదిరీత్యేతి సంభవతి ప్రతివాదిరీత్యా వ్యభిచార
జ్ఞానేసత్యపి పరేషాం పరామర్శానుదయేనానుమితేరసంభవా
త్ యత్తూక్తం వివరణానుయాయిభిః శుద్ధస్యాపి వృత్తివిషయత్వ
మస్త్యేవ కేవలం నిర్గుణ ఇతి శ్రుత్యా బ్రహ్మణి పరమార్థతో ధర్మ
నిషేధేపి వ్యావహారికధర్మాంగీకారోద్ధారాత్ అన్యథోపహితబ
హ్మతాదాత్మ్యస్యసిద్ధత్వేన స్వరూపాచ్ఛిత్త్వేనోక్తప్రతిబాధా
పత్తేః బ్రహ్మణస్స్వప్రకాశత్వే వికల్పితాజ్ఞానానాశ్రితం వృత్తివి
షయత్వస్యాయుక్తత్వాత్ కించ స్వప్రకాశేనిదంశేప్యజ్ఞానం
కింత్వానందాంశేత థాచతస్య శుద్ధస్యాపి వృత్తివిషయత్వమా
వశ్యకం తథోక్తవృత్తివ్యాప్యత్వమేవాస్య శాస్త్రైకదృష్టిరా
కృతం బ్రహ్మణ్యజ్ఞాననాశకం వృత్తివ్యాప్యత్వమిష్యత ఇతి పక్షం
చస్వసుతేపి బ్రహ్మణి వ్యభిచారస్య నిరాబాధత్వాత్ తద్వ్యాప్త
శాయశబ్దాజన్యవృత్తివిషయత్వమేవ హేతుస్తేన బ్రహ్మణ్యనో

జన్యశాబ్దబోధాత్మకవృత్తివిషయత్వేపితదన్యమానస్య తత్రా
ప్రవృత్తేర్న వ్యభిచారః ఏవంతుచ్ఛేపి నవ్యభిచారః శబ్దజ్ఞానా
నుపాతీవస్తుశూన్యో వికల్ప ఇతి పాతంజలసూత్రాత్ శశవిషాణా
దిశబ్దైస్తుచ్ఛవ్యవహారాచ్చతుచ్ఛస్యశాబ్దవృత్తివిషయత్వేపిత
దవి కల్పవిషయత్వాభావాదితి తదయుక్తం బ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞత్వ
సత్యసంకల్పత్వాదిగుణస్య శ్రుత్యైకసమధిగమ్యతయాత
ర్కోపస్థితౌ త్వాగాసిద్ధేః నచసర్వజ్ఞత్వాదికంబ్రహ్మధర్మస్త
థా సత్యభావార్థత్వాదిత్యనుమానేనాపి వేద్యత్వాన్నభాగాసిద్ధి
రితి వాచ్యం తథాసతి అనుభూతిః స్వప్రకాశా అనుభూతిత్వాది
త్యాదిస్వప్రకాశత్వాదిసాధకైః జీవః పరమాత్మనోనభిద్య
తే చేతనత్వాదిత్యాదిజీవబ్రహ్మభేదసాధకైశ్చానుమానైః వేద్య
త్వాత్ బ్రహ్మణి వ్యభిచారస్సదవస్థః సఘటో హావిజ్ఞాతత్వా
దిప్రత్యయేనాపి వేద్యత్వాచ్చ నచోపహితమేవప్రత్యయవే
ద్యం ఉపహితస్య భానేస్వరూపస్యాపి భానావశ్యకత్వాత్
అన్యథాపి శిష్టే నిశ్చితేపి స్వరూపే సంశయానువృత్తేః నచవిశిష్ట
జ్ఞానమేవశుద్ధేసంశయనివర్తకమితివాచ్యం అన్యజ్ఞానస్యా
న్యసంశయనివర్తకత్వాయోగాత్ అన్యథా ఉపహితజ్ఞానా
దేవశుద్ధేప్యజ్ఞాననివృత్తిసంభవేన శుద్ధస్యవృత్తివిషయత్వాం
గీకారవైఫల్యాత్ ఏవంతుచ్ఛం వృత్తివిషయోవ్యవహ్రియమా
ణత్వాత్ తుచ్ఛం న ఘుణాక్షరకారణత్వాదిత్యాద్యనుమానవే
ద్యత్వేనతుచ్ఛేపివ్యభిచారోదుర్వారః యదపిసత్తాదాత్మ్యప్ర

కారకవృత్తివిషయత్వం హేతుః బృహస్పతిశ్చేచ్చ సత్ర ప్రాణిరోగా
గికత్వ పరిశిష్టతాదాత్మ్యాభావాన్నకర్తృత్వాద్వ్యభిచార ఇతి తన్న
సత్తాదాత్మ్య సత్తాదాత్మ్యాభావేన భాగాసిద్ధేః ఘటాస్సన్నితివ
త్ బృహస్పతిః సన్నితి ప్రతీత్యా సత్తాదాత్మ్యప్రకారక వృత్తివిషయత్వ
స్య బృహస్పతావవ్యభిచారాత్ తుచ్ఛేపి శశవిషాణం సదితి ప్రతీత్యా
వ్యభిచారశ్చాప తేన సత్తాదాత్మ్యేతరత్వాన్యతరప్రకారకవృ
త్తివిషయత్వం హేతురతస్సత్తాదాత్మ్యే నాసిద్ధిరిత్యుక్తావపిన
నిరాసః సత్తాదాత్మ్యేతరత్వాన్యతరస్యైవ హేతుత్వాసంభ
వేన శేషవైయర్థ్యాచ్చ తావన్మాత్రస్య హేతుత్వసంభవేపి న యు
క్తం భవదభిమతసత్తాదాత్మ్యస్యోభయవాద్యసిద్ధత్వేన హేతు
త్వాసంభవాత్ సత్తాదాత్మ్యపదేన సత్తాజాతేర్వివక్షణే సా
మాన్యాదావభావత్వస్యావివక్షణే చాభావే భాగాసిద్ధేః కాలసం
బంధిత్వవివక్షణే చ బృహస్పతావవ్యభిచారాత్ యదపిస్వసమాన
సత్తాకజ్ఞానవిషయత్వమేవ దృశ్యత్వం జ్ఞానస్య స్వసమానస
త్తాకత్వసవిశేషాద్బృహస్పతితుచ్ఛయోర్నవ్యభిచారః స్వసమాన
సత్తాకత్వంచ స్వనాశకజ్ఞాననాశ్యత్వం తేన సత్తాత్రైవిధ్య
సిద్ధేర్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యనంతరభావిత్వేపి నాన్యోన్యాశ్రయః త
త్ర జ్ఞానపదోపాదానాచ్చ ఘటాదిజ్ఞానస్యైకస్యచిత్ ఘటా
ద్యనాశకేన పటాదిజ్ఞానేన నాశ్యత్వేపి ఘటాదావాసిద్ధిః । ఇ
చ్ఛావ్యవహితప్రాగుత్పన్న ఘటాదిజ్ఞానమాదాయైవ హే
తూపపాదనాత్ యాదృశవిషయవిశేషవిషయకజ్ఞానసామా

న్యామిథ్యాపూర్వకానుత్పన్నంతాదృశవిషయత్వాత్ ప్రసిద్ధ ఏవస
ర్వస్యాపివస్తున ఇచ్ఛావ్యవహితపూర్వోత్పత్తినస్సర్వః ప్రమే
యమిత్యాకారకయత్కించిత్ జ్ఞానవిషయత్వాత్ నచబ్రహ్మ
ణిప్రతివాదిరీత్యాబ్రహ్మనాశకజ్ఞానానాశ్యజ్ఞానవిషయత్వ
స్యసత్వాత్సందిగ్ధవ్యభిచార ఇతివాచ్యం స్వనాశకజ్ఞాననా
శ్యత్వేనాద్వైతమతసిద్ధంయత్తదన్యజ్ఞానవిషయత్వస్యవివ
క్షితత్వాత్ బ్రహ్మజ్ఞానసామాన్యస్యబ్రహ్మజ్ఞాననాశ్యత్వే
నాద్వైతమతసిద్ధతయాతదన్యజ్ఞానవిషయత్వాభావాత్ ఇ
ద్ధంచస్వనిష్ఠనాశకతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభా
వవజ్జ్ఞాననాశ్యత్వప్రకారకాద్వైతిసంబంధిజ్ఞానవిషయత్వ
సంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాకప్రతియోగితాకభే
దవజ్జ్ఞానవిషయత్వతాదాత్మ్యోభయసంబంధేనకించిద్విశిష్ట
త్వందృశ్యత్వమితిఫలితంతేననాననుగమః నవాసుటానికంస్వ
పదేనోపాదాయబ్రహ్మణివ్యభిచారస్తాదాత్మ్యనివేశాదిత్యత
న్నఇచ్ఛావ్యవహితపూర్వోత్పన్నబ్రహ్మజ్ఞానమాదాయబ్రహ్మ
ణివ్యభిచారస్యదుర్వారత్వాత్ నచస్వనిష్ఠనాశకతాసంబం
ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవజ్జ్ఞాననాశ్యస్వస్వోపా
దానాన్యతరకత్వేనాద్వైతమతసిద్ధంయత్తద్భిన్నజ్ఞానవిష
యత్వస్యవివక్షితత్వాన్నబ్రహ్మణివ్యభిచారః ఇచ్ఛావ్యవహిత
పూర్వోత్పన్నబ్రహ్మజ్ఞానస్యబ్రహ్మజ్ఞాననాశ్యత్వప్రతిపాదిత
స్వాశ్రయోపాదానకత్వేనాద్వైతమతసిద్ధతయాతద్భిన్నత్వా

స్యాధిష్ఠానవిద్యయాస్వప్రయోజ్యత్వేపి తాన్యాచిదప్రయో
జ్యత్వేన బ్రహ్మణి యుక్తస్వప్రకాశత్వస్య ప్రసిద్ధేస్తత్రేత
దాభావాచ్చ నోక్తవ్యభిచారః। న చాపరోక్షత్వస్యోక్తరూ
పత్వాపేక్షయా జ్ఞానవిషయత్వాభావవిశిష్టచిద్రూపత్వం యు
క్తం లాఘవాదితి వాచ్యం। సాక్షాత్కరోతేస్సకర్మకత్వానురో
ధేనాపరోక్షతాయాః శక్తిరూపత్వావశ్యకత్వాత్। ధాత్వర్థతా
వచ్ఛేదకఫలశాలిత్వం హి కర్మత్వం ఫలప్రయోజకవ్యాపారఘ
టితవాచకత్వం ధాతోస్సకర్మకత్వమితి తార్కికాణాం నయః। స్వవా
చ్యవ్యాపారవ్యధికరణత్వే యత్ఫలం తద్వాచకత్వం ధాతోస్స
కర్మకత్వం ఫలతత్ప్రయోజకయోర్ధాతువాచ్యాఘటకత్వే ధా
తోస్సకర్మకత్వానుపపత్తిః। అత ఏవ జానాతేర్గ్రహణరూపస్యాస్ఫుర
ణసామ్యప్యసత్త్వాపాదకజ్ఞానవిషయతాభావప్రయోజకవి
శిష్టచిద్రూపత్వమేవ। తత్స్వసత్త్వాపాదకజ్ఞానవత్త్వాచ్చిద్రూప
త్వం। జానాతేస్సకర్మకత్వానుపపత్తేః। తాదృశప్రయోజకత్వం చ
ఘటాదిప్రత్యక్షస్థలేషు ఘటాద్యాకారవృత్తిజనకసామగ్రీ సు
ఖాదిప్రత్యక్షస్థలే సుఖాదిజనకసామగ్రీ తత్సత్త్వకాలావచ్ఛే
దేన సాక్షిరూపేణ విద్యమానే సుఖాదావవర్తమానసాక్షిజ్ఞానవి
షయత్వస్య సుఖాద్యుత్పత్తిక్షణే అభావేనావర్తమానో హి తా
దృశసామగ్రీప్రయుక్తః ఇదానీం జ్ఞానావిషయత్వం హి సుఖాదౌ
చందనయోగాదిప్రయుక్తమిత్యనుభవాదితి భిన్నం। వృత్తిస్థానగత
స్యోక్తాపరోక్షత్వస్య వేదాంతసిద్ధవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిద్రూప

ష్యస్యాతిరిక్తపదజ్ఞానావిషయత్వనిత్యత్వయోరాజ్యత్వేనవిరుక్తస్యప్ర
తీతత్వస్యాప్రసిద్ధేః పూర్వోక్తరీత్యా వ్యభిచారాచ్చ। కించా
త్రా జ్ఞానవిషయతానిరూపకవ్యతిరిక్తానాపరోక్షత్వస్యైవ హే
తానివేశో యుక్తః। ధాతోస్సకర్మకత్వోపపత్తయే ధాతువాచ్య
తావచ్ఛేదకఫలత్వప్రయోజకయోర్నివేశావశ్యకత్వేపి
హేతుకోటౌ తన్నివేశస్య విఫలత్వాత్। వస్తుతోత్ర ధాత్వర్థ
తావచ్ఛేదకేపి ఫలత్వప్రయోజకయోర్నివేశో నావశ్యకః। ఘట
మిచ్ఛతి ఘటం జానాతి ఘటం ద్వేష్టీత్యాదౌ సవిషయవాచక
ధాతుసమభివ్యాహారే విషయత్వనిరూపకం గౌణం కర్మత్వమి
త్యస్యావశ్యం వాచ్యత్వేన విషయతానిరూపకవస్తువాచకత్వ
రూపసకర్మకత్వస్య ఫలాదేర్ధాతువాచ్యఘటకత్వేప్యుపప
న్నత్వాత్ సాక్షాత్కరోతి జానాతీశ్చ। ఉక్తార్థే శక్తిస్వీకారే
ఈశ్వరస్సర్వం సాక్షాత్కరోతి సర్వం జానాతీత్యాదివ్యవహా
రానుపపత్తిః। ఈశ్వరస్యాజ్ఞానాభావేనాజ్ఞానవిషయత్వాభా
వాత్ప్రతియోగివిశిష్టవిత్తాదాత్మ్యస్య తత్ర బాధాత్। యత్తుఇ
చ్ఛతిద్వేష్టికరోతీత్యాదేరపి ఫలావచ్ఛిన్నవ్యాపారవాచక
త్వాదేవ సకర్మకత్వం। ఫలప్రయోజకేచ్ఛాత్వాదృశదేవష
త్వ ఇచ్ఛతిద్వేష్ట్యోరర్థః। ఇచ్ఛాయాః ఫలం సుఖాదౌ ప్రమాత్వ
సంబంధః। గవాదౌ స్వత్వాదిః। ద్వేషస్య చ సత్త్వాదా
రత్వాదనిష్టం। సాధ్యత్వత్త్వావచ్ఛిన్నేచ్ఛాదేరుక్తసంబంధ
స్వరూపయోగ్యతావసాయాత్ సుఖమిచ్ఛతీత్యాదిప్ర

రయోశ్చ ఉపపన్నః ॥ గామప్రాప్త్యనంతరమపి గ్రామం గచ్ఛతీ
త్యాది ప్రయోగవత్ । ఏవం కాలసంబంధప్రయోజకః ఉత్ప
త్తిప్రయోజకో వా యత్నః కరోత్యర్థః । ఘటం కరోతీత్యాదౌ
ఘటనిష్ఠకాలసంబంధప్రయోజకయత్నాశ్రయత్వాత్ । ఉక్తం చ కర్మ
వత్ కర్మణా తుల్యక్రియ ఇతి సూత్రే వైయాకరణైః కృఞోఽకర్మ
కతాపత్తేః న క్రియతోఽర్థ ఇష్యతే । కింతూత్పాదనమేవాతః
కర్మవత్త్వస్య దృశ్యాదవ్యపీతి । ఉత్పాదనముత్పత్తిప్రయోజకవ్యా
పారః యత్నశ్చ కేవలయత్నార్థకత్వాన్న సకర్మత్వమితి . ఉ
న్న. తథా సతి యత్ర పుత్రాదిసుఖేచ్ఛయా వ్యజనాదిచాలనం ।
సామగ్రీవశాచ్చ సన్నిహితశత్రోరపి సుఖోత్పత్తిః తత్ర పుత్ర
స్య సుఖమిచ్ఛతీతివత్ శత్రోస్సుఖమిచ్ఛతీతి ప్రయోగాపత్తేః
తత్ర తాదృశేచ్ఛాప్రయోజ్యస్య ఉత్పత్త్యాదిరూపఫలస్య
పుత్రసుఖ ఇవ శత్రుసుఖేఽపి సత్త్వాత్ విషయతాయా ద్వితీయా
ర్థత్వే చ శత్రుసుఖవిషయకేచ్ఛావిరహాన్న తదాపత్తిః ॥ ఏవం య
త్ర ద్వేషప్రయోజ్యసామగ్ర్యా శత్రోరివ మిత్రస్యాప్యనిష్టోత్పత్తి
స్తత్ర మిత్రం ద్వేష్టీతి వ్యవహారాపత్తిః । శత్రోస్సుఖం నేచ్ఛతి
మిత్రం న ద్వేష్టీత్యాదివ్యవహారానుపపత్తిశ్చ । ఏవముత్పత్తి
ప్రయోజకయత్నస్య కరోత్యర్థత్వే జలాహరణాద్యనుకూ
లయత్నేన శ్రమాద్యుత్పత్తౌ జలాహరణం కరోతీతివత్ శ్రమం
కరోతీతి వ్యవహారాపత్తిః । శ్రమం న కరోతీతి వ్యవహారానుపపత్తి
శ్చ । కించ సాక్షాత్కారో జ్ఞానాతిశయాత్మకత్వే ముక్తిరూపస్యం

సాక్షాత్కారోత్తిజ్ఞానాతీత్యనయోరనుపపత్తిః । ప్రాతిభాసికస్యా
జ్ఞానవిషయతానవచ్ఛేదకత్వేనద్వితీయాంతార్థస్య శుక్తిరూ
ప్యాదినిరూపితావచ్ఛేదకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయత్వ
స్య శుక్తిజ్ఞానవిషయత్వాభావేబాధాత్ . ఘటంజానాతీత్యా
దౌద్వితీయాంతేనఘటాదినిరూపితావచ్ఛేదకత్వసంబంధా
వచ్ఛిన్నాధేయత్వస్యభానాత్ ।ఏవంస్వవాచ్యవ్యాపార
వ్యధికరణం యత్ఫలంతద్వాచకత్వంధాతోస్సకర్మకత్వమి
త్యపినయుక్తం।ఫలస్యాపేక్ష్యంపిద పెతుయోఃవ్యాపారత్వేనస్వ
వాచ్యవ్యాపారవ్యధికరణఫలాప్రసిద్ధ్యాసంభవాపత్తేః । ఏ
ధత ఇత్యాదీనామపిపరస్పరవ్యధికరణానావృద్ధ్యాదివా
చకత్వేనతాదృశవృద్ధేరప్యనాపెతుయోర్వాఫలత్వేనస్వ
వాచ్యైకవృద్ధిరూపవ్యాపారవ్యధికరణస్యాపరవృద్ధిరూప
ఫలస్యతాదృశవృద్ధిప్రయోజ్యఫలస్యవావాచకత్వసత్వా
దతివ్యాప్తేః।నచ ఏధధాతోస్స్వపదేనోపాదానేవృద్ధిసామా
న్యస్యస్వవాచ్యత్వేనస్వవాచ్యవ్యాపారాధికరణత్వావ
చ్ఛిన్నభేదవద్వృత్తిత్వరూపంతాదృశవ్యధికరణత్వంనవృ
ద్ధ్యంతరేతత్త్వేవాసంభవతీతినోక్తాతివ్యాప్తిరితివాచ్యం।సక
ర్మకధాతుసామాన్యస్యస్వపదార్థత్వేస్వవాచ్యవ్యాపారా
ధికరణసామాన్యభేదాప్రసిద్ధేః . కాలమాశ్రయతేసర్వమి
త్యాదివ్యవహారేణసర్వత్రాపితాదృశయత్కించిద్వ్యా
పారసత్వాత్ - నచస్వవాచకత్వస్వవిశిష్టవ్యాపారవాచక

కతోభయసంబంధేనఫలవిశిష్టత్వమేవసకర్మకత్వం। వ్యా
పారేస్వవైశిష్ట్యంచస్వసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావ
చ్ఛేదకత్వస్వప్రయోజకత్వోభయసంబంధేన। తథాచసం
యోగాద్యధికరణగ్రామాదినిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదక
త్వసంయోగప్రయోజకత్వయోస్సత్త్వేనతాదృశవ్యాపారఫ
లోభయవాచకస్య గమ్యాదేస్సకర్మకత్వం। పతతి ఇత్యాదౌచ
నాతివ్యాప్తిః। ఏకవృత్తిఫలసమానాధికరణభేదప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకత్వస్యపృథ్వ్యంతరేసత్త్వేపి ప్రయోజకత్వాభావా
దితివాచ్యం। ఘటంసాక్షాత్కరోతీత్యాదౌ చాక్షుషాదివృత్త్య
వచ్ఛిన్నచితః ప్రమాతరీవఘటాదావపితాదాత్మ్యసంబంధేనస
త్త్వేనాజ్ఞానవిషయత్వాభావరూపఫలస్యైకకరణత్వాభావేన
సకర్మకత్వానుపపత్తిరితిచేన్న। ఏకవృత్తిఫలసమానాధిక
రణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్వరూపయోగ్యతారూపతత్
ఫలప్రయోజకత్వయోః పృథ్వ్యంతరేసత్త్వేనాతివ్యాప్తేః। ఫ
లోపధాయకత్వం నివేశనీయం గచ్ఛతి పతతీత్యాదావవ్యా
ప్తేః స్వరూపయోగ్యతారూపస్యైవ ప్రయోజకత్వస్య నివేశ్య
త్వాత్। ఏకస్యైవధాతోరర్థభేదేనసకర్మకత్వాకర్మకత్వ
దర్శనేనసకర్మకత్వలక్షణస్యార్థభేదఘటితస్యైవవక్త
వ్యత్వేనసామాన్యతోలక్షణకథనస్యానుచితత్వా
చ్చ। వస్తుతో ద్వితీయార్థాధేయత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూ
పితయాదృశఫలనిష్ఠవిశేష్యతాశాలిబోధోపయుక్తాకాం

ప్రావత్వం యాదృశధాతోస్తాదృశఫలావచ్ఛిన్నవ్యాపా
రేబోధయితాఖ్యశధాతోస్సకర్మకత్వమితితు యుక్తం. అతఏ
వాత్మనః పాకమిచ్ఛతి పాకీయతీత్యాదౌ ప్రకృత్యర్థస్య పాకాదే
స్సకర్మకతయా సనంతధాతుసముదాయవత్ క్యజంతపచాదిప
దసముదాయస్య సకర్మకతాయా దుర్వారతయా తండులం పా
కీయతీత్యాదిప్రయోగాపత్తిరితి నిరస్తం। క్య ధాతుసహానార్థక
యతేరివ సనన్తసనానార్థకక్యజంతాదేరపి కర్మబోధకసుప్సా
కాంక్షత్వానుపగమేన తణ్డులం పిపక్షతీతివత్తణ్డులం పాకీయతీతి
ప్రయోగాప్రసంగాత్. ఏవం హంసాయతే కాకా ఆచార్యా
యతే శిష్య ఇత్యాదౌ హంసకర్తృకాచారస్య గమనాదేరాచా
ర్యకర్తృకాచారస్య జ్ఞానాదేశ్చ క్యఙాద్యంతార్థత్వేపి గ్రామం
హంసాయతే కాకః శాస్త్రమాచార్యాయత ఇత్యాదికో న ప్రయోగః.
తాదృశధాతోరపి కర్మబోధకసుప్సాకాంక్షత్వానుపగమాత్
కించ నారాయణం నమస్కరోతి పండితం పురస్కరోతి శస్త్రం
ప్రాదుష్కరోతి కః ఖల్వావిష్కరోతి కన్యామలంకరోతీత్యా
దావివ ఘటం సాక్షాత్కరోతీత్యాదావపి ఫలస్య నిపాతార్థత్వమే
వ నతు ధాత్వర్థఘటకత్వం నారాయణం నమస్కరోతీత్యత్ర హి
స్వాపకర్షావధిత్వప్రకారకబోధవిషయతా నమః పదార్థః.
వ్యాపారః కృధాత్వర్థః. తథా చ నారాయణనిష్ఠతాదృశబో
ధవిషయతాప్రయోజకవ్యాపారానుకూలకృతిమానితి బోధః।
తాదృశవిషయతాశ్రయతయా చ నారాయణస్య కర్మత్వం। య

తో ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకఫలశాలిత్వం కర్మత్వమిత్యత్ర ధాత్వ
ర్థతావచ్ఛేదకత్వం న ధాతుశక్యతావచ్ఛేదకత్వం కింతు వ్యాపా
రరూపార్థే అనుకూలతాసంబంధేన విశేషణతయా ధాతుప్ర
తిపాద్యత్వం। నిపాతార్థస్య చ ధాత్వర్థే సాక్షాదన్వయేన తా
దృశబోధవిషయతారూపధాత్వర్థతావచ్ఛేదకత్వమక్షతమే
వ. ఏవం అగ్రదేశావస్థానరూపపురఃపదార్థస్య జ్ఞానరూపా
విరావిపదార్థస్య భూషణసంయోగరూపాలంపదార్థస్య చా
నుకూలతాసంబంధేన కృధాత్వర్థే విశేషణతాత్ తదాశ్రయ
పండితాదేః కర్తృతా. తదాప్రకృతే సాక్షత్వదర్థస్య ప్రత్యక్ష
స్య కృధాత్వర్థే విశేషణత్వం విషయతయా తదాశ్రయఘ
టాదేః కర్తృత్వం చేత్యలం ప్రాసంగికవిచారణేన। కించోక్తస్వ
ప్రకాశత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదస్య హేతుత్వే బ్ర
హ్మణి వ్యభిచారో దురావారః స్వప్రకాశో బ్రహ్మ సాక్షాదపరో
క్షాద్బ్రహ్మేతి లౌకికవైదికసామానాధికరణ్యప్రత్యయేన బ్ర
హ్మణి స్వప్రకాశత్వావచ్ఛిన్నభేదస్యావశ్యకత్వాత్। అన్యథా
తత్ర స్వప్రకాశతాదాత్మ్యానుపపత్తేః। ఏవం స్వప్రకాశత్వో
పహితే మిథ్యాభూతే తద్భేదాభావేన భాగాసిద్ధిశ్చ. న చ
స్వప్రకాశత్వోపలక్షితప్రతియోగికభేదస్యైవ హేతు
త్వాన్న దోష ఇతి వాచ్యం. ఉపహితభేదాతిరిక్తోపలక్షి
తభేదస్యోభయవాద్యసిద్ధత్వాత్ యదపి. అవేద్యత్వే స
త్యపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వరూపం యత్స్వప్రకాశత్వం త

దభావరూపస్య స్వప్రకాశత్వం వాఽన్యాశ్రయత్వం వేద్యత్వం చ
స్వావచ్ఛిన్నచిద్విషయకం యదభానాపాదకాజ్ఞానం తన్నివ
ర్తకవృత్తివ్యాప్యత్వరూపం ఫలవ్యాప్యత్వం తచ్చ న బ్రహ్మణి
యత్రోక్తవ్యాప్యత్వం స్థాప్యం తస్యైవ స్వపదార్థతయా
బ్రహ్మావచ్ఛిన్నచిదప్రసిద్ధేః తథా చ నిరుక్తవేద్యత్వాభావస
మానాధికరణస్యాభానాపాదకాజ్ఞాననివర్తకవృత్తివిషయత్వ
రూపాపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వస్య బ్రహ్మమాత్రని
ష్ఠత్వాత్తదభావరూపం దృశ్యత్వం ప్రపంచే శుక్తిరూ
ప్యాదేరతీతత్వాదిదశాయామంతస్యాసత్త్వాపాదకాజ్ఞాననివ
ర్తకానుమిత్యాదివృత్తివ్యాప్యత్వేఽప్యభానాపాదకాజ్ఞాననివ
ర్తకవృత్తివ్యాప్యత్వాభావేన తత్ర నిరుక్తావేద్యత్వస్య సత్త్వేఽపి త
త్రోక్తాపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వాభావాద్దృష్టాంతస్య సా
ధనవత్త్వముపపన్నం ఘటాదౌ చోక్తాపరోక్షవ్యవహారయోగ్య
త్వసత్త్వేఽపి తత్ర వేద్యత్వాభావే విశిష్టాభావోఽత ఏవ తత
న్న స్వావచ్ఛిన్నచిద్విషయకాభానాపాదకాజ్ఞాననివర్తకవృత్తి
విషయత్వాభావసమానాధికరణాభానాపాదకాజ్ఞాననివర్తక
వృత్తివిషయత్వరూపస్వప్రకాశత్వస్య బ్రహ్మణీవ వృత్తికాల ఏ
వ సత్త్వేన తదభావస్య బ్రహ్మసాధారణతయా వ్యభిచారా
త్ । న చోక్తస్వప్రకాశత్వాభావస్య నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణ
తాసంబంధేన హేతుత్వాన్నోక్తవ్యభిచార ఇతి వాచ్యం । ఉ
క్తస్వప్రకాశత్వస్యాపి మిథ్యాత్వేన తదభావస్య నిరవచ్ఛిన్నవి

శేషణతా సంబంధేనాపి సత్త్వే నవ్యభిచారాపరిహారాత్ నిత
వచ్ఛిన్నభేదస్య హేతుత్వేపి స్వప్రకాశబ్రహ్మణః సమానా
ధికరణప్రతీత్యా బ్రహ్మణి తాదృశభేదస్యాపి సత్త్వే నవ్యభిచా
రావారణాత్। బ్రహ్మనిష్ఠతద్వ్యక్తిత్వాపేక్షయా స్వప్ర
కాశత్వస్య గురుత్వేన తదవచ్ఛిన్నభేదాప్రసిద్ధేః తుచ్ఛే పంచమ
ప్రకారావిద్యానివృత్తౌ చ వ్యభిచారాచ్చ. యత్తు. అజ్ఞానా
ప్రయుక్తాసతి యజ్జ్ఞాన్యం తదన్యత్వే సతి కాలసంబంధిత్వం
హేతౌ విశేష్యం। పంచమ ప్రకారే సత్యంతాభావాత్తుచ్ఛే చ
కాలసంబంధిత్వాభావాన్న వ్యభిచార ఇతి - తన్న సత్యాప్యవాది
మతే సుఖాదౌ సత్యంతాభావేనాసిద్ధేః। భవన్మతేపి జీవన్ముక్త
భోగాదౌ సత్యంతాభావేన భాగాసిద్ధేః। పంచమ ప్రకారేపి ప్ర
తియోగివిధయా అజ్ఞానస్య కారణత్వేన సత్యంతేన తదవారణా
చ్చ. న చాజ్ఞాన ప్రయుక్తత్వం అజ్ఞానతద్విశాన్యతరతాదాత్మ్యా
పన్నత్వం పంచమప్రకారస్య ప్రతియోగివిధయా అజ్ఞాన ప్ర
యుక్తత్వేపి తదసమానకాలీనత్వేన తత్తాదాత్మ్యాపన్నత్వవిర
హాత్సత్యంతేన తద్వారణం। జీవన్ముక్తభోగస్యాజ్ఞానాసమాన
కాలీనతయా తత్తాదాత్మ్యానాపన్నత్వేపి తద్విశతాదాత్మ్యాపన్న
త్వాన్నాసిద్ధిరితి వాచ్యం। తథా సత్యజ్ఞానప్రయుక్తత్వస్యోక్త
రూపస్యైవ హేతుత్వసంభవేన శేషాంశవైయర్థ్యాత్.
శ్రీ ఇత్యనంతార్యసూక్తౌ న్యాయభాస్కరే దృశ్యత్వభంగః।
సప్తమః, శ్రీ ....

జడత్వేనాపి న హేతుః । జడత్వం హి జ్ఞాతృభిన్నత్వం తత్ర
జ్ఞాతృత్వం యది తాదాత్మ్యేన వృత్తిమత్త్వరూపం తదా తా
దృశజ్ఞాతృత్వస్య వృత్త్యధిష్ఠానచైతన్య ఇవాన్తఃకరణేపి స
త్త్వేనోక్తహేతోస్తత్ర భాగాసిద్ధ్యాపత్తేః । యది చాసత్త్వాపా
దకాజ్ఞానవిషయత్వాభావప్రయోజకవిశిష్టచిత్తాదాత్మ్యమేవ
జ్ఞాతృత్వం ఘటం జానామీత్యాదౌ ప్రమాతృచిత్తాదృశతాదాత్మ్య
భానాదత్యాప్త్యతేతదా ఘటాదిప్రత్యక్షస్థలే ఘటాదిరూపవిష
యేపి తాదృశచిత్తాదాత్మ్యసత్త్వేన ఘటాదావసిద్ధిః । న చ మ
నోవచ్ఛిన్నం తాదృశచిత్తాదాత్మ్యమేవ జ్ఞాతృత్వం న తు
తాదృశచిత్తాదాత్మ్యమాత్రం తథా సతి ఘటాదిప్రత్యక్ష
స్థలే ఘటో జానాతి । ఘటో జ్ఞాతేత్యాదివ్యవహారా
పత్తేః । తథా చ తాదృశవ్యవహారప్రయోజకం యన్మనో
వచ్ఛిన్ననిరుక్తచిత్తాదాత్మ్యం తదవచ్ఛిన్నభేదస్య హేతుత్వా
త్ । న ఘటాదావసిద్ధిరితి వాచ్యం । తథాపి మనోవచ్ఛిన్నచితి
భాగాసిద్ధేః । న చ మనోవచ్ఛిన్నచితో న జ్ఞాతృత్వం సుషుప్తౌ
తదభావేప్యవిద్యావృత్త్యాత్మకస్య సుఖాదిజ్ఞానస్య సాక్షిణోద
ర్శనాదితి వాచ్యం । తథాప్యవిద్యావిశిష్టరూపేణ సుషుప్తిస్వప్న
యోరహంకారవిశిష్టరూపేణ చితో జాగ్రతి జ్ఞాతృత్వేపి శుద్ధ
స్యాజ్ఞాతృత్వే న తత్ర వ్యభిచారాత్ । న చ జ్ఞాతృపదజన్యోపస్థి
తివిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నభేదస్య హేతుత్వేనాసిద్ధివ్యభిచారా
వితి వాచ్యం । జ్ఞాతేతి సముదాయస్య క్వాపి శక్త్యభావేన తాదృ

కసముదాయజన్యోపస్థిత్యప్రసిద్ధేః। వైయాకరణరీత్యా కర
శక్త్యాకారేపి న తాదృశభేదస్య హేతుతాసంభవః జ్ఞానాను
కూలవ్యాపారవత్త్వేన ఘటిత ఇవ మానసోపి జ్ఞానపదజన్యధీము
ఖ్యవిశేష్యత్వేన ఉక్తభేదస్యాసిద్ధత్వాత్। యత్తుజ్ఞానపదజన్య
ధీముఖ్యవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నభేదవిఘటకత్వం। తత్రవృత్తేశ్చదుప
రాగార్థత్వపక్షే ప్రతిబింబప్రయోజకమనోవచ్ఛిన్నచైతన్యం
జానాత్యర్థః। మనోవచ్ఛిన్నచితో ఘటాద్యాకారవృత్త్యా ప్రతి
బింబోదయాత్ ఘటాదిజ్ఞానం నిర్వాహ్యం ఘటం జానాతి చై
త్ర ఇత్యాదౌ ఘటాదికం స్వాకారవృత్తినిష్ఠత్వసంబంధేన జా
నాత్యర్థైకదేశప్రతిబింబరూపఫలేన్వేతి - సుఖాదౌ వృత్తేస్స్వాకా
రేస్వాకారవృత్తినిష్ఠత్వసంబంధేనైవ ప్రతిబింబే సుఖాదేరన్వయః
తదస్వాకారపక్షే సుఖాదావేవ మనోవచ్ఛిన్నచితః ప్రతిబింబోత్ప
త్తేస్స్వాకారాత్ స్వనిష్ఠత్వసంబంధేనైవ తత్ర తదన్వయః। సుఖ
త్వం జానామీత్యాదౌ సుఖత్వాదౌ వృత్తేః ప్రతిబింబస్య చాస్వా
కారేపి స్వాశ్రయసుఖాదినిష్ఠత్వసంబంధేన సుఖత్వాదేః ప్రతి
బింబేన్వయః। తథా చాత్రకల్పే జానాతి సమభివ్యాహృతద్వితీ
యాయాః - స్వనిష్ఠత్వస్వాకారవృత్తినిష్ఠత్వస్వాశ్రయనిష్ఠ
త్వాద్యన్యతమసంబంధోర్థ ఇతి బోధ్యం। సాక్షాత్కారోస్త్వ
గస్తు విషయవిశిష్టం యత్ప్రతిబింబం తత్ప్రయోజకప్రయోజకప్ర
తిబింబవిశిష్టావచ్ఛేదవిషయవిశిష్టత్వం చ స్వావచ్ఛిన్నవృత్తినిష్ఠ
త్వం స్వనిష్ఠత్వం చేత్యాద్యన్యతమసంబంధేన వాచ్యం। వృత్తే

తావరణభంగార్థస్య పక్షే తత్త్వసత్త్వాపాదకాజ్ఞానవిషయతా
భావప్రయోజకవిశిష్టచైతన్యం జ్ఞానాత్పృథక్। ఘటం జానాతీత్యా
దావాఖ్యేయత్వస్య ద్వితీయార్థస్య తావచ్ఛేదకాజ్ఞానవిషయతా
భావే అన్వయః - తథా చ కల్పాదయోఽపి జ్ఞానార్థకవిశేష్యత
యా చితః ప్రవేశాత్తదవచ్ఛిన్నభేదస్య దృశ్యమాత్రనిష్ఠస్య
హేతుతాసంభవ ఇతి। తన్న- జ్ఞానపదప్రయోజ్యశాబ్దబోధీయ
ముఖ్యవిశేష్యతావచ్ఛిన్నభేదస్య హేతుత్వే జ్ఞానవిషయస్య
ఘ్నమితి వాక్యజన్యబోధీయవిశేష్యతాయా జ్ఞానపదప్రయో
జ్యాయాస్సత్త్వేన సాక్షాత్త్వేన తాదృశవిశేష్యతావచ్ఛిన్న
భేదాప్రసిద్ధేః। న చ శాబ్దబోధీయముఖ్యవిశేష్యతాయాం జ్ఞానప
దప్రయోజ్యత్వం హి జ్ఞానపదజన్యతావచ్ఛేదకత్వం వాచ్యమ
న్యస్య దురుచత్వాత్। తథా చ తాదృశచిన్నిష్ఠవిషయతా
శాలిబోధం ప్రత్యేవ జ్ఞానపదజ్ఞానస్య కారణత్వేన తాదృశచి
న్నిష్ఠముఖ్యవిశేష్యతాయా అపి తాదృశవిషయతాత్వేన జన్య
తావచ్ఛేదకత్వాదుక్తబోధీయసర్వత్వావచ్ఛిన్నవిషయతా
యాస్తథాత్వాన్నాసిద్ధిరితి వాచ్యం। తథా సతి పర్యాయప
దాంతరజన్యబోధే వ్యభిచారవారణాయావ్యవహితోత్తరత్వ
స్య జనకతావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశావశ్యకత్వేన విషయతాయా
స్తాదృశత్వానిర్వచనేన నిరుక్తప్రయోజ్యత్వస్య విషయతాయామసంభ
వేనాసిద్ధేః। జ్ఞానపదప్రయోజ్యాయా విషయతావ్యక్తేస్తాదృశ
విషయతావ్యక్తేస్తద్వ్యక్తిత్వేన స్వరూపతో వా భేదప్రతియో

ణతావచ్ఛేదకత్వసంబంధేనజ్ఞానపదప్రయోజ్యవిషయతాత్వ
విశిష్టస్యగురుత్వాచ్ఛ్వనచజ్ఞానపదప్రయోజ్యాంచిన్నిష్ఠవిషయ
తావ్యక్తిత్వద్వ్యక్తిత్వేనగృహీత్వాతన్నిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛే
దకతాకభేదస్యతద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకభేదస్య
వాహేతుత్వమనుమతమితివాచ్యం। తదాదిపదేనహేత్వాదిని
ర్దేశస్యన్యాయప్రయోగేఅసాంప్రదాయికత్వస్యభవద్భిరేవా
సకృదుక్తత్వాత్। కించతాదృశముఖ్యవిశేష్యతాఉపహితనిష్ఠ
వచనతుశుద్ధబుద్ధినిష్ఠశుద్ధస్యసవికల్పకావేద్యత్వాత్ తథాచోక్త
ముఖ్యవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నభేదస్యశుద్ధేవ్యభిచారోదుర్వారః
నచతత్తదుపహితత్వావచ్ఛిన్నభేదస్యతత్తద్విశిష్టత్వావచ్ఛిన్న
భేదస్యచశుద్ధేస్వీకారేప్యుపహితాదిఘటకవిశేష్యాంశత్వావ
చ్ఛిన్నభేదస్యశుద్ధేనంగీకారాన్నవ్యభిచారః తాదృశవిశేష్యాం
శత్వావచ్ఛిన్నభేదస్యైవోక్తముఖ్యవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్నభేద
త్వేనవివక్షితత్వాదితివాచ్యం, మైత్రీయఘటాద్యాకారవృత్తినిష్ఠప్ర
తిబింబప్రయోజకశుద్ధచితమాదాయమైత్రీయజ్ఞానవ్యవహారా
పత్తేర్వారణాయజ్ఞానత్వఘటిశుద్ధచితోనప్రవేశః। కింతుమనోవ
చ్ఛిన్నచితఇతిభవద్భిరేవబింబటీకాయాముక్తత్వేనమనోవచ్ఛి
న్నచిత్ఘటకవిశేష్యాంశత్వేనతదవచ్ఛిన్నభేదస్యమనోవచ్ఛిన్న
చిత్యభావేనఘటాసిద్ధేశ్శుద్ధచితివ్యభిచారస్యచప్రసంగాత్।
స్వనిష్ఠత్వఘటాకారవృత్తినిష్ఠత్వాన్యాశ్రయనిష్ఠత్వాన్యతమసం
బంధోజ్ఞానానిసమభివ్యాహృతద్వితీయార్థఇత్యపినయుక్తంసుఖ

త్వం జానాతీతివత్సుఖవృత్తియావద్ధర్మే జానాతీతివ్యవహా
రాపత్తేః। స్వాశ్రయనిష్ఠత్వసంబంధేన ప్రతిబింబే సుఖత్వస్యైవ
తద్వృత్తిధర్మాంతరస్యాపి సత్త్వాత్ । యదపి జ్ఞానత్వం చిచ్ఛి
న్నభేదపవజడత్వం తత్ర జ్ఞానత్వం చ న తావజ్జాతిః । వృత్తిప్రతి
బింబితజ్ఞానాభాసేషు తత్సంభవేపి అఖండబ్రహ్మరూపజ్ఞానే తద
యోగాత్ । కింత్వర్థప్రకాశత్వం. న చ మోక్షే అన్యార్థోల్లేఖాభా
వాత్ । స్వరూపోల్లేఖే చ సవిషయత్వాపాతాదుక్తజ్ఞానత్వం న
సంభవతీతి వాచ్యం. ముక్తావర్థాభావేప్యర్థోపలక్షితప్రకాశత్వా
నపాయాదితి । తన్న. ముక్తౌ ప్రకాశ్యార్థాభావేన ప్రకాశత్వ
స్యైవాసంభవేనార్థోపలక్షితప్రకాశత్వస్యాప్యసంభవాత్ ।
ముక్తిసాధారణప్రకాశత్వస్య దుర్వచత్వాచ్చ॥ కించ జ్ఞానత్వం
హి సవిషయకత్వవ్యాప్యం సవిషయకత్వం చ స్వసమానస
త్తాకవిషయసంబంధవ్యాప్యం। ఇచ్ఛాదౌ తథాదర్శనాత్ । తథా
చ సర్వదృశ్యోచ్ఛేదే మోక్షే వర్తమానస్య శుద్ధస్య సవిషయక
త్వాసంభవేన జ్ఞానత్వోపలక్షితసత్త్వరూపత్వాసంభవాత్ । త
ద్భేదస్య హేతుత్వే శుద్ధే వ్యభిచారో దుర్వారః । యత్తు సవిష
యకత్వే స్వసమానసత్తాకవిషయసంబంధవ్యాప్తిరేవాసిద్ధా
ఇచ్ఛాయాం సవిషయకత్వస్యైవాసిద్ధేః । యాదితత్ఖండనవ్యా
యేన స్వజనకజ్ఞానీయవిషయతయైవేచ్ఛాదౌ సవిషయకత్వ
వ్యవహారాత్ । జ్ఞానవిషయతోపాధితాత్త్వేవేచ్ఛావిషయతా
త్వస్య క్లృప్తత్వాదితి । తన్న । ఘటమిచ్ఛతీత్యాదౌ హి విషయ

తానిరూపకజ్ఞానజన్యత్వం ద్వితీయార్థ ఇతి భవద్భిర్వక్తవ్యం। తథాచ ఘట ఇష్టసాధనం పటశ్చ ప్రమేయ ఇతి సమూహాలంబనజ్ఞానజన్యేచ్ఛాదశాయాం ఘటమిచ్ఛతీతివత్ పటమిచ్ఛతీతివ్యవహారప్రసంగః నచ స్వజనకతావచ్ఛేదకవిషయతావత్త్వమేవ ఇచ్ఛాయాస్సంబంధః। తథాచ నోక్తదోష ఇతి వాచ్యం తథాపీష్టసాధనత్వవిషయతాయాస్స్వజనకతావచ్ఛేదకత్వేన ఘటమిచ్ఛతీతివదిష్టసాధనత్వమిచ్ఛతీత్యాదివ్యవహారాపత్తేః నచ స్వజనకతావచ్ఛేదకీభూతేష్టసాధనత్వప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతావచ్ఛేదకఘటత్వాదిమత్త్వమేవ ఇచ్ఛాయాస్సంబంధ ఇతి నేష్టసాధనత్వమిచ్ఛతీతివ్యవహారాపత్తిరితి వాచ్యం ఏవమపి నిత్యేచ్ఛాయాస్తదుక్తసంబంధాసంభవేన తస్యాస్సర్వవిషయకత్వానుపపత్తేః। కించ జ్ఞానస్య జ్ఞాతృజ్ఞేయనిరూప్యత్వనియమాద్జ్ఞానప్రకాశత్వస్య విషయాదిప్రకాశత్వవ్యాప్యత్వం సిద్ధం। తథాచ భవన్మతే జ్ఞేయజ్ఞాతృవిశేషితశుద్ధచిద్రూపేణాప్యసంప్రజ్ఞాతసమాధౌ మోక్షే చాత్మనః ప్రకాశమానత్వాన్న జ్ఞానత్వోపలక్షితస్వరూపత్వం। అత ఏవోక్తం వివరణే జ్ఞాతురద్ధప్రకాశస్య జ్ఞానత్వాదితి। తత్ర జ్ఞాతృజ్ఞేయయోర్వ్యావృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యరూపేణాసత్త్వాపాదకాజ్ఞానవిషయత్వాభావప్రయోజకవిశిష్టచైతన్యరూపేణాజ్ఞానపదార్థఘటకతావిరహేఽపి జ్ఞాతురర్థేత్యుక్తే జ్ఞానస్య జ్ఞాతృజ్ఞేయనిరూప్యత్వలాభాద్ధత్వాత్ ఏవంచ జ్ఞాతృజ్ఞేయావిశేషితరూపేణ భాసమాన

స్వాత్మనోజ్ఞానత్వా సంభవాచ్చ ధ్ధాత్మనిజ్ఞానత్వావచ్ఛి
న్న భేదస్య వృత్తేర్వ్యభిచారోదుర్వారః నచసిద్ధాంతేజ్ఞా
తృజ్ఞేయావిశేషిత రూపేణభాసమానానాం జీవేశ్వరనిత్యవి
భూతీనాం కథం జ్ఞానత్వ మితివాచ్యం। జీవేశ్వరయోః ప్రత్య
క్త్వవిశిష్టతయైవ భానాంగీకారేణ స్వాత్మకజ్ఞాతృజ్ఞేయవిశే
షితరూపేణైవ భానాత్ ప్రత్యక్త్వస్య చ స్వేతరైకవ్యవహార
జనకతావచ్ఛేదకస్వనిరూపితవిషయతాశ్రయత్వరూపత్వా
త్ నిత్యవిభూతేశ్చ జ్ఞేయావిశేషిత రూపేణ భానవిరహాత్
స్వప్రకాశత్వేనైవ భానేనస్వాత్మకజ్ఞేయవిశేషితతయైవభా
నాత్ యత్తు యథాజాతేర్వ్యక్తినిరూప్యత్వేపి గోత్వప్రకా
రేణాశ్వావగాహి భ్రమేవ్యభిచారేణజాతిప్రత్యక్షత్వస్య
స్వవ్యక్తివిషయకత్వవ్యాప్యతా కింతు భ్రమాన్య జాతిప్రత్యక్ష
త్వస్యైవతథాజ్ఞానస్యజ్ఞేయాదినిరూప్యత్వేపి జ్ఞానత్వవిశిష్ట
ప్రకాశత్వమేవవిషయప్రకాశత్వవ్యాప్యంనజ్ఞానత్వోపలక్షిత
ప్రకాశత్వముదాహృతవివరణ వాక్యమపిజ్ఞానత్వవిశిష్టస్య
జ్ఞేయాదినిరూప్యతాపరమితినోక్తదోషఇతి। తన్న అశ్వాసా
తాదాత్మ్యేనగవాదిభ్రమస్యభవన్మతసిద్ధత్వే గోవ్యక్త్యవి
షయకగోత్వప్రకారక భ్రమాసిద్ధ్యాదృష్టాంతాసిద్ధేఃనచాశ్వే
గౌరిత్యాకారకజ్ఞానంభవతి ఇత్యాకారకవిషయాంతరజ్ఞానా
రూపేప్రతిబంధకేసతిజాయమానప్రత్యక్షేగవాదిభానాసంభ
వాదవ్యక్త్యవిషయకజాతివిషయకప్రత్యక్షప్రసిద్ధ్యానదృష్టాం

తాసిద్ధిరితి వ్యాప్త్యంతాదాత్మ్యేన గోప్రకారక భ్రమస్యాప్య
శ్వనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపిత గోత్వనిష్ఠప్రకారతాకత్వేన అ
శ్వః గౌరిత్యాకారకతాసంభవేన తాదృశభ్రమే తాదృశేచ్ఛా
యాః ప్రతిబంధకత్వాప్రసక్తేః। తాదాత్మ్యేన ధర్మస్య ధ్యాస
స్థలే తద్ధర్మసంసర్గాధ్యాసనియమాత్ - నచ గోనిష్ఠవిశేష్య
తానిరూపితప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నాశ్వనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపి
తగోత్వప్రకారతాశాలిజ్ఞానం జాయతామితీచ్ఛాదశాయా
మ్నోక్తతాదాత్మ్యారోపసంభవ ఇతి వాచ్యం। తద్దశాయామప్య
వచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావానాపన్న గోత్వనిష్ఠప్రకారతాద్వ
యనిరూపకస్య తాదాత్మ్యారోపస్యాసంభవాత్ నచ గోతా
దాత్మ్యవిషయకజ్ఞానం జాయతామితీచ్ఛాదశాయాం న తత్సం
భవ ఇతి వాచ్యం। తథాసతి తుల్యయుక్త్యా ప్రాతిభాసికావిష
యకభ్రమో జాయతామితీచ్ఛాదశాయాం జాయమాన భ్రమే
ప్రాతిభాసికభానాసంభవేన అన్యథాఖ్యాతిస్వీకారాపత్తేః
అస్తు వాఽస్మిన్ తాదాత్మ్యారోపం వినైవ ధర్మసంసర్గారోపః। త
థాపి వ్యాప్యతావచ్ఛేదకే భ్రమాన్యత్వనివేశనమఫలం తాదృశ
భ్రమదశాయాం అశ్వే గోత్వసంసర్గోత్పత్త్యా అశ్వస్యైవ గో
త్వాశ్రయవ్యక్తిత్వాజ్జాతిప్రత్యక్షత్వస్య తదాశ్రయవ్యక్తివి
షయకత్వవ్యాప్యత్వావిఘాతాత్। ఏవం యన్నిరూపిత విష
యితావిషయవిషయకత్వాభావవ్యాప్యతస్య ఘటాదివజ్జ్ఞా
నత్వాసంభవేన నిర్వికల్పకజ్ఞాననిష్ఠాయాః శుద్ధవిషయతా

న్యాయశాస్త్రగ్రంథః

యావిషయవిషయకత్వాభావవ్యాప్యత్వాచ్ఛుద్ధస్యజ్ఞానత్వా
సంభవః : యత్తుజ్ఞానత్వాంశేనిర్వికల్పకేజ్ఞానత్వోపలక్షితవి
శేష్యకేన్యస్మిన్ప్రకారప్రత్యక్షే శుద్ధవిషయతాసత్వేపివిషయ
విషయకత్వాభావవిరహేణవ్యభిచారాన్నశుద్ధస్యజ్ఞాన
త్వేబాధకమితి - తన్న తాదృశజ్ఞానేవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్వవిష
యావచ్ఛిన్నస్యసాచైతిన్యస్యవిషయత్వేపిశుద్ధస్యావిషయ
త్వాత్ అన్యథాఘటస్సన్నిత్యాదిజ్ఞానేపితదాపత్తేః । ఏవంజ్ఞా
నస్యసజ్ఞేయత్వంసజ్ఞాతృకత్వంచస్వాభావికమితిభవదభిమ
తశుద్ధస్యజ్ఞాతృజ్ఞేయవిరహితస్యజ్ఞానత్వాసంభవాత్ । ఉ
క్తహేతోర్వ్యభిచారః యత్తుజ్ఞానస్యసజ్ఞేయత్వంనస్వాభావి
కంతద్ధిజ్ఞేయజన్యత్వంవాజ్ఞేయవ్యాప్యత్వంవా । నాద్యః । పరో
క్షజ్ఞానేఈశ్వరజ్ఞానేచాభావాత్ పరమతేఈశ్వరజ్ఞానస్యా
జన్యత్వాత్ మన్మతేపీంద్రియసన్నికర్షస్యేవవిషయస్యాపిత
త్రాహేతుత్వాత్ । నాపిద్వితీయః । యదాయస్యార్థస్య
జ్ఞానంతదాసోర్థఇతికాలికవ్యాప్తౌ । పరోక్షజ్ఞానేఈశ్వరజ్ఞా
నేచవ్యభిచారాత్ జ్ఞానార్థయోర్దైశికవ్యాప్తేశ్చాసంభవా
త్ జ్ఞాతరిజ్ఞానవత్యర్థాభావాదితి । తన్న యత్రజ్ఞానత్వంతత్ర
విషయతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావవద్భేద ఇతి
వ్యాప్తేస్స్వీకారాత్ శుద్ధస్యనిర్విషయత్వే నవిషయతాసం
బంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావవత్తయాజ్ఞానత్వాసంభవా
త్ సిద్ధాంతేజీవబ్రహ్మణోఃనిత్యవిభూతేశ్చజ్ఞానత్వేపితత్ర విష

యత్తాసంబంధేన స్వాత్మకప్రమేయసత్త్వే నదుక్తసంబంధా
వచ్ఛిన్నప్రమేయాభావవత్త్వవిరహేణోక్తవ్యాప్తావ్యభిచా
రవిరహాత్ । అసద్విషయకవికల్పాఖ్యవృత్తేశ్చ జ్ఞానత్వాభా
వేన తాదృశవృత్తావిషయతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయా
భావవత్త్వేపివ్యభిచారాభావాత్ యదపిజ్ఞానస్య సజ్ఞాతృక
త్వంనస్వాభావికంజ్ఞానస్య సజ్ఞాతృకత్వంస్వాభావికమిత్యనె
నయత్ర జ్ఞానత్వంతత్రజ్ఞాతృజన్యత్వమితివ్యాప్తిప్రవక్తౄ
ణాంనైయాయికాదిమతే ఈశ్వరజ్ఞానేవ్యభిచారః । సిద్ధాం
తేపివాచస్పతిమతే మాయావృత్తిరూపజ్ఞానానంగీకారేణ
చైతన్యస్యైవేశ్వరజ్ఞానరూపత్వాత్ తత్రవ్యభిచారః న
చతన్మతేవిషయావచ్ఛిన్నచిద్రూపేణజ్ఞాతృజన్యతేతివా
చ్యం । అవిద్యాధ్యాసాదివిషయస్యానాదిత్వే తయోర్జన్య
జనకభావవిరహాత్ యత్రజ్ఞానత్వంతత్రజ్ఞాతృసమవేతత్వమితి
వ్యాప్తౌచాప్రయోజకతా జ్ఞానస్య జ్ఞాతృజన్యత్వవత్ జ్ఞా
తృసమవేతత్వస్యాపిసంభవాత్ కదాచిజ్జ్ఞాతృసంబంధేనైవో
క్తవ్యాప్తేరుపపత్త్యా సర్వదాజ్ఞాతృసంబంధాసాధకత్వాత్
జ్ఞానస్యగుణత్వక్రియాత్వయోరనభ్యుపగమేన ద్రవ్యాశ్రిత
త్వానుమానయోగాత్ అనాదేశ్చ క్రియాత్వాసంభవాత్
నచైవమస్తిబ్రహ్మేత్యత్రకర్తరిలకారోనస్యాత్ సత్తాయా అ
నాదిత్వేనక్రియాత్వాసంభవాదితివాచ్యం । మణికారమతే
చైత్రోజానాతీత్యాదౌ జ్ఞానకర్తృత్వాదేరసంభవాత్ జ్ఞా

సాశ్రయత్వాదిలక్షణాయాం గౌరవాచ్చావచ్ఛేదకతాసంబం
ధేన జ్ఞానప్రకారకశాబ్దధీస్వీకారాదాఖ్యాతస్యకర్తృత్వార్థక
త్వాసంభవాత్ సాధుత్వార్థకత్వవత్ ప్రకృతే బ్రహ్మసత్తా
యాఅనాదిత్వేనతత్కర్తృత్వబోధాసంభవాత్ ఘటో
స్తీత్యాదావపి క్రియాభావేనకారకాన్వయబోధాసంభవా
దాశ్రయత్వస్యైవ ఆఖ్యాతతోబోధాచ్చబ్రహ్మాస్తిపదాఖ్యా
మఖండబ్రహ్మబోధస్వీకారేణాఖ్యాతస్యసాధుత్వమాత్రా
ర్థకత్వాదితి । తన్న యత్రజ్ఞానత్వంతత్రాధేయతయా ప్రమే
యాభావవత్ భేద ఇతివ్యాప్తౌదోషవిరహాత్ జీవస్య నిత్యవి
భూతేశ్చజ్ఞానస్వరూపత్వేపితత్రాధేయతయేశ్వరస్యసత్త్వా
దీశ్వరస్యతథాత్వేపి త్రయఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్నిత్యాది శ్రు
త్యుక్తరీత్యాసర్వస్యాపిసత్త్వేన తేషువ్యభిచారవిరహాత్ జ్ఞా
నస్యజ్ఞాధాత్వర్థత్వరూప క్రియాత్వసత్వే నకించిదాశ్రిత
త్వస్యావశ్యకత్వాచ్చ । అస్తిబ్రహ్మేత్యత్రాఖ్యాతస్యసాధు
త్వమాత్రార్థకత్వమయుక్తం । సత్తాయాఅనాదిత్వే నతదను
కూలకృతేరప్రసిద్ధావపితదాశ్రయత్వస్యాప్రసిద్ధ్యాతద్బోధే
బాధకవిరహాత్ నచబ్రహ్మణ ఏవసత్తాస్వరూపత్వేన అభే
దాదాధారాధేయభావోపినాస్తీతివాచ్యం । సత్తాయా బాధ్య
త్వాభావరూపత్వాదభావస్యచాధికరణస్వరూపత్వాత్ బ్ర
హ్మాభిన్నత్వేపిబ్రహ్మవృత్తిత్వస్యాపిభవద్భిరేవస్వీకారాత్ అ
న్యథాసత్త్వాత్యన్తాభావాసత్త్వాత్యన్తాభావోభయరూప

సదసద్విలక్షణత్వస్య బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్త్యాపత్తేః। ఉక్తంచల
ఘుచంద్రికాయాం సదసద్విలక్షణత్వరూపమిథ్యాత్వనిరుక్తౌ॥
తథాచ భావరూపధర్మానాశ్రయత్వేఽపి బాధ్యత్వాభావరూప
ధర్మాశ్రయత్వాన్నాతివ్యాప్తిరితి। నచ బ్రహ్మపదస్య చైత
న్యస్వరూపమాత్రార్థకత్వాత్తత్రాఖ్యాతేనాశ్రయత్వబో
ధనన్న యుజ్యతే। నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకకశాబ్దబుద్ధ్యసంభ
వాదితి వాచ్యం। నిష్ప్రకారకశాబ్దబోధాంగీకర్తౄణాం భవతా
న్నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకకశాబ్దధీస్వీకారే బాధకవిరహాత్ ఖణ్డ
వాక్యార్థబోధపూర్వకమహావాక్యార్థబోధస్వీకర్తృభి
రేవ ఘటాద్భిన్నం పటమానయేత్యాదౌ ఘటాద్భిన్నమిత్యంశేన
ఘటభేదప్రకారకస్య నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకకబోధస్య నైయా
యికైరపి స్వీకారాత్। బృహ్మపదస్య బృహత్త్వాదివిశిష్టపర
త్వేన నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకకబోధప్రసక్తేరభావాచ్చ। బ్ర
హ్మపదస్య స్వరూపమాత్రార్థకత్వేఽపి నిర్ధర్మితావచ్ఛే
దకకబోధానంగీకారేఽపి ఆఖ్యాతస్య సాధుత్వమాత్రార్థత్వము
యుక్తం బాధ్యత్వాభావస్త్వేతి కల్పే యథా అభానాపాదకాజ్ఞా
నవిరోధినీ చిద్భానం అనానందాపాదకాజ్ఞానవిరోధినీ చిదానంద
స్తథా అసత్త్వాపాదకాజ్ఞానవిరోధినీ చిత్సత్తేతి పక్షేఽపి బ్రహ్మ
ణి నాశ్రయికాతాదృశసత్తేతి బోధస్య ధాత్వర్థవిశేష్య
కస్య సంభవాత్ ధాత్వర్థవిశేష్యకబోధస్యైవ స్మృత్యను
మతత్వాత్ అన్యథా బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ యత్ర

న్యాదీయతే స్వయం। ఇతిస్మృతివాక్యాదాహ్వానపూర్వకం
స్వయంకన్యాదానంబ్రాహ్మో వివాహఇత్యర్థలాభానుప
పత్తేః। యదిచ బ్రాహ్మోవివాహఇతిస్మృతివాక్యస్యతా
దృశకన్యాదానం బ్రాహ్మోవివాహ ఇతివార్థః గాంధ
ర్వాదివివాహసాధారణ్యాయవహప్రాపణఇతిధాత్వనుసా
రేణచవరనిష్ఠకన్యాప్రాప్త్యనుకూలవిలక్షణవ్యాపారస్యై
వవివాహతయా కన్యాదానస్య వివాహత్వాభావాత్ అత
ఏవస్మృతౌ వివాహస్యాష్టధావిభాగస్సంగచ్ఛతే సాహూన్యథ
మాః క్రాంతానాంపి శేషరూపేణ ప్రతిపాదనస్యైవ విభాగ
త్వాత్ కింతుయత్ యాదృశాత్మకవ్యాపారాయ ఆహూయ
స్వయందీయతేకన్యాసవ్యాపారో బ్రాహ్మోవివాహ ఇ
త్యేవఅర్థఇతినస్మృతేర్ధాత్వర్థవిశేష్యకబోధపరత్వంప్ర
థమాన్తార్థస్యముఖ్యవిశేష్యతాచ శ్రుత్యనుమతా। అద్వైత
యోః పథోః కతరేచన తానీమానిక్షుద్రాణ్యసకృదావృత్తీ
భూతానిభవన్తి జాయస్వమ్రియస్వేత్యేతత్ తృతీయంస్థా
నం తేనాసౌలోకోనసంపూర్యత ఇతిఛాన్దోగ్యశ్రుతౌతాని
మానిభూతానిక్షుద్రాణిదంశమశకకీటాదీని అసకృదావృత్తీని
సన్తిజాయస్వమ్రియస్వేతిభవన్తిజననమరణాభిన్నభవనాశ్ర
యాఇతిప్రథమాన్తార్థవిశేష్యకబోధస్యైవ ఏతచ్ఛ ష్టేన
భూతానాంపరామర్శోపపత్తేః సర్వనామ్నాంప్రధానపరా
మర్శకత్వాత్ ధాత్వర్థవిశేష్యకబోధపరత్వేచ జననమరణా

భిన్నభవనస్యైతచ్ఛబ్దేనపరామర్శాపత్తేః న చైతావ త్తేనవస్త్వితి మేతథోపలబ్ధేరితిసూత్రభాష్యోత్పత్తియస్థానశబ్దేన కేవలప్రాప కప్రమాణముచ్యత ఇత్యుక్తేః। ఏవంస దేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితి శ్రుతౌ తదైక్షత తేతితచ్ఛబ్దేన బ్రహ్మపరామర్శోఽపి ప్రథమాన్తార్థ విశేష్యతాగమకః లోకేఽపి ప్రయాతి పురుష స్తస్యపాద యోర్గతి నాదయోత్త్యాదౌ తథాదర్శనాదిత్యాదికంవిభావ్య తథాపి నా నుపపత్తిః। నీలంఘటంజానాతీత్యాదౌనీలప్రకారకఘటవిశేష్య కజ్ఞానవానితిబోధస్యైవబ్రహ్మవిశేష్యకసత్త్వాశ్రయత్వప్రకా రకజ్ఞానవానితిబోధస్యైవోక్తశ్రుతివాక్యాదుత్పత్తేరితిదిక్.

ఇతి శేషకులతిలకస్యానంతార్యస్యకృతౌ న్యాయభాస్క-
రేజడత్వభంగఅష్టమః॥

ఏవంపరిచ్ఛిన్నత్వమపినహేతుః పరిచ్ఛిన్నత్వం హి వ్యావర్తితత్వం ఆరుణ్యాదిగుణేన క్రయసాధనగవాదికంపరిచ్ఛిన్నమితివ్యవహారాత్ వ్యావర్తితత్వంచ ఇతరభేదవిధేయకానుమితివిషయత్వంతస్య చన హేతుతా సంభవః బ్రహ్మణశ్చ యోర్వ్యభిచారాత్ విషయత్వమాత్రస్య హేతుత్వసంభవేనేతరాంశ వైయర్థ్యాచ్చ. యత్తుపరిచ్ఛిన్నత్వం త్రివిధం దేశపరిచ్ఛిన్నత్వం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం వస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వం ఇతి తత్ర యద్యపి దేశపరిచ్ఛిన్నత్వాదికం కించి ద్దేశావిలింగకేతర భేదానుమితివిషయత్వాదిరూపంఅయం ఘటఏత ద్దేశ పరిచ్ఛిన్న ఇత్యస్యైవ తద్ఘటఏత ద్దేశేన దేశాన్తరావచ్ఛిన్నేభ్యో వ్యావర్తిత

ఇత్యర్థాత్। ఏవమేతత్కాలపరిచ్ఛిన్న ఇత్యాదావపి। తథాపి నిరుక్తదేశపరిచ్ఛిన్నత్వస్య దేశాంతరనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వం వినానుపపన్నతయా అర్థాపత్త్యా దేశాంతరనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వస్య దేశపరిచ్ఛిన్నశబ్దేన లాభాదుక్తరీత్యైవ కాలాంతరనిష్ఠధ్వంసప్రతియోగిత్వస్య కాలపరిచ్ఛిన్నశబ్దేన వస్త్వంతరనిష్ఠభేదప్రతియోగిత్వస్య చ వస్తుపరిచ్ఛిన్నశబ్దేన లాభాత్తత్రాపి దేశాంతరాదిఘటితస్య హేతుత్వే తస్య సర్వదృశ్యాననుగతత్వాదత్యంతాభావప్రతియోగిత్వాదిభిన్నాంశస్య వ్యర్థత్వాచ్చాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వం దేశపరిచ్ఛిన్నత్వం ధ్వంసప్రతియోగిత్వం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం భేదప్రతియోగిత్వం చ వస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వమితి త్రివిధం పరిచ్ఛిన్నత్వమపి హేతురితి। తన్న। సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితాయా బ్రహ్మణి సత్త్వేన ప్రథమహేతోస్తత్ర వ్యభిచారాత్। సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నాభావ। ప్రతియోగితా వివక్షణేఽపి మూర్తనిష్ఠసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగిని బ్రహ్మణి వ్యభిచారాత్ న చ తత్ర వ్యభిచారవారణాయ మూర్తనిష్ఠాత్యంతాభావీయసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయా హేతుత్వమంగీక్రియత ఇతి వాచ్యం ఆకాశకాలప్రకృత్యాదావసిద్ధేః సర్వమూర్తేష్వాకాశమిత్యాదిప్రతీతేర్వ్యాప్తినియామకసంయోగేనాప్యాకాశస్యాత్యంతాభావవిరహాత్। ధ్వంసప్రతియోగిత్వరూపద్వితీయహేతోశ్చ ప్రకృతికాలాదావసిద్ధిః।

కాలవనాద్యంతవర్తినిత్యాసతతవిక్రియేత్యాదిభిః ప్రకృత్యాదేర్భిన్న
త్వత్వావగమాత్ । భేదప్రతియోగిత్వరూపద్వితీయహేతోశ్చ
బ్రహ్మణి వ్యభిచారః । తస్య జడనిష్ఠభేద ప్రతియోగిత్వాదన్య
థాజడత్వాపత్తేః । యద్యపి స్వసమానసత్తాకాత్యంతాభావప్ర
తియోగిత్వం దేశపరిచ్ఛిన్నత్వం తాదృశభేదప్రతియోగిత్వం చ
వస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వం యత్ర హేతుః స్థాప్యః స స్వపదార్థః తథా చా
త్మని హేతోస్స్థాపనే తస్యైవ స్వపదేన ధార్యత్వాత్ తత్సమానస
త్తాకాత్యంతాభావాదేరప్రసిద్ధ్యా అనాత్మన ఏవ స్వపదార్థ
త్వాన్నాత్మని వ్యభిచార ఇతి । తదపి న । అవిద్యాకాశాదేర్వ్యావ
హారికస్య పారమార్థికాభావపక్షే స్వసమానసత్తాకాభా
వప్రతియోగిత్వాభావేన అసిద్ధేః శుక్తిరూప్యాదేః ప్రాతిభాసి
కస్య వ్యావహారికాభావ ప్రతియోగిత్వే న దృష్టాంతే సాధనవై
కల్యాచ్చ । న చ స్వాన్యూనసత్తాకాభావప్రతియోగిత్వస్య వివ
క్షితత్వాన్న దోష ఇతి వాచ్యం । స్వత్వస్యాననుగతత్వేన భాగాసి
ద్ధేః న చ పారమార్థికనిష్ఠం యద్వ్యావహారికాభావ ప్రతియోగి
త్వం తద్భిన్నత్వే సతి పారమార్థికనిష్ఠం యత్ప్రాతిభాసికాభావ
ప్రతియోగిత్వం తద్భిన్నప్రతియోగిత్వస్య హేతుత్వే తాత్పర్యా
న్న భాగాసిద్ధిరితి వాచ్యం । వ్యావహారికత్వప్రాతిభాసికత్వాదీ
నాం సత్యత్వవాదిమతే అసిద్ధత్వేన తద్ఘటితహేతోరుభయవా
ద్యసిద్ధత్వాత్ ఘటో నాస్తి ఘటత్వేన ప్రమేయం నాస్తి ప్రతీతివి
షయాభావాత్యంతాభావయోరైక్యేన అభావైక్యే ప్రతియోగితావచ్ఛే

ద్వక్త్వైక్యప్రతియోగితాయా ఐక్యేనఘటాదినిష్ఠవ్యావహారికా
భావప్రతియోగితాయాఅపిపారమార్థికనిష్ఠత్వేనతద్భిన్నత్వా
భావాసిద్ధ్యుక్తరీత్యైవధ్వస్తాంతేసాధనవైకల్యాచ్చ. ఏతే
నవస్తుతస్తుఘటాదావాత్మావృత్తిత్వవిశిష్టప్రతియోగితాసం
బంధేన అత్యంతాభావో భేదో వా హేతుర్బోధ్య ఇత్యపినిర
స్తం। ఉక్తరీత్యాఘటాదినిష్ఠ ప్రతియోగితాయాః ఆత్మావృత్తి
త్వాసంభవేనాసిద్ధేః ఆత్మావృత్తిత్వవిశిష్టసంబంధేనఅత్యంతా
భావాదెర్హేతుత్వమిత్యేతావతైవనిర్వాహే తత్రసంబంధతావ
చ్ఛేదకేప్రతియోగితావిశేషణవైఫల్యాచ్చ। కించఘటో నా
స్తీతిబుద్ధావభావాంశేప్రతియోగిన ఏవప్రకారతయాభానాన్న
త్యభావాదేః కారణత్వే ప్రతియోగినో వచ్ఛేదకత్వాచ్చాభా
వనిష్ఠస్య ప్రతియోగినిరూపితానుయోగితాఖ్యస్వ సంబంధస్యైవ
శ్యకత్వేపిప్రతియోగిన్యభావవిశిష్టబుద్ధ్యభావేనస్యా
భావీయోఘటఇత్యాదిప్రత్యయస్యానుభవవిరుద్ధత్వాత్ ప్రతి
యోగిన్యవహారస్యచానుయోగితానిరూపకత్వావలంబనతయై
వోపపత్తేశ్చ అభావీయప్రతియోగితాఖ్యస్వరూపసంబంధేనా
నాభావాత్ ప్రతియోగితాసంబంధేనఅత్యంతాభావాదేర్హేతు
త్వమనుచితం। నచధ్వంసస్యప్రతియోగినిష్ఠ ప్రత్యాసత్త్యై
ప్రతియోగిజన్యత్వానురోధేనతస్యప్రతియోగినిష్ఠ సంబంధోపే
గను ఆవశ్యక ఇతివాచ్యం అత్యంతాభేదతాదాత్మ్యానంగీకా
ర్త్వానాంభవతాం ప్రతియోగితా సంబంధేనధ్వంసం ప్రతితా

తాత్మ్యేన ప్రతియోగినో హేతుత్వమిత్యస్య సంభవాద భా
వాంతరస్య తాదృశసంబంధే మానాభావాచ్చ స్పష్టం చేదం
పూర్వపక్షవ్యాప్తివిచార గాదాధర్యాం। ఏతేన ఘటాదయః
స్వానుగతప్రతిభాసేన స్తు కల్పితాః విభక్తత్వాత్ స్వానుగత
ప్రతిభాసే రజ్జావిదము శైకల్పితసర్పమాలాదివదిత్యను మానా
న్మిథ్యాత్వసిద్ధిః స్వానుగత ప్రతిభాసే కల్పితత్వంచ స్వనిష్ఠవిశే
ష్యతానిరూపిత తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రకారతావ్యా
పకస్వనివర్తక ధీవిషయతాకత్వం తాదృశ ప్రకారతావ్యాప
కస్వాత్యంతాభావకత్వం వా। అత్ర తాదృశ ప్రకారతా సమా
నాధికరణస్వనివర్తక ధీవిషయతా కత్వస్య సాధ్యత్వే ఘ
టాదేః స్వతాదాత్మ్య ధీవిషయ ఘటత్వాదౌ కల్పితత్వ హాదా
యసపక్షై రర్థాంతరం వాచ్యమతో వ్యాపకత్వముక్తం తాదృశ ప్ర
కారతాచ నిరవచ్ఛిన్నా గ్రాహ్యా తేన స్వనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపిత
ప్రకారతావతి ద్రవ్యగుణాదౌ స్వనివర్తకధీవిషయత్వాభావే
పి న క్షతిః ప్రతియోగితావిషయతా దేరనవచ్ఛిన్న ప్రకారతాస్వీ
కారేతత్ర స్వనివర్తకధీ విషయతావిరహాన్నిరూపితాంతస్వా
నే స్వతాదాత్మ్య సమానాధికరణేతి వాచ్యం। ఏవంచ సామా
నాధికరణ్యమపి వ్యాపకత్వస్థానే వక్తుం శక్యం ద్వితీయ సాధ్యే
తు న ప్రకారతాయాం అనవచ్ఛిన్నత్వం దేయం విభక్తత్వంచ
స్వసమానసత్తాక భేదప్రతియోగిత్వమితి న బ్రహ్మణి వ్యభిచా
రః ఇత్యానందబోధానుమానపరిష్కారోపి నిరస్తః ఖండో గౌర్ముం

డో గౌరిత్యనుగతప్రతీతౌ గవాదిషు తాదాత్మ్యేన ప్రకారీభూతే గోత్వే గౌగవాదినివర్తకధీవిషయత్వాభావేన ప్రథమసాధ్య బాధాపత్తేః నచ ఖండో గౌరిత్యాదౌ ప్రకారీభూతం గోత్వం సద్రూపమేవ పరాభిమతౌ యావత్యో వ్యక్తయస్తావదన్యతమోపరక్తసద్రూపస్యైవ గౌరిత్యాదివ్యవహారకారణత్వాద్ఘటఇత్యాదివ్యవహారేపి తాదృశయావద్వ్యక్త్యన్యతమోపరక్తసద్రూపస్యైవ కారణత్వాత్తథా చ న బాధ ఇతి వాచ్యం। తావదన్యతమత్వఘటకభేదానాం విశేషణవిశేష్యభావే వినిగమనావిరహేణ తావదన్యతమోపరక్తసద్రూపస్య గౌరిత్యాదివ్యవహారకారణతాయాః ఆనంత్యప్రసంగాత్ గౌరవాద్దుర్జ్ఞేయత్వాచ్చ పరక్తాన్యతమత్వఘటితస్య తథాత్వే సంభవేనాతిరిక్తగోత్వాదేః కల్పనస్యైవాయుక్తత్వాత్ తావదన్యతమోపరక్తప్రమేయత్వవస్తుత్వవాచ్యత్వాదీనాం తథాత్వకల్పనమాదాయ వినిగమనావిరహశ్చ న చోక్తాన్యతమత్వస్యాఖండస్య స్వరూపత ఏవ నివేశాన్న గౌరవం దుర్జ్ఞేయత్వం చేతి వాచ్యం। తథా సతి తాదృశాన్యతమత్వస్యైవ తథాత్వౌచిత్యాత్తత్ర గవాదీనాం కల్పితత్వాభావేన బాధస్య దుర్వారత్వాత్। ఏతేన తావద్వ్యక్తీనాం యావన్తి సద్రూపేణ సహ తాదాత్మ్యాని తావదన్యతమత్వవిశిష్టసంబంధేన సద్రూపవిశిష్టం గౌరిత్యాదివ్యవహారవిషయః। తేన సంబంధేన సద్రూపం తత్తన్నిష్ఠకారణతాదేరవచ్ఛేదకం తథా చ ఖండో గౌరిత్యాదిప్రతీతౌ సత ఏవ

ప్రకారత్వాత్త ప్రకల్పితత్వస్య గవాదిషు సత్త్వాన్న బాధ ఇతిచి
రస్తం। కారణతావాహుళ్య గౌరవదుర్జ్ఞేయత్వాదేః పూర్వో
క్తరీత్యా ప్రసంగాత్। అన్యతమత్వస్యైవ తథాత్వోపపత్తేశ్చ
ప తేన అనంతా హి మూలాజ్ఞానీయాః కార్యజననానుకూలావి
శేషవనామకశక్తయో నిర్విషయకాః ఆవరణశక్తేరేవ సవిష
యకత్వాత్ తథా చ ఘటవ్యక్తిభిరవచ్ఛిన్నా జలాహరణాదికా
ర్యానుకూలా తాదృశశ్శక్తిర్ఘటత్వమేవం పటత్వాదికమపి వా
చ్యమితి ప్రత్యుక్తం యత్తు గోత్వాదిజాతిస్వీకారేపి తాదృశాన్య
తమత్వస్య కారణతావచ్ఛేదకత్వాపారణాయ తస్యోభాభ్యామ
ప్యన్యథాసిద్ధి నిరూపకత్వం స్వస్వకారణోన్మొక్తాపత్తిరితి తన్న స
గ్రహాపాతిరిక్తజాతిస్వీకారపక్షే సగ్రహాపస్యాప్యన్యథాసిద్ధినిరూ
పకత్వకల్పనాత్। కించ। అత్ర సాధ్యఘటకీభూతం స్వనివర్తక
ధీవిషయత్వం యది స్వనాశకజ్ఞానవిషయత్వరూపం తదా యా
దృశపూర్వజ్ఞానస్యోత్తరేణ జ్ఞానత్వజ్ఞానేన నాశస్తాదృశపూర్వ
జ్ఞానే సిద్ధసాధనాత్। అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యత్వేపి తద్వ
దేవ వియదాదేరమిథ్యాత్వాపత్త్యాద్ధ్వంసం తరాత్ ముద్గరపా
తాదినా నష్టే ఘటాదౌ బాధాచ్చ స్వస్వకారణాన్యతరత్వా
వచ్ఛిన్నాభావ ప్రయోజకత్వ రూపబాధకతాని వేశే చ తాదృ
శాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావప్రయోజకధీవిషయతాకత్వ మా
త్రస్య సాధ్యతయైవ సమీహితనిర్వాహే వ్యాపకాంతనివే
శవైయర్థ్యాత్ ద్వితీయసాధ్యవిశిష్టాభావోభయాభావసం

బంధాంతరావచ్ఛిన్నాభావవారణం దుర్ఘటం స్వనిష్ఠవిశేష్య
తావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నత్వ తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛి
న్నత్వయోః ప్రతియోగితావిశేషణత్వేన తద్వారణేప్యర్థాంత
రందుర్వారం। స్వానధికరణవస్వసిద్ధ। విశేష్యతానిరూపిత
ప్రకారతానవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యస్య పర్యవసానసంభవేన తదధి
కరణేతద్వత్యంతాభావాసిద్ధేః। స్వాధికరణతాసమానాధికర
ణప్రకారతానివేశేచ ప్రకారతానివేశవైయర్థ్యం స్వాధికర
ణతావ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వస్యైవ సాధ్యతాసంభవా
త్ తావన్మాత్రస్యచ ప్రాగేవ నిరస్తత్వాత్ అతఏవ ఘటాదిః స
ద్రూపే కల్పితం ప్రత్యేకం తదనువిద్ధత్వేన ప్రతీయమానత్వాత్
జలతరంగచంద్రవదిత్యనుమానాన్మిథ్యాత్వసిద్ధిః అత్ర సద్రూ
పే కల్పితత్వం సద్రూపజ్ఞాననివర్త్యత్వం తదనువిద్ధతయా ప్రతీ
యమానత్వంచ సత్తాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానత్వం। తథాచ
ఘటాదీనాం సర్వేషాం సత్తాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానత్వాత్ ఘ
టాదికం సర్వం సద్రూపజ్ఞాననివర్త్యమితి పర్యవసితం తరంగ
స్థశ్చంద్రస్సన్నితి ప్రతీత్యా సత్తాదాత్మ్యస్య సద్రూపజ్ఞానని
వర్త్యత్వస్యచ తరంగచంద్రే సత్త్వాదుదాహరణసంగతిరితి
బ్రహ్మసిద్ధికారోక్తమపి నిరస్తం। బ్రహ్మణో రూపాదిహీనస్య చా
క్షుషాదివిషయత్వాసంభవాత్ బ్రహ్మణస్సత్తాదిజాతిరూప
తయా ద్రవ్యతాదాత్మ్యాపన్నజాతిస్థలే లౌకికవిషయితాసంబం
ధేన ప్రత్యక్షం ప్రతిస్వాశ్రయతాదాత్మ్యసంబంధేన రూప

స్యకారణత్వే న తేన సంబంధేన బ్రహ్మణో రూపాదిమత్వే
పి తస్య చాక్షుషాసంభవవత్ తస్య సంసారదశాజ్ఞానావృతత్వే
న శబ్దైకగమ్యత్వే తయా ఘటస్సన్నిత్యాదిబుద్ధివిషయత్వా
నుపపత్తేః న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం పరాంచి ఖాని వ్యతృణ
త్స్వయంభూరిత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్ । అన్యథాస ప్రకాశక
శబ్దాజన్య వృత్తివిషయత్వ రూపదృశ్యత్వాపత్త్యా మిథ్యాత్వా
పత్తేః యదపి సద్భానానందానాం శానాత్మ్యధ్యే ఆనందాంశరూ
పేణైవ బ్రహ్మ మూలాజ్ఞానావృతం పూర్ణానందో న భాతీతి
ప్రత్యయాత్ సద్భానరూపేణ భాసత ఇతి ప్రత్యయాచ్చ న చ స
ద్భానాంశయోరనావృతత్వే ఘటాద్యాకారవృత్త్యభావకా
లేపి ఘటస్సన్ ఘటో భాతీతి ధీస్స్యాదితి వాచ్యం । సద్భానాంశ
యోర్మూలాజ్ఞానేనానావృతత్వేపి ఘటాద్యవచ్ఛిన్నతదజ్ఞానే
న తూలాజ్ఞానశబ్దితేనావృతత్వాత్ తాదృశవృత్త్యభావకాలే త
థాబుద్ధ్యుత్పాదనాసంభవాత్ వృత్త్యా తాదృశ అజ్ఞాననాశే చ
తథావ్యవహారాత్ ఏకాజ్ఞానపక్షే మూలాజ్ఞానేనైవ సద్భా
నాంశయోరావృతత్వేపి వృత్త్యా తదుచ్ఛేదాసంభవేపి వృత్తికా
లే తథావ్యవహార ఉపపద్యతే । ఘటస్సన్ ఘటో భాతీత్యాది
వ్యవహారం ప్రతి ఘటాద్యాకారవృత్త్యభావ విశిష్టమూలాజ్ఞాన
విషయతాయాః ప్రతిబంధకత్వేన వృత్తిదశాయాం ప్రతిబంధ
కవిరహాత్ తథా చ ఘటస్సన్నిత్యాదిప్రతీతౌ బ్రహ్మణో విషయ
త్వముపపన్నమితి । తన్న । ఘటం న జానామీతి సాక్షిధియా ఘ
టాదేరేవ అజ్ఞానవిషయత్వావగాహనేన తన్నివర్తకస్యాఘు

షాదివృత్త్యాఘటాదేరేవభానౌచిత్యాత్ సప్రకారస్య భానాం
గీకారస్యానుచితత్వాత్ నచఘటాద్యవచ్ఛేదేనచితఃస్ఫురణ
వారణాయఘటాద్యవచ్ఛేదేనచిత్య జ్ఞానవిషయత్వానామవ
శ్యంకల్పనీయతయాతదవచ్ఛేదకత్వేనైవఘటాదీనామస్ఫుర
ణోపపత్తౌతేష్వ జ్ఞానవిషయత్వాంతరకల్పనేగౌరవమితివా
చ్యం। ఘటాద్యుపహితచైతన్యానాం కేవలచితో భిన్నత్వప
క్షేఉపహితచైతన్యేష్వజ్ఞానవిషయత్వానాంఘటాదిషుతద
వచ్ఛేదకత్వానాంచకల్పనీయతయాతదపేక్షయాఘటాదిష్వ
జ్ఞానవిషయత్వానాంకల్పనాయాఏవ లఘీయస్త్వాత్ తాదృ
శచైతన్యానాంకేవలచిదభిన్నత్వపక్షేపి ఘటాదివిశేషితచి
ద్రూపేసంశయాద్యభావరూపస్ఫురణస్యఘటాదావజ్ఞానవిష
యత్వాంగీకారమాత్రేణైవనిర్వాహాత్ తాదృశచిద్రూపేఅజ్ఞా
నవిషయత్వాకల్పనాత్ నచాద్యపక్షేఘటాదావవచ్ఛేదక
త్వానినకల్ప్యానితత్రాజ్ఞాతచిత్తాదాత్మ్యాదేవాజ్ఞాతత్వ
వ్యవహారోపపత్తేరితివాచ్యం। వినిగమకాభావాత్ ఘటాదావ
జ్ఞాతత్వస్వీకారేప్యజ్ఞాతచిత్తాదాత్మ్యాదేవతదుపహితచిత్స్వ
జ్ఞాతత్వవ్యవహారనిర్వాహాత్ నచచిత్యజ్ఞాతత్వస్వీకారేఅజ్ఞా
తత్వశూన్యచిద్రూపమపరోక్షజ్ఞానమితిసంభవతి ఘటాదౌత
త్స్వీకారేతునాపరోక్షత్వం ధీఘటాద్యాకారవృత్త్యనుత్పత్తి
కాలేపిఘటాదేరపరోక్షత్వాపత్తేః కింత్వజ్ఞాతత్వశూన్యోప
హితత్వవిశిష్టచిద్రూపంతథావాచ్యమితిగౌరవాచ్చిత్యజ్ఞాతత్వ

స్వీకారపక్షేలాఘవమితివాచ్యం। ఘటాదావజ్ఞాతత్వస్వీకా
రపక్షేప్యజ్ఞాతత్వాభావస్యైవాపరోక్షతారూపత్వసంభవా
త్ నచైవమలీకస్యాప్యపరోక్షత్వాపత్తిస్తస్యాజ్ఞాతత్వశూన్య
త్వాదితివాచ్యం వృత్త్యభావదశాయాం అజ్ఞాతత్వసత్త్వేపిప్రా
తిభాసికస్యాజ్ఞాతత్వాభావస్యసంభవేనతద్దశాయామపరో
క్షత్వవ్యవహారవారణాయస్వసమానసత్తాకాజ్ఞాతత్వసా
మాన్యాభావకత్వస్యైవాపరోక్షతారూపత్వావశ్యకతయాలీ
కస్యాపరోక్షత్వాపత్తివిరహాత్ అస్తువాసద్రూపస్యాజ్ఞానవిష
యతాతథాపితన్నివర్తకవృత్తివిషయిత్వం సద్రూపస్యానావ
శ్యకం। నచతథాసతిసద్రూపావరణనాశేఘటస్సన్నిత్యా
దివ్యవహారానుపపత్తిరితివాచ్యం ఘటాదివిషయకవృత్తేరేవఘ
టాద్యవచ్ఛేదేనసద్రూపావరణాభిభావకత్వసంభవాత్ అ
జ్ఞాతావిషయకత్వేపిఘటాద్యాకారవృత్తేరజ్ఞానానవచ్ఛేదకవి
షయకత్వేనైవప్రమాత్వసంభవాత్ తాత్త్వికప్రమాత్వమేవాజ్ఞా
తవిషయఘటితం బృహత్కారవత్త్వాదితివక్తుంశక్యత్వాత్।య
ద్యపినవ్యప్రాభాకరమతే విషయావభాసకసామగ్ర్యా
ఏవజ్ఞానగ్రాహకత్వవత్ మీమాంసకమతే కాలసంబంధిగ్రా
హకసామగ్ర్యాః కాలగ్రాహకత్వవత్పత్త్రాశ్రయగ్రాహకసా
మగ్ర్యాస్సత్తాగ్రాహకత్వాంగీకారాత్ సత్తారూపంబృహత్
సర్వప్రత్యయేష్వభాసతేనసోస్తిప్రత్యయోలోకేయత్రశబ్దో
నభాసతఇతిశాబ్దికోక్తనియమవన్నసోస్తిప్రత్యయోలోకేయ

త్రికాలీన భాసత ఇతినిగమనాంశకనియమవచ్చ। నహ్యస్తి త్రి
త్వయోరేకేయ త్రసత్తానభాసత ఇతినియమస్య సిద్ధాంతే
స్వీకారాదితి-తన్న। కేవలవహ్నివ్యాప్త్యాదిజ్ఞానాత్సత్తావి
శిష్టవహ్న్యాద్యనుమిత్యాదేరసంభవేన కేవలవహ్న్యాదివా
చకపదేనసత్తావిశిష్టవహ్న్యాదిబోధాసంభవేనానుమిత్యాగా
సత్తాభానాసంభవాత్ వహ్నిస్సన్నిత్యాదిజ్ఞానానంత
రజాతానుమితౌవహ్న్యంశేసత్తాభానాసంభవాచ్చ। నచ
వ్యాప్త్యాదిజ్ఞానేపిసత్తావిశిష్టవహ్న్యాదేరేవభానాదనుమి
తౌసత్తావిశిష్టవహ్న్యాదిభానసంభవః। వహ్నిర్నా సన్ని
త్యాదినైకాలేపిసత్తావహ్నిత్వయోరేక త్రద్వయమితిరీత్యా
ప్రకారత్వసంభవాదితివాచ్యం। ఏవంసతిసామానాధికరణ్యే
నసిద్ధ్యాదిప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకగర్భే శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛి
న్నవిధేయత్వ శుద్ధపర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యత్వాదేర్ని
వేశానుపపత్తేః। వహ్నిత్వనిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాభి
న్నసత్తానిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాభిన్నావచ్ఛేదకత్వని
రూపకత్వరూపశుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నత్వస్యవిధేయతాయా
న్నివేశేచశుద్ధపర్వతత్వావచ్ఛిన్నత్వశుద్ధసంయోగావచ్ఛి
న్నత్వయోరప్యుక్తరీత్యా నివేశ్యతయా అధికభేదనివే
శాద్విశేషణవిశేష్యభావేవినిగమనావిరహేణబహుతరప్రతిబధ్య
ప్రతిబంధకభావబాహుల్యాపత్తిః। ఏవంపరామర్శకార్యతా
వచ్ఛేదకబాధప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకాద్యావపితత్తన్నివేశావ

శ్యైకత్వస్యాబహుతరగౌరవదుర్వారం। ఏవం వహ్నిర్నాస్తీ
త్యాదిబుద్ధౌ సత్తాయా వహ్న్యంశేఽపలక్షణతయా భానం స్వీ
కార్యం సత్తావిశిష్టవహ్నిత్వస్య గౌరవేణానవచ్ఛేదకత్వాత్।
తథా చ। మహానసీయవహ్నిర్నాస్తీత్యత్ర మహానసీయత్వా
దేరుపలక్షణతయా భానవారణాయ కల్పనీయానాం స్వా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధావచ్ఛిన్నధర్మ్యంతరని
రూపితప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవిశేష్యత్వా
వచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితసంసర్గతాసంబంధేన జ్ఞానం ప్రత్య
భావీయానుయోగితాభేదస్య కారణతానాముపపత్తయే ప్రకా
రత్వానవచ్ఛిన్నప్రకారతాయాం సత్తాన్యనిష్ఠత్వస్య నివే
శ్యతయా గౌరవాత్। తస్మాత్సత్తాయాస్సర్వప్రత్యయవే
ద్యత్వమనుచితం। యదపి సత్తాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానత్వం
చ సదవృత్తిత్వవిశిష్టం భేదప్రతియోగిత్వం తథా చ యదుక్తప్ర
తియోగిత్వం తత్సద్రూపధీనివర్త్యం యథా తరంగచంద్ర ఇవే
త్యత్ర తాత్పర్యాన్నానుపపత్తిరితి। తదపి న। సదవృత్తిత్వవిశి
ష్టస్యైవ హేతుత్వసంభవేన తత్ర భేదప్రతియోగిత్వనివేశ
వైయర్థ్యాత్। అసతి వ్యభిచారాత్। జగత్సత్యత్వవాదిమ
తే సదవృత్తిత్వవిశిష్టప్రతియోగిత్వాదేః ప్రపంచే అస్వీకారే
ణాసంధిగ్ధాసిద్ధేశ్చ.

ఇతి శేషకులతిలకస్యానంతాచార్యస్య కృతౌ న్యాయభాస్కరే ప
రిచ్ఛిన్నత్వభంగో నవమః ❀ అయం పట ఏతత్తంతునిష్ఠాత్యం

తాభావప్రతియోగి అంశిత్వాత్ ఇతరాంశవదిత్యనుమానాన్మి
థ్యాత్వసిద్ధిః। నచపటత్వావచ్ఛిన్నంచిదేవోపాదానన్నతంతు
రితిమతేసిద్ధసాధనం తాదాత్మ్యేనతంతౌ పటస్యాత్యంతాభావ
సత్త్వాదితివాచ్యం। తత్రతంతుపదస్యోపాదానపరత్వాదుక్తా
నుమానేనస్వోపాదాననిష్ఠాత్యంతాభావ ప్రతియోగిత్వ లక్ష
ణమిథ్యాత్వసిద్ధేః। నచకస్యచిత్పటస్యసంయోగసంబంధే
నైతత్తంతుషుసత్త్వే నతత్రతన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వ
విరహోవ్యభిచార ఇతివాచ్యం। తత్సమవేతస్య తన్నిష్ఠాత్యం
తాభావ ప్రతియోగిత్వమంగీకుర్వత స్తత్సంయుక్తస్యాపి తన్ని
ష్ఠాత్యంతాభావ ప్రతియోగిత్వస్వీకారేఽపతుసమత్వాత్।
అభావశ్చ ఏతత్పటానవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తికాన్యత్వేనవి
శేషణీయః। తేన నావ్యాప్యవృత్తితామాదాయార్థాంత
రం। నవామిథ్యాత్వఘటకాత్యంతాభావస్యావచ్ఛిన్న వృత్తి
కాన్యత్వస్వీకారేపిక్షతిరితిచిత్సుఖాచార్యపక్షోపినయుక్తః।
విశిష్టాభావముభయాభావంసంబంధాంతరావచ్ఛిన్న ప్రతి
యోగితాకాభావంచాదాయసిద్ధసాధనాత్। వైశిష్ట్య వ్యాస
జ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నత్వే సతి తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛి
న్నత్వస్య ప్రతియోగితాయాంనివేశేచ ప్రతియోగితాయాః।
ప్రతియోగిస్వరూపత్వపక్షేచానః పతత్పటత్వావచ్ఛిన్నైతత్
త్పటాత్మకప్రతియోగితాయా ఏవవైశిష్ట్యాద్యవచ్ఛిన్నత్వా
త్సంబంధాంతరావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయా అపితాదాత్మ్య

సంబంధావచ్ఛిన్నత్వాత్ । ప్రతియోగితాయా అతిరిక్తత్వేపి యాదృశప్రాతిభాసికవిశేషస్య వైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మాభ్యామేవ భానంతాదృశప్రాతిభాసికేవ్యభిచారశ్చతత్ర వైశిష్ట్యాద్యనవచ్ఛిన్న ప్రతియోగిత్వసత్త్వేప్యభానాభావాత్ । నచైతత్వటత్వమేతత్త్వనిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకమంశేవృత్తిత్వాద్ఘటత్వాదివదిత్యత్రతాత్పర్యాన్నదోష ఇతి వాచ్యం। కంబుగ్రీవాదిమత్త్వాదౌవ్యభిచారాత్ । గురోరనవచ్ఛేదకత్వాత్ । ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేసతీతి హేతువిశేషణేపితత్రవ్యభిచారతాదవస్థ్యాత్ । కంబుగ్రీవాదిమత్త్వస్యాపివిషయితాసంబంధావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాత్ అయంఘటఇత్యాదిజ్ఞానేపికంబుగ్రీవాదిమత్త్వావచ్ఛిన్నవిషయితాసంబంధావచ్ఛిన్నాభావసత్త్వేనతాదృశాభావప్రతియోగితాయాంఘటత్వాదెరవచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ । తత్ప్రతియోగితాన్యాపకత్వేసతీతత్రప్రతియోగితానిరూపకాభావవద్వృత్తితానవచ్ఛేదకత్వస్యైవసంభవతిలఘుత్వేపిత్యత్ర సంభవత్వరూపత్వాత్ తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే సతీతి హేతువిశేషణేపితద్దోషతాదవస్థ్యం। భవన్మతేవిషయితాయాశ్చైతత్యతాదాత్మ్యరూపత్వాత్ । ఏవం సాధ్యప్రవిష్టప్రతియోగితాయాంతాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నత్వనివేశేపతత్తన్నిస్సంయుక్తపటేవ్యభిచారశంకాయాఅనుత్థితిః। తాదాత్మ్యభిన్నసంబంధాన్తరావచ్ఛిన్నాభావమాదాయసి

ద్ధసాధనంచ। తాదాత్మ్య సంబంధనిష్ఠాయాస్సంబంధవిధయా
అవచ్ఛేదక తాదాత్మ్యనిష్ఠసంబంధానవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదక
తారూపాతని రూపకత్వస్యనివేశేపి తాదాత్మ్యసంయోగోభ
యసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యావ్యాప్తేః। తాదాత్మ్యాతిరి
క్తసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వనివేశేపిస్వాశ్రయతాదాత్మ్యసంబం
ధావచ్ఛిన్నాభావస్యాన్యానుయోగికతాదాత్మ్యసంబంధావ
చ్ఛిన్నాభావస్యచావ్యాప్త్యాసిద్ధసాధనందుర్వారం। తాదా
త్మ్యాతిరిక్తధర్మానవచ్ఛిన్న తాదాత్మ్యనిష్ఠావచ్ఛేదకతా
నివేశేపిస్వరూపతోన్యానుయోగికతాదాత్మ్యనిష్ఠావచ్ఛేదకతా
మాదాయదోషోదుర్వారః। కించాన్యాసమవేతస్యాంశిత్వ
మేతత్తన్తుసమవేతత్వంవినానయుక్తమితి విరుద్ధో హేతుః।
యద్యప్యేతత్తన్తునిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగిత్వేపిపతత్తంతుస
మవేతత్వస్య సంభవాన్నవిరోధః। నహ్యేతత్తంతునిష్ఠాత్యం
తాభావాప్రతియోగిత్వమేతత్సమవేతత్వేప్రయోజకం। పర
మతే కేవలాన్వయిధర్మమాత్రస్యైవతత్సమవేతత్వాపత్తేః
కింత్వేతన్నిష్ఠప్రాగభావప్రతియోగిత్వంతచ్చైతన్నిష్ఠాత్యం
తాభావప్రతియోగిత్వేపినవిరుద్ధమితి। తన్న। ఏతత్తంతునిష్ఠా
త్యంతాభావాప్రతియోగిత్వస్యైతత్తంతుసమవేతత్వవ్యాపక
తయావ్యాపకాభావాద్వ్యాప్యాభావేఽపాదితేవ్యాపకతా
ఖండనస్యయుక్తత్వేనతదపహాయకేవలాన్వయిధర్మేవ్యభిచా
రాముక్తాత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వస్యైతత్తంతుసమవేత

త్వావ్యాప్యత్వం న సంభవతీతి ఖండనస్యాయుక్తత్వాత్ । యద్య
పి న హ్యేతత్తంతునిష్ఠేత్యాది గ్రంథస్య సమవ్యాపకతాఖండనప
రః । ప్రయోజక మిత్యస్య సమవ్యాపక మిత్యర్థ ఇతి తద్గ్రంథసం
గమనం తదపి న । సమవ్యాపకతాఖండనస్యానవసరగ్రస్త
త్వాత్ప్రకృతోపయుక్తహేతుభూతవ్యాపకతాఖండనస్యైవ అవ
శ్యకత్వాత్ । సమవ్యాపకతాఘటకవ్యాపకత్వఖండనేన
తత్పరత్వసంభవాచ్చ । ఏవమేతన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతి
యోగిత్వమేతన్నిష్ఠసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాభావ
ప్రతియోగిత్వం వాచ్యం । అన్యథా । సర్వస్యాపి సంబంధాంత
రావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగిత్వేనాప్రసిద్ధ్యాపత్తేః । తథా చ
ప్రమేయత్వాదౌ వ్యభిచారోక్త్యసంగతిః । ఏవమేతన్నిష్ఠప్రా
గభావప్రతియోగిత్వస్యైతన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగి
త్వేనాపి రోధకథనమసంగతం అత్యంతాభావప్రాగభావయోర్వి
రోధాత్ । యత్తు అత్యంతాభావప్రాగభావయోర్విరోధస్తు
దీధితావేవ నిరస్తః । అంతరా శ్యామరక్తరూపం నాస్తీతి ప్రత్య
యాత్ తస్య ప్రాగభావాదివిషయకత్వే పూర్వాపరరక్తమధ్యం
స ప్రాగభావవతి మధ్యే రక్తే ఇతి తథా ప్రత్యయప్రసంగాదితి ॥ త
న్న ॥ అతిరిక్తాత్యంతాభావవాదిమతే రక్తతాదశాయాం తాదృ
శాత్యంతాభావసత్త్వేపి ప్రతియోగ్యనధికరణకాలావచ్ఛిన్న
స్వరూపస్య సంబంధతయా తదభావాత్ తాదృశప్రత్యయాభా
వాత్ పాకాధ్వంసప్రాగభావయోరేవ సామాన్యధర్మావచ్ఛి

న్నప్రతియోగితాకతయా తాదృశప్రతీతివిషయత్వేపి సామాన్య
ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వవిశిష్టం ప్రతి తాదృశ
స్వరూపస్యైవ సంబంధత్వకల్పనేనోక్తాపత్తివిరహాత్ । ఉ
క్తయుక్త్యైరక్ప్రాగభావవతి తదత్యంతాభావసిద్ధావపి పట
ప్రాగభావవతి తదత్యంతాభావాసిద్ధేశ్చ। ప్రాగభావహేతుత
యాపటత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వవిశిష్టస్యైవ స్వ
రూపసంబంధేన హేతుతయైవ వాపటవతి పటోత్పత్తివారణా
త్తదర్థమత్యంతాభావహేతుత్వానావశ్యకత్వాత్ పట
త్వాద్యవచ్ఛిన్నాధికరణే పటత్వాద్యవచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కాభావసిద్ధిమాత్రేణమిథ్యాత్వనిర్వాహే తదర్థం ప్రాగభావా
ధికరణే అత్యంతాభావసాధనస్య విఫలత్వాచ్చ । అత్ర కేచిత్
అయం పటః ఏతత్తంతునిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగినః ఏతత్తం
త్వారబ్ధత్వాత్ వ్యతిరేకేణ పటాంతరవదితి ప్రతిరోధః । న చాప్ర
సిద్ధవిశేషణత్వం । ఏతత్తంతునిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వం
కించిన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిసంసర్గాభావప్రతియోగిత్వ
వ్యాప్యత్వాత్ ప్రాగభావప్రతియోగితావదితి సామాన్యతస్త
త్ప్రసిద్ధేరితి వదంతి ॥ యత్తుకించిన్నిష్ఠత్వాస్యసమానన్నసం
భవముక్తికం । సంసర్గాభావప్రతియోగిత్వస్యైవ తాదాత్మ్యే
న హేతుత్వసంభవేన వ్యాప్యత్వాంశవైయర్థ్యాత్ కించ య
ది వ్యాప్యత్వం యేన కేనచిద్రూపేణోచ్యతే । తథా ఆకాశాభా
వస్యాపి ఘటాదివృత్తిత్వవిశిష్టత్వేన సంసర్గాభావప్రతియోగి

త్వవ్యాప్యత్వాత్తత్ర చాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వాభావా
న్న వ్యభిచారః। అత్యంతాభావప్రతియోగితాత్వేన తదుక్తౌ సా
ధ్యవైకల్యం సంసర్గాభావప్రతియోగితాత్వేన తదుక్తౌ స్వవ్యా
పకసాధ్యసమానాధికరణవృత్తిహేతుతావచ్ఛేదకరూపవ్యా
పిరూపే సాధనే సంసర్గాభావప్రతియోగితాత్వస్య ప్రవిష్టత్వే
న తస్యైవ హేతుతావచ్ఛేదకత్వసంభవాదతిరిక్తవైయ
ర్థ్యమితి॥ తన్న॥ సంసర్గాభావప్రతియోగితాత్వస్యాపి న్యా
భావవదవృత్తిత్వవిశిష్టస్యైవ తద్వ్యాప్యతాయా ఇత్యనేనైవ లబ్ధ
త్వేన వైయర్థ్యాభావాత్। స్వసమానాధికరణవ్యాప్యతా
వచ్ఛేదకధర్మాంతరానుఘటితస్యైవ వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వమి
త్యత్ర స్వసమానాధికరణపదేన స్వవ్యాపకస్యైవ ఘటి
తత్వేన సంసర్గాభావప్రతియోగితాత్వస్య ఉక్తవ్యాప్యత్వే ఘ
టకత్వేపి తద్వ్యాపకత్వాభావాత్। అన్యథాభావసమానా
వృత్తిత్వస్య వ్యవచ్ఛిన్న వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వానుపపత్తేః। కించ
పి యత్ర తత్తంతునిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వం తత్రైత
త్తంత్వారబ్ధత్వాభావ ఇతి వ్యతిరేకే వ్యాప్తౌ తత్తంతునిష్ఠప్రా
గభావప్రతియోగిత్వస్యోపాధిత్వాన్న సత్ప్రతిపక్షతా। తత
త్తంత్వారబ్ధత్వాభావవ్యాపకస్య తత్తంతునిష్ఠప్రాగభావ
ప్రతియోగిత్వస్యైతత్తంత్వవచ్ఛిన్న ఘటపటాదావనికప్రాగభా
సికసర్వాదౌ తత్తంతునిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వవ్యా
పకత్వాత్। తత్తంతునిష్ఠప్రాగభావప్రతియోగిత్వముత్ప

తైర్హిశత్వం తుపటే నైతత్తంత్వవచ్ఛిన్న చిత ఏవ గ్రహణాత్తస్మి
న్ ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వస్య ప్రాతిభాసికసత్త్వాదావభా
వాత్ । ఉక్తవ్యతిరేకవ్యాప్తావపి దృశసత్త్వే వ్యభిచారస్యదు
ర్వారత్వాదితి ॥ తన్న ॥ ప్రాతిభాసికాన్యత్వే సత్యేతత్తంత్వాపర
భావ సై ప్రతిహేతు తయాపి వక్షిత త్వేన తదభావస్యతం
త్వావచ్ఛిన్న ప్రతిపాదానః సత్త్వాదిసాధారణతయాపతత్తంతు
నిష్ఠ ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వస్య తద్వ్యాపకత్వాభావేనో
పాధిత్వాసంభవాత్ । ఉక్త ప్రతియోగిత్వరూపసాధ్యాభావ
వతి సత్త్వేన ఉక్త హేత్వభావస్యాపి సత్త్వేన వ్యభిచారాభావా
చ్చ । నచైతత్తంతునిష్ఠ ప్రాగభావప్రతియోగిత్వ ప్రాతిభాసికాన్య
త్వోభయాభావస్య ఉక్త హేత్వభావవ్యాపకస్య పటే వృత్తేః
పక్షవృత్తితయా సందిహ్యమానైతత్తంతునిష్ఠాత్యంతాభావప్రతి
యోగిత్వావ్యాపకత్వాదుపాధిత్వం దుర్వారమితి వాచ్యం ।
సాధ్యాసమానాధికరణధర్మవద్వ్యావృత్త సాధనవత్తన్నిష్ఠాభావప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకస్య సాధ్యసమానాధికరణవృత్తిత్వే ధర్మస్త
ద్వత్త్వరూపస్య దీధితికారాభ్యుక్తస్యోపాధిలక్షణస్యాత్రా
భావేనతస్యోపాధిత్వాసంభవాత్ । సాధనవత్తయానిశ్చితే
సాధ్యాసమానాధికరణధర్మవత్త్వాభావాత్ । సాధ్యాసమా
నాధికరణధర్మవతస్సాధనవత్తయాసందిగ్ధస్యాపితల్లక్షణఘ
టకత్వే పృథివీఇతరేభ్యోభిద్యత ఇత్యాదౌ పాకజరూపాభావా
దేరప్యుపాధితాపత్త్యా వ్యతిరేక్యుచ్ఛేదాపత్తేః । పృథివీత్వా

భావవ్యాపకస్య పక్షావృత్తేః పాకజరూపాభావస్య పక్షవృత్తి
తయా సంశయ్యమానపృథివీతరత్వవ్యాపకత్వాత్ । వస్తుత
స్తు పూర్వోక్తస్థాపనానుమానే సిద్ధసాధనం దుర్వారం । సిద్ధా
న్తే అవయవాతిరిక్తావయవ్యనంగీకారే ఽసమవాయికారణత
యాభిమతసంయోగవిశేషవిశిష్టతన్తోరేవ పటశబ్దార్థత్వాత
త్రతస్మిన్ ప్రాగభావప్రతియోగిత్వాపత్తేః । విలక్షణసంయోగ
స్య పూర్వమసిద్ధత్వేన తదర్థం కారకవ్యాపారస్య సార్థక్యేనా
భేదేపి కార్యకారణభావనిర్వాహాత్ । ప్రపంచితంచైతత్సిద్ధాన్త
సిద్ధాంజనే । ఏవమంశిత్వాదిత్యనేనావయవసమవేతత్వావ
యవజన్యత్వయోర్వివక్షితత్వే పక్షే తదసిద్ధిః । అవయవసముదా
యత్వవివక్షణే తు వైయర్థ్యం । అపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయ
త్వరూపసముదాయత్వస్య ఘటకవిషయత్వమాత్రస్యైవ తథా
త్వసంభవాత్ । కించ మిథ్యాత్వే ఘటకాభావస్య తాత్వికత్వే
ఏకమేవాద్వితీయమితి శ్రుతివిరోధః । యత్తు తాదృశశ్రుతేర్బ్ర
హ్మభిన్నభావశూన్యత్వమర్థః అభావరూపా ధర్మా నాద్వై
తం నిఘ్నంతీతిమండనోక్తేః. తాదృశశ్రుతేరఖండార్థకత్వాద్వా
నవిరోధః । నచైవం తాదృశాభావస్య తాత్వికత్వేన్న సంభవ
తి । తత్వావేదకప్రమాణవేద్యత్వాభావాచ్ఛ్రుతేరేవ తత్వా
వేదకత్వాదితి వాచ్యం । మిథ్యాత్వానుమానే స్వసమానాధిక
రణస్వాధికసత్తాకాత్యన్తాభావస్య సంగ్రహణమతే సాధ్యనివేశే
నతస్యైవ తత్వావేదకత్వాత్ । తాత్వికత్వే ప్రపంచాభావవిషయ

కత్వాదేవహేతస్సిద్ధేస్తద్గ్రాహిప్రత్యక్షాదిబాధకత్వమితి
పక్షనాశ్రితోపస్తరాత్ । కించతత్త్వజ్ఞానోద్దేశేనముముక్షూ
ణాం ప్రవృత్తేస్తత్త్వజ్ఞానకార్యోఽవిద్యాధ్వంసస్తాత్త్వికో వాచ్య
స్తస్యమిథ్యాత్వే తత్త్వజ్ఞానసాధ్యత్వేన తత్కార్యత్వానుపప
త్తేః ప్రపంచమిథ్యాత్వే ఘటకోఽత్యన్తాభావో అవిద్యాధ్వంస
స్సనానుపపత్తేస్తాత్త్వికోనత్వభావాన్తరమితి ॥ తన్న ॥ అభావస్య
సత్యత్వే తత్రాభావత్వతత్సంబంధతదధికరణత్వానాం బ్రహ్మ
ణిచాభావసంబంధానుయోగిత్వయోరవశ్యం వాచ్యతయా
భావాద్వైతస్యాసిద్ధత్వాపత్తేః । నచాభావస్య తత్సం
బంధాదేరధికరణస్వరూపత్వాన్నదోష ఇతి వాచ్యం । స్వాంశస్వీ
యమిథ్యాత్వస్యానుభావాత్స్వస్యస్వసంబంధత్వే ఆత్మాశ్రయా
పత్తేస్స్వస్వరూపస్యసంబంధత్వాసంభవాత్ ॥ అన్యథాగుణ
గుణాద్యధిష్వపిస్వరూపస్యసంబంధత్వాపత్తౌభవతాన్తాదా
త్మ్యవిలోపప్రసంగాత్ । కించాభావస్యసత్యత్వే బ్రహ్మాద్వై
తత్వాదిపక్షతావచ్ఛేదకాక్రాన్తైతత్రసాధ్యాభావాద్బాధః । అ
భావాన్యత్వస్యాపిపక్షతావచ్ఛేదకగర్భేనివేశేచజీవబ్రహ్మ
భేదాదేర్మిథ్యాత్వాసిద్ధ్యా భేదవాదాపత్తిః । అనుమానాన్తరే
ణత్రిమిథ్యాత్వసాధనేప్యుక్తానుమానదృశ్యత్వాదేః పార
మార్థికాభావేవ్యభిచారః । అభావాన్యత్వస్య హేతుకోటా
వపినివేశేచాప్రయోజకతా । మిథ్యాత్వాభావేప్యభావాన్యదృ
శ్యత్వస్యోపపత్తివత్పక్షేపితదుపపత్త్యా వక్ష్యమాణతర్కా-

శానుపపాదకాశాత్ । అపిచానుమానపేక్షస్యాభావస్య పార
మార్థికతాంస్వీకృత్యా ద్వితీయ శ్రుతిసంకోచాంగీకర్తౄణాం
శాస్త్రైకప్రమితకల్యాణగుణానామపి పారమార్థికత్వాంగీకార
స్యయుక్తత్వాత్ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయేన నిషేధస్య తదనంగీ
కృతపరత్వసంభవాదితి॥ ఇతి శేషార్యవంశతిలకస్య యాదవాద్రి
నివాసరసికస్యానన్తాచార్యస్య కృతౌ న్యాయభాస్కరే అంశి
త్వహేతుభంగప్రకారః:- ....

సోపాధికాశ్చ దృశ్యత్వాదయః । స్వబాధకాభిమతాబాధ్య
దోషప్రయుక్తభానత్వం స్వబాధకాభిమతాబాధ్య బాధకం ప్రతి
తినిషేధ్యత్వేన విషయత్వం చేత్యుపాధిసంభవాత్ । యత్రో
పాధిస్థాప్యః సస్వపదార్థః । శుక్తిరూప్యాదేః స్వపదేన గ్రాహ్య
తద్బాధకత్వే నాభిమతమియం శుక్తిరిత్యాదిజ్ఞానం తదబాధ్య
దోషశ్చ సాధ్యశ్చాదిస్తత్ప్రయుక్తవిషయతాప్రయుక్తా స్వశు
క్తిరూప్యాదౌ సత్త్వేన సాధ్యవ్యాపకత్వాత్ వియదాదేః స్వప
దేనోపాదానే తద్బాధక బ్రహ్మజ్ఞానాబాధ్యదోషాప్రసిద్ధ్యాత
దుపాదానాసంభవేన శుక్తిరూప్యాదౌ ప్రసిద్ధస్య తస్య వియదా
దిసాధారణసాధనావ్యాపకత్వాత్ । ఏవం స్వబాధకశుక్తిజ్ఞా
నాబాధ్య బాధకం స్వాత్ర రజతమిత్యాదిజ్ఞానం తాదృశబాధకం
ప్రతినిషేధ్యత్వేన శుక్తిరూప్యాదౌ విషయత్వేన సాధ్యవ్యాపక
త్వాత్ ఆకాశాదిబాధకధియశ్చాకాశాదిబాధక బ్రహ్మజ్ఞాన
బాధ్యత్వాదాకాశాదావుక్తోపాధ్యభావేన సాధనావ్యాపక

త్వాత్ । యద్వ్యక్త్యుక్తోపాధిద్వయస్య ద్వైతమతేన ప్రసిద్ధిసం
భవః । శుక్తిరూప్యాదేరనిర్వచనీయస్యానంగీకారాత్ । త
థాపి పరరీత్యైవోపాధికథనాన్న ప్రసిద్ధిః । హేతోరుభయ
మతేప్యదుష్టత్వస్య వక్తవ్యత్వేన పరరీత్యాపి దోషస్యావారణీ
యత్వాత్ । కేవలం దోషప్రయుక్తభానత్వస్య బాధకజ్ఞానంప
తినిషేధ్యత్వేన విషయత్వస్య చ తన్మతే ప్రపంచసాధారణత్వే
న సాధనావ్యాపకత్వాసంభవాత్స్వబాధకాభిమతాబాధ్య
త్వం విశేషణం । ద్వైతవాదినాం శుక్తిరూప్యాదేర్బాధకాస్వీకా
రాత్తన్మతరీత్యాసోపాధిసంభవ ఇతి సూచనాయాభిమతేత్యు
క్తం । న చ స్వస్వత్వస్యాననుగతస్యాభావేన సకలప్రాతిభాసికసా
ధారణమిథ్యాత్వవ్యాపకత్వస్యోక్తోపాధేస్సంభవ ఇతి వా
చ్యం । స్వబాధకబాధ్యత్వసంబంధావచ్ఛిన్నస్వనిష్ఠావచ్ఛేద
కతాకభేదవద్దోషప్రయుక్తవిషయత్వతాదాత్మ్యోభయసం
బంధేనకించిద్విశిష్టత్వస్య తాదృశభేదవద్బాధకజ్ఞాననిరూపి
తప్రతియోగితాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారత్వతాదాత్మ్యోభ
యసంబంధేనకించిద్విశిష్టత్వస్య చోపాధిత్వే తాత్పర్యాత్స్వ
త్వస్యాననుగతత్వేపి క్షత్యభావాత్ । ఏతేన స్వబాధకత్వాదౌ
స్వబాధకబాధ్యత్వం యది స్వజనకాజ్ఞాననివర్తకనివర్త్యత్వం
తదాజనకత్వస్యావచ్ఛేదకఘటితత్వాచ్ఛుక్త్యవచ్ఛిన్నచిద్వి
షయకాజ్ఞానత్వాదిరూపావచ్ఛేదకభేదేనభిన్నత్వాన్నివర్త
కత్వఘటకనివృత్తిజనకత్వస్య చ శుక్తిత్వప్రకారకేదంవిశేష్యక

త్వాదిరూపావచ్ఛేదకభేదేనభిన్నత్వాదననుగమః । నహిస్వ
త్వస్యానుగతత్వేపి తదనుగమసంభవః ॥ ద్రవ్యజనకతాత్వేన
రూపేణకపాలత్వ తన్తుత్వాద్యవచ్ఛిన్న జనకతానామనుగ
మాపత్తేస్తథాచ సోక్తోపాధేస్సాధ్యవ్యాపకతేతినిరస్తం॥ ము
క్తిరూపస్య దైరుపాధిత్వే తజ్జనకతాయా ఏవసంసర్గత్వేనప్ర
విష్టత్వయాజనకతానామననుగతత్వేపి క్షతివిరహాత్ ॥ సంబం
ధాననుగమస్యాదోషత్వాత్ । అన్యథాసిద్ధ్య నిరూపకతావ
చ్ఛేదకనియతపూర్వవృత్తితావచ్ఛేదకధర్మవత్వరూపజనక
తానామవచ్ఛేదకభేదేపితాదృశధర్మత్వేనానుగమసంభవా
త్ స్వావచ్ఛేదకాఘటితస్యాఖణ్డోపాధిరూపస్యజనకత్వస్య
తత్వస్యవాసంభవాచ్చ । కపాలత్వతన్త్వాద్యవచ్ఛిన్నజన
కతానాంచ ద్రవ్యజనకతాత్వేనానుగమ ఇష్యత ఏవ । అతఏవదీ
ధితావవయవగ్రంథే ప్రకృతానుమితిజనకతావచ్ఛేదకవిషయ
తాత్వేనాన్వయవ్యతిరేకవ్యాప్తివిషయతయోస్సత్ప్రతిపక్ష
గ్రంథేచ విరోధ్యనుమితిజనకతాత్వేన నానావిధవ్యాప్తిజనక
తానాంచానుగమః కృతః । యదపితూలాజ్ఞానాస్వీకారపక్షే
శుక్తిరూప్యాద్యుపాదానభూతబ్రహ్మజ్ఞాననివర్తక బ్రహ్మజ్ఞా
నాబాధ్యదోషాప్రసిద్ధ్యాదుక్తోపాధిర్నసంభవతీతి॥ తన్న॥ తూ
లాజ్ఞానాంగీకారేప్యేవముక్తోపాధికథనాత్ । తూలాజ్ఞానానం
గీకారేతుస్వనిష్ఠవిషయతా ప్రయోజకదోష ప్రయోజ్యవిష
యతాశ్రయాన్యత్వం॥ స్వబాధకాభిమతాబాధ్యత్వం శుక్తిరూ

ష్యానిష్ఠవిషయతాప్రయోజకసాదృశ్యాదిరూపదోషప్రయోజ్య విషయతాశ్రయత్వస్య సాదృశ్యాదిరూపదోషే అభావాత్తా దృశదోషప్రయోజ్యవిషయతావత్త్వస్య సాధ్యవ్యాపకత్వాత్ ఘటాదినిష్ఠవిషయతాప్రయోజకావిద్యారూపదోషప్రయోజ్య విషయతాశ్రయత్వస్యావిద్యారూపదోషసాధారణ్యాత్తదన్య దోషప్రయోజ్యవిషయతావత్త్వవిరహేణ ఘటాదౌ సాధనా వ్యాపకత్వేనోపాధిత్వసంభవాత్ । అథ వా తూలాజ్ఞానా స్వీకర్తృమతే ఽవిద్యాతిరిక్తదోషప్రయోజ్యవిషయతావత్త్వ ముపాధిః ॥ తస్య శుక్తిరూప్యాదౌ సాధ్యవ్యాపకత్వాద్ఘటాదౌ సాధనావ్యాపకత్వాత్ దేహాత్మైక్యాదావవిద్యాతిరిక్తదోషా భావేతత్ర సాధ్యవ్యాపకత్వాభావేన తస్యోపాధిత్వాసంభవే ఽప్యమిథ్యాత్వనిశ్చయానిశ్చితమిథ్యాత్వకదోషప్రయుక్తభా వత్త్వముపాధిర్బోధ్యం ॥ నచనిశ్చయత్వస్యధర్మితావచ్ఛేదకా దిభేదేననానాత్వాదననుగమ ఇతివాచ్యం ॥ స్వావచ్ఛిన్నప్రతి బంధకతానిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వస్వసామానాధిక రణ్యోభయసంబంధేనవిషయతావిశిష్టవిషయతాశూన్యత్వ రూపానుగతనిశ్చయత్వస్యైవనివేశాత్ అన్యాంశే సంశయా నాత్మకమిథ్యాత్వనిశ్చయమాదాయాప్యుపాధ్యుపపాదనసం భవేనాన్యాంశే సంశయాత్మకస్యమిథ్యాత్వనిశ్చయస్యాసం గ్రాహకత్వవిరహాత్ । యద్వా ప్రకారితాన్తరానవచ్ఛిన్నమి థ్యాత్వనిరూపితప్రకారితాకత్వమేవానుగతంమిథ్యాత్వనిశ్చ

యత్వం సంశయే కోటిద్వయీయ ప్రకారతయోరవచ్ఛే ద్యా
వచ్ఛేదకభావస్య సత్ప్రతిపక్ష గ్రంథసిద్ధత్వాత్। జాత్యైవ వ్యా
ప్యవృత్తితాస్వీకర్తృమిశ్రాణాము తేషు సంశయత్వం జాత్యైవావ
చ్ఛేదకమిథ్యాత్వవిషయితాకత్వమేవమిథ్యాత్వనిశ్చయత్వం।
స్పష్టంచేదం కేవలాన్వయి గ్రంథే గాదాధర్యాం వస్తుతస్తు సం
దేహత్వాత్కారక ప్రతీతిసిద్ధో విషయతా విశేషస్సంశయత్వమి
త్యస్య స్వాయమేవాభ్యుపగతతయా మిథ్యాత్వనిష్ఠతాదృశవి
షయతా భిన్నవిషయతాకత్వమేవమిథ్యాత్వనిశ్చయత్వమితి
సంభావదనము గమకథనం స్వాభ్యుపగమవిరుద్ధం। యదపి నే
హ నానేతి శ్రుత్యాదిజన్య నిశ్చయనైశ్వరీయ నిశ్చయమేవ తదృశ్య
మాత్రస్య మిథ్యాత్వేననిశ్చితత్వాదతాదృశదోషాప్రసిద్ధిరితి తం
న్న॥ నేహ నానేతి శ్రుతిజన్య బోధస్య ఈశ్వరీయజ్ఞానస్య చ మి
థ్యాత్వనిశ్చయరూపత్వాసిద్ధేః॥ సిద్ధావపి దోషభిన్నం యత్స్వ
భిన్నం తదవిశేష్యకమిథ్యాత్వనిశ్చయానిశ్చితమిథ్యాత్వకత్వ
వివక్షణేన దోషాభావాత్ ఉక్తశ్రుతిజన్యస్యైశ్వరీయస్య చ ని
శ్చయస్య దోషభిన్నస్వభిన్నవిశేష్యకత్వేన తదవిశేష్యకత్వా
భావాత్। స్వభిన్నా విశేష్యకమిథ్యాత్వనిశ్చయానిశ్చితమి
థ్యాత్వకదోష ప్రయుక్తభానత్వస్య ఘటాదావపి సత్వాత్సా
ధనావ్యాపకత్వ నిర్వాహాయ దోషభిన్నేతి। స్వభిన్నం యద్దో
షభిన్నమీశ్వరః తదవిశేష్యకేణ ఘటాపిద్యే మిథ్యాత్వాదినిశ్చ
యేనావిద్యారూపదోషమిథ్యాత్వస్నిశ్చితమితిసాధనావ్యాపక

త్వనిర్వాహాత్ । యదప్యుక్తరూపస్యోపాధిత్వం న సంభవతి।
శుక్తిరూప్యతద్జ్ఞాపకదోషామిథ్యాత్వాదినిశ్చయమాదాయసా
ధ్యావ్యాపకత్వాత్ । యత్ర ప్రాతిభాసికాన్తరావిశేష్యకంస్వ
విశేష్యకమిథ్యాత్వజ్ఞానం న జాతం తత్ర సాధ్యావ్యాపకత్వా
చ్చేతి । తన్న । సర్వాంశే ప్రమాత్వేనోభయమతసిద్ధత్వస్య
తాదృశనిశ్చయవిశేషణత్వాత్ శుక్తిరూప్యతత్ జ్ఞాపకదోషామి
థ్యాత్వనిశ్చయస్య ప్రాతిభాసికమాత్రమిథ్యాత్వవాదిమతే జ్ఞా
పకమిథ్యాత్వాంశే భ్రమత్వాత్ తాదృశనిశ్చయవారణాత్
స్వభిన్నం యద్దోషభిన్నం తదవిశేష్యకత్వస్థానే స్వాభావావిశే
ష్యకత్వస్య నివేశనే హానా నేత్యాది శ్రుత్యాదిజన్యబోధవార
ణాస్య ప్రాతిభాసికాన్తరవిశేష్యకయత్కించిత్ప్రాతిభాసికవిశే
ష్యకమిథ్యాత్వనిశ్చయసంగ్రహస్య చ సంభవాత్ । యదపిదో
షత్వస్య సకలదోషానుగతస్యైకస్యాభావాదేకైకదోషస్య
దోషత్వేన నివేశనే ప్రయుక్తభానత్వస్య న సాధ్యవ్యాపకతా
సంభవః । అన్యతమత్వేన రూపేణ దోషాణాం నివేశనే న్తర్దో
షఘటితాన్యతమత్వస్య దుర్జ్ఞేయత్వాపత్తిః తావదన్యతమత్వ
వ్యక్తేః స్వరూపతో నివేశాత్ సుజ్ఞేయత్వే వ్యవిద్యాన్యదోషాణా
మేవ తావదన్యతమత్వరూపేణ నివేశసంభవేనాబాధ్యాన్నవై
యర్థ్యాపత్తిః । తేన రూపేణ సాధ్యవ్యాపకతాగ్రాహకతర్కా
భావశ్చ । అన్యథా ప్రాతిభాసికానామన్యతమత్వేనైవ రూపే
ణతాదాత్మ్యసంబంధేనోపాధిత్వస్యాపత్తిః । కించ స్వాపా

దిభ్రమే ప్రాతీతికదోషస్యాపిసంభవేనతస్యస్వబాధకజాగ్ర
దాదిబోధబాధ్యత్వేనసాధ్యవ్యాపకత్వహానిశ్చేతి। తదపిన।
భ్రమత్వావచ్ఛిన్నజన్యతానిరూపితజనకతావత్త్వేనదోషాణా
మనుగమాత్। ఉక్తంహిప్రత్యక్షమణిదీధితౌ। భ్రమత్వావచ్ఛి
న్నకార్యతానిరూపితకారణతాశాలిత్వంచదోషత్వమితి। అ
వ్యాప్యవృత్తిజాతిస్వీకర్తృమిశ్రాదిమతే భ్రమత్వస్యావ్యాప్య
వృత్తిత్వేపిజాతిరూపతాసంభవేనతస్యాప్యనుగతత్వాత్ జా
తేరవ్యాప్యవృత్తిత్వాస్వీకారేపిస్వప్రతియోగినిష్ఠత్వస్వాను
యోగినిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వస్వావచ్ఛిన్నత్వైతత్త్రిత
యసంబంధేనసంబంధవిశిష్టాన్యప్రకారతాశాలిత్వరూపస్యా
నుగతభ్రమత్వస్యగదాధరేణైవ హేతు గ్రంథేనిర్వచనాత్।
అన్యథాఖ్యాత్యస్వీకర్తౄణాం రూప్యనిరూపకభావాపన్నవి
షయితాకజ్ఞానద్వయస్య భ్రమరూపత్వాంగీకర్తౄణాంసిద్ధా
న్తినామ్మతేపిస్వనిరూపకజ్ఞానానిరూపితత్వస్వనిరూపితత్వో
భయసంబంధేనవిషయతావిశిష్టవిషయతావద్జ్ఞానత్వం భ్రమ
త్వమిత్యనుగమప్రకారస్యాస్మాభిర్జ్ఞానయాథార్థ్యవాదేప్రద
ర్శితత్వాత్। సద్వివిక్తత్వరూపమిథ్యాత్వవిచారే భ్రమత్వస్య
జాతిరూపతాయాస్తదవచ్ఛిన్నజనకత్వేనదోషానుగమస్యచభ
వత్తైవోక్తత్వేనాననుగమోక్తేస్సందర్భవిరుద్ధత్వాచ్చ। అ
న్యతమత్వేనాపిదోషాణామనుగమసంభవః। అన్యతమత్వస్య
చస్వరూపతోభానాంగీకారేణమజ్ఞేయతావిరహాత్। నచైవం

స్వస్వాన్యూనసత్త్వేనైవానుగతప్రతీత్యుపపత్తావతిరిక్తజాత్య
సిద్ధ్యాపత్తిరితి వాచ్యం। ఇష్టత్వాత్సిద్ధాన్తేతిరిక్తజాతేరనంగీకా
రాత్। నచావిద్యాస్య దోషాణామేవాన్యూనసత్త్వేన నివేశసం
భవేనాబాధ్యాన్తవైయర్థ్యమితి వాచ్యం। అవిద్యాతిరిక్తదో
షమాత్రనిష్ఠాన్యూనసత్త్వఘటితోపాధౌ న బాధ్యాన్తస్యానివే
శాత్। అవిద్యాసాధారణతద్ఘటితోపాధావేవ తస్మిన్నవి
ద్యాసాధారణాన్యూనసత్త్వతదతిరిక్తదోషమాత్రనిష్ఠాన్యూనస
త్త్వయోర్భేదాదబాధ్యాన్తఘటితతాదృశాన్యూనసత్త్వఘటి
తస్య లఘురుపాధిత్వసంభవేపి ప్రకృతే వైయర్థ్యానవకా
శాత్ నచ తాదృశలఘురూపస్యోపాధిత్వాసంభవః తేనరూపే
ణ సాధ్యవ్యాపకతాగ్రాహకతర్కాభావాత్। అన్యదా ప్రాతి
భాసికానామన్యూనసత్త్వేనోపాధిత్వాపత్తిరితి వాచ్యం। సత్తా
యామవిశిష్టసత్తాయాశ్చ ద్రవ్యత్వవ్యాపకతాగ్రాహకతర్కవ
ద్దోషజన్యజ్ఞానవిషయత్వావిద్యాన్యదోషజన్యజ్ఞానవిషయత్వ
యోరపి తత్సంభవాత్ ప్రాతిభాసికానామన్యూనసత్త్వేనోపా
ధిత్వస్యేష్టత్వాత్ దేహాత్మైక్యాతిరిక్తదోషాభావే అవిద్యాతి
రిక్తదోషనిష్ఠాన్యూనసత్త్వఘటితస్యోపాధిత్వాసంభవస్త్విష్టఏ
వ। దేహాత్మైక్యసాధ్యవ్యాపకతాభంగాత్। తదానీమబా
ధ్యాన్తఘటితస్యైవావిద్యాసాధారణస్యైవోపాధిత్వసంభవాత్
స్వాప్నాదిభ్రమే ప్రాతీతికదోషస్య సంభవేపి యత్కించిన్ని
ద్రావిద్యాదిదోషస్య వ్యావహారికస్యాప్యబాధకాబాధ్య

స్యాసంభవేనతదనుమానాదావేవోపాధేస్తత్రోపపాదనీయత్వాత్
తథాచస్వశక్యత్వానుమానే ఉక్తోపాధిద్వయమనుద్ధారం। అ
స్యచోపాధిద్వయస్య విపక్షాద్వ్యావృత్తేస్తు బాధాచ్చ వ్యావృ
త్తత్వాత్సాధ్యసమవ్యాప్తస్యైవోపాధిత్వ మిత్యుదయనమ
తేప్యుపాధిత్వనిర్వాహః। నిరుక్తోపాధిసాధ్యయోర్వ్యతిరేక
వ్యాప్తిసత్వాచ్చసాధ్యాభావవ్యాప్యస్యాభావకత్వే సతిసా
ధనావ్యాపకత్వముపాధిత్వమితిమతేపి నానుపపత్తిః॥ యత్తుబ్ర
హ్మజ్ఞానమాత్రబాధ్యదేహాత్మైక్యనిష్ఠాభూతే సాధ్యవ్యా
పకత్వాన్నానయోరుపాధిత్వసంభవ ఇతి। తన్న। నేదంరజత
మితిప్రత్యక్షస్యాప్యుక్తిరూప్యబాధకతావన్నాహం దేహ ఇతిప్ర
త్యక్షస్యైవాప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితస్య దేహాత్మైక్య
బాధకతయాతదబాధ్యావిద్యాదిరూపదోషప్రయుక్తాభాసత్వ
స్యతత్రసత్వాత్సాధ్యవ్యాపకతానిర్వాహాత్। తస్యబ్రహ్మజ్ఞా
నమాత్రబాధ్యత్వే ప్రమాణాభావాత్ అన్యథాతస్యాపిబ్రహ్మ
ప్రమాన్యాబాధ్యత్వే సపక్షాన్తర్భావేనాశక్యసిద్ధసాధనస్యదు
ర్వారత్వాత్ యదపిపక్షేతావయవవృత్త్యన్యత్వాదివత్సాధన
వత్త్వపక్షమాత్రవ్యావర్తకవిశేషణవత్త్వే నపక్షేతరత్వతుల్య
త్వాన్నానయోరుపాధిత్వసంభవః। ఉక్తంహి[illegible]। నహిప
క్షేతరత్వస్యవ్యాఘాతకత్వేనానుపాధౌ ఉపాధిలక్షణస్యా
తివ్యాప్తిః। తత్రానుకూలతర్కాభావేనవ్యాపకత్వానిశ్చ
యాత్ బాధోన్నీతేపక్షేతరోక్తస్యైవ। ఏవంపక్షేతావయవవృ

త్వస్యత్వాదికన్నోపాధిః పక్షమాత్రవ్యావర్తకవిశేషణవత్త్వా
దితి॥ తథాచపక్షేతరత్వతుల్యత్వేనపర్వతావయవవృత్త్యన్య
త్వాదేర్యథోక్తమణివ్యాఖ్యానుపాధిత్వముక్తం। తథాతత్సద్ర
శయోస్స్వబాధకత్వాద్యుపాధ్యోరపీతి॥ తన్న॥ అబాధ్యా
న్తవిశేషణస్య వాసనాదిదోషప్రయుక్తవికల్పవిషయాదలీక
రూపవిపక్షాద్వ్యావర్తకత్వేనపర్వతావయవవృత్తిత్వవిశేష
ణస్యచపర్వతావయవరూపాదితోవిపక్షాద్వ్యావర్తకత్వేన
దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి సాధనవత్పక్షమాత్ర
వ్యావర్తకవిశేషణవత్త్వాభావాత్ । నచసాధనవత్పక్షమాత్ర
వ్యావర్తకత్వన్నామసాధనవద్విపక్షావ్యావర్తకత్వం। సాధ
నవద్విపక్షనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాఅనవచ్ఛేద
కంయద్విశేషణంతద్ఘటితత్వపర్యవసితం । తథాచపర్వతావ
యవవృత్త్యాదికంవిశేషణమన్యత్వాదినిష్ఠాయాఉక్తావచ్ఛేదక
తాయాఅనవచ్ఛేదకమితినతద్ఘటితస్యోపాధిత్వం। సాధనవ
ద్విపక్షేఅయోగోళకాదౌపర్వతావయవవృత్త్యన్యత్వాదిమ
తోభేదాసత్త్వాత్ । ఆర్ద్రేన్ధనవిశేషణస్యార్ద్రత్వస్యచసా
ధనవదయోగోళకనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతావచ్ఛేద
కత్వాత్తద్ఘటితస్యోపాధిత్వసంభవాదితివాచ్యం। తథాసతి
ప్రకృతేసాధనవద్విపక్షాప్రసిద్ధ్యాప్రకృతోపాధ్యోస్తన్నిష్ఠ
భేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతానవచ్ఛేదకవిశేషణఘటితత్వ
స్యాసంభవేన ఉపాధితాయా దుర్వారత్వాత్ । నచయద్వి

శేషణఘటితస్య యస్యోపాధేర్గ్రాహ్యాద్వ్యన్యే నైవ ప్రకృ
తసాధనవత్త్వే విపక్షతో ఽప్యభయాభావోఽస్తి తత్ర తద్విశేషణం సా
ధనవద్విపక్షావ్యావర్తకమిత్యబాధ్యాంతత్ విశేషణస్యాపి తా
దృశత్వాన్నానయోరుపాధితాసంభవ ఇతి వాచ్యం ప్రకృతాను
మానే ప్రత్యక్షాదినా బాధస్య వక్ష్యమాణతయా పక్షస్యైవ సా
ధనవద్విపక్షత్వే న తద్వ్యావర్తకవిశేషణఘటితత్వేనోపా
ధిత్వవిరోధాత్ । వహ్నిరనుష్ణః కృతకత్వాదిత్యాదౌ పక్షే సా
ధ్యాభావనిశ్చయదశాయాం పక్షేతరత్వస్యైవోపాధిత్వేన
సర్వసిద్ధత్వాత్ । యదపి యద్రూపేణ పక్షే న ప్రతియోగితా
కాభావత్వం సాధ్యాభావవ్యాప్యతావచ్ఛేదకం తద్రూపావ
చ్ఛిన్నస్య సాధ్యవ్యాపకత్వనిశ్చయదశాయాముపాధిత్వం యథా
ర్ద్రేంధనత్వావచ్ఛిన్నాభావత్వస్య ధూమాభావవ్యాప్యతా
వచ్ఛేదకత్వాత్ తద్రూపావచ్ఛిన్నస్య తథాత్వం । ప్రకృతేఽపి స్వ
బాధకాభిమతాబాధ్యదోషప్రయుక్తాభావత్వస్య వహ్న్య
భావత్వస్య లఘునా దోషప్రయుక్తాభావత్వత్వావచ్ఛిన్నాభావ
త్వేన వ్యాప్యతావచ్ఛేదకాంతరేణ ఘటితత్వాన్నీలధూమ
త్వాదివద్వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వాభావేన తద్రూపావచ్ఛి
న్నస్యోపాధితాసంభవః । ఏవం ద్వితీయసాధనేఽపి అశేష
వశరీర జన్యత్వాభావత్వస్య నకర్తృజన్యత్వాభావవ్యాప్య
తావచ్ఛేదకత్వం లఘునా జన్యత్వసామాన్యాభావత్వరూపవ్యా
ప్యతావచ్ఛేదకాంతరేణ ఘటితత్వాదిత్యుక్తమపాస్తమితి । తదపి

న। విశిష్టాభావస్యాపి త్త్వేన ధర్మిభేదేన వైయర్థ్యాభా
వాత్। స్వసమానాధికరణవ్యాప్యతావచ్ఛేదకాంతరఘటి
తత్వస్యైవ వ్యర్థవిశేషణతారూపత్వాత్। నచ విశేష్యవిశేష
ణాభావయోరేవ విశిష్టాభావరూపత్వాద్వైయర్థ్యోక్తిర్వ్యా
ర్థేతి వాచ్యం। తథాప్యేకారేపి వైయర్థ్యాసంభవాత్। స్వ
సమానాధికరణవ్యాప్యతావచ్ఛేదకాంతరేత్యత్ర స్వసమా
నాధికరణపదస్య స్వవ్యాపకపరత్వాత్। అన్యథా వహ్నిసమా
న్యవహ్నిమద్వృత్తేరిత్యాదౌ వహ్నిమద్వృత్తిత్వస్యా
పివహ్నివ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వానుపపత్తేః। స్వసమానాధిక
రణపదస్యార్థపరత్వాభిప్రాయేణైవ సామాన్యనిరుక్తౌ గదా
ధరేణాభిహితం। తత్తద్వ్యావృత్తనిరూపితవిషయితాన్య
తావిషయితానిరూపకతావచ్ఛేదకధర్మవత్వం వ్యాప్యలక్షణత్వే
త్వాదికిమేరానకేతివిశేషణసార్థక్యమిత్యాశయమితి। య
దుపయోర్విశేషణేన వినాపి వ్యాప్తిగ్రహాత్ తత్ర వ్యర్థవిశేష
ణమితిత్యాకారాముక్తస్తైవైయర్థ్యాసంభవః। అథాప్యంతి
విశేషణం వినాపి ప్రయుక్తాభావస్యమాత్రస్య సాధ్యవ్యా
ప్తిగ్రహాసంభవాత్। ఉక్తంహిమయా - ఉత్కృష్టశరీరాజన్య
త్వేన్యర్థవిశేషణత్వం। లాఘవేనాజన్యత్వస్యైవ వ్యాప్య
త్వాత్। యేనవిశేషణేన వినాన వ్యాప్తిగ్రహస్తే తస్యైవ
వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వనియమాత్। అత ఏవ ఘ్రాణేంద్రియం
పార్థివం రూపాదిషు పంచసు మధ్యే గంధస్యైవాభివ్యంజకత్వా

జత్వాదౌరూపాదిష్వనువృత్త ఇత్యసిద్ధివారకమపి వ్యర్థం। తేనవి
నాపి వ్యాప్తిగ్రహాదితి। అత్రోచ్యతే॥ యేనపి శేషణేనవినా వ్యా
ప్తిర్నగృహ్యతే తదేవ వ్యర్థవిశేషణమిత్యస్య వ్యాప్తిగ్రహత్వస
మానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదక విషయితానిరూప
కతావచ్ఛేదకత్వం యత్రతత్ర వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వాభావ।
యథాజన్యత్వాభావకర్తృజన్యత్వాభావవ్యాప్య ఇతిగ్రహే
శరీరజన్యత్వాభావత్వావచ్ఛిన్ననిరూపితవిషయతావచ్ఛేదస
త్వాత్। శరీరజన్యత్వాభావత్వంనవ్యాప్యతావచ్ఛేదకమిత్య
ర్థః। నచాయుక్తంవహ్నివ్యాప్యవానితివ్యాప్తిగ్రహేధూమ
త్వావచ్ఛిన్నవిషయితావచ్ఛేదసత్వేన ధూమత్వస్యాపివ్యా
ప్యతావచ్ఛేదకత్వాభావాపత్తేః। నచకించిద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశే
ష్యకయద్వ్యాప్తిగ్రహత్వసమానాధికరణభేదప్రతియోగితా
వచ్ఛేదక విషయితానిరూపకతావచ్ఛేదకత్వం యస్య తస్యైత
ద్వ్యాప్త్యవచ్ఛేదకత్వాభావ ఇత్యేవ వ్యాప్తిః। తథాచ। స్వ
త్వతావచ్ఛేదకవ్యాప్తిగ్రహేఘటాదినిరూపితఘటసంయో
గాదిస్థవ్యాప్తిగ్రహేపిధూమత్వావచ్ఛిన్నవిషయితావచ్ఛేద
సత్వేపినక్షతిః। యత్పదేన వహ్నివ్యాప్తేరేవ గ్రహణాదితి
వాచ్యం। సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూపవ్యాప్తేర్ధూమత్వా
లోకత్వాదిరూప హేతుతావచ్ఛేదకభేదేప్యభిన్నతయాతత్
లోకేవహ్నివ్యాప్య ఇతిగ్రహేధూమత్వావచ్ఛిన్న విషయి
తావచ్ఛేదసత్వాత్। నచాత్రవ్యాప్తిపదేనహేతుతావచ్ఛే

పకఘటితహేతుసమానాధికరణత్వాది వ్యాప్తిరేవవివక్షి
తా। కింవిధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకత్వంచ నోపాదేయమితివా
చ్యం। తథా-సతిశరీరజన్యత్వాభావత్వావచ్ఛిన్న సమానాధి
కరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావఘటిత
వ్యాప్తేః జన్యత్వసామాన్యాభావత్వావచ్ఛిన్న సమానాధిక
రణాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావఘటితవ్యాప్తేశ్చ
స్వాత్మకశరీరజన్యత్వాభావత్వ ఘటితవ్యాప్తిగ్రహత్వ సమా
నాధికరణాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిషయితానిరూపకతావ
చ్ఛేదకత్వాభావేన తాదృశవ్యాప్త్యవచ్ఛేదకతాయామర్థా
న్తరత్వాత్। ఏవంస్వబాధకాభిమతబాధ్యత్వదోషప్రయుక్తభావ
త్వాభావత్వావచ్ఛిన్నఘటితవ్యాప్తౌ తాదృశాభావత్వస్యావ
చ్ఛేదకతాయా అనపాయేనాబాధ్యాంతవిశేషణఘటితస్యో
పాధిత్వంయుక్తమితి। యదపి కేవల దోషజన్య జ్ఞానవిషయ
త్వే సాధ్యవ్యాపకతాగ్రాహకతర్కాసత్త్వేప్యబాధ్యాంతవిశేష
ణఘటితేఽప్యభావేన సాధ్యవ్యాపకత్వాభావాత్తద్ఘటితస్యనో
పాధిత్వమితి। తన్న। శుద్ధసత్త్వవిశిష్టసత్త్వయోర్వ్యాప్యత్వవ్యా
పకతావగ్రాహకతర్కసంభవాత్ । ఏవం అధిష్ఠానత్వాభిమతస
మసత్తాక దోషజన్య జ్ఞానవిషయత్వముప్యుపాధిః। శుక్తిరూ
ప్యే శుక్త్యధిరూపాధిష్ఠానసమసత్తాకదోషసాదృశ్యాదిదోష
జన్యజ్ఞానవిషయత్వేసత్త్వేన సాధ్య వ్యాపకత్వాత్ ఘటాదా
వాధిష్ఠానత్వాభిమతబ్రహ్మసమసత్తాకదోషాప్రసిద్ధ్యా ఉక్తో

పాదేస్సాధనావ్యాపకత్వాత్ । యత్తు నిరుక్తరూపస్యనోపా
ధిత్వం సంభవతి బ్రహ్మణ్యారోపితక్షణికత్వాదౌ మిథ్యాత్వే
నిరుక్తరూపాభావేన సాధ్యావ్యాపకత్వాత్ । తత్రాధిష్ఠానభూ
తబ్రహ్మసమసత్తాకదోషాప్రసిద్ధేరితి । తన్న అధిష్ఠానపదేన స్వ
జనకజ్ఞానవిషయావచ్ఛేదకస్యైవ వివక్షితత్వాత్ వచ్ఛిన్న
బ్రహ్మవిషయకాజ్ఞానస్య కార్యత్వజనకత్వే స్వజనకాజ్ఞానవిష
యావచ్ఛేదకీభూతనిరత్వసమసత్తాకదోషజన్యజ్ఞానవిషయ
త్వసత్త్వేన సాధ్యవ్యాపకతానిర్వాహాత్ । వ్యతిరేకసాధనే
వ్యాప్తివిశేషణత్వం తు పూర్వవన్నిరసనీయం । ఏవం శ్రుతితాత్ప
ర్యావిషయత్వేనాప్యుపాధిః తస్య చ ప్రాతిభాసికే సాధ్యవ్యా
పకత్వాద్ద్వయజాది ప్రపంచే సాధనావ్యాపకత్వాత్ । యత్తు
స్వర్గసాధనత్వాదివిశిష్టతయా యాగాదావప్యస్య మాత్రేపి
మిథ్యాత్వాదివిశిష్టతయా శ్రుతితాత్పర్యసత్త్వాత్తద్విషయ
త్వాభావస్య సాధ్యవ్యాపకత్వాన్నోపాధిత్వసంభవః ।
శ్రుతిపరమతాత్పర్యవిషయత్వాభావస్య చ సాధ్యవ్యాపకత్వే
పి తాదృశతాత్పర్యవిషయత్వస్య బ్రహ్మమాత్రనిష్ఠతయా తద
భావస్య సాధనవ్యాపకత్వాన్నోపాధిత్వమితి । తన్న । స్వ
ర్గాదిసాధనత్వప్రకారకశ్రుతితాత్పర్యవిషయత్వాభావస్యై
వోపాధిత్వాత్ । తస్య ప్రాతిభాసికే సాధ్యవ్యాపకత్వాద్యా
గాదౌ సాధనావ్యాపకత్వాత్ । ఏవం ప్రాతిభాసికత్వమప్యు
పాధిః । తచ్చ బ్రహ్మాన్యవిషయకజ్ఞానబాధ్యత్వం దేహాత్మైక్యే

బ్రహ్మాన్యదేహాభేదాది విషయకజ్ఞానబాధ్యత్వ సత్వాన్నసాధ్యవ్యాపకత్వానుపపత్తిః - ఏవంప్రతిభాసమాత్రశరీరత్వాసుప్త్యుపాధిః - తచ్చస్వవిషయకజ్ఞానానధికరణకాలాసంబంధిత్వంఏతేనప్రతిభాసమాత్రశరీరత్వంయద్యజ్ఞానవిషయానవచ్ఛేదకత్వంతదాశుక్తిరూప్యాదేరసత్వవాదినాంమాధ్వానాంమతేశుక్తిరూప్యాదేరత్యన్తాసత్వేన తేషుతదసిద్ధేస్సాధ్యవ్యాపకతాభంగః । నచాత్యన్తాసత్వ దేవనతత్రాజ్ఞానవిషయానవచ్ఛేదకత్వమితితదభావస్యాక్షతత్వాత్సాధ్యవ్యాపకత్వముపపన్నమితివాచ్యమ్ - అసతస్సత్వే నధీ వాదినాంభఘ్నతాంతత్సంభవాత్ - శశశృంగంసదితిజ్ఞానవచ్ఛశశృంగాజ్ఞానస్యాయుక్తత్వాత్ - స్వకాలత్వవ్యాపకస్వస్వకత్వం ప్రతిభాసమాత్రశరీరత్వమిత్యుక్తావపిశుక్తిరూప్యాదౌతదసిద్ధిః అసతస్స్వకాలాప్రసిద్ధేరితినిరస్తమ్ । నిరుక్తప్రతిభాసమాత్రశరీరత్వస్యాసత్వాదిషు తేప్యుపపత్తేరితి॥

ఇతి శేషకులతిలకస్యయాదవాద్రినివాసరసికస్యానన్తాచార్యస్యకృతౌన్యాయభాస్కరే దృశ్యత్వాది హేతూనాంనిరుపాధికత్వభంగోద్వాదశః-

శ్రీ స్మైనమః.

(న్యాయభాస్కరగ్రంథస్సమాప్తః)

